

Mondo Aŭrora

-

Hajnalvilág

Hajnalvilág Alapítvány
2009

Kérések

- *Folytonosság*: a könyv nagy fejezetein belül kisebb, gyakran egymástól távoli témákat bontok ki mozaikszerűen – a témák azonban kapcsolódnak egymáshoz, a fejezetek pedig alapvetően támaszkodnak egymásra. Érdekes ezért szaggatott stílusa ellenére nagy ugrások nélkül, folyamatában olvasni...
- *Környezettudatosság*: nem tudom, mi a jobb: egy százoldalas könyvet számítógépen olvasni (energiafogyasztás), vagy kinyomtatni (papír). Jelen pillanatban azt kérném, hogy az elektronikus változatot inkább alacsony fogyasztású eszközön (e-book, laptop) olvassák, vagy (lehetőleg újrapióra történő) nyomtatás után, ha tetszett, adják tovább.
- *Visszajelzés*: az elektronikus változat ingyen elérhető, ha lesz nyomtatott változat, ott is csak az előállítási költséget kell majd megfizetni. Cserébe visszajelzést szeretnék kérni. Hiába igyekszem a tölem telhető alapossággal kiválogatni a legfontosabb szempontokat és végiggondolni azokat – tudásom véges, írásom csak egy nézőpontot tükröz. Érdekelne minden gondolat, támogató vagy ellenkező vélemény, amit e-mailben a kl [kukac] hajnalvilag [pont] hu címre várok. A küldő email címét más célra nem használom, kizárólag abban az esetben őrzöm meg, ha erre megkérnek.
- *Együttműködés*: különösen érdekelne minden olyan javaslat, ami a Hajnalvilág útiterv megvalósításával kapcsolatos.
- *Nyelv*: a Hajnalvilág célja egy globális struktúra kialakítása, amelyhez közös nyelvként az eszperantót használja. Ennek megfelelően elkészült a könyv eszperantó fordítása, amely más nemzeti nyelvekre lefordítható egy kikötéssel: a könyv kizárólag kétnyelvű formában jelenhet meg, bal oldalon az eszperantó szöveggel – beleértve az eredeti magyar nyelvű változatot is. Kivételt képez természetesen az eszperantó változat, amely önállóan kiadható.

Köszönöm

Kedves Loránd

Író:	Kedves Loránd, 2008-2009
Fordító:	---
Lektor:	Horváth József
Nyelv:	Magyar
Utolsó módosítás:	2010. 11. 03.

Hajnalvilág Alapítvány

*Bármerre induljunk is, elkerülhetetlen,
hogy hibákat kövessünk el az úton
... viszont ha tagadjuk őket, vagy ragaszkodunk hozzájuk,
biztosan elvétjük a célt.*

Miért?

Világunk a mindenható „gazdasági folyamatoktól” hajtva egyre gyorsuló ütemben haldoklik.

Napról napra egyre kevesebb fajjal osztjuk meg ezt a bolygót, erőforrásait mind nagyobb ütemben továbbítjuk a gigantikus szemétdombok, és a szennyet egyre többször visszaöklendező vizek felé. A „civilizált ember” életébe egyre mélyebbre hatol a gépek bűze, zaja; agyunkban profi pszichológusok termékei versenyeznek, amikor válaszokat keresünk életünk kérdéseire, amelyek samponban, takarítószerekben vagy autókban öltenek testet. Ugyanezek a „tudósok” tapossák bele mindennapi életünkbe a politikát, már három mondatot nem tudunk úgy elmondani, hogy ne használjunk valamilyen párt által „foglalt szót”; minden fontosabb témából „szóvivői nyilatkozat” lesz – amelynek magja nem a mondat értelme, hanem az általa megszerezhető szavazók becsült száma.

Emberi kapcsolatainkat egyre kifinomultabb számítógépes algoritmusok elemzik, és már az se nagy baj, ha a leveleinket elolvassák, ha egyébként „ingyen” van a „szolgáltatás”. Száz, ezer kilométeres távolságokból ismerkedünk és haverkodunk, de a mellettünk levő, velünk a földet, levegőt, ételt és életet megosztó embereket egyre kevésbé ismerjük – a megértésről, érintésről, szeretetről már nem is beszélve.

Ha nem is törődünk, de lassan beletörünk abba az igába, ami végső soron mindent a pénzzel mér, és akár közvetlenül, akár az elvileg minket képviselő, valójában neki szolgáló államon keresztül a bankok végtelen listáinak valamelyik cellájába zár. Ezernyi virtuális börtön között oszlik fel az életünk, kegyelmet nem remélhetünk, hiszen őrünk vérünkben élő vámpírok: adó, hitel és kamat valójában a mi élet-időnk pénzre váltva.

Ahogy minden szervezet, úgy az emberiség is önfenntartó rendszer, az immunrendszer beindult, működik. Kis szigeteket igyekszik alakítani jól behatárolható problémák körül, igyekszik megvédeni helyi értékeket: iskolát, patakot, élőlényeket. Próbálja „sejtszinten” regenerálni önmagát, szaporodnak azok a körök, amelyek az ember belső egyensúlyát, harmóniáját igyekeznek helyreállítani: vallási, spirituális körök, gyógynövények, homeopátia, feng-shui.

Ezek az eszközök hatalmas jelentőséggel bírnak, nélkülük talán a rendszer – az emberi civilizáció – már össze is roskadt volna a betegség súlya alatt. Ugyanakkor úgy látom, önmagukban egy-egy sziget működőképességének megőrzésére, gyógyítására valók, nem alkalmasak a betegség megfékezésére, a rendszer meggyógyítására.

A mai emberi civilizáció a vérmérgezés állapotában van: a saját működését, életét szervező-fenntartó rendszerek fertőzöttek: mindent, amihez hozzákötődnek, a tápanyagokkal együtt méreggel is átitatják. Nem csoda, hogy az említett szigeteknek nem csak saját feladataikkal, hanem egy folyamatos állami-intézményi nyomással is küzdeni kell. Ez az állapot nem gyógyítható a sérült rész eltávolításával, hiszen azzal az egész szervezet elpusztul.

A példát ismét az immunrendszer szolgáltatja: az első lépés a kórokozó felismerése. Ez nem lehet egyedi, megtalálásához mindenképpen túl kell látni az egyedi jelenségeken, szereplőkön, irányzatokon. Például: a mérgezés gyulladást vált ki a májban, ami természetesen kritikus probléma, és azonnali beavatkozást követel, a gyógyításhoz azonban túl kell nézni rajta, és a kórokozót, a mérgezés forrását kell azonosítani – ez utóbbi nélkül folyamatos védekező, hátráló harcra kényszerülünk, amit törvényszerűen elvesztünk, mert az emberi test nem csatatér, és nem tud normálisan működni egy benne állandósuló háborúban.

Ugyanez az analógia áll a környezet, a természet, a kisebbségek, hátrányos helyzetűek, öregek, emberi jogok, stb. védelmére: kiemelkedő fontosságú feladat mindegyik, de önmagukban veszített ügyek. Ha nem jövünk rá, hogy *miért szorulnak egyáltalán védelemre* például „alkotmányos jogaink”, és nem találunk ellenszert a probléma forrására, akkor sajnos óhatatlanul és végérvényesen elveszítjük a „beteget”: az emberi civilizációt.

Persze mondhatnánk, hogy az élet nem áll meg, az evolúció törvényei érvényesülnek, ami elpusztul, annak el is kell pusztulnia. Én viszont azt mondom, ez a mai emberi világ az, amit az apám, az apám apja, az összes őseim életük hosszán megálmodtak és építettek! (Az „apa” itt a teremtő idea, míg az anya a mindenkor befogadó, megfogadó és fenntartó minőség – ez utóbbi ma is változatlan, míg a „mag” beteg.) Valóban megölheti egy fertőzés ezt a csodálatos szervezetet, dögevők téphetik szét és dolgozhatják fel testét, és ez teljes mértékben a természet törvényeinek megfelelő folyamat. Ugyanakkor szégyen lenne hátratett kézzel csak nézni – sőt, pillanatnyi érdekektől vezéreltetve aktívan részt is venni benne, aztán széttárt kézzel megállapítani, hogy „voltak nálam rosszabbak is”.

Mi magunk vagyunk azok, egyenként és fajsztint, akik őseink nemzedékeken átívelő erőfeszítésének eredményeit arra használjuk, hogy kiraboljuk, összezúzzuk és megmérgezzük azt a világot, amit gyermekeinknek hátrahagyunk. Tudjuk, érezzük ezt, de a kicsinységünket, tehetetlenségünket súlykoló média nyomása alatt csak fáradtan legyintünk az előző mondatra, és bekapcsoljuk a tévét – vagy folytatjuk kétségbeesett helyi küzdelmünket valamelyik szerv védelmében.

Ez az írás a betegség okairól szól, arról, hogyan alakult ki, mi teszi halálossá, mi rejti el az immunrendszer elől és mi tartja életben civilizációnk szervezetében – hogyan lehet azonosítani, és elválasztani az élet folyamataitól.

A következő fő részekből áll:

Jelenségek

néhány kiragadott terület mai világunkból, amelyek jól szemléltetik a hibás működéseket;

Okok

a jelenségek mögött meghúzódó problémák, amelyek minket a felsorolt jelenségek létrehozásába kergetnek;

A válság tényezőinek valódi szerepe

mi a jelentősége, haszna azoknak a tényezőknek, amelyek elől menekülünk

Kiút

alapgondolatok, amelyek segíthetnek az alkatrészek helyes összeillesztésében

Mazsolák

az írás közben felmerült, a témához csak lazán kapcsolódó gondolatok

Zárszó

személyes motivációim

Jelenségek

Beszélgetek a szomszédokkal, rokonokkal, ismerősökkel; nézem a tévét, olvasok. Mindaz, ami ezeken a csatornákon át eljut hozzám, arról beszél, hogy „a helyzet fokozódik”: mintha a világra telepedett volna valami sötét hatalom, és a szemünk láttára szorítaná ki belőle – belőlünk az életet, boldogságot, a szabad és egymásra fordítható időt. Minél többet töprengtem ezen az érzésen, annál inkább úgy érzem, ez a kép egész pontos, bár meglehetősen sötét; engedtessek meg nekem pár aktuális példával illusztrálni a folyamatokat. Természetesen ezek konyhaasztal mellett megszerezhető részleges ismereteken alapulnak, de konkrét információ birtokában sem lehetek/lehetnék egyértelműbb – nem bűnösökről és perekről van szó, csak jelenségekről.

Pénz...

Világunk a pénz uralma alá került. Végso soron mindent pénzre váltunk, mindent ezen keresztül értékelünk; minden tervünk megvalósíthatósága ezen múlik: „minden és mindenki megvásárolható, kérdés hogy mikor és mennyiért”. A fenti mondat azért sok emberben, így bennem is megütöközést kelt, és idealista-optimista módon felkiáltok: azért van, amit semmi pénzért nem adnék el, nem tennék meg! Realista énem pedig így válaszol: jó, ha ígérték már ezerszer annyit és még mindig nemet mondtál is, vajon nem találhatnak a helyedre olyan embert, aki vállalja ugyanennyiért?

Az értékelés alapja is a pénz, így végso soron minden kérdés a tőzsdén, vagy egy szinttel lejjebb, a bankoknál dől el. Ők azok, akik adják vagy megvonják a forrásokat, döntéseiket pedig kizárólag a várható kockázat és rövid távú hozam alapján hozzák meg. Nem is tehetnek másként, mert minden olyan döntés, ami rövid távon hátrányos, bár hosszabb távon előnnyel kecsegtet; vagy pénzben nem mérhető fejlesztésre áldoz (például a hulladékok korrekt kezelése, dolgozók közérzetének javítása, stb.) – versenyhátrányt jelent. Romlik a tőzsdei megítélés, esik a részvényindex, romlanak a banki feltételek, nem lesz annyi hitel. Természetesen ideig-óráig túlélhető egy ilyen irracionális döntés, de amennyiben az „általános pénzügyi helyzet romlik”, az ilyen cégek törvényszerűen lemorzsolódnak, vagy a hasonló cicomákkal nem foglalkozó (pl. indiai rabszolgákkal dolgoztató, finoman szólva homályos környezetkultúrával bíró) vetélytársak fogják felvásárolni.

Ennek az értékelésnek legfélelmetesebb tulajdonsága, hogy nincsenek kitűzött célok, illetve nem kell elérni azokat. Nem szempont, hogy valamilyen emberi, társadalmi igényt elégítsenek ki megfelelő erőforrás-ráfördítással, a cél a pénzügyi siker, profit termelés. Ha nem is sikerül elérni az „elvi célt”, nem számít, csak ne bukjunk rajta. A cél pedig eladható szolgáltatás létrehozása, a költségek minimalizálása, a bevételek növelése.

Ha úgy tűnik, hogy ez egy sikeres szolgáltatás, meg fog jelenni a konkurencia, amely ugyanannak a körnek ugyanazt a szolgáltatást igyekszik nyújtani – ez természetesen csökkenti a megszólítható emberek számát. Így aztán a versenytársak kart karba öltve emelik a szolgáltatások árát (persze a médiában folyamatosan versenyezve), közben csökkentik a kiadásait (így gyakorlatilag a színvonalat), míg el nem jutunk arra a szintre, hogy van egy alig elfogadható minőségű, még éppen kifizethető árú szolgáltatás, amelyért több cég versenyez (és költi a pénzünket ostoba reklámokra).

Félreértés ne essék: a monopol helyzet, amikor nincs vetélytárs, csak addig előnyös, amíg a cég valóban a szolgáltatásra koncentrál, és kívül esik a pénzügyi világ látókörén. Mihelyt befektetés, bank, tőzsde kerül a képbe, újból beindul a verseny, csak már teljesen függetlenül minden materiális kötődéstől: kizárólag a pénzügyi teljesítmény számít: mennyi befektetésből mennyi nyereséget lehet kihozni; ha jól megy, terjeszteni kell, ha a vevőkben „van még tartalék”, akkor új akciókkal, ügyes drágítással ki kell hozni belőlük; ha a cégben van tartalék (lazább, „emberi” munkarend, szociális szolgáltatások, stb.), akkor azt ki kell sajtolni belőle. Pénzügyi szempontból EZT hívják sikernek!

Aki pedig nem követi ezeket a szabályokat, maga nyit ajtót a nála arrogánsabb konkurenciának, amelynek nem számítanak az elvek. Tömegben a vevő pénzügyi szinten értékeli, megveszi a dinnyét a madarasteszkóban, a ruhát a kínaitól, az elvhű kisbolt pedig bezár, a varrodában dolgozó szomszéd munkanélküli lesz.

Összefoglalva: divatos azt mondani, hogy azért ne legyünk pesszimisták, ne lássunk mindent olyan sötéten, lazítsunk már egy kicsit. Én azt mondom: ne lazítsunk, mert nagyon nagy baj van! Másrészt, olyan megnyugtató „megkeresni a felelőst”, rámutatni, hogy XY bűnös hűtlen kezelés, bennfentes kereskedelem, hivatásköri mulasztás, stb. vétségében, és jól megbüntetjük. Ennek a rendszernek és az általa vezérelt folyamatoknak nincs egyszemélyi felelőse. Sokkal több vétséget követünk el mindannyian, mint amennyi a kirakatba kerül (a számlák feletti összemосolygástól a vezetők sokmillió kacsintásáig), olyan nyomás alatt, amelynek ellenállni nem tudunk.

Mindannyian együtt alkotjuk ezt a hatalmas rendszert, amelynek nevében egymást kényszerítjük egyre nehezebb helyzetbe. Igen, vannak bűnösök, akik tudatosan élősködnek az emberi szenvedésen, hatalmuknál fogva arra utasítanak másokat, hogy elpusztítsák ellenfeleiket: maffiózók, terroristák, „szellemi” és állami vezetők – az ember ugyanaz, a történelmi szerep különbözik csupán. Ők azonban túl kevesen vannak ahhoz, hogy valóban felelősnek nevezhessük őket; a felelősök mi magunk vagyunk, akik ezt a rendszert alkotjuk, és így lehetővé tesszük néhány fejletlen lélek számára mások irányítását.

Olyan ez, mint egy lovas szekér. Történelmünk során hosszú időn keresztül volt szerencsénk megtapasztalni, hogy a kocsis előbb-utóbb visszaél saját hatalmával – legyen az király, elnök, pártfőtitkár, irodai főnök vagy börtönőr. A „nagy generáció” ezért döntött úgy, hogy megtagadja az egész rendszert, leszáll a kocsiról, és elmegy virágot szedni. Amikor kiderült, hogy így viszont megáll a szekér, már nem ült vissza senki a bakra, a lovak közé dobták a gyeplőt mondván, hogy a ló (a „szabad” piacgazdaság) követi majd saját törvényeit, és abból nagy baj nem lehet. A parancs: gyía!, kijelölt irány nincs, annak örülünk, hogy peregnek a kilométerek (nő a GDP). A lovak azonban nem látnak hosszú távon előre, a szekér az étel és az ital között jár aszerint, hogy többségük éppen éhes-e vagy szomjas, veszély esetén pedig egyre rémültebben rohangálnak ide-oda annak függvényében, hogy mi tűnik az adott pillanatban biztonságosabbnak. Ma napról napra nő a veszélye annak, hogy globális civilizációnk (az öt eltartó emberi és természeti környezet sérülései miatt) instabillá válik, mintha a patak, amin át szoktunk kelni, megáradt volna. A lovak félnek, rángatják a szekeret, az idő, amíg át lehet kelni a túlpartra, egyre fogy. Az átkeléshez pedig olyan irányban kell haladni, amely a lovak számára egyértelműen rosszabb, mint bármi más: egyenesen neki a víznek. *Maguktól soha nem fognak arra menni*, a menekülés ideje lejárhat, és a víz elsodorja a kocsit. Nincs más választásunk: az Embernek (miután szembenézett azzal, hogy miért menekült előle, és feldolgozta téves motivációit) vissza kell ülnie a bakra, és kézbe kell vennie a gyeplőt, mert egyedüli birtokosa az előrelátás és a jövőbe vetett hit adományának.

Pénzügyi válság

Jól öltözött, komoly szakértők magyarázzák, hogy mi történik ma a világban, nem kevesen maguk is résztvevői, alkotói és nyertesei voltak annak a játéknak, amely most bukni látszik. Lássuk az én értelmezésemet.

A pénz eredetileg a megtermelt javak értékének absztrakcióját tette lehetővé, vagyis az általam megtermelt gabona valaki más által megtermelt kenyérre, sajtra, kalapácsra cserélhetővé vált anélkül, hogy minden cserénél alkudozni kellett volna. A pénz segítségével olyan emberek termékeihez is hozzájuthatnak, akiknek az általam termelt javakra jelen pillanatban nincs szükségük.

A magasan szervezett civilizáció ennél messzebbre tekint, és beruházásokat hajt végre; ezek olyan tevékenységek, amelyek a jelen pillanatban nem hajtának hasznot, nincs „termék”, amelyet a jelenben felhasznált erőforrásokért cserélni lehetne, mert azok csak később fognak keletkezni – ehhez „hitelre” van szükség. Amennyiben a pénz továbbra is javakat reprezentálna, a kapcsolat közvetlen maradna: én hajlandó vagyok öt hónapi munkámat befektetni egy vállalkozásba, amelynek termékei a későbbiekben a saját vagy mások hasznára lesznek oly mértékben, hogy az fedezi az én erőfeszitésemet.

A rendszert azonban megmérgezi a lusták találmánya: a kamat fogalma. A kamat eredetileg az erőforrásokkal „kereskedő” ember munkadíja. Ő a feladat megoldásába nem saját munkájának eredményét helyezi, hanem arról gondoskodik, hogy a beruházáshoz szükséges különféle tényezők a megfelelő helyen és időben rendelkezésre álljanak; legyen munkás, legyen étel-ital, alapanyag stb. Ezt az erőforrások birtokosa, a beruházó, tulajdonos adja (vásárolja meg a pénzével) annak reményében, hogy a beruházása megtérül, és később még több pénze lesz belőle.

A felhalmozódó pénz lehetővé teszi, hogy a hitelező és a vállalkozó elszakadjon egymástól. A vállalkozó nem tudja az ötletét megvalósítani, nincs rá a jelenben elég pénze, hogy a jövőben olyan javakat állíthasson elő, amelyek fedezik az induló befektetést, a hitelező segítségére van szüksége. A hitelező a pénzével osztozik a vállalkozó kockázatában, ezért (bár valós munkát már egyáltalán nem tesz a rendszerbe), kamatot számít fel.

A játékban az a tragikus, hogy a hitelező nem szolgáltatóként lép fel, akinek a feladata az erőforrások ésszerű csoportosítása lenne: forrásokat nyújt, megosztja a kockázatokat és visszaosztja a nyereséget, hogy a valós javakat termelő vállalkozók a lehető legjobban járjanak. Nem, a hitelező a kamatokat saját nyereségének tekint, amelyet nem kell „jó gazda”, „tulajdonos” módjára visszaforgatnia a termelésbe. Ennek megfelelően minél több pénz van a hitelező birtokában, annál több vállalkozásba tud beszállni, annál több nyereséget tud elkönyvelni, amit aztán ismét hitelként kibocsáthat. Így aztán a pénzügyi folyamatok összes szereplője érdekelt abban, hogy minél több pénz legyen forgalomban, amely hitelbe kiadható, és rajta folyamatos kamat-nyereség aratható.

Ezért aztán nem csoda, hogy megszületik az a szabály, mely szerint a bank több pénzt adhat hitelbe, mint amennyi a rendelkezésére áll, hiszen a termelő azt úgyis vissza fogja fizetni, a bank nyeresége pedig a kamat. Ennek módját és mértékét természetesen felügyelő szervek folyamatosan ellenőrzik, azonban mennyire lehet komoly egy ellenőrzés, ha minden résztvevő fél közös érdeke a pénz (pontosabban a hitelbe kiadott pénz) mennyiségének növekedése? Megszületnek a kötelező tartalékokra vonatkozó szabályok ügyes megkerülésének módzatai, illetve a bankok egyre kevésbé vizsgálják a hitelt felvevők valódi visszafizető képességét – elvégre minden forint, dollár, euró, amely a bank széfjében pihen, veszteség, hiszen nem kamatozik. Ördögi spirál indul be, amelynek végén a pénzügyi világ által kezelt pénz mennyisége sokszorososan (százas nagyságrendekben) meghaladja a rendelkezésre álló értékek összességét.

Ma minden tevékenységünk a pénzen alapul: pénzt kapunk az elvégzett munkáért, pénzt fizetünk a boltban. Hétköznapi szinten a pénz normális értékhordozóként működik; akinek viszonylag kevés van belőle, a saját életét el tudja vezényelni vele. Mindannyian elhisszük, hogy meg tudjuk venni a kenyeret a boltban, jönni fog a gáz és a villany, ha a keresetünk megfelelő részét erre költjük. Ez a közös hitünk tartja mozgásban a valós, hétköznapi életet.

Ugyanakkor azok a szervezetek, amelyeknek a kezében mérhetetlen vagyonok halmozódtak fel, teljesen irreális helyzetbe kerültek. A jelen árfolyamok figyelembevételével megvehetnék a fél bolygót, talán az egész Földet is – csak hogy százan állnak mellettük, akik ugyanezt megtehetnék. A kezükben levő „vagyon” valós fedezete gyakorlatilag nem létezik. Ha elkezdenének vásárolni, a többiek is venni kezdenének, egymásra licitálva vernék fel az árakat, zuhanna a pénz értéke egészen addig, amíg le nem ereszkedne ez a rettenetes lufi. Mi történne viszont akkor, ha az árak egyszerre több százszorosukra emelkednének? Természetesen a béreket is ugyanígy fel kellene emelni, a beruházások költségei az egekbe szöknének, ennek megfelelően emelkednének a kamatok stb. – a végeredmény a totális káosz.

Ezt elkerülendő ma a bankok a megrendült bizalmat újabb rettenetes mennyiségű mesepénz létrehozásával „orvosolják”. Magyarul, amikor egy bank kénytelen elfogadni, hogy a hitelei mögött nincs fedezet, kiadta a kezében levő pénzt, és nem fogja visszakapni egészen egyszerűen azért, mert nincs annyi megtermelt vagy a jövőben megtermelhető érték a rendszerben, amely valóban behozná az elvárt kamatnyereséget, akkor az állam azt mondja: de igen, itt a pénz, ami neked most hiányzik. Nyilván valós érték emögött sincs, a hiányzó falat tapétával pótolják, mert pont úgy néz ki. Más mód nincs a káosz elkerülésére, viszont ez a „beavatkozás” életben tartja, sőt tovább táplálja azt a rendszert, amely ilyen lehetetlen állapotot idézett elő, és amelynek semmilyen belső motivációja nincs arra, hogy kilépjen ebből a mederből.

Periodikus háborúk

Az emberiség szóbeli és írott történelme egyaránt arról tanúskodik, hogy fejlődésünk dacára rendszeres időközönként háborúkat „rendezünk”, amelyek során (fejlődésünk eredményeképpen) egyre nagyobb számban irtjuk ki olyan fajtársainkat, akik nekünk személyesen semmit nem ártottak azon kívül, hogy ránk szegezett fegyverük mögött életben szeretnének maradni. A harc végeztével megható műalkotások születnek a gyilkolás értelmetlenségéről, a hősiességről, önfeláldozásról és az élet szeretetéről – majd kisvártatva újrakezdődik az egész, mindig azon a szervezetségi fokon, ahol éppen tartunk: törzs, országok, államszövetségek szintjén, majd világháborúk formájában.

Tesszük mindezt annak ellenére, hogy tudjuk: egyénileg nem vagyunk sem fizikailag, sem szellemileg fejlettebbek, mint a korábbi generációk emberei; jobb általános körülményeinket kizárólag annak a felhalmozott tudásnak és szervezetségnek köszönhetjük, amit időről időre elsöprünk. Mi több, a „szervezet érdekeinek védelmében” (család, törzs, nemzet, vallás) személyes indokok nélkül oltjuk ki egymás életét.

Ez a tendencia megtörni látszik korunkban, elvégre az utolsó világháború is több mint fél százada zajlott – a felszín alatt azonban ugyanolyan pusztító erők dolgoznak, mint régen, csak most nem látványosan, csatamezőkön gyilkoljuk egymást, hanem a globális gazdasági, politikai, vallási hadszíntéren, illetve a színpadok mögött, titkos eszközökkel; a világ minden pontján folyik a „terrorizmus elleni” háború. A fogalmaink is változatlanok, továbbra is pirosra és kékre festünk mindent, a küzdelem áll minden rendszerünk alapszabályaiban – és közben észrevétlenül végérvényesen tönkre tesszük saját életünket.

Az elvi probléma régóta ismert, számtalan könyv íródott már róla (kiábrándítóan csekély hatással) – csak néhány az általam ismertek közül: Ernest Callenbach: *Ecotopia* (1975), Daniel Quinn: *Izmael* (1992), David C. Korten: *Tökés társaságok világuralma* (1995), Soros György: *A globális kapitalizmus válsága* (1998). A számomra legtisztább elemzést azonban Helmut Creutz: *A pénz-szindróma* (1995) című művében találtam meg. Ő nagyon egyszerű számításokkal magyarázza el, hogy civilizációnk mozgató-szervező ereje, a pénz fogalmának tisztázatlansága (egyszerre eszköze az erőforrások áthelyezésének, az egyéni tartalékképzésnek és a hitelezésnek) miként garantálja a vagyoni különbségek létrejöttét és exponenciális növekedését.

Ebből már egyértelműen levezethető, hogy a pénz és a vagyon fogalma, gyakorlatilag a társadalom tagjainak a pénzhez való viszonya miként teszi elkerülhetetlenné az egyének közötti gazdasági-társadalmi távolságok kezelhetetlenné növekedését, az ezzel járó feszültség elviselhetetlenné válását – és így a háborúkat. Ha sikerül „külső ellenségre” terelni a felelősséget, akkor háború tör ki (amely a rendszerbe külső, elosztható „vagyon” hoz a győztesnek, és egyformán szegénnyé teszi a veszteseket), ha nem, akkor forradalom tör ki, amelyben ismét (deklarált, bár jellemzően el nem ért) cél a javak egyenlő elosztása. Mindkét esemény hatalmas pusztítást visz véghez az ellátórendszerben, vagyis az erőforrásokat (vagyon) nem lehet egyből újra felhalmozni, hanem a fennmaradás érdekében azonnali célok megvalósításának kell alárendelni (élelmiszertermelés, lakhatás, közlekedés, oktatás, egészségügy, ...), ez egy ideig visszatereli a pénzt az erőforrás-továbbító szerepkörbe.

A rend helyreállításával viszont azonnal megkezdődik az erózió: a vagyonok felhalmozódása, hitelek, kamatok, pénzügyek – ismét nőni kezd a feszültség.

Vajon megdönti ezt az elméletet az a tény, hogy a második világháború volt az utolsó „nagy és véres” háború a történelmünkben? Véleményem szerint nem, csupán arról szól, hogy megváltozott a világ, és új, csodálatos eszköz keletkezett: a modern demokrácia.

A demokrácia szó jelentése: a nép uralma, valójában azonban vajmi kevés köze van ehhez a jelentéshez, hiszen egy városállamnyi, közvetlen életközösséget alkotó, azonos vallású, nyelvű, nemzetiségű embercsoportnál nagyobb méretekben mind a „nép” mind pedig az „uralom” jelentése azonnal homályossá válik. A modern demokrácia nem más, mint a gyakorlati (pénzügyi) hatalom elválasztása a látható (politikai) hatalomtól, a felgyülemelő társadalmi feszültségek levezetésére rendszeres, szabályozott „polgárháborúk” szervezésével, amit parlamenti választásnak neveznek.

Mindezek során a gyakorlati hatalom birtokosainak (bankok, befektetők) uralma töretlen, sőt... Csak egy gyors példa: a politikai pártok támogatottsága nagyban függ a médiában való megjelenésüktől: reklámok, szakértők, tanácsadók, felmérések – hatalmas, és igen drága ipara van a hírverésnek. A média birtokosai (a demokrácia védelmének érdekében) természetesen nem politikusok, hanem „civil” hatalmasságok, lényegében ugyanazok, akik pénzt adnak a pártoknak arra, hogy a kampányaikat finanszírozzák. A politikusok pedig szorgalmasan hirdetnek, vásárolják a szakértőket, tv-reklámokat, plakátokat és műsoridőt, és így a támogatást valójában *kifizetik ugyanazoknak, akiktől kapták*, csak közben elkötelezetté is váltak.

Ez a megoldás egyébként, összehasonlítva a korábbi, véres forradalmakkal, tényleg óriási előrelépés, hiszen a termelő időszakban felhalmozott infrastruktúra és tudás nem sérül, nincs hiábavaló emberáldozat. A háború szelíd formában folytatódik, azonban éppen ezért elveszíti korábbi jótékony befolyását is: nem törli a számlákat, hiteleket és megtakarításokat, nem kell nulláról újraindítani a pénzügyi rendszereket. Nem keletkeznek sürgősen és egyértelműen megoldandó feladatok, amiket nem lehet színlelni, szerződésekké burkolni, kiszervezni, kiszámítottan csődbe vinni stb., mert egyértelműen, közvetlenül kihatnak a résztvevők életminőségére, kilátásaira.

Olyan ez, mint a folyamszabályozás, amely megvédi az emberi infrastruktúrát, viszont megvonja az érintett területeket a hordalékkal érkező tápanyagtól, ami hosszú távon a talaj kimerülését okozza – ettől lehetetlenné válik a termelés, hiába maradt érintetlen az eszközkészlet. Lefordítva: a pénzügyi törvényszerűségek, a vagyoni különbségek által gerjesztett egyre növekvő feszültség nem tűnik el a rendszerből, a szabályok a kitalálók számára is kezelhetlenné válnak.

Ideig-óraig megvezethető az „uralkodó nép” a „fogyasztói társadalom” imázssával, de tönkremegy bele a bolygó. Mesebeli hitelekkel, majd a keletkezett hasadékok állami betömésével létrehozható ugyan a könnyörtelen matematika által követelt pénzmenyiség, azonban egyre nehezebb fenntartani annak látszatát, hogy mindez még reprezentál valamilyen kézzelfogható értéket, terméket. Lehet titkosszolgálati módszerekkel globális háborút folytatni egy láthatatlan ellenféllel, amely valahol a világ eldugott csücskében, lehetetlen életkörülmények között élve meggyűlölte a ráerőszakolt, számára csak hátrányt hozó gondolkodást, és bosszúért kiált. Lehet a fél világ elpusztítására elegendő arzenállal felvonulni Irak, Irán, Észak-Korea ellen, amely zsebkendőnyi területéről szintén „az egész civilizáció ellen” fenekedik.

Valójában a háború a káosz réme ellen folyik. Túl erősek vagyunk ahhoz, hogy még egyszer elveszítsük „fajsziintű önuralmunkat”. A fent (és ebben a könyvben folyamatosan) kritizált „rendnek” is *köszönhetjük* azt, hogy ma hatmilliárd élő, többé-kevésbé egészséges ember többé-kevésbé békében élve népesíti be a bolygót, ami ugyan ökológiailag hatalmas kihívás, de sokkal jobb eredmény, mint pár milliányi szétszórt, egy globális civilizáció romjain kóborló sugárfertőzött mutáns. Nem kis esély volt erre a kimenetelre...

El kellett tehát kerülnünk a pénzügyi rendszer „megszokott” véres nullázását, de ezzel sajnos csak elodáztuk a szembenézést a tényekkel. A folyamatos halálfélelem civilizált keretek közé szorításával valóban rendkívül gyors technikai fejlődést futottunk be, de ez mostanra szinte teljes mértékben öncélúvá vált: légből kapott „fogyasztói igényeket” generálunk és elégítünk ki a termelés és szolgáltatás volumenének fenntartása érdekében, mert ha ez nincs, akkor jön a munkanélküliség és a recesszió, válság és káosz. Közben pedig rettenetes állapotba kerültek a létünk alapját képező ökológiai rendszerek, a társadalom fenntartó-szervező rendszerei és az emberi lélek.

Környezet és természet

Egyik kedvenc hősöm Bjorn Lomborg, aki nem áttolja kritikával illetni a klímaváltozás elleni küzdelmet, és ezzel igen sok jó embert haragít magára, pedig amit tesz, azt nehéz vitatni. Egyrészt rámutat arra, hogy nevetségesen keveset tudunk bolygónk működéséről ahhoz, hogy nagyszabású következtetéseket vonjunk le, így azonos mérésekből is gyökeresen eltérő következtetéseket lennénk képesek levonni, ám a mérések is rendkívül bizonytalanok, és a kutató szándéka szerint értelmezhetők: mintha egy bolha elemezné az öt hordozó gorilla életciklusait. Másrészt figyelmeztet, hogy a klímaváltoztatás mai civilizációnk szerves része, az ellene való küzdelem politikai szavazatvadászaton, illetve hangzatos „zöldként” eladott beruházásokon kívül sokra nem vezet. A világ legnagyobb szennyezőinek nincs szüksége Lomborg érveire ahhoz, hogy megtagadják az együttműködést, elég, ha megnézik saját bevételeik forrásait.

Vagy talán elfelejtettük volna a „Mentsük meg az esőerdőket” kampányt? A világ éhező gyermekeiért szóló koncerteket? Az akkori „celebek” felkapták a témát, a média futott pár kört, százezrek táncoltak a „zöld nótákra” – de a trópusi fa nem lett kevésbé kelendő; ahogy nem szűntek meg azok a gazdasági érdekek sem, amelyek megsemmisítették az öfenntartó, helyi igényeiket kielégíteni képes közösségeket, és segélyektől függő tömeget hagytak maguk után. Ma a média sztárja mindenki: a Greenpeace kalózeitól a világmegváltó tudósokig, meg a „gonosz kapitalisták” által elhallgattatott csodatechnológiákig, mert egy mesevilágban, ahol egyszer csak győznek a jók, és minden szép lesz, sokkal jobban esik hinni, mint elfogadni azt, hogy nem vagyunk jobbak, mint az előző generációk, és nekik csak ennyire sikerült.

Pedig gond, az tényleg van. Mi vagyunk az első – és bolygónk kapacitását figyelembe véve – az egyetlen generáció, amely képes valóban kiirtani az erdőkészlet jelentős részét. Mi vagyunk azok, akik a bolygó millió éves kőolajkincsét a „feltétlenül szükséges közlekedés” miatt a levegőbe durrogtathatjuk, illetve üdítő, mosószeres, samponos, stb. flakonok formájában a föld alá, illetve az óceánokba borogathatjuk. Mi mosathatjuk az élő talajt a vizekbe a „szokatlanul heves esőzésekkel”, mi boríthatjuk fel teljes régiók évmilliók alatt kialakult ökológiai rendszerét saját gyártmányú és/vagy behurcolt idegen fajokkal. Mi herdálhatjuk el saját civilizációnk évezredes tudás-, és tapasztalatkincsét, amely nélkül valóban fenntartható helyi közösségek sajnos nem létezhetnek. Például ahhoz, hogy valaki hatalmas gépek nélkül, a szomszédban nőtt diófából kétszáz évre készítsen bútort (így az a család a legközelebb kétszáz év múlva szorul egy újabb diófára), nem elég megnézni egy videót, ahhoz tehetség és az asztalosműhelyben, egy mester keze alatt szorgalmas munkával eltöltött évtized kell... Meg húsz éve a mester műhelyében száradó diódeszka, mert az idei vágásból csak a mostani kisinas tud majd bútort készíteni.

Igen, az egyetlen generáció, mert a következőnek nem marad elég erdő, kőolaj, művelésre alkalmas talaj; a vidéken korábban ismeretlen kártevők, betegségek jelennek meg, eltűnnek viszont a megszokott rendet fenntartók, mint például a méhek. A korábbi apák azért dolgoztak, hogy gyermekeiknek jobb legyen – most „nekünk legyen jó”, és az, hogy utódaink mit fognak csinálni az általunk hátrahagyott világgal, nekünk már nem számít, ha eszünkbe jut, félrenézünk.

Aki mégsem, és úgy gondolja, hogy szép vagyont gyűjt „öreg napjaira”, vagy hagy a gyerekére, annak üzenem: nem telik el már sok idő, és *szégyen lesz a vagyon!* Értéke úgyszólván nevetséges töredéke annak, amit elvileg jelent (hiszen az egész bolygó évtizedekre előre vetített termelését „dollárosítottuk” már kiadott hitelek formájában, mit vehetsz rajta?) – teljes lesz viszont a felelősség: te gazdag voltál, tehettél volna valamit azért, hogy ne a te szemétdombodon kelljen élnünk! Egy élhető bolygóval tartozunk a gyermekeinknek, nem tíznek az árával...

Lombornak jogosak az érvei, amennyiben a klímaváltozást Celsius fokban vagy tengerszintben akarjuk mérni – amint azt ma tesszük. A „klíma” azonban a teljes, globális környezetet jelenti, változása a csapadékeloszlás módosulása, az időjárásgörbék eltolódása, az élőlények életciklusainak és élőhelyének átalakulása. Mi a jelen állapotot alapértelmezettnek tekintjük; minden, pénzügyi szempontból a végtelenségig optimalizált (minden más szempontból brutálisan pazarló) gazdasági rendszerünk arra épül, hogy lesz mit ennünk és innunk, mert a föld terem.

Vajon mennyire képes úrrá lenni jelen világunk azon, ha hirtelen nem csak a tv-ben látjuk azt, hogy százezrek éheznek táborokban, hanem itt, a „fejlett nyugaton” hirtelen túl kevés lesz az élelem? Azon túl persze, hogy eltűnnek a „szokásos éhezők” a médiából, mert valóban meghalnak. Mi történik, ha a megszorított árvek miatt csődbe megy egy-két biztosító, a többiek egyre rosszabb feltételek mellett, aztán egyáltalán nem nyújtanak biztosítást a mezőgazdasági termelők számára? Az államok újabb mesepénzeket gyártanak és adnak hitelbe, hogy megmentse a bankokat, azok pedig gyakorlatilag felvásárolják a földeket, és valami furcsa rabszolgaság veszi kezdetét, bár persze sokkal szebb nevet találunk majd rá. Vagy: összeomlik a mesepénz rendszere, megmarad a közvetlen cserekereskedelem, újra megjelenik viszont az ipari szintű rablás, és persze a népvándorlás, hiszen a mai globális rendszereken alapuló intenzív élelmiszeripar kibocsátásának csak a töredékére leszünk képesek, tehát a bolygó mai népességének többsége sajnos kihal.

Nyilván lehetne ezt a végtelenségig ragozni, forgatókönyveket készíteni és vitatkozni rajtuk, de ez lényegtelen. Véleményem szerint egy drasztikus átalakulás küszöbén állunk, nem tartható a jelenlegi irány sem, amely a pillanatnyi érdekek egyeduralkodása miatt végtelenül kizsákmányolja a környezetet, de értelmetlen a „nagyon zöld”, a megoldást a távoli múltban kereső hozzáállás is, mert figyelmen kívül hagyja a jelen emberének motivációit (sőt az idealizált régmúlt emberének motivációit is, amelyek egészen pontosan ide vezettek...) és azt a globális káoszt, amit álmainak megvalósulása eredményezne. És amíg a két nagyhangú kis tábor lila fejjel üvöltözik egymással, a többség pedig kétségbeesetten kapaszkodik a székébe, a szekér vidáman robog lefelé a lejtőn (ez egy nagyon magyar bolygó ☺).

Munka

Társadalmunkban a fennmaradás alapja legtöbbször számunkra a munka: felnőttként létidőnk durván egynegyedét munkával töltjük, ezért kapjuk a fizetésünket, azzal pedig mások munkáját vásároljuk meg: eszünk, iszunk, melegben vagyunk és így tovább.

Keveseknek adatik olyan munka, amely nem vesz ki belőle fizikailag vagy emberileg többet, mint amennyit adni szeretne, ugyanakkor valóban nyugodt megélhetést biztosít. Ennek oka a korábban részletezett pénzügyi evolúció a munkavállaló oldaláról: amíg ugyanazt a feladatot kevesebb emberrel meg lehet oldani (vagy éppen a versenytárs képes erre); amíg lehet találni embert, aki ugyanannyi munkát kevesebb pénzért – vagy ugyanannyi pénzért többet képes megcsinálni, addig csökken a létszám, és cserélődnek az emberek. A jó közérzet, az értelmesen eltöltött évek, az élő, együttműködő, barátságot és bizalmat jelentő munkaközösség ebben a szemléletben nem játszik szerepet, sőt káros, mert a csoport emberileg „összezár”, és igyekszik megvédeni tagjait, ami azt jelenti, hogy működése nem száz százalékos. Az ideális dolgozó az önmagát túlajtó, társai helyét méregető karrierista törtető, ezt jutalmazza a rendszer.

Az, akinek például közösségi feladatai is vannak, ami miatt néha nem ér rá, vagy nem teljes koncentrációval dolgozik, már nem elég hatékony, cserére szorul. Akinek pedig gyermekei vannak, vagy gyermeket szeretne, felejtse el a vágyait, mert velük csak a baj van: hiányoznak, ha beteg a gyerek, nem rángathatók ide-oda időben és térben, aggódnak, mindenféle szabályok miatt kirúgni is nehéz őket – legjobb tehát, ha fel sem vesszük, vagy időben lecseréljük őket.

Ez nem cinikus hozzáállás, nem a „bunkó főnökön” múló dolog – a munkaadó egész egyszerűen olyan értékelési rendszernek kell hogy megfeleljen, amely őt erre a viselkedésre kényszeríti, esélye sincs másra. Ő maga is munkavállaló, vagy a befektetését féltő, törlesztő részleteket fizető vállalkozó, akinek nincs helye a saját posztján, ha nem képes kihozni az általa irányított rendszerből a pénzügyi maximumot. Ráadásul mindenhol vannak „fehérgalléros bűnözők”, akik előre tudják, hogy csődbe viszik a saját cégüket, de aláírnak a tisztességesebb versenytársnak, amivel azt is pályán kívülre kényszerítik. Ők jellemzően megússzák, és ugyanott folytatják, mert a szabályokat ellenőrző hatóságoknak egyszerűen nincs megfelelő kapacitásuk és erejük minden, a rendszer alapvető működési hibájából származó és ezért folyamatosan újratermelődő „ügyet” megfelelően lezárni. Ha pedig valakit tényleg sikerül „elkapni”, az a bűnözői oldal természetes szelekciója; megmarad a ravaszabb, még jobb ügyvédgárdával rendelkező, akivel szemben a tisztességes versenytársnak még kevesebb esélye van.

Még magasabb szintet képvisel a multi, aki a „fogyasztó érdekében” bármikor elviheti a gyártást máshová, kereshet új beszállítót, vagy hozhatat dinnyét Görögországból – csődbe taszítva a helyi termelőket. Ő már nem is bűnöző, hanem üdvözölt beruházó, aki tőkét hoz az országba – és gyorsan felejtjük el, hogy ezt kizárólag azért teszi, mert több nyereséget remél kisajtolni belőlünk, mintha a pénzét a bankba tenné. A nyereség pedig az övé, és viszi magával oda, ahonnan a „tőkét hozta”.

Visszatérve ránk, a fenti szabályok miatt ritka kivételnek számít az, aki örömét leli saját munkájában – a következmény: fásultság és romló teljesítmény, másrészt rossz közérzet és romló fizikai állapot. Feszültséggel terhes légkörben végzünk monoton munkát, kapaszkodunk bérünkbe és abba, hogy majd a hétvégén, majd a szabadság alatt valami más lesz; kicsit visszasírjuk azt az időt, amikor az ember a szabadban dolgozott, elfáradt, este a barátaival tüzet rakott, bámulta a csillagokat, énekelt és táncolt velük, meséket mondott és hallgatott. Pedig ők gyakorlatilag ébredéstől lefekvésig dolgoztak – igen kis hatékonysággal, hiszen csak saját fizikai erejüket tudták használni, és nem állt rendelkezésükre olyan infrastruktúra, amely képes lett volna valóban nagy, egymástól távoli tömegeket azonos feladatok megvalósítására mozgósítani. Abban, hogy ma ultrahang segítségével belenézhetnek a betegbe, több százezer ember munkája fekszik, a gépet megtervező ember tanáraitól a csavarokat előállító munkásokon át a műszert használó orvosig. Elődeink arról álmodtak, hogy eljön az idő, amikor hidat tudnak építeni a folyók fölé, gátat szabnak az árvizeknek, amikor nem töri el a lábukat a kő, amelyet megpróbáltak felemelni – és ha mégis eltöri, nem lesznek egy életre nyomorékok miatt. *A mi életünkről álmodtak.*

Mi pedig szenvedve éljük meg ezt az álmvilágot, zavarodottságunkat és dühünket egyéni és faj szinten egyaránt törvénytörően a környezetünkre zúdítva. Hatalmas lehetőségeink, eszközeink vannak, csodálatosan szervezett fajjá váltunk, azonban mindannyian érezzük, hogy alapjaiban egy ostoba rendszer fogaskerekei vagyunk, amelynek részeként nem közös, hanem egymással ellentétes érdekeket képviselünk, emiatt folyamatosan sűrűlünk, vitatkozunk, feszültségeket halmozunk fel.

Végül mi is a folyamatos, megfeszített munka gyümölcse? Csillogó, egyedileg formatervezett szemétbe csomagolt, értelmetlen tartalom, amivel tele lehet rakni áruházak végtelen polcait. Új, csillogó, mindentudó mobiltelefonok, pedig én csak beszélni szeretnék néha valakivel, aki nincs mellettem. Csodátévék, pedig én csak társaságra, történetekre, igazságra vágyom. Új autók, pedig már most borzalmasan sok van belőlük, elszívják előlem a levegőt, elégetik az esetleg az unokáim által is használni kívánt kőolajat (vagy még súlyosabb éhezésbe taszítanak milliókat), fémdobozba zárt dühöngők tengerévé változtatják a városokat és a vidéket egyaránt.

Új „ügyek”, iratok, törvények, dokumentumok, azonosítók, amiket fontos emberek tologatnak ide-oda, véleményeznek, aláírnak, iktatnak, visszaküldenek – és amikor megkaparjuk a felszint, csak az látszik, hogy mindennek egyetlen funkciója a saját szükségesség igazolása, mert a szakértelem elvész, a felelősség megoszlik, majd eltűnik a rendszerből.

A munka fogalmi válsága a pénzügyéhez hasonló, hiszen abból táplálkozik. A valódi szükségletek kielégítésére való törekvés, illetve a valós költségek (erőforrások és hulladék) igényekkel való szembeállítás azt eredményezné, hogy a mai örült kapkodás, trehány módon végzett, sokszorosán ismétlődő „tömegmunka” túlnyomó többsége eltűnne. Emlékezzünk: a pénzügyi értékelési rendszer kizárólag a pénzzel mérhető hatékonyságra törekszik, minden más tekintetben korlátok nélkül pazarol. Ha én azért kötnek szerződést egy gyárral, hogy biztosítson cipőt számomra, nyilván abban lenne érdekelt, hogy tartós és kényelmes cipőt állítson elő, nem akarna reklámokkal divathullámokat kelteni, hogy több darabot tudjon eladni és nem csökkentené a tartósság igényét. Ha a közösség szabályai az értelmes együttműködés örök érvényű eszközeit tartalmazzák, és nem rögzítenének ellentétes érdekeket, akkor nem kellene a szabályokat folyamatosan tatarozni, ellenőrizgetni – és így tovább. Így viszont értékes és vissza nem térő életidőnket minden nagyszerű körülmény ellenére folyamatos nyomás alatt töltjük, tudva, hogy sokszor felesleges és rossz irányba hat, amit csinálunk.

Egészségügy

Az egészségügy a tipikus állatorvosi ló, az igazi fából vaskarika. Egyrészt: az egyik legalapvetőbb emberi igény, a személyes létbiztonság megteremtésének egyik eszköze, ha úgy tetszik: frontvonala. Ott van ugyan még az oktatás, a rendőrség, a tűzoltóság – az iskola azonban régen volt, rendőrré, tűzoltóra „úgysem lesz pont nekem szükségem”; ezzel szemben az orvossal előbb-utóbb mindenképpen szembe fogok kerülni, ahogy telnek az évek, egyre nagyobb eséllyel. Megnyugtató tehát a tudat, hogy amikor szükségem lesz rá, olyan emberek kezébe kerülök, aki élethivatásnak más emberek gyógyítását választották.

Másrészt: az egészségügy (főleg a legfontosabb része, vagy ha úgy tetszik, amiről a nevét kapta, a megelőzés) nem termel pénzt. „Terméke” a hosszú ideig megőrzött, rosszabb esetben különféle beavatkozásokkal helyreállított jó közérzet, egészség, munkaképesség. Ráadásul az idősödő ember egyre több „helyreállításra” szorul, ebből következően költségesebb, ugyanakkor kevésbé „hasznos” a pénzügyi mutatók szerint.

Az egészségügy jó működésének alapfeltétele a pénzügyi szempontból semmilyen módon nem indokolható redundancia: az „átlag-igény” sokszoros túlbiztosítása. Egy baleseti sebészet akkor működik jól, ha az orvosok, nővérek és ápolók, diagnosztikai szakértők „unatkoznak”. Csak ekkor vannak elegendően ahhoz, hogy egy baleset sok sérültje között ne kelljen sorrendet felállítani, mindegyik bekerülő beteg olyan szintű segítséghez jusson, mintha egyedül érkezett volna. Nem mindegy, hogy a mentőszolgálat a 15 perces kérésre érkezési szintidőt mekkora túlbiztosítással képes megoldani.

Az egészségügy az elesett, beteg ember és a róla gondoskodó, minden nyűgét, félelmét, haragját elviselni kénytelen ápoló személyzet közvetlen emberi kapcsolatán alapul. Az itt dolgozók igen komoly lelki és fizikai terhelést kénytelenek elviselni – de sajnos nem termelnek nyereséget, ráadásul tevékenységük minimális azonosítható szakértelmet igényel. Így aztán a legalsó szint: beteghordók, ápolók, nővérek létszámának csökkentése, „olcsóbbra cserélésükkel” a bérek minimalizálása a költségcsökkentés kézenfekvő eszköze, így aztán munkájuk nem részesül sem erkölcsi, sem anyagi, sem a megfelelő munkakörülményekben megnyilvánuló elismerésben.

Az egészségügy bevételi forrása a jól kereső, így magas biztosítással rendelkező beteg, annak is két fajtája: az akut beteg, aki valamilyen baleset, nem várt esemény miatt kerül ellátásra, illetve a krónikus beteg, aki hosszú időn keresztül vesz részt konzultációkon és folyamatos gyógyszeres kezelésre szorul. A rajtuk „keresett” összeg egy része fordítható az „olcsó” betegek kezelésére.

Tisztán pénzügyi szempontokat figyelembe véve az egészségügynek a következőképpen kell működnie:

- Nem érdemes foglalkoznia az egészséges életmód megteremtésével, mert ezzel csökkenti az érdekkörébe kerülő emberek számát;
- nem érdemes foglalkoznia a szűrővizsgálatok minőségével, kiterjesztésével, mert ezek nagyon ritkán „fognak” fizető beteget: egy főnöknek nincs ideje szemerkélő esőben egy órát várni egy parkolóban a tüdőszűrő „állomás” konténere előtt;
- nem érdemes végleges gyógyulást elérnie, hiszen akkor a beteg kikerül a hatókörből. A krónikus beteg a „legjobb fogyasztó”, hiszen rá van szorulva a neki eladott termékre, hinni akar bennük, ha jobb nincs, azt várja, hogy becsapják, csak jól hangozzék;
- érdemes viszont szűk körnek kiemelkedő szolgáltatást nyújtani (luxus körülmények, sci-fi diagnosztikai és sebészeti eszközök). Ez generálja az orvosi berendezések elképesztő (technikai és árbeli) evolúcióját.

Azt az erőfeszítést, amellyel ma csodagépeket készítünk, arra is fordíthattuk volna, hogy 25 éve létező technológiát juttassunk fejlődő országokba, elmaradott régiókba. Nyilván, sok száz embert vesztettünk volna „itt” olyan esetekben, amikor valóban a két diagnosztikai szint közötti különbség számított – esetleg több erőt fordítottunk volna a régi orvosok szakmai tapasztalatának megőrzésére.

A megspórolt pénzt viszont megkaphatták volna a nővérek, gyógytornászok, szakápolók, nem kellett volna hitelek felvenni, stb. Az elmaradott régiókban pedig százszoros hozadéka lehetett volna a ma is pontosan ugyanúgy elérhetetlen műszerezettségnek. A népességszabályozás hatékony eszköze a halálozási arány művi magasan tartása és a pénzügyi gazdaságossági szempontok alapján történő egyedszelekció (mert ez bizony nem más!), de talán nem az egyetlen...

Ugyanez az eszköz hozzájárul a globális civilizációs feszültségek magasan tartásához. Az utolsó putriban is hozzá lehet jutni a tv-hez és az amerikai álmot közvetítő kórházsorozatokhoz; még az is látja a gazdagok „szenvédeit”, akinek a harmadik gyereke hal meg bélfertőzésben (azt persze nem, hogy az álmok hazájában százezrével kuporognak a csodából kiszorult sorstársaik). A helyükben én is dühöngve támadnék bárkire, akit felelősként megneveznek olyanok, akikben megbízom: és már kész is a frissen főtt terrorizmus.

Az már csak hab a tortán, hogy az egészséges ember védelmében, állapotának fenntartása érdekében csak olyan dolgokat lehetne mondani, ami gazdasági szempontból a lehető legrosszabb. Például: ne hozass ezer kilométerről a tartósság érdekében agyonvegyszerezett, génkezelt stb. élelmiszert, hanem edd azt, ami a szomszédban megterem, akkor, amikor megterem: millió évek alatt kialakult szervezetednek a hűtőszekrény, élelmiszeripar és szállítás idegen, hiszen arra állt rá, hogy a rendelkezésre álló forrásokat hasznosítsa. Dolgozz annyit, olyan körülmények között és olyan célok érdekében, amiket valóban fontosnak tartasz – ez tart meg szellemi frissességben és egészségben; az állandó munkahelyi stressz éveket rövidít életeden, ráadásul olyan állapotba kerget, hogy ezt már nem is bánod. Éljen olyan környezetben, ahol jól érzed magad, ne kelljen ezer kilométereket utazni „szabadságra” – a folyamatos kellemes közérzet többet ér, mint a frusztráló hétköznapi utáni őrző „intenzív kapcsolódás”. Nyilván ma már okosabbak vagyunk, és generációk tudását használhatjuk fel közérzetünk jobbá tételére, de vegyük észre, hogy a gazdasági érdekviszonyokra épült rendszer ennek ellentétében érdekelt.

Sport

Ha egy igazi, telivér karikatúrát szeretnénk látni arról, hogyan fordítja ki a pénzalapú vezérlési rendszer egy eszme minden egyes mondatát, szavát, betűjét és írásjelét, arra legjobb példa a sport.

Mire gondolunk a „sport” szó hallatán? Egészségre, izzadságra, mosolyra, kikapcsolódásra, jóleső koncentrációra, majd utána a megérdemelt pihenésre – életre. És mit látunk? Heti többmilliós focistafizetéseket és Kínában készült focilabdákat (de büszkéek vagyunk arra, hogy nemzetközi nyomásra papíron megszűnt ezen a téren a gyermekmunka – el is hisszük, ugye?). Hihetetlen tudományos kutatásokat, amelyek arra szolgálnak, hogy XY három ezredmásodpercet javíthasson az eredményén. „A részvétel a fontos”, mondja az elv – azonban valójában az elsőként futnak versenyt a szponzorok, akikben pár évnnyi hirdetési felületet látnak, és ezt aranyárban megveszik. És mivel senki sem szeret a „többiek” közé tartozni, egyre áthatóbb vegyszerszag lengi körül az egész ügyet, sportolók hálnak meg versenyen, edzésen, stb.

Láttam párszor fiaimat az általános iskolai fociedzésen, és bevallom, nem lettem sokkal boldogabb a látványtól. Artikulátlan üvöltözés és rohangálás egy gól után – megvan. Kinyújtott karral lökdösni egymást, miközben a labda után szaladunk – megvan. Lerúgni a másikat, amikor a bíró nem látja – rendben. Színészkedni, fetrengeni a földön egy szabadrúgás reményében – pontosan. Nyafogni és dühöngeni, amikor nem megy a játék, jobb és jogosan vezet az ellenfél – hát igen. A másik oldal: betartani a sport íratlan szabályait, figyelembe venni az edzői utasításokat, futni akkor is, amikor már kicsit fáradt vagyok, és őszintén, a kellemesen együtt töltött időt megköszönve, az „eredménytől” függetlenül kezét rázni és rámosolyogni a másik csapat tagjaira – na ez nem megy annyira. Tulajdonképp boldog vagyok, hogy a fenti felsorolás szerint a srácok nem „igazi sportolók”, és őszintén remélem, hogy soha nem lesznek azok. Sajnos arra, amit én sportnak neveznék, nemigen tudok példát mutatni a médiában – persze, mert nem „kompatibilis” azzal.

A sportolónak nincs választási lehetősége, nagyon ritka kivétel az, aki normális emberi életet élve is képes „versenyben maradni” azokkal, akik mindent feladnak az „eredmény” kedvéért, elviselhetetlen mennyiségű és intenzitású edzéssel készülnek arra, hogy néhány alkalommal, legjobb esetben néhány évig nekik szóljon a himnusz, és övék legyen a címlap. Hálás köszönetem grafítembernek (Merényi Dániel), aki írt Marco Olmo-ról. Egy napon lesz majd egyórás összeállítás mondjuk a Discovery Channelen arról, hogyan segít a tudományos felkészülés, a sporteszközök, táplálkozás abban, hogy valaki megnyerje a Mont Blanc Ultramaratont (166 kilométer, 9000 méter szintkülönbség – átfutnak a Mont Blanc-on). Ebben feltehetően nem fogják megemlíteni az ő nevét, aki minden ilyen eszköz nélkül, 59 és 60 éves korában a fent felsoroltakkal rendelkező profi sportolók előtt kétszer egymás után megnyerte ezt a versenyt.

Miről szól ez? Pénzről, amely csak a csúcson levőknek és az oda törtetőeknek jut; akiben nem látnak fantáziát, az ideig-óráig esélytelenül küzd a farvizen, majd feladja? Tudományról, amely arról szól, hogyan lehet még pár grammot, ezredmásodpercet kisajtolni az emberi szervezetből? Nemzeti, csapat és egyéni büszkeségről, amely csak a dobogónak szól – az, hogy XY új országos csúccsal tizedik lett a versenyben, vagy egyéni legjobbjával kiesett az elődöntőből, csak egy szomorú mosolyra, meg a „magyar sport helyzete”, „a többiek doppingolnak” legyintésre elegendő...

Nincs személyes konfliktusom a Budapesti Olimpia Mozgalommal (ki vagyok én ahhoz), de... a honlapjuk szerint 2800 milliárd forint állami pénz jó helyen lenne, ha „nemzeti büszkeségünkben” arra költenénk, hogy olimpiát rendezzünk. De már ma „példátlan egyetértés” van abban, hogy el kell készíteni az előtanulmányokat, (gondolom ingyen, a nemzeti ügy iránti elkötelezettségből). Nos, ha már nemzeti büszkeség... nem lehetne inkább valami olyasmire büszkének lenni, hogy például országunk elhatározta: csak hazai sporteszközöket fog használni, és igyekszik ezeket megfelelő tudományos háttérrel a saját népesség igényeinek megfelelően megalkotni.

Mindezt azért, mert célul tűzte ki, hogy a magyar ember egészségét nem a tv képernyője elé való leültetéssel, számára megfizethetetlen szállodák, stadionok és „olimpiai falu” létrehozásával, hanem a ténylegesen követhető jó példa személyes felmutatásával és a valóban vonzó sportolási lehetőségek megteremtésével kívánja szolgálni. Csakhogy ehhez valódi munkát kellene végezni (ami nem média-kompatibilis) minimális és helyben visszaforgatandó pénzügyi nyereséggel (ami viszont a bankok számára érdektelen). Marad tehát az olimpia előkészítése...

Széthulló egyéniség

Az ember társadalmi evolúciója során igen kis lélekszámú közösségben töltötte el egész életét; a világ többi része gyakorlatilag nem is létezett a számára. Kutatások szerint túlnyomó többségünk számára a kezelhető emberi kapcsolatok számának felső határa 120 ember körül húzódik (nekem sajnos nem jutott ennyi sem); ez a legnagyobb, hatékonyan együttműködni képes közösség – vagy visszafordítva: társadalmi evolúciónk szelekciója során az öfenntartó, aktívan együtt dolgozó közösségek működéséhez ennyi kapcsolat kezelése pont megfelelő volt.

Életünk rövid, nem tudunk minden lehetséges életet megélni, megtapasztalni, minden mesterséget kitanulni, minden tudást megszerezni, ezért mintákat keresünk, embereket figyelünk meg, történeteket hallgatunk. Jellemző kérdés: mi ebből a tanulság? Melyek azok a mozaikdarabok a történetben, amelyeket érdemes megjegyezni, amelyek hasznomra lehetnek életem során?

A mitológia és a vallások (amelyeknek lényegében köszönhető a közösségek felépítése és összefogása, magasabb célok alkotása) pontosan jelzik ennek fontosságát: számtalan néven, *istenek vagy emberek története*in keresztül adják tovább az erkölcsi tanításokat, az emberi kapcsolatok és a sors megélésében jelentkező feszültségek kezelési módjait, jelzik a nem támogatott viselkedésmódok káros következményeit. Egyes vallások még tovább mennek: eldobják a korábbi, számtalan történet-mozaikból összeállított történetet, és *egyetlen ember* életét, tanítását helyezik a középpontba, egyetlen abszolút pozitív mintát járnak körül abban a szemléletben, hogy ha ezt az egyet sikerül megérteni, az elég a helyes élethez. Éppen ezek a „minimalista”, „egyszemélyes” vallások lettek a legsikeresebbek: (nem fontossági sorrendben) Jézus, Buddha, Mohamed, Krisna... A történelmi tapasztalat tehát azt mutatja, hogy a személyiség formálásához, erős, szeretetteljes, sikeresen együttműködő, a kiterjedést jól viselő közösségek létrehozásához nem a minél több minta megismerésén, hanem akár egyetlen, ám abszolút pozitív példa elmélyült tanulmányozásán át vezet az út.

A felvilágosult civilizáció nem ebbe az irányba törekszik. A tömegmédia lehetőséget nyújt arra, hogy életünket, tudatunkat sok mintával árasssa el; a jelenség egyidős a könyvnyomtatással. Már akkor számtalan embernek jelentett kiutat az elfogadni nem kívánt, mégis meghatározó helyi (falu) közösségből a hozzá könyvek révén eljutó másik, ismeretlen világ (a tényleges kiszakadás lehetőségét csak az egyház vagy a földesúr, király közvetlen szolgálatába szegődés jelentette). A könyvek, a tanulás lehetősége, a városi életmód kialakulásával kezdődött meg az a folyamat, amelyben az egyén maga is megválaszthatta a követni kívánt gondolkodási mintát, szerencsés esetben a befogadó közösséget is.

A minták befogadásához azonban komoly előképzettség kellett: az *olvasás tudománya*, amihez személyes kapcsolatba kellett kerülni a ritka olvasni tudó emberekkel, akik nem csak az olvasás képességét, hanem világlátást, gondolkodást, eszméket is átadtak. Műfordítások hiányában szükség volt egy vagy több *másik nyelv ismeretére*, nyelvkönyvek hiányában ez is emberi átadással történt, ami közvetlen kapcsolatot jelentett egy idegen kultúrával, látásmóddal, történelemmel. Az alkotók gyakran szintén művelt emberek lévén rendszeresen hivatkoztak más alkotókra és művekre, megértésükhöz *egy nagyobb méretű kulturális hálózat felfogására* volt szükség. A megismert művészek, tudósok valószínűleg sok esetben nem voltak teljesen őszinték, ám jellemzően emberi vagy spirituális értékek rendszerét építették fel, tőlük telhető alapossággal igyekeztek feltárni és válaszokat adni az aktuális, vagy örök érvényű emberi, közösségi problémákra.

Mindez hatalmas munkát követelt meg a befogadótól, aki csak saját, a közvetlen közösségtől független személyes fejlődése árán juthatott új mintákhoz – ennek megfelelően önmagát egyenrangú, szabad gondolkodóvá képezte. Eltávolodott a helyi közösséget egyeduralkodóként vezérlő mintáktól, de független, külső szemlélőként, önálló lényként vizsgálta a kapott mintákat is. Helyzete nem tette lehetővé, hogy bármelyikhez hasonljon, kritika nélkül átvegye és megvalósítsa, kénytelen volt saját gondolkodását, világképét tudatos, szelektált módon felépíteni a régi és az új példákból. Sikeres esetben helyi értelmiséggé, tanítóvá, esetleg alkotóvá lett – a sikertelen integráció irodalmi leírása Don Quijote alakja.

Mindezek tükrében érdemes megfigyelni, mit tesz a személyiséggel a mai média alapú civilizáció. A befogadásához nem szükséges semmilyen képesség, hiszen képek, hangok formájában, saját nyelvén, saját kulturális közegében jut el a befogadóhoz. A minták áradata már kisgyermek korban megjelenik, amikor még a tudat nem fejlődött arra a szintre, hogy önmagát a környezettől elhatárolódó egyedi létezőnek tekintse. A befogadás tehát feldolgozás és kritika nélküli, nem az egyéniség tudatos szelekcióján és építkezésén alapul, hanem a hasonuláson, a látott szerep felvételén.

A gyermekműsorok jelentős része előre definiált szerepeket éget be a válogatni még nem képes tudatba, célja pedig egyértelműen piac-orientált: a gyermekeket vásárló közönségnek tekinti, keresletet kíván teremteni az aktuális történet köré épített játék, édesség, menü, iskolaszer stb. termékekre. A háttértörténet pedig minél egyszerűbb, minél kevesebb gondolatot ébresztő szórakoztató konzerv. Ezzel így önmagában talán nincs is nagy baj, viszont a mellékhatása emberi, közösségi szempontból tragikus: elvész fő kérdésnek lenni a „ki vagyok én?”, helyébe a „milyen vagyok én?” kérdése lép; az egyetlen, megismételhetetlen, minden körülménytől független *én (szubjektum)* helyét átveszi a különféle környezetekben felvett *szerepek (indentitások) halmaza*.

A tudás megszerzése ma nem az érdeklődő és elszánt kevesek lehetősége, hanem az ebben csak kényszerűt érző tömeg kötelessége. A szerepek megváltoztak, a tanár a tananyagot adja át egy jórészt érdektelen osztálynak, nem kultúrát, tudást, megélt értelmiségi, gondolkodói élet-mintát; valójában a minta, amit a gyermek lát, ellentétes a szólamokkal: a tanulás kötelesség, az érvényesülés, siker pedig független attól – ez rögtön látszik az iskolán és a tanáron, összehasonlítva a környezetből és filmekből származó példákkal.

Az alapoktatásból kikerülő, megfelelően „megdolgozott” tömeget már profik veszik kézbe. Mindenkinnek joga, szinte közösségi kötelessége tévével rendelkezni, amely a legintimebb életter részévé válik, minden otthonban jelen van, és folyamatosan árasztja a különféle élet- és felszínes tudásdarabkákat. Ráadásul nem igényel saját agyműködést, mint az olvasás, tanulás és az általa mozgatott fantázia; minden készen ömlik belőle, majdnem olyan, mintha saját élmény lenne. Ez a következő óriási gond: agyunk korlátozott személyes ismerős készletében a valódi emberek helyét kitalált szereplők veszik át, hétköznapi témáink nem egymás életéről, tapasztalatairól szólnak, hanem kitalált történetekről. A mai alkotók szándéka pedig már régen nem a társadalom, az ember jobbá tétele, nem vállalnak felelősséget azért a beavatkozásért, amelyet végrehajtanak – céljuk a „szórakoztatás”, ezen keresztül pedig a befektetői szándéknak megfelelő áruk, nézetek beépítése a nézők gondolkodásába.

Mondhatnám erre, hogy nem csak a szappanoperákat nézem, hanem hírműsorokat, beszélgetéseket, riportokat, élő emberekről, hírességekről, politikusokról... Igen, ők valóban élő személyek, azonban a médián keresztül nem az ő teljes példájuk jut el hozzám, csak egy média által rajzolt képet kapok róluk. Oly nagy szerencse ez a megosztott világ, így ugyanazt a személyt láthatjuk a képernyőn magabiztosan, jól öltözötten, impozáns háttér előtt nyilatkozni, és okosakat mondani, a másik csatornán pedig zavartan visszavonulni, dühösen támadni, miközben a kamera az idegesen mozgó kezekre, rebbenő tekintetre közelít rá. Itt ördög, ott felelősségteljes hazafi – vajon melyik is?

Nem beszélve a megélhetési hírességekről, akik a róluk teljesen érdektelen intimitású, valós vagy épp most kitalált adatokat borítják a nappalinkba... Megnyugodhatunk: a média üzlet, rajta keresztül semmilyen módon nem jut át teljes, végiggondolható példa, valódi emberi érték, ahogy nincs mód arra sem, hogy a történelemből, irodalmi alkotásokból, bárholnan teljes példákat vegyünk: egyiket a jelenleg hatalmon lévő politika, másikat az író személyisége befolyásolja.

A szereplők elnagyoltak, még csak végiggondolt, kitalált mélysége, története, emberi létezése sincs egyiknek sem; így az alkotó szándékának megfelelően sokkal „könnyebben emészthetők”, mint egy élő ember. Ráadásul ha nem tetszik, ki lehet kapcsolni, nyugodtan ki lehet beszélni, szidni, bármit megtenni vele, hiszen soha nem bántom meg, nem fog visszaütni, és így tovább. Ezzel még inkább elszigetelődöm a környezetemben élő valódi, hús-vér emberektől, akiknek van személyiségük, sorsuk, akiket tiszteletben kell tartani, akik nem használhatók a feszültség levezetésére, akiknek valóban fáj, és vissza is támadhatnak, ha megbántom őket.

Tulajdonképpen kíváncsi vagyok, hogy körülöttem minden ember egyszerűen kezelhető szereplő legyen, jól definiált gombokkal, melyeket ha megnyomok, a szokásos dolog történik. Ez az idealizált egyértelmű viselkedés visszahat rám, ugyanígy szeretném, ha lenne egy világos pályám, megszokott közösségeim, a dolgok nem változnának, minden nyugodt és megszokott lenne – sosem lennék szomorú, kétségbeesett, dühös, nem kellene rossz lehetőségek között választanom. Megteremttem hát a számomra szimpatikus szerephalmazt, megkeresem a hasonló vagy kapcsolódó darabkákat választók közösségét, és eljátszom a magam szerepét. Ekkor derül fény arra, hogy a felvett minták mennyire mélység-nélküliek: csak néhány helyzetre adnak választ; ugyanarról és ugyanúgy beszélgetünk, szerencse, hogy a média mindig új témát ad. Ami pedig még fontosabb: hiányzik a tudatos, felelősségteljes válogatás a minták közül, és meglepetten szembesülök azzal, hogy a szerep eljátszása közben okozott károkért engem vonnak felelősségre.

Ez elől nyújt menekvést a világháló különféle közösségeiben felvett, akár több párhuzamos szerep, ahol a fizikai kontaktus hiányában még létezésem legalapvetőbb jellegzetességei (nem, rassz, tudás, testalkat stb.) is letagadhatók, lecserélhetők vagy teljesen érdektelenek. A következmények vállrándítással elintézhetőek: ugyan már, a „bubu17” által javasolt fajirtást nem gondoltam komolyan, és egyébként sem én voltam... semmi közöm ahhoz, hogy növekszik az etnikai feszültség.

Mindettől függetlenül sajnós egyetlen, jól meghatározható tulajdonságokkal és képességekkel, véges és bosszantóan rövid élettartammal rendelkező biológiai lény és csak komoly erőfeszítéssel használható szintre fejleszthető szellemi képességekkel bíró közösségi szereplő vagyok. Rövid létezésem egyre nagyobb hányadát pazarolom el azzal, hogy nem a saját feladatokat, lehetőségeimet, énemem, „szubjektumomat” keresem, építem és használom – egyszerűen: *nem a saját életemet élem*, csupán eljátszom a számtalan kitalált, töredékes és alig használható személyiségdarabkát. (Köszönöm Dr. Aczél Petra inspiráló előadásait, amelyek segítettek gondolataim megformálásában.)

Szétguruló közösségek

Utazunk munka kapcsán: sokan ingáznak munka-, és lakóhelyük között, mások hosszú utakat tesznek munkaügyben. Utazunk magánügyben: rendszeresen, rövidebb távon: vásárolni, ügyeket intézni, szórakozni, gyerekeket vagy rokonokat szállítani; hosszú távon családi okok miatt, kirándulni, nyaralni. Hirtelen, egyetlen generáció alatt az életünk során megtett távolság mérhetetlen módon megnövekedett. Ez vajon valós szükséglet, vagy inkább csak a lehetőség által táplált vágy?

Ez korábban fizikai képtelenség volt: a gyalogos közlekedés, a szekér, ló, postakocsi által alkotott közlekedési infrastruktúra közvetlen erőforrásigénye (állatok száma) és hatékonysága (a befektetett erőforrásokkal szemben a szállított emberek száma és a sebesség) nem tudta megoldani nagy tömegű emberi erőforrás átcsoportosítását. Ez eleve megvalósíthatatlanná tette a ma már megszokott „nagyberuházások” túlnyomó többségét.

Feltehetően a háborúk katalizálták az utazás/szállítás fejlődését, hiszen itt kulcsfontosságú, hogy milyen gyorsan képesek a küzdő felek emberek és hadi eszközök nagy tömegének átcsoportosítására. A kiépített infrastruktúra, eszközök és tapasztalatok aztán tovább szolgálják főként a győztest, (hiszen a vesztesé jórészt megsemmisül,) békeidőben is.

Ezek a megoldások aztán szűkösén ugyan, de végre lehetővé tették az új kor által igényelt fejlesztéseket. Hatalmas gyárak épülhettek, mert megoldható volt a szükséges erőforrások helyszínre szállítása, illetve az odavitt emberek számára létrehozott (tehát nem organikusan fejlődő, relatíve önfenntartó) új város igényeinek távolról történő kielégítése. Nyilván a tapasztalatok és eszközök új helyzetet teremtenek: a városok dagadása elől eltűnik a fenntartóképesség által eddig támasztott korlát, a megfelelően méretezett szállítási infrastruktúra (fogyasztási cikkek be, szemét és ürülék ki) mindent megold. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy a város addig nő, amíg kiszolgáló rendszere csődöt nem mond...

A kiszolgáló rendszer fejlesztése rettentő költségeket ró a közösségre, cserébe a korábban lehetetlen tervek megvalósításáért – ezért a szállítás és utazás kérdése közösségi feladat, és ennek megfelelő megoldások születnek: vasút, közösségi hajózás, teherautók és buszok. Minél nagyobb tömeget minél kisebb költséggel szállítani, hogy a beruházás megtérüljön a finanszírozó közösség számára.

A későbbi tervek és beruházások viszont már meglevőként kapják az infrastruktúrát, a helyben ellátott embertömeget, így nem foglalkoznak a szállítás kérdésével, azt adottnak tekintik, illetve olyan helyre települnek, ahol mindezek már rendelkezésre állnak. A szállítási ipar piac nélkül marad, ezért újat keres, ezt pedig az egyénekben találja meg: kezdődik az egyéni utazás, autózás imázsának megteremtése, először csak mint luxus szolgáltatás ennek megfelelő áron (hiszen valakikkel ki kell építtetni ennek az infrastruktúráját is: utak, közlekedési szabályok, biztonsági eszközök, benzinkutak, szerviz hálózat), aztán, amikor mindezek már adottak, tovább csökkennek a költségek, és célcsoportként megjelenik „mindenki”.

A határ ismét a háttér szolgáltatások csődbe jutása, az állandó dugók, balesetek. Irracionális módon mindez ismét a marketing részévé válik: az autóreklámokban a szabadság, a magában suhanó autó jelenik meg, valójában a reklámnak bedőlő tömeg teremti meg azt a poklot, amelyből a mese szerint menekülni fog. A biztonság, törésszesztek csillagai a kulcsszavak, pedig a legbiztonságosabb az az autó, amibe nem ülök bele, abban meghalni sem fogok... Érdekes módon a biztonság legegyszerűbb módja, a sebesség maximalizálása nem szerepel a listán, pedig az ütközés során megjelenő és minket összezúzó mágikus „mozgási energia” négyzetesen arányos vele – ahogy egyenesen arányos a szintén folyamatosan növekvő tömeggel is...

Az autóipar másik „háttér szolgáltatása”, a fizetőképes kereslet sajnos szintén csődbe ment. Hiába vakítják el reklámokkal a népet, ha az nem tudja kifizetni az autót. Ámde jöttek a jó bankok, amelyek hitelt adtak, így megnyílt a mesevilág újabb tömegek számára, akik végre megengedhették maguknak a jármű megszerzését – és már nem a sufniiban szerelgethető Ladát, hanem a különféle hiteleken lavírozva az egyre újabb és újabb csodákat.

Amikor pedig az autók száma túllép egy bizonyos határt, a közösségi közlekedés elindul a lejtőn. Már nem kényelmes, hiszen a dugóban ugyanúgy araszol, mint a többi autó, pedig ha az egy időben közlekedőket kényelmesen buszokra ültetnénk, bőven jutna hely az úton. Ezért egyre kevesebben használják, így veszteségessé válik, járatok szűnnek meg, következképpen nehezebb alkalmazkodni hozzá, ezért még kevesebben választják – íme az ördögi kör. A rendszeres utazás (munkahelyre, vásárlás, ügyintézés, gyerekekkel kapcsolatos utak, stb.) költségeivel, időigényével egyre kevésbé számolnak a munkahelyek – egyéni probléma, oldd meg valahogy –, ez a gyérülő közösségi közlekedés, az egyre nagyobb városi távolságok miatt ismét autóba (esetleg a család második autójába) kényszeríti – jellemzően a nőket.

Gyakorlatilag azt az erőforrást, amelyre a valóban kényelmes, biztonságos közösségi közlekedés kiépítéséhez és fenntartásához szükség volna, egyenként, emberi zsebenként vonják ki a rendszerből a bankok és autógyárak – hátrahagyva azt a tömeget, amely valóban képtelen autót szerezni, de lassan kiszorul a lepusztuló, és emellett egyre drágább közösségi közlekedésből is. Az autóval rendelkező „látszat-gazdag” meg kétségbeesetten szaladgál a hitelek részleteinek fedezése után, és nem ér rá ilyen problémákkal foglalkozni...

Optimális megoldás ez? Dehogy. Optimális akkor volt, amikor a költségeket ugyanaz viselte, aki a szállítást igénybe vette – onnantól kezdve a kiszolgálók optimalizálják saját bevételeiket egy korábban létrehozott kiszolgálói háttérrel, illetve az egyre inkább „reklámokkal megoldozott” társadalmon.

Azonban nem csak a szállítóeszközök létrehozói találták magukat légüres térben, amikor az alapvető szállítási infrastruktúra kialakult; ugyanide kerültek maguk a szállítást végzők, illetve az építők is. Nem csoda tehát, hogy ők is felfedezték „piacként” az embereket. Az autózás történetével analóg folyamat játszódik le itt is: a „szállítók” szabad kapacitásukat „csak kevesek számára elérhető luxus áru” formájában bejuttatják a köztudatba. Ekkor minden drága még, hiszen a szállító- és a túloldali ellátórendszer kiépítését fedezik belőle. Minél jobban kiépül a rendszer, annál olcsóbb, hiszen már nincs befektetés, csak a felépítők hasznát kell kitermelni – így megjelenik az üdülés mint tömegszolgáltatás. Most már nem azon folyik a verseny, hogy „életemben egyszer megnézni a Kanári szigeteket”, hanem ki hányszor, milyen messze, milyen drága nyaraláson/telelésen vett részt, ott milyen „helyi extrém specialitást” evett, ivott, játszott, sportolt stb. Ezek mindegyikét természetesen gondos marketingesek tervezik bele a szolgáltatásba pont azért, hogy legyen mit mesélni, ezáltal újabb irigyet és leendő vásárlókat generálni.

Egyre kevesebb köze van az utazásnak a „kalandhoz”, inkább csak tülekedés a menetrend szerinti járatok átszállásainál és küzdelem a „jó helyekért”; az „egzotikus célpont” is ugyanolyan, mint egy otthoni strand, csak többbe kerül, és kevesebb szomszédal lehet találkozni – igaz, akikkel ott összefutunk, kb. ugyanazt a „társadalmi réteget” képviselik, mint mi magunk. Gazdasági kasztrendszerünkben tehát csak nem szakadunk ki, ahogy a „nagy utazás” is kevésbé eredményez jótékony lelki hatásokkal járó „környezetváltozást”.

Véleményem szerint régen, amikor ezt „gyógymód” gyanánt használták életükbe belefásult, unatkozó gazdagok számára (ezt a leírást érdemes fejben tartani a nyaralás reklámok megtekintése közben), környezeten azt értették, ami az ember bőrénél kezdődik: idegen emberek és sorsok megtapasztalását, beilleszkedést egy teljesen ismeretlen kultúrába, élő, energiával teli közösségek szokásainak, örömeinek és bánatainak, hasonlóságoknak és különbségeknek megélését. Ennek eredménye, hogy az ember végre képes kicsit kívülről tekinteni önmagára, kiszakadni a megszokott gondolati mókuskerekéből, új gondolatokat, új utakat keresni.

Említésre sem méltó, hogy ez a cél homlokegyenest ellentétes a „rendszer” céljával. Ha már egyszer sikerült valakit jó fogyasztóvá nevelni, aki éppen most fizetett be az ismerőseitől, szappanoperából, bárhonnan megkívánt utazásra, a világért sem szabad arra indítani, hogy ez valamilyen változást hozhasson az életébe. Így aztán az illető már az interneten megtekintheti leendő szobáját, megbeszélheti a heti programot a fitnessedzővel, virtuálisan bejárhatja a szállodát, előre lefoglalhat minden jegyet. Odakint saját nyelvén igyekeznek beszélni hozzá, saját ételét teszik elé – no meg néhány, a fehér ember számára fogyaszthatóvá tett „helyi specialitást”, amelyre az ottaniak lehet hogy rá sem ismernének. Ugyanígy kap a szállodások által szervezett és felügyelt „egzotikus kultúrprogramot” (amit persze színes fényképeken már látott, sőt tudja a táncosok nevét, és az együttes műsorát is megnézhet az irodában. A kalandvágyók pedig belemerülhetnek a „bazár forgatagába”, vagy valami annak megfelelőbe – látszólag, hiszen valójában senkinek nem érdeke, hogy imázsromboló „biztosítási esemény” következzen be, és erre hajlandók költeni is.

Az „építők”, akik egykor a közösség megrendelésére, annak céljai érdekében dolgoztak, ma „a nemzeti (vagy céges) büszkeség szimbólumait” hozzák létre, létező szükséglettel nem indokolható turisztalárványosságokat építenek: százemeletes toronyházak, monumentális sportlétesítmények, színházak, székházak, mesterséges szigetek jönnek létre.

A szolgáltatás háttére után vessünk egy pillantást az úticélra. A turizmus fellendíti a térséget, pénzt hoz, munkahelyet teremt, fejlődési, sőt, kitörési lehetőséget biztosít. Hmm...

Egy közösség évszázadok óta él egy adott területen, tőzsde, távolsági utazások, személyszállítás és hasonló áldások nélkül, ökológiai szempontból zárt, stabil rendszerben. A közösség tagjainak van jövőképe, létbiztonsága, bár a fejletlenség miatt elég nagy a „szórás”: sok gyermek születik, de relatíve kevesen érik meg a felnőttkort, erős a biológiai/társadalmi szelekció. Akik megérik a felnőttkort, szépek, erősek, „egzotikusak”.

Megérkezik hozzájuk a civilizáció áldása, a turizmus, és felborítja ezt az egyensúlyt. Munkahelyet teremt, igen: legelőször magát a fogalmat. A földedet megvesszük, szállodát építünk rá. Itt nem termelhatsz, nem vadászatsz, halászatsz többé; hitedet, társadalmadat, korábbi szokásaidat nem élheted meg, de ezeket is eladhatod nekünk, ha olyanná teszed, amit hajlandóak vagyunk elfogadni. Add el nekünk a testedet, kapsz érte pénzt – esetleg erőszakot, halált, AIDS-t... Add el nekünk a gyerekedet. Szolgálhatsz minket pénzért, amiért olyasmi dolgokat vehetsz, mint ami nekünk van. Persze mi hatékonyak vagyunk, amit egy emberrel és gépekkel meg tudunk oldani, arra nem kell nekünk egy falunyi ember – ők keressenek más munkát. Ja, az nincs...

Mi az eredmény? A közösség szétrobbanása után kis számú, környezetéhez képest jól fizetett szolga és nagy, nyomorgó, jövőtlen tömeg. A javakkal hosszú távon számoló gazdálkodás helyett eszement épületek és környezetátalakítás: az „egzotikum” nem a valóban eltérő környezet megtapasztalását, hanem „megtekintését” jelenti a megszokott székben ülve, megszokott ételt-italt fogyasztva, a megszokott témákról a megszokott partnerekkel társalogni. A turistatömeg kényelmét szolgáló holmi után visszamaradó szemét, szenny, a barbár módon széttagozott növényzet és talaj – jó esetben szállítási probléma, ha egyáltalán foglalkozik vele valaki.

Az utazás módjának és a célpontra gyakorolt hatásának áttekintése után érdemes azt is megnézni, mit tesz mindez azzal az emberrel, azzal a közösséggel, aki, illetve amely lételemévé teszi az utazást és szállítást.

A helyváltoztatás nehézségei (lassú, költséges és kockázatos), illetve az, hogy a vagyon nehezen hordozható, minden embert a helyi közösségekhez kötött, és igen alacsony szinten korlátozza a vagyoni különbségeket. Amíg a „vagyon” a tárolóban levő gabona jelenti vagy a marhahús, nincs „tőkefelhalmozás”, ez ugyanis nagy és nehezen kezelhető. Az alapszabály, hogy minél több gabonám van és minél éhesebbek körülöttem, annál nagyobb az ára, helyi viszonyok között nem igaz, mert előbb-utóbb képtelen leszek megvédeni vagyonomat vagy akár az életemet. Ha pedig nem adom el, megromlik és semmit sem fog érni, tehát abban vagyok érdekelt, hogy minél hamarabb (így relatíve kis nyereséggel) más javakra, szolgáltatásokra váltsam. Lehetőségem van ugyan arra, hogy „kölcsonőzzek” valakinek, és számon tartsam tartozását, és később majd ledolgoztathatom vele, ez azonban még mindig ide köt: az asztalos adósságán nem kaphatok új ruhát.

Amikor megjelenik a pénz, mindez megváltozik: lehetőségem van pénzben tartalékokat képezni, illetve az erőforrást aktuális igényeim szerint (és nem a fennálló tartozások vagy fizikai árucseré, közvetlen szükséglet-kielégítés révén) felhasználni. A pénz annál jobb, minél könnyebben, biztonságosabban és nagyobb távolságokra hordozható. Így lesz az aranyrögökből, gyöngyökből birodalmi pénzerme, majd váltó, később bankjegy, valutaárfolyam.

Így veszíti el a harcot az állam a bankkal szemben: már nem szólhat bele valutájának mozgásába, az a bank intézi számlái között, végül, mint régi nyűgöt, ledobja, és „közös pénzt” hoz létre – ezzel végleg megszűnik a fizikai közösség ellenőrzése az erőforrások áramlása felett.

Kialakul tehát az az állapot, amikor minden tevékenység ellenértékét pénzben mérem, amely gyakorlatilag korlátlan módon hordozható, bárhol ismét árura, emberi munkára cserélhető; és ezzel egy időben fizikai mozgáskéességünk is megnő – utóbbinak is csak a vagyon szab határt. A kettő együtt lehetővé teszi a fizikai közösség kötöttségeinek totális felszámolását. Felhalmozhatok akkora vagyont, amely akár a közvetlen környezetemben élők együttes vagyonának sokszorosa lehet. Nem kell félnem, hogy ez számomra kockázatot jelent, mert megvéd tőlük a rendszer, jóllehet az ő szegénységük közvetetten az én gazdagságom következménye. Virtuális közösségben élek, „barátaim” velem azonos „társadalmi szinten” (elméletben, gyakorlatilag ezalatt vagyont értünk) élő emberek, tőlem húsz, ezer vagy akárhány kilométer távolságban, akikhez bármikor eljuthatok, akikről bármikor hallhatok, olvashatok. Pihenni távoli országokba járok, ahol „fantasztikus élményeket” gyűjtök, amivel villogni lehet „a társaságban”.

Közben mégis hiányzik valami. Ismeretlenek az emberek, akiket minden reggel látok, idegen a mosoly, a szeretet, amivel egymáshoz fordulnak. Félek attól, hogy mi lesz, ha egyszer elesek az utcán, és nem tudom felhívni a biztonsági szolgálatot – vajon felemel-e valaki a földről? Kapok-e egy pohár vizet valakitől akkor is, ha nem tudok fizetni érte? Egyáltalán: mikor kértem, mikor köszöntem meg valakit ősztén, mikor éreztem igazi hálát, mikor tettem bármit csak azért, hogy egy idegen jobban érezze magát?

(Ma, a „gazdasági válság” ennek hatványozott formája. A felhalmozott vagyonok mögött nem is érték, hanem a számukra tudományosan megtervezett hazugságoktól megrészegült, reménytelenül eladósodott tömegek öt-tíz-húsz évre előrevetített (reménybeli) munkája van csak. Nincs valódi gazdagság, csak az adósságok kusza halmaza, amelyet szükségtelen álmok hajszolása során szedtünk össze. Nem „vásárolható le”, mert nincs mögötte érték; ha mindnyájan vásárolni szeretnénk, és a pénz értéke szembesülne a rendelkezésre álló javak mennyiségével, akkor kiderülne, hogy mindnyájan sokszorta szegényebbek vagyunk, mint amennyink elvileg van. Valakinek ez annyit jelent, hogy mégsem tud plazmatévét venni – de mindegy is, mert az, akinek a munkája ahhoz kell, hogy áram legyen a lakásában, éppen kenyeret nem tud venni...)

Az egyszer járható út

A közeljövőben sokunk szerint beérő ökológiai és erőforrásválságra gyakran úgy tekintenek, hogy csak vissza kell vonulni, termelgetni a saját földön, és lassan rendbe jön a világ. Szerintem a helyzet inkább emlékeztet a Balmoral hadihajó küzdelmére a ciklonnal:

A hajó csodálatos sebességgel hasította a tengert. Távolról, nagyon homályosan a gomolygó párák között a Bengáli-öböl csipkézett partjai tűntek fel. Most mintha kissé világosabb lenne az ég.

- Hé, Fred! Nézz csak hátra, az istenért!

Fred nyugodtan fordult hátra, mert azt hitte csak egy hadihajót pillant meg a nyomukban. Mit tehetnek velük? Ha valami kisebb torpedóromboló, akkor úgy tesznek, mintha megadnák magukat, és ha közelebb jön; megnyitják majd ellene a tüzet, elsüllyeszti, és kész. Mit kell mindenért olyan hűhót csinálni?

De mikor megfordult, neki is melege lett kissé.

A távoli ég alján szép élénk világos rés látszott, amelyen át még néhány csillag is előtűnt, és ez a furcsa szabálytalan ablak, félelmes zöld fénnyel világította meg a sötétén kavargó égboltot. A felhők legvégén, a világosság irányában, fekete, hosszúkás, léggömb alakú, sötét nyúlván lógott le mélyen az égről, sebesen közeledett, és farkincányi végződése mintha spirálisan forogna ebben a rohanásban...

Gyors rántás a fogantyún: "Lassíts! Félgőz! Balra!"

Jön a ciklon!

Sárga, döbrent arcok néztek össze a roppant, légtelen, feszült izzó éjszakában. Különös hökkent kifejezéssel tekintettek hátra ezek a kemény arcélek. De hiába. A keskeny farkincában végződő, vöröshagyma formájú felhő most már a tenger színéig lógott le, és rohant feléjük, rohant...

A teljes sebességű cirkálót meg kell állítani! A tüzet, amilyen gyorsan csak lehet, kioltani. Mindenki ezen dolgozott. Ha nem sikerül, és a rohanó hajót elkapja a ciklon, a kazán úgy a levegőbe röpíti őket, mint egy srapnel. Kikötőt már nem érhetnek el. A vöröshagyma formájú vágatós felhő közelebb és lejjebb jött, bűgöcsigává nyúlt, hosszan.

Veszettül dolgoztak, hogy lefékezzék a szörnyeteget, amit ők zabáltattak tele gőzzel. Csigák nyikorogtak, kötelek feszültek, félmeztelen emberek tolták be és gurították ki a parázssal telt fémkocsikat, szelepeket nyitottak, fogantyúkat csaptak fel, és Rozsdás bokáig olajban, összeverve a dobálódzó hajó ütéseitől, megpróbálta leereszteni a vizet... Amennyire lehetett, csökkentették a sebességet.

(Rejtő Jenő: Az elveszett cirkáló)

Mélység

Különböző társadalmakban élő emberek között nem az tesz igazán különbséget, amit látnak és össze tudnak hasonlítani, hanem az, amit meg sem látnak, mert olyan távol van. Gyökeresen más világban élünk, más követelményeknek kell megfelelnünk ma, a fejlett világban, mint akár csak száz éve, vagy a bolygó elmaradottabb területein. Mi ahhoz szoktunk, hogy a csapból iható víz jön, a konnektorban áram van, a világ eseményeiről (hitünk szerint) azonnal és pontosan értesülünk.

Valóban, minderről le lehet mondani. De le tudunk-e mondani arról a biztonságról, hogy egy egyszerű bélfertőzésbe nem hal bele a gyermekünk, mert van kórház, infúzió és gyógyszer? Hogy a fájó fogunkkal ügyes és jól felszerelt fogorvoshoz megyünk, nem patkolókovácshoz? Hogy egy csonttörés nem tesz minket egy életre nyomorékká? Vagy arról, hogy bármilyen tulajdonunkért ma (elvileg) nem verhetnek, ölhetnek meg a büntetés veszélye nélkül? Három gyermekem ma jó eséllyel fel is fog nőni – szemben azzal, hogy szerencsés vagyok, ha nyolcból kettő megéri a felnőttkort; és ráadásul a szülés komplikációi miatt esetleg elveszítem az asszonyt, akit szeretek... Gyökeresen más a hozzáállásunk saját életünkhöz, embertársainkhoz, más mélységű kapcsolatokat építünk, más időbeli léptékben gondolkodunk ezek birtokában – szemben azzal, hogy minden időnkben állandó harcot kell vívnunk egymással és környezetünkkel az életben maradásért, vagy a szenvedések elkerüléséért.

Valójában ez a civilizáció. Ezért harcolta végig az emberiség az elmúlt évszázadokat kemény, elszánt küzdelemben, és ha ostobaságunkban hagyjuk összeroskadni a szüleink által felépített rendszert, évszázadokat hullunk vissza az úton. Dívatos történetek szólnak arról, ahogy az összeomlás utáni túlélők összeszededgetik az elmúlt tudás darabkáit, de ez csak mese. A mai alkalmazott tudás (ipar, orvostudomány stb.) a mai kiszolgáló rendszer nélkül értéktelen, az emberek pedig az életben maradásért folytatott állandó küzdelem mellett nem érnének rá arra, hogy ilyesmivel „szórakozzanak” – ahhoz hatalmas civilizációs tartalékra van szükség, olyan közösségi háttérre, amely a többség termelő munkájából el tud tartani egy, csak ezzel foglalkozó kisebbséget.

Időtartam

Az emberiség számára a civilizációs tartalékot mindig az erőforrások bősége jelentette, amikor a közösség igényeinek kielégítéséhez nem kellett minden tag teljes életidejét igénybe venni (ez mai fejjel belegondolva igen keménynek hangzik). Ezt a fennmaradó időt osztotta el aztán a közösség az adott kor gondolkodása szerint inkább „vízszintesen” (mindenkinek egy kicsit), vagy „függőlegesen”: irányító, hasznélvező kasztok kialakításával.

Az ugrásszerű változást az hozta el, amikor az elérhető energiaforrások közvetlenül a termelő munkában tudtak segíteni (szén, gőzgép, olaj, ...), így nagyságrendekkel megnőtt a tartalék mennyisége, szóba jöhetett a teljes népesség igényeinek figyelembe vétele, tanítása stb.; megfogalmazhatóvá vált (nem volt többé teljesen értelmetlen) a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszméje.

A közvetlenül elérhető fosszilis energiaforrásokat mára komoly mértékben felhasználtuk: minél régebbi a fejlett civilizáció egy adott területen, annál nagyobb a helyi energiaigény, és annál kevesebb a helyben elérhető energiaforrás. Ráadásul a kitermelés és a felhasználás is sok energiát és fejlett szolgáltatásokat (szállítás, munkaszervezés) igényel – az energia hiánya önerősítő folyamat: minél kevesebb áll rendelkezésre adott pillanatban, annál kevesebbet lehet előállítani.

Összefoglalva: azokon a területeken, ahol a tudás felhalmozódott, ugyanott jár a legnagyobb kárral az energiahány, és a felélt raktárak miatt itt már nem is lehetséges ugyanazt a fejlődési utat bejárni. Nem egyszerűen visszaesünk egy pontra, de reményünk sem lesz ugyanazon az úton visszakapaszkodni...

Gyorsaság

Hétköznapi életünkben elképzelhetetlennek tűnik bármilyen gyökeres változás, hitünk szerint a dolgok lassan változnak, ha valami rossz, azért valaki felelős, akit meg kell büntetni, és a dolgok újra rendbe jönnek. Ezért a hitért rossz esetben súlyos árat fizethetünk – álljon itt egy (remélem, túl pesszimista és valós adatokkal cáfolható) forgatókönyv.

A statisztikák szerint is növekvő számban és erősséggel Amerika partjaihoz érő hurrikánok egyike végül nem kerüli el a gáz- és olajkitermelő, finomító központokat, súlyosan megrongálja azokat. A példátlan környezeti katasztrófát elhomályosítja a tény, hogy a termelés csak sok hónapos munka révén állítható vissza. A hatás azonnali ugrás az olajtermékek árában (ez már a *hurrikánveszély hírére* is emelkedni kezd), amit egy ideig sikerül ugyan ellensúlyozni a tartalékok jó részének titokban történő kimerítése árán (ez hatalmas üzlet), de a hírek egyre aggasztóbbak, az árak valóban elszabadulnak: egyszerűen nincs elég olajtermék a kereslet kielégítésére, és lassan már tartalékok sincsenek. A jelenség továbbterjed minden energiaigényes szektorra: közszolgáltatások, kereskedelem, kommunikáció, egészségügyi ellátás, bányászat, ipari mezőgazdaság... A globális szállítás akadózni kezd, a rá alapozott, minimális tárolókapacitással dolgozó gyártó- és ellátórendszerek összeomlanak: még ha van is termelési kapacitás és helyi energia, nem érkezik meg az alapanyagok egy része, nem lehet elszállítani a késztermékeket. Hirtelen életveszélybe kerülnek mindazok, akiket ez a rendszer tart életben: krónikus vagy súlyos állapotú betegek, a nagyvárosok lakói, a természetes víz és táplálékforrástól távol élők; a pánik még a működő ellátórendszereket is súlyosan károsítja. Kiderül, hogy senki nem képes finanszírozni a kapacitás helyreállítását az instabil gazdasági helyzetben, sőt az energia hiánya miatt újabb forrásrendszerek állnak le.

Összességében a rendszer eltartóképessége egy év alatt töredékére esik vissza – szerencsétlenebb helyeken mintha minden tíz embernek sorsot kellene húznia arról, hogy melyikük maradhat életben... Vajon képesek lennénk globális fajként, közösségi problémaként kezelni a helyzetet? Vagy amíg még van üzemanyag, a szokott módon megindulna a hadi gépezet az utolsó források megszerzéséért – elhasználva ezzel gyakorlatilag az utolsó tartalékokat arra, hogy az ellátó rendszer maradékát is szétrombolja...

Magyarnak lenni

Már sok éve a sors különleges ajándékának érzem, hogy magyarnak születtem. Nem azért, mert egyesek szerint ide-oda csavarodik a DNS-ünk, és tulajdonképpen a Szíriuszról származunk, mert annyi Nobel-díjasunk van (akik persze nem tudtak itt élni és dolgozni), vagy hasonló. Az érzést végül úgy fogalmaztam meg, hogy *pont a lejtő közepén állunk*.

A lejtő közepén

Magyarként lehetőségünk van jól tanulni, felkészülni feladatainkra, és tisztességes munkával, tehetségünkhöz mértén kiemelkedni akár egész nagy közösségekben. Lehetőségünk van arra is, hogy intelligenciánkat az erkölcsi szabályok mellőzésével környezetünk ellen alkalmazzuk, és ilyen áron emelkedjünk a többiek fölé. Megtehetjük, hogy hátradőlünk és arra várunk, hogy mások megtartsanak bennünket, és választhatjuk azt is, hogy a lustasággal párosult önsajnálattal teljes mélységébe süppedve hibáztassuk a világot, amiért elmegy mellettünk, és megélhetjük a teljesen szélsőséges nyomort is. Mindeközben megtarthatjuk relatíve ép elménket és fizikumunkat, van esélyünk a mélységből újra kiemelkedni, vagy a magasból leereszkedni/lezuhanni. „Feljebb álló” társadalmakban a felső réteg összezár, azért nagyon kiesni nem lehet belőle – mi viszont, akármennyit könyökölünk is, bizonyos körben szolgálunk vagyunk, lecserélhetők és eldobhatók. „Lejjebb” a nyomor szívása végleges, a küzdelem feladása olyan erkölcsi és fizikai mélységekbe taszít, ahonnan már nincs felemelkedés (illetve sokkal könnyebb nyom és érdeklődés kiváltása nélkül meghalni).

Magyarország a „világ közepe”... ennek minden előnyével és hátrányával, szépségével és rútságával. Állnak előttünk csodálatos és kiábrándító példák, sorsunk nem eleve elrendelt, hanem mi magunk választhatjuk – sokkal inkább, mint akár a felettünk, akár az alattunk álló társadalmakban. Ma azt az utat járjuk, hogy kicsiben megvalósítjuk a világ végletes szétszakadását a nagyon gazdag pár százalékra és a hozzájuk képest nagyon szegény túlnyomó többségre. A „nagyon csúcs” igyekszik minden erőforrást felszívni, és oly módon elosztani, hogy még a felborulás szintje alatt tartsa a feszültséget a „népben”, közben pedig felelősségtudat és gyakran hozzáértés hiányában szörnyű károkat okoz. A „nép” valós szükségletei, amelynek kielégítésére jó eséllyel bőven elég lenne a rendelkezésre álló erőforrás, nem játszanak szerepet a „nagyok” játékában.

Ez a helyzet azonban nem eleve elrendelt, végleges és reménytelen. Választhatjuk az ellenkező hozzáállást is, és amilyen mélységekből indulunk mi az összefogás, tisztaság, igazságosság irányában, akár modellként állhat, reményt jelenthet mai széteső világunk számára is. Ha mi ebből a nevetségesen megosztott, kiforgatott és elkábított állapotunkból fel tudunk állni, akkor jogosan hihetünk abban, hogy globálissá vált fajként is képesek lehetünk hasonlóra.

Nemzet és nemzetiség

Újkori történelme során Magyarország elveszítette területének és népességének jelentős részét, és bár ennek során voltak (hol erőszakos, hol békés) népvándorlások, jelentős magyar nemzetiségű kisebbség él gyakorlatilag minden határ túloldalán. Kivételes feladat ilyen körülmények között oly módon megélni a magyarságot, hogy az ne okozzon konfliktusokat a határokon kívül, kisebbségben élők és az ottani többség között – nem is igen sikerül.

„Magyar vagyok” – ez a kijelentés Magyarországon nem kelt visszhangot, kevés ember számára hordoz mély jelentőséget (ez jól megfigyelhető egy iskolai évnnyitón a Himnusz és a Szózat éneklése-hallgatása közben). Ennek ellenpontjaként természetesen megjelent egy kisebbség, akik számára a „magyarságtudat” kiemelkedő fontosságú, ám ez inkább megkülönböztető és nem közösségalkotó szerepet tölt be: a „többiektől” (fogyasztói társadalomba beleszürkültek) való elhatárolódás eszköze.

Ezzel szemben a külhoniak számára a magyarság, a magyar kultúra, nyelv, hagyományok ápolása, megőrzése az időről időre visszatérő sokféle nyomás ellen ható, összetartó erővel bír. Van tehát egy olyan raktárunk az ország határain kívül, amely képes lehet újjáéleszteni egy valóban pozitív, elfogadón és szereteten alapuló nemzeti öntudatot. Nem földterületeket kell Magyarországhoz csatolni – nekünk kellene lélekben visszacsatlakoznunk ahhoz a mentalitáshoz, amelyet valaha a magyarság jelentett, és amelyet ma jobban őriznek a határ túlsó oldalán.

Előítéletek szendvicsében

„Cigány”... valami sötét, megismerhetetlen fogalom; zaj, sok gyerek, furcsa, erőszakos, nyers világ. Egy határ, ahol megszűnnek azok a normák, amelyeket mi a hétköznapiakban (többnyire nem csak szóban) követünk. „Náluk” más normák vannak, mások a mozdulatok, beszéd, ének; idegen az öröm és a bánat kifejezése. Ki piszszegve, ki habzó szájjal, ki csak mutogatva – de nagyon sokan „zsidózunk”. Ha nem, akkor azokra mutogatunk, akik zsidóznak. Valami sötét, furcsa, félelmetes összefonódás, láthatatlan falak, törzsi hierarchiák szelleme lebeg a levegőben; rideg, bonyolult, érthetetlen szabályok vezérlik a folyamatokat. Egyik balra, másik jobbra – ugyanolyan messze.

Többet kéne együtt lennünk. Többet kéne mesélnünk magunkról, megmutatni, újraéleszteni saját, egyedi, valóban eltérő kultúránk, világlátásunk kincseit, örömként megélni és megosztani egymással. Magyarként a magyart, cigányként a cigányt, zsidóként zsidót. Talán feltűnne, hogy az előítéletek forrása az idegen, furcsa dologtól való elzárkózás – a kíváncsiság és a megmutatás helyett. Még kiderülne, hogy félelmeink is egymásba fordíthatók: ugyanazt látja idegennek bennünk (gázdsókban) a cigány, mint ami miatt mi tartunk a zsidótól, akiknek viszont a gój olyan, mint nekünk a cigány.

Csúnya szó: „cigánybűnözés”, igaz? Erőszakot, sötétséget, a „megszokott rendet fenyegető” agressziót értünk rajta, bármelyikünket bármikor személyesen érinthet, bennünk van a félelem, de nem szeretjük, amikor ezt valaki kimondja. És mi a helyzet a „fehér bűnözéssel”? Milliárdok elsikkasztása, adócsalás, intézményesített hazudozás, közösségi ellátórendszerek kiárusítása és elsorvasztása, a felelősség gazdasági szükségszerűségekre való áthárítása, rágalmozási perek, majd évtizedes büntetőperek – további rettenetes költségekkel, ravasz ügyvédi trükkökkel, orvosi szakvéleményekkel stb. Vajon melyik „társadalmi veszélyessége” a nagyobb? Vajon melyik lehet *ok*, és melyik *következmény*?

Bizarr, feszültségekkel teli világ, mint minden olyan helyzet, amelyből valóban tanulni, épülni, felismerni lehet – csak jó irányba kell nézni hozzá.

István, a király

Jellegzetesnek tartom, hogy a magyar állam létrejöttét nem egy boldog, összefogáson alapuló „kikiáltáshoz” kötjük, hanem egy polgárháborúba oltott vallásháborúhoz, melynek eredménye a régi hit, törzsi rend és életfelfogás eldobása és csatlakozás a „letelepedett népek” világához. Minket erővel kellett az asztalhoz ültetni, mert magunktól inkább a szabad ég alatt maradtunk volna; olyan erő volt – és hitem szerint a felszín alatt ma is megvan még bennünk –, amely megköveteli a szorosra húzott gyeplőt.

Hiszem, hogy István és Koppány öröksége egyesíthető, ellentétüket nem belső kényszer, hanem a történelmi szükségszerűség okozta; a magyarra oly jellemző egymás közötti marakodás is csupán következmény. Az állandó megosztottság csak az elmúlt húsz évet figyelve is képes volt bizonyítani, milyen mélyre vagyunk képesek süllyedni – de lehet ezt úgy is nézni, hogy el sem tudjuk képzelni, mi mindenre lennének képesek, ha összefonódnánk...

A Gyűrűk Ura

Ez az írás eredetileg könyvnek indult, melynek címe „A Gyűrű világa” lett volna. Az ötletet az a gondolatsor alkotta, melyben megpróbáltam Tolkien regényének szereplőihöz mai, aktuális szereplőket, jelenségeket, folyamatokat párosítani, hátha ad valami fogódzót a lehetséges megoldásokkal kapcsolatban. Később rájöttem, hogy egy ilyen könyv túlságosan bonyolult, „hátról mellbe” megközelítése lenne a feladatnak, hogy elemezzem, és amennyiben lehetséges, kiutat keressek e mai szép világrendből. Így maradt ez a jelenlegi, jóval szikárabb forma, de a Jelenségek fejezetben azért illik megemlékezni a kiindulópontokról. Sajnos, így viszonylag kevés hely áll rendelkezésre a meglehetősen meredek következtetések kifejtésére; remélem, ennek ellenére gondolatébresztő, ugyanakkor rövid lazításra alkalmat adó (?) „irodalmi betét” lesz...

Mivel a kiutat kerestem, igyekeztem a regény hivatalos főszereplőinek motivációit kutatni, azokat az egyedi tulajdonságokat, amelyek képesek őket szembefordítani egy láthatatlan, de hihetetlen hatalommal rendelkező gonosz erővel. Szembesültem azonban azzal, hogy ezen a szinten vizsgálva a szereplők egyszerűen az író által teremtet csodahősök, akik mindent túlélnek, győznek, és kész. A regény ilyen fajta vizsgálata teljesen eredménytelen volt; a recept egyszerű: végy néhány sziklaszilárd mesehőst, támogasd meg a legvalószerűtlenebb csodákkal, és ők végül megmentik a világot.

Nem hagyott nyugodni azonban egy elem: maga a Gyűrű, amely egy hihetetlen módon eltalált szimbólum. A történet szerint összesen húsz gyűrű készült, ezek egy-egy királyság hatalmát jelképezik egy kivételével, amely viszont a többi gyűrű feletti hatalommal bír, illetve a gonosz főhős, Szauron szellemét hordozza. Van egy tökéletesen elkapott jelenet a filmben, amikor úgy látják, hogy a Gyűrű mégsem maradhat a tündéknél. Gimli, a törpe megpróbálja széttörni, de fegyvere szilánkokra robban, Gimli elesik, a Gyűrű pedig sértetlenül ragyog a kőasztal közepén. Ugyanis valójában *nincs ott*. Ezután a szereplők azért versengenek, hogy ők lehessenek azok a hősök, akik a Gyűrű birtokában szembeszállnak a sötétséggel. A kamera a Gyűrűre fókuszál, kántálás hallatszik, a hősök csaknem egymás életére törnek birtoklásáért. Itt villan fel a Gyűrű valódi ereje, mert egyébként a történet során furcsán gyengének tűnik a többi, igen látványos varázslathoz képest. Lényegében csak annyit tud, hogy birtokosát láthatatlanná teszi a köznapi szereplők számára, ráadásul ekkor viszont megpillantják őt a Gonosz erői – ez meglehetősen rossz üzlet.

A Gyűrű számomra egyértelműen a pénz megtestesítője. Önmaga nem kötődik semmi konkrét eszközhez vagy hatalomhoz – ő maga a Hatalom, amelyre minden szereplő vágyakozik. Elpusztíthatatlan, ahogy a pénz is: a bankjegyek elégethetők, az érmék összezúzhatók, a pénz, a bármire átváltható érték fogalma azonban bennünk él, egyénenként és társadalmi szinten egyaránt. Ez a hatalom már akkor is veszélyes, amikor valamilyen zárt társadalmi csoporthoz kötődik, sötét ereje igazán azonban akkor mutatkozik meg, amikor minden kötöttségtől megszabadulva globálissá válik. Ha elég pénzem van, bármit megtehetek, bárhova eljuthatok, bármit megszerezhetek – ez az abszolút hatalom, amely képes szinte mindenkit kiforgatni önmagából. Ha valaki elkezd használni, képes eltűnni a környezete elől: megszabadulhat a kötöttségektől, felelősségtől – ugyanakkor láthatóvá válik a Hatalom valódi birtokosa, a pénzvilág urai számára.

A Gyűrű elemzésén felbuzdulva elkezdtem keresni a legnagyobb hatalommal bíró szereplőt a történetben, aki nem más, mint... Tolkien, az író maga! Ő az, aki gátlástalanul, folyamatosan beleavatkozik a történetbe, mint az ókori görög tragédiákban, teljesen lehetetlen helyzetekben megmenti a főhősöket, és így biztosítja a kedvező végkifejletet, melynek esélye egyébként gyakorlatilag nulla százalék. Ha realisták vagyunk, a történet lényegében az első percek után véget ér, hőseink elbuknak, Szauron megszerzi a Gyűrűt. Merész gondolatnak tűnik elsőre, de érdemes eljátszani vele.

Tolkien, a „jó isten” ellenpontja Szarumán. Ő (Szauronnal ellentétben) valóban aktív szereplő a történetben, szinte korlátlan hatalommal rendelkezik – kicsit olyan párost alkotnak, mintha Szauron lenne a mumus, akitől mindenki fél, Szarumán pedig az „erős gyerek”, aki Szauron barátja, és az ő nevében mindenkit megverhet az oviban. Merészebb hasonlattal: olyan ő, mint az Újszövetség írástudói és farizeusai: a könyörtelen Isten barátai, akik az ő nevében bármit megtehetnek. Mai megfelelője pedig nem más, mint a tudomány, az emberi intelligencia, a szinte természetfeletti hatalom, amely mégis a „rossz oldal” szolgálatába állt. De miért, amikor eredetileg „fehér” volt: az ember és az élet szolgálatára esküdött?

A válasz sajnos kézenfekvő. Amikor a világban megjelenik az egyszerű tömeg által rettegett Úr, nincs helye a „fehér tudománynak”, amely az értelem eszközeivel, szigorúan a látható, megismerhető világ működésére alapozva az ember szolgálatát tűzi ki célul. Lehet, hogy jó, lehet, hogy hasznot hajt, de a túlvilágtól való félelménél (vagy bármi másnál) fogva felheccelt, a tudás értékével szemben érzéketlen tömeg elsőpri őt – felgyűjtja az alexandriai könyvtárat, eltapossa Arkhimédész köreit, meghurcolja Galileit, megégeti a boszorkányokat. Szarumán növelgetheti a fákat, és terelgetheti a folyókat, de mit tehet, ha megjelenik előtte egy sereg ölni és meghalni kész vadállat, akik bejelentik, hogy Szauronnak mindez nem tetszik? Vagy örökké harcolni fog a szüntelenül ostromló hullámokkal, vagy belátja, hogy jobban jár, ha mindennek az élére áll, és az Úr akaratának képviselőjeként, első szolgájaként lép fel. Hogy ki is ez az Úr, milyen egyáltalán, létezik-e valójában – mind nem számít. Szarumán és a világ sorsát egyetlen dolog határozza meg: *mit gondol az Úrról a tömeg?*

A Gyűrű tehát a globális pénz, Szarumán a tudomány, de *ki Szauron?* A trilógiában valójában soha nem jelenik meg, lényegében egy izzó szem, amely fel-feltűnik, és a vele kapcsolatban állók gonosz dolgokat művelnek. Ő maga (a filmbeli képi és hanghatások dacára) meglehetősen erőtlenség, még arra is képtelen, hogy a saját területére belépő, rá egyértelműen egyedül veszélyes Frodót elpusztítsa. Jó, „majdnem” megteszi, de ismét: a történetben szereplő varázslatokhoz és csodákhoz képest Frodónak egy pillanat alatt meg kellett volna semmisülnie – nem így történik. Teológiai szempontból Szauron (Tolkiennel ellentétben) egy korrekt módon viselkedő, rejtőzködő, be nem avatkozó isten. Szimbóluma a „szem”, amely mindent lát, amely elől nem lehet elmenekülni; aki ellene vét, előbb-utóbb elnyeri méltó büntetését, míg ő maga kívül áll ezen a világon, ellene lázadni lehetetlen. Valójában *mit tesz?* Egyesíti a korábban egymás ellen hadakozó ork törzseket, közös célt ad nekik, hitet abban, hogy övék lehet a világ, hatalmával egységbe kényszeríti őket. *Gonosz valójában Szauron?* Nézőpont kérdése – az orkok bizonyára nem így gondolják, hiszen számukra, ha tényleg sikerült elfoglalni a világot, akkor bizony egy hatalmas, kemény, de igazságos erő, amely megnyitotta előttük a felemelkedés útját. Más lenne a történet, ha *esetleg Szauron nem is létezik*, csupán kitalálják, és minden eszközzel fenntartják mítoszát? Nem feltétlenül...

Mindez engem erősen emlékeztet saját civilizációnk történetére. Az ember kis törzsekben, jellemzően más fajok egyedein túl saját fajtársaira is aktívan vadászgatott, így saját maga tartotta alacsonyan fajának egyedszámát. A csoporton belüli rangsort a fizikai erő biztosította, amely folyamatosan változott, így stabil hierarchia nem alakult ki. Kitérés számára az jelentett, hogy sikerült életbe léptetnie a saját egyedi igényein túlmutató viselkedési szabályokat, amihez valójában nincs másra szükség, mint egy *elpusztíthatatlan*, ugyanakkor *mindent látó*, és minden hibát *generációkon keresztül* könyörtelen *megtorlással fenyegető* természetfeletti lényre.

Ezen tulajdonságok mindegyike elengedhetetlen ahhoz, hogy valódi civilizációformáló erőt kapjunk. Ennek a lénynek „verseny felett álló”, örök és abszolút győztesnek kell lennie, akit soha nem találhatunk meg, nem fenyegethetünk meg semmivel, mert fizikai síkon elérhetetlen. Mindent lát, elrejtőzni előle lehetetlen; hiába nem történik semmi, amikor valamit tesz akaratát ellen, ez csak ideiglenes állapot, előbb-utóbb könyörtelenül le fog csapni rám.

... és mindig ott lesznek azok, akik kétséget nem ismerő módon megmagyarázzák, hogy betegség, sérülés, halál nem más, mint Szauron büntetése korábbi hibám miatt, amit, akkor azt hittem, megúsztam. Mindezt akár vállalhatnám is annak érdekében, hogy leszármazottaim számára tisztességtelen előnyt harcoljak ki – ám Szauron nem felejt, és generációkon keresztül is büntetheti gyermekeimet bármilyen vétkemért.

Vajon most Szauronról beszélek vagy tetszőleges vallás istenéről, esetleg a karma törvényéről? Egyikről sem: nem a fizikai világ feletti, egy vagy több lény létezése vagy tulajdonságai az érdekesek, hanem a benne hívó ember hozzá, a közösséghez és önmagához való viszonya. Vagy más oldalról: milyen formában jelenik meg számunkra az az erő, amely belőlünk, egyénenként közösséget kovácsol. Az abszolút vad, biológiai törvények által irányított állapotból a civilizáció felé vezető út kézenfekvő módja a fenti istenkép kialakulása – kérdés az, hogy milyen következményekkel jár e kép fennmaradása a civilizáció eszközkészletének fejlődése során.

Tolkien történetének fő gondolata az, hogy *a Gyűrű nem kerülhet Szauronhoz*. Lefordítva ez számomra azt jelenti, hogy a globális értékhordeozó nem kerülhet olyan faj birtokába, amely számára az egyedekből társadalmat formáló erő a gyengeségen, a rejtőzködés vágyán és a büntetéstől való félelmen alapszik. Ha ez megtörténik, Szauron – aki lényegében a kényszerítő, korlátlan hatalom – testet ölt. Én úgy látom, ez bekövetkezett.

Törvényeink, egymáshoz való viszonyunk azt tükrözik, hogy egyéni érdekeink egymás ellen fordítanak minket, a társadalomalkotó törvények pedig büntetéssel tartanak bennünket kordában. Megjelentek a Hatalom gyűrűi, az országok pénzei formájában. Ez lehetővé tette nagyobb szabású közösségi tervek végrehajtását, illetve az emberi tudás felhalmozását, ugyanakkor teret nyitott a hatalom birtokosainak olyan álmok megvalósítására, amelyek gyakran szöges ellentétben álltak az alattvalók szükségleteivel. Mindettől függetlenül ez a hatalom nem volt hordozható; uralkodó és alattvaló ugyanazon a területen élt, az uralkodó csak saját alattvalóitól vásárolhatott szolgáltatást vagy javakat a pénzért cserébe. A folyamatos fizikai fenyegetettség bizonyos szinten korlátozta is vágyai kiélésében: a növekvő alattvalói elégedetlenséget egyre nagyobb katonai erő fenntartásával tudta csak ellensúlyozni, amelyben ráadásul szintén nem bízhatott meg maradéktalanul. A zárt rendszeren belüli ellentétes erők így egyfajta folyamatosan változó, de lényegében fenntartható egyensúlyt hoztak létre (hol hosszú stabil periódusokkal, hol egymást követő forradalmakkal).

A globális pénzforgalom megszünteti a visszacsatolás hatását: uralkodó és alattvaló (modernebb szóval kizsákmányoló és kizsákmányolt) élhet a bolygó ellentétes oldalán. A kizsákmányoló nincs is tudatában felelősségének, az általa elkövetett pusztításnak; más körülmények között ő maga is kizsákmányoltja... minek is? Egy arctalan „rendszernek”, gazdasági vagy politikai „szükségyszerűségeknél”. Világunk rendszere mint „külső”, önálló akarattal, szándékokkal rendelkező, felettünk álló erő jelenik meg, amelyben mi csak lecserélhető alkatrészekként veszünk részt (fogyasztó, hivatalnok, munkás); elfelejtjük azt, hogy mindezt mi magunk hoztuk létre és tartjuk fent nap mint nap – gondolatainkkal, szavainkkal, cselekedeteinkkel.

Ha ez így van, úgy is dönthetnénk, hogy elpusztítjuk, igaz? Nem, ahogy a Gyűrűt sem lehet elpusztítani, hiszen nem a fizikai forma, a társadalmi szerkezet a probléma, hanem a mi hozzáállásunk, amely létrehozza. A Gyűrű, Szauron hatalma nem az asztalon, hivatalokban, számítógépes rendszerekben van, hanem bennünk, akik megteremtettük. Az a feladatunk, hogy a forrását megtaláljuk, a Gyűrűt oda visszavigyük és bele vessük. Más szóval: megtaláljuk egyéni ragaszkodásaink, vágyaink forrását, amelyek megteremtetik velünk Szauront; lemondjunk róluk, és építsünk új, az együttműködésen és szereteten alapuló civilizációt.

Nos, Mordor síksága ehhez képest sétatálgaloppnak tűnik...

A felsorolás természetesen még sokáig folytatható lenne, de véleményem szerint ennyi elég a most következő állításaim alátámasztására:

1. *A világunkban jelenleg zajló folyamatok* valóban közvetlenül, általunk is megtapasztalható *negatív hatásokat hordoznak*, hiába igyekszünk ezeket önmagunk becsapásával eltakarni. Mindez a hatás azonban eltörpül amellet, amit leszármazottainkra gyakorolni fog, akiknek már nem lesz választásuk.
2. *A válság* egyes jelenségei konkrét személyekhez, szervezetekhez köthetők ugyan (állami vezetők, ipari cégek, bankok), *okai* azonban *mélyebben keresendők*; a szereplők valóban nem tesznek egyebet, mint eljátsszák a rájuk osztott szerepet. Felelősségük valódi és személyes ugyan, de mozgásterük lényegében csak arra korlátozódik, hogy csinálják vagy távoznak.
3. *A rendszer önmagától nem fog megjavulni*, nincsen benne semmi olyan motiváció, amely a szabályokat vissza tudná terelni a valóság követéséhez, az egyéni érdekek mindig ezzel ellentétesek lesznek.
4. Valójában nem mi „rontottuk el az egészet”. Mi csak megélői vagyunk annak az álomnak, amely generációk hosszú sora előtt lebegett; és *nem sikerült* feldolgozni, kordában tartani és új *irányt szabni* az általuk teremtet, *bennünk megtestesülő hatalomnak*. Elődeinket sem szellemi nagyságuk, hanem a természet és a hétköznapi élet által felállított korlátok tartották összhangban a világgal, és készítették arra, hogy saját nehézségeik elől a nekünk szánt szebb jövőben keressenek vigaszt.
5. *Nem tételezek fel* a fizikailag megismerhető szint felett álló *gonosz*, fajunk elpusztítására felesküdt *külső erőt*, és nem kívánom igénybe venni az ellenkezőjét sem a probléma megoldására. Természetesen nem tagadom létezésük lehetőségét, sőt, a magam módján hiszek más szintekben, de ez nem befolyásolja azt az alapgondolatot, hogy itt és most nekünk, embereknek vannak problémáink, amelyeket magunknak csináltunk és nekünk kell megoldani is.
6. A rendszer két állapota (gyakorlatilag a létezés és az összeomlás) közötti határvonal közelében vagyunk, a mostani világ rövid időn belül el fog tűnni – *csak az a kérdés, hogy felvállaljuk-e az átalakulás irányítását*, vagy hagyjuk összedőlni magától, mert az utolsó pillanatig ki akarjuk használni előnyeit.
7. Amikor azt mondom, hiszek a kiút, pozitív végkimenetel esélyében, akkor ezt nem arra alapozom, hogy befogom a szemem – éppen ellenkezőleg, igyekszem minél pontosabban felmérni a problémákat, a megoldást éppen azok gyökerénél keresem. *Hitem szerint az egyén*, minden egyes ember, például a kedves Olvasó, *immunizálható a rendszerben keringő mérge ellen*, ha felismeri azok okát: miért teremtettük őket, hogyan hatnak vissza ránk, és valójában hogyan hatnak, miként érdemes, hasznos és jó kezelni ezeket a tényezőket.

Erről szól az írás további része.

A válságot okozó tényezők

Vajon miért nem természetes állapota az embernek a kiegyensúlyozott, harmonikus gondolkodás, miért kell küzdeni érte? Ha ez természetes lenne, akkor nem „talált volna fogást” az emberi civilizáción a ma uralkodó ostobaság. Az ember jó szándékú (különben a hidegháború évtizedeit sem éltük volna túl...), ugyanakkor a fenti jelenségek tanúsága szerint igen kártékony, ha tettekre kerül a sor. Ez azt jelenti, hogy a szándék és a tettek között tragikus félreértések húzódnak – lássuk őket.

Mintaillesztés

„Hivatalos”, „nyugati” kulturális hagyományunk hatalmas mértékben támaszkodik az emberi intelligenciába vetett hitre, arra, hogy logikus gondolkodással rendelkezünk és mindent ennek köszönhetünk. Meg tudjuk ismertetni egymást elődeink és saját magunk eredményeivel, feldolgozzuk és megértjük az információt, majd hasznosítjuk azt. Mindez szöges ellentétben áll a keleti hagyománnyal, amely ugyanezt nem sokra értékeli, helyette a megtapasztalást és a megvilágosodást helyezi előtérbe.

Amikor „racionális, nyugati emberként” magunkra tekintünk, lényegében egy automatát képzelünk el: bemennek az információk, összekapcsolódnak a korábbi ismeretekkel, elgondolkozunk rajtuk, és a lehetőségek tudatos elemzése útján kialakul az eredmény. Ha helytelen döntést hozunk, akkor általában a hiányos információkra vagy elégtelen tudásra hivatkozunk; ha ez (a sokadik hiba után már) nevetségessé válik, az önsajnálatot és lebecsülést választjuk – egyedi és társadalmi szinten egyaránt.

Állításom szerint ez a modell eleve téves: a gondolkodással kapcsolatos elméleteinket megtestesítő számítógéppel szemben *az emberi agy valójában képtelen az ilyen fajta logikus gondolkodásra.*

A számítógép a legutóbbi időkig jellemzően egyetlen, ma (az extrém példaktól eltekintve) néhány (2, 4, ...) feldolgozó egységgel (processzor maggal) rendelkezik. Ezek rendkívül bonyolult logikai áramkörök tömegéből állnak, amelyek soha nem változnak. A változó rész a program, amit a gép nagy sebességgel beolvas, és az aktuális adatokon végrehajt. Egy feldolgozó egység egy időben egyetlen feladatot hajt végre; az, hogy számunkra úgy tűnik, sok mindennel foglalkozik egyszerre, csak attól van, hogy sok párhuzamos folyamatot „tart fejben”, és gyorsan tud váltani közöttük. Például az, hogy a billentyűleütésre megjelenik a képernyőn egy karakter, annak köszönhető, hogy a gép egy pillanatra megszakítja aktuális tevékenységét, és feldolgozza a billentyűzetről érkező jelet, majd folytatja, amit addig csinált. Állíthatjuk, hogy a számítógépben megbízhatóan, pontosan az fog történni, amit a programmal számára előírtunk, működése logikus, kiszámítható.

Az emberi agy minden téren pontosan ellentétes módon viselkedik. A néhány komplex, jól szabályozott feldolgozó egység helyett *sok milliárd egyszerű kapcsolóból áll* (internetes források 25-300 milliárd közötti számokat említeneek!): ha a neuron „belépő oldalán” megjelenő jelzések túllépnek egy küszöböt, akkor ő is kiküld egy jelzést. A számítógép esetében a „program” az „adathoz” hasonlít: parancsok sora, amelyeket végre kell hajtani. Az agyban a „program” maga az agy; a tanulás, vagyis egy program „betöltése” az agy struktúrájának megváltoztatását, kapcsolatok létrehozását és megszüntetését jelenti. Az agy minden egyes eleme minden pillanatban aktív, valamilyen ingerületi állapotban van; nincs kijelölt folyamat, program, amelyet éppen futtatna, ahogyan nincs program sem; minden egyszerre történik. Ha egy számítógép működését meg akarom szakítani, majd újraindítani, csak azt kell tudom, milyen programok éppen hol tartanak, ezt elmenthetem, bármikor újra betölthetem, és minden ugyanúgy fog folytatódni. Az agy esetében ez azt jelentené, hogy minden egyes neuron ingerületi állapotát meg kellene jegyeznem, illetve az agy teljes struktúráját is lemásolnom, mivel minden pillanatban születnek és szűnnek meg kapcsolatok. És ha mindezt megtettem, lemásoltam, és öt perc múlva visszatöltöttem az egészet, akkor sem mondhatom, hogy a másolat öt perc késésben van csupán az eredetitől, mert az eredeti az eltelt öt perc alatt már tetszőleges mértékben, a másolattól függetlenül megváltozhatott.

Az agy szerkezetét tekintve tehát semmitől sem áll távolabb, mint egy „megbízhatóan gondolkodó géptől”. Mi lenne hát a valódi feladata? Az agy egy „mintaillesztő gép”! Az evolúció során egyre bonyolultabbá váló idegrendszer egyetlen feladata: az egyén(!) életben maradási esélyeinek növelése azáltal, hogy a saját tapasztalatok felhasználásával kifinomultabban reagáljon a környezeti hatásokra – szemben a faj fennmaradásának szintjén a kevésbé megfelelő egyedek gyorsabb pusztulására építő fiziológiai evolúcióval. (Ironikus módon a két hatás ellentétes: a fiziológiai gyengeség szelektáló hatását csökkentheti, sőt semmissé teheti a finomabb idegrendszer – ennek fajsztintú példája maga az emberiség).

Az agy feladata tehát kettős: a korábbi tapasztalatok alapján legjobb reakció lehető leggyorsabb kiválasztása, illetve a „hasznos” minták folyamatos beépítése. Ehhez egyrészt az érzékszervektől folyamatosan áradó információfolyamból mintákat szűr ki a lehető leggyorsabban, és a viselkedést a mintákhoz legjobban illeszkedő emléknymok alapján határozza meg. Ezzel egy időben rövid távon raktározza a beérkezett eseményeket, vagyis a „rövidtávú tároló” struktúrája folyamatosan változik, emlékminta-kezdemények születnek benne. Amennyiben a minta mellé erős belső változások társulnak (a tigris szagához a támadó állat, a faág tapintásához az, hogy eltörik a lábam alatt), a minta bevésődik a hosszú távú mintaraktárba, hogy legközelebb megelőzhessen egy kellemetlen helyzetet. A minél gyorsabb reakció érdekében az agy hierarchiát épít bemenő és kimenő oldalon egyaránt: az emlékekből kiemeli a lényegesnek tartott elemeket, és csak azokat raktározza el; a bejövő millió párhuzamos ingerben még az illesztés folyamata előtt mintákat, hasonlóságokat keres (ilyen például az arckifejezések felismerése egy addig soha nem látott arcon) így csökkenti a mintaillesztés bonyolultságát; illetve az irányítás oldalán is hierarchiát szervez: tudati szinten elég elhatároznom, hogy odamegyek az asztalhoz, az ehhez szükséges hihetetlenül összetett izomvezérlési sorozatot már nem kell egyenként végigkövetnem, mert „beidegződött”: az agy mozgásokért felelős rétege kisgyermekkorban, milliónyi véletlenszerűnek tűnő mozgás-kísérlet során megtanulta megvalósítani a szándékot.

A fenti működésben ott rejlik „gondolkodás” gyökere is, ami valójában a tapasztalatok újraélésének, hasonlóságok keresésének és a lényegtelennek tűnő részletek elhagyásának képessége. A gyors válasz létrehozásához használhatatlan a milliónyi, teljes részletességű emlékkép: helyettük néhány kiemelt jellemzőre van szükség, és tengernyi párhuzamos szála, amin a pillanatnyi állapot „befut” a memóriába, és különféle erősséggel a felszínre hoz néhány emléket, amelyekből a reakció összeállítható. *A gondolkodás „képessége” tehát az, hogy az agy bizonyos alrendszerei a külső hatásoktól függetlenül képesek magukat, és belső, önmaguk által keltett ingereket keringtetnek az idegsejtek között (ahogy mondjuk, gondolatainkba merülünk). A gondolkodás eredménye lehet az emlékekből származó minták egyszerűsítése, de akár új minták (vagyis meg nem történt események emlékeinek) létrehozása, illetve az előszűrő rendszer megváltozása is (a rendszeresen elhanyagolt jellemzőket már a bemeneti oldalon érdemes kiszűrni, így „érzéketlenné válunk” bizonyos információkra). Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy magát a gondolkodást is az agyunk végzi, amely struktúrájával alkalmazkodik a benne zajló folyamatokhoz; nincs „program”, így „megtanulhatja” az optimizmust és a pesszimizmust egyaránt – rajtunk áll, hogy melyiket gyakoroljuk be.*

Az állatvilágban is működik az újraélés: egy kísérlet során egy macska agyában blokkolták azt a mechanizmust, amely alvás közben lekapcsolja az agy irányító rendszerét a testről, és az alvó macska vadászni kezdett. Vajon a mi különleges gondolkodó képességünk nem más, mint az, hogy megtörtük az ébrenlét (információgyűjtés és reakcióvezérlés) és az álom (információfeldolgozás, rendszerezés, struktúraátalakítás) szigorú időbeli felosztását, és az álmofunkciókat ébrenlét közben is képesek vagyunk fenntartani? A gondolkodás lényegében éber álmodás?

A gondolkodás tehát az emberi agy fő működésével valójában ellentétes irányú folyamat: míg az idegrendszer elsődleges célja a minél gyorsabb és teljesebb rögzítés és reakció, addig a gondolkodás az agy szerkezetének, működési szabályainak belülről történő „tudatos” alakítása, amely visszahat az ingerek felvételére és a tárolt emlékekre egyaránt. A *logika a gondolkodás ellenőrzésére szolgál*, hogy a belső alakulások valóban értelmes irányban menjenek végbe, a végrehajtott egyszerűsítés megalapozott és hasznos legyen a továbbiakban; a hiba tragikus lehet (egyéni és társadalmi szinten egyaránt): fontos információk elhanyagolása a megismerés során, lényeges tapasztalatok félresöpörése, a kiválasztottak téves értelmezése, a reakciók hatásainak elégtelen felmérése és rossz értékelése.

Az agy kettős működése olyan, mint az ember mozgása, amelyhez egyaránt nélkülözhetetlenek a kemény csontok (a logika szabályai), az ízületek (az új információk alapján megváltoztatható következtetések) és az egésztest folyamatosan mozgásban tartó, állandóan változó állapotú izmok (a külvilág ingereinek befogadása és a rájuk adott reakciók). Ha a részek nem látják el saját feladatukat, a harmónia megbomlik.

A logika (bárki számára elérhető) szabályai a gondolkodás lépéseit formalizálják: hogyan kezelhetők, értékelhetők és kapcsolhatók egymáshoz a különféle információk; milyen módon érdemes állítani valamit, és milyen mondatok értéktelenek. A logikus gondolkodás elsajátítható és folyamatos gyakorlással fenntartható, viszont karbantartás és megfelelő minták hiányában önmagától is erodálódik, nem beszélve arról, ha intézményes szinten igyekeznek tönkretenni. Vegyük például a „Magyarország célba ér”, vagy az „aki magyar, velünk tart” mondatokat, melyek logikailag ekvivalensek a következővel: „armukli paktter pú!”. A beszélő nem definiálja, mit ért „Magyarországon”, „célon”, „magyaron” vagy azon, hogy „velünk tart”, éppen ellenkezőleg, a szavak érzelmi töltésére apellál, nem gondolati, hanem zsigeri szinten igyekszik hatást kiváltani. Ezért nem volt érdemes megtanulni beszélni, írni, globális médiát kifejleszteni, egy sima „huuáááá!” is megtenné a támogató tömeg előtt. Ugyanez igaz a reklámokra, filmekre, játékokra, bulira – gyakorlatilag szinte mindenre, amivel ma körülveszük magunkat.

Ideje tudomásul vennünk, hogy a gondolkodás szabályait tudatosítanunk, fenntartásuk felett folyamatosan őrködnünk kell, különben „elromlik”, és ezerféle babonával tölti ki a valós megismerés és következtetések helyét. Ez száz évvel ezelőtt nem lett volna probléma, de ma, globális fajként hihetetlen hatalom birtokában vagyunk, így ezt már nem engedhetjük meg magunknak következmények nélkül. Ma egy ostoba ötlet, téves minta (pl.: a trópusi fából készült asztal „az igazi”, vagy a tigrisbajusz mindenre orvosság, az elefántcsont, a ..., az eldobható italos palack vagy pelenka „modern”, ha nincs jó autód senki vagy, a menő emberek Thaiföldön nyaralnak) a globális médian keresztül mindenhová eljut, a globális szállítási és kereskedelmi kapcsolatok révén bárhol kielégíthetővé válik – és az üzlet mindkét végén (erőforrások és szemét) brutális pusztítás a következmény.

A halál és sérülékenység tudata

Alaposabban megvizsgálva a kérdést, éppen az ellenkező oldalra kerülünk: embernek lenni a legidegesítőbb dolog a világon. Rendelkezzünk a gondolkodás képességével, amit az evolúció azért talált ki, hogy az egyed a saját életét és egészségét képes legyen egyre kifinomultabb ismeretek birtokában megőrizni. Ennek érdekében a logika segítségével először megtanulja a bejövő ingerek csoportosítását, okok és következmények összekapcsolását, míg eljut a jövőbeli események kikövetkeztetéséig, saját tervek készítéséig. Ekkor pedig megkapja a legnagyobb pofont: saját végességének tudatát.

Hiába az ügyesség, az erő, a tudás – a játék könyörtelenül véget fog érni egyszer. Ráadásul ez az „egyszer” bármelyik pillanatban bekövetkezhet, gyorsan vagy lassan, könnyen vagy sok szenvedés, rokkantság, mentális leépülés után. Ha fiatalon halok meg, egy csomó álmom marad betöltetlen, ha idős koromban, akkor sok szeretett rokont, barátot kell ápolnom, eltemetnem.

Lehet „igazságtalan hozzám az élet”, bármelyik pillanatban elveszíthetnek bárkit és bármit (ráadásul tudatában kell lennem: bármilyen rossz is nekem, milliók vannak sokkal rosszabb helyzetben, mérhetetlen kiszolgáltatottságban, a felemelkedés legkisebb esélye nélkül). Minden emberi kapcsolatomban ott rejlik a sérülés, a veszteség lehetősége, minél szorosabban kötődöm másokhoz, annál nagyobb fájdalom kockázatát vállalom.

Agyunk tehát a lehető legrosszabb helyzetbe kerül. Feladata az, hogy sérüléseink lehetőségét minimálisra csökkentse, biztosítsa a lehető leghosszabb életet, ugyanakkor elemzőképességével feltárja, hogy ez teljesen lehetetlen: mindkét téren óhatatlanul veszíteni fog, és ez minden erőfeszítése ellenére bármikor és bárhogyan bekövetkezhet. A másik oldalon pörög az örök, beégetett program: *keress kiutat*.

Ebből a helyzetből két irányban kínálkozik menekvés, a végeredmény általában valahol a kettő között lesz. Egyik lehetőség a következtetések figyelmen kívül hagyása: ugyan, odébb van az még... Közben a logikus gondolkodás (az önellenőrző funkció) jelzi, hogy „nincs odébb”, bármi bármikor bekövetkezhet, vagyis az akarat, a jó közérzet védelmi funkciói, az agy „önjutalmazó” mechanizmusai szembekerülnek a logikus gondolkodással. Az önjutalmazó mechanizmusok vezérlik az agy önprogramozó tevékenységét (a megerősített minták megmaradnak, a téves minták eltűnnek), így az agy rombolni kezdi saját logikai képességeit – belső („pörgés”, felszínessé váló belső párbeszéd és emberi kapcsolatok) és külső (alkohol, kábítószer, adrenalinfüggőség) eszközökkel egyaránt. Felszámolni természetesen képtelen, hiszen logika nélkül képtelen lenne bármit is tanulni – sokaknál ez jellegzetes kedélyhullámozást vagy a személyiség rétegeinek szétszakadását okozza.

Másik menekvés „megnyugtató minták” keresése: olyanoké, amelyek tudással kecsegtetnek az elkerülhetetlen negatív eseményekkel kapcsolatban. Agyunk felismert és feloldhatatlan belső konfliktusa követeli azt, hogy legyen valami megnyugtató, biztató információja a „derült égből lecsapó” szenvedésekről, a minden logikus magyarázat nélkül, gyakran a legrosszabbkor érkező halálról. Legyen bár ez Isten, a karma törvénye vagy a démonok játéka, mindegy: kapaszkodó, amihez lehet igazodni; végre ezen a téren is vannak „játékszabályok” amelyekhez igazodhatunk, amelyek kiutat mutatnak, a tragédiák elkerülhetőségét vagy feldolgozhatóságát ígérik.

A természetfeletti folyamatok keresése tehát az agy „zsigeri igénye”, teljesen függetlenül attól, hogy létezik-e ez a természetfeletti szint. Két jelenség kiemelése igen fontos: egyrészt, ez egy hatalmas „piac”: amennyiben sikerül valakiben a megfelelő mintákat elültetni, szinte teljes mértékben irányíthatóvá válik! Agyunk minden pillanatban védeni igyekszik minket, keresi a legjobb megoldást – azonban folyamatosan ott kering benne, hogy bármikor bármi megeshet, mindenre fel kell készülni, vagy (ami egyszerűbb): gondoskodni róla, hogy a dolgok „jó irányba” haladjanak. Minden gondolat és tett mögé oda lehet tolni a láthatatlan szellemvilágot, akikkel folyamatosan jó viszonyt kell ápolni, hogy elkerülhessük a rontást, a démonokat vagy a kárhozatot. Az pedig, aki a „helyes viselkedés” módját sugalmazza, ennek megfelelően szinte bármit megtehet, szinte bármikor beleavatkozhat a „hívó” életébe. Nem csoda tehát, hogy mostanára a spiritualitás, a szekták, jóslás, „okkult tudományok” ilyen hatalmas üzletté nőttek.

A másik fontos tényező a „hívó” ragaszkodása, ami szintén teljesen természetes: Isten (vagy a karma, Buddha, Krisna, a vudu, bármi) a magyarázat minden jelenségre, az ő meg nem értett szándékai a problémák forrása – Ő tehát abszolút igaz, Ő az a világon kívüli pont, amihez minden méretik (most és halálunk óráján). Figyelem: ez a mondat nem istenről (...) szól, hanem arról, hogy a benne hívőnek zsigeri szüksége az, hogy abszolút, mindenható és egyedül igaz legyen az, amiben hisz. A kétely mögött ugyanis megint kidugja a fejét az agy totális bizonytalansága, talajvesztettség. Ez magyarázza a görcsös ragaszkodást nevekhez, tabukhoz, kinyilatkoztatásokhoz, ez a forrása a múlt és sajnos a jelen vallásháborúinak (amit, félreértés ne essék, nem *ellenünk* vívnak a zsidók, keresztények, muzulmánok stb., hanem egyforma felelősséggel vívunk egymás ellen).

Korábban a történelmi egyházaknak mindig meg kellett birkózniuk a közösség összetartásának kérdésével, minden réteg számára elérhető és megnyugtató vigaszt kellett nyújtaniuk. Ma a különféle csodahirdetők tetszőleges távolságból, alaposan „megszűr” hívőcsoporttal tudnak „dolgozni”, elég néhány hatalommal vagy hírnévvel rendelkező lelkes követő, és az egyház, tanainak minőségétől és hirdetőinek képességeitől, szándékaitól függetlenül él és virul. A kötődés szomorú következménye, hogy minél hiteltelenebb a „vezér”, annál elvakultabbak a követők, annál hihetlenebb képekkel kell megtámogatni vagy akár elnyomni a logikus gondolkodást. Végső esetben sajnos a spiritualitás képes összefonódni a logikus gondolkodás elnyomásával, és akár ugyanolyan „pótszerré” válni, mint az alkohol.

Összefoglalva: amennyiben nem vagyunk képesek feldolgozni saját esendőségünk problémáját, ezzel a viselkedésünkért végső soron felelős rendszert állandó stresszben tartjuk, és ilyen körülmények között nem várható el tőle a helyes működés. Jelen világunk nagyon kevés fogódzót nyújt az egyénnek ehhez, ugyanakkor szélesre tárja a kaput az ezt a helyzetet érdekből vagy saját sérüléseiktől üzve kihasználó sarlatánok előtt. A betegség fennáll, de a gyógyszer sok esetben kuruzslók kezébe került, köztük a zsidóvásáron valódi értéket találni nagyon nehéz.

Korlátozott erőforrások

Mindezek tetejében kénytelenek vagyunk a korlátozott erőforrásokon megosztani: ezt a kis időt sem tudjuk úgy eltölteni, hogy mindenki békében és nyugalomban azt egye, igya, csinálja, ami éppen az eszébe jut (az elképzelt „Edenkert”), hanem éppen ellenkezőleg: mindenért, amire szükségünk van, meg kell dolgoznunk (pontosabban ma inkább azt mondjuk: *valakinek* meg kell dolgoznia), ráadásul akkor sem lesz belőle „bármennyi”, így azt el kell osztanunk egymás között, majd a saját részt is „beosztani”, hogy kitarson a következő osztózkodásig. Mindez pedig frusztráló, hiszen én *akarom* azt a valamit, és bosszant, hogy valaki más is akarja. Miért nem lehet, hogy *mindenkinek* legyen sok; és ha már nem lehet *mindenkinek*, akkor miért nem lehet *nekem* sok.

Ismét fel kell idézni: az emberi agy az egyén túlélési esélyeinek maximalizálására alakult ki – a másik ember ebben egyáltalán nem szerepel, ráadásul *neki is ugyanilyen agya van!* Ha nem tudunk egymásról eleget, nincsenek arra utaló minták az agyunkban, hogy együttműködve hatékonyabban oszthatjuk meg a korlátos javakat, akkor bizony kizárólag vetélytársakként fogunk tekinteni a másikra. Ha én azt mondom: na jó, ideengedlek, a másik röhögve elviszi az összes „valamit”, nekem meg marad a negatív emlék – jusst se leszek rendes a legközelebb.

Ahhoz, hogy képesek legyünk közösségi lényként üzemelni, az agyunkat be kell tanítani ezekre a folyamatokra. Ha a közösség egyes tagjait „megfertőzik” a közösségi viselkedés mintái (most mosolyoghatnak a mém-hívók), ezek a minták képesek pozitív visszajelzéseket generálva egyre erősebbé válni. Ismétlésként: nem logikus magyarázatokról van szó, mert az semmit sem jelent, hanem mintákról, személyes vagy abszolút igaznak tekintett külső forrásból származó tapasztalatokról. Igen, itt jön be a képbe egy nép mitológiája, vallása. Miből áll például a görög mitológia? Történetek hatalommal rendelkező lények konfliktusairól. Miért hasonlít az Ószövetség időnként egy telefonkönyvre? Így van mihez kötni azokat a történeteket, amiket elmesél. A lényeg: a közösség tagjai gondoskodnak arról, hogy mindenki agyában rögzüljenek ezek a minták. Az egyének közötti érdekellentétek törvényszerűen váltanak ki ütközéseket gyakorlatilag minden esetben; akkor viszont, ha ehhez mindkét fél rendelkezik közös, beégetett mintakészlettel, nem muszáj állati szinten reagálni a helyzetre, van minta, amihez kötni lehet. Ha egymás között mégsem sikerül rendezni a kérdést, van minta arra is, hogy kihez kell fordulni: természetesen a paphoz, rabbihoz stb., aki a közösség bölcsességének, mintakészletének letéteményese.

Másik nagy „konfliktuskezelő” a zárt közösség, a közvetlen tapasztalat. Amennyiben egy erőforrás szükségességét a rá igényt tartó emberek közös problémaként élik meg, külső forrásból származó gondként, akkor a probléma magja nem az lesz, hogy azt a bizonyos most meglevőt ki kapja végül, hanem hogy mit lehet tenni egy közösségi szinten felmerült hiány, konfliktusforrás ellen. Ehhez az kell, hogy tapasztalatom legyen a hiányról, tudjam, mennyire kellemetlen, ha nincs az a valami, és a közösségem tagjának érezzem azt az embert, aki velem egy időben jelzi igényét. Ekkor történik meg a váltás a destruktív: „*add ide, az enyém!*” és a konstruktív: „*hé, kinek kellene még ilyen? Vagyunk elegen ahhoz, hogy változtassunk ezen a hiányon, vagy próbáljuk meg elosztani ezt, ami van?*” Erdemes a háttérrel is figyelni: az első titkolózna, a második publikál. Az első a saját erőben bízik, amellyel a konkrét konfliktus megoldható, a második a közösség erejére számít, bízik abban, hogy a hiány meghirdetése nem újabb vetélytársakat, hanem segítőtársakat fog eredményezni, akikkel eldönthető, hogy a közös erőt az igazságos elosztásra vagy a több előállítására érdemes használni.

A múlt századig mindkét feltétel gyakorlatilag adott volt. A fizikai távolságok mérhetetlen nagyok voltak (idő, utazás kockázata, információs távolság – aki elment száz kilométert, lehet, hogy soha többet nem hallott az otthagytakról), tehát adott volt a zárt közösség. Ennek minden tagja részt vett a közösség létfenntartó munkáiban (mezőgazdaság, ipar); az „eladható termékeket” létrehozó emberek gondoskodtak a kívülről származó javak (só, nyersanyagok, stb.) behozataláról. Nem volt kérdés, hogy mindenkinek az a feladata, amiben a közösség őt a legjobbnak tartja, a lustaságot azonnal büntette. Mindennapos volt a súlyos betegség, megnyomorodás, halál – együtt éltek ennek tudatával, természetes volt a közös segítségnyújtás, amikor lehetőség volt rá, hiszen bárki lehetett a következő, másrészt mindenki személyesen emlékezett arra, mennyit kapott a most éppen „haszontalanná” vált embertől. Ugyanilyen természetes volt ugyanakkor a lemondás a menthetetlen esetekről, amikor a közösség tudása vagy éppen pillanatnyi nélkülözése lehetetlenné tette a segítségnyújtást. Ehhez megint megvoltak a közösség mintái a mítoszokból, vallásokból, amelyek mindig erőt és vigaszt is nyújtottak a nehéz helyzetekben.

A közösség ereje méretével együtt nő – hatékonyabban tudja elosztani a munkát, több kapacitása marad a nem termelő, önfenntartó tevékenységekre (oktatás, gyógyítás, rendfenntartás, hódítás stb.), így növekedésre vannak ítélve: a nagyobb elpusztítja vagy magába olvasztja a kisebbet. Egyre nagyobb „foltok” alakulnak ki közös „mitológia” (vallás, nyelv, „nemzettudat”, ...) mentén, ezek határain egyre erősebb az ellentét – a közösségek buta egyénekként viselkednek a konfliktusok során, közöttük nincs „közösségtudat”, nincsenek minták, amelyek alapján közösen megoldást kereshetnének – háborúzni kezdenek. A harcot persze olyan egyének vívják, akiknek személyesen semmilyen konfliktusuk nincs, sőt, alapvetően felismert, jóval mélyebb sorközösségben élnek egymással, mint saját vezetőikkel, ezért a közösség teljes mértékben félrevezető mintákról gondoskodik, amelyek képessé teszik a harc kirobantását. Utána már a személyes negatív minták: társak, ismerősök halála az „ellenség” által már elég a romboló spirál beindítására.

Ez addig működik, amíg a közösség tagjainak egyéni tudatossága nem képes felülkerekedni az irányítók által gerjesztett ideológiai nyomáson. Az egyén inkább megtagadja saját közösségformáló mintakészletét, ha felismeri, hogy ennek révén akarják rávenni arra, hogy ártson embertársának. Ha ez a folyamat nem indult volna be időben, ma egy atomháború sugárfertőzött áldozataiként sirathatnánk az elpocsékolt civilizációt. A „nagy generáció” megpróbált egy saját minta-készletet összeállítani a világ összes vallásából, kultúrájából, hogy az emberek, akik a világ-közösség tagjának tekintik majd magukat, megszabaduljanak minden olyan nyomástól, amely egymás ellen uszítaná őket.

A szép elméletnek egy buktatója volt: a működő mintastruktúra felépítéséhez két dolog kell: a koherens mintakészlet, és a közvetlen közösség, amely ezek szerint működik. A mindenhol összekapkodott foszlányok eredménye az állandó csapongás: a belső tapasztalatok megéléséhez mély, stabil hit és odafordulás kell. Ha tizenöt egyforma vallás van körülöttem, miért ragadnék le egy mellett, amikor már hetek óta hiszek benne, és még mindig nem történt semmi... Pedig bármelyik mögött ott van az a közös megtapasztalás, csak hogy ehhez évek, évtizedek kellhetnek. Vagy egy kis kábítószer, amely mindegyik mögé percek alatt odavarázsolja a csodavilágot.

A Himalája vagy egy szent forrás igazi értéke nem megtapasztalható egy egyhetes „spirituális utazás” által, hiszen ennek mélyén egy élő közösség ereje van: a szüleim, ismerőseim, az általam tisztelt emberek csak akkor keresik fel ezt a helyet, akkor emelik a szemüket a Hegyre, amikor Istennel kívánnak találkozni, és lelküket megfelelően megtisztították. A szertartás tisztelete és ennek folyamatos megtapasztalása tanít a türelemre, a saját érdekek egy magasabb szint előtti feloldására. Más szavakkal: ez a viselkedés csak akkor lehet képes beépülni (evolúciós okokból kizárólag egyéni érdekeimet figyelő) agyam mintakészletébe, ha kizárólag pozitív, megerősítő tapasztalat, érzékelhető haszon (a közösség támogatása, a belőle származó erő, biztonság) kíséri a saját érdekek ilyen módon történő feladását.

Az átalakulás eredménye a mai világ. Az egyéni szabadság (legalábbis az általunk megismerésre méltatott, magyarul: ebben egyetértő kultúrákban) egyeduralmává vált, az erőforrásokon való megosztás egyetlen módja a harc, amelyet a piacgazdaság verseny-szemlélete szentesít. A helyi közösségekben nincsenek mindenki által egyformán tisztelt mintakészletek, amire a konfliktuskezelést alapozni lehetne – sőt, a média által sugalmazott minták jellemzően a harcot népszerűsítik. Nincsenek közös tapasztalatok sem, mert az egymás mellett élők nem függenek közvetlenül egymástól, hanem bonyolult rendszerek közvetítenek közöttük; anyagi helyzetük és virtuális ismerősi körük teljesen idegen egymás számára.

Mielőtt ez „felelősségrevonás-szerűvé” válna, hozzá kell tenni, hogy semmi csodálatos nincs abban, hogy a fürdővízzel a gyereket is kiöntöttük, mert mindkét oldalról a kellemetlen dolgokat kellett volna megtartani: a régi rendszerből a korlátokat és a szabályokat, ezekre viszont egy teljes, személyesen vállalt felelősséget helyezni. Természetes, hogy az ellenkezőjét választottuk: a korlátoktól való szabadulást és a felelősség kerülését.

Félelem, hazugság, rejtőzködés

Adott tehát immár két komoly feszültségforrás: egyrészt a végeesség és sérülékenység tudata, másrészt az a tény, hogy az erőforrások is végesek, tehát nem csak a ködös jövőben fenyeget engem a fájdalom, szenvedés és halál, hanem a jelen pillanatban is bármikor megeshet, hogy éhes, szomjas leszek, vagy fájni fogok, és nem tudom megoldani a problémát, mert az erőforrások végesek, és esetleg másoknál vannak. Ezek az információk állandó félelmet keltenek agyamban, bár jellemzően nem emelkednek a tudatos szintre, és valójában minden erőmmel azon küzdök egész életemben, hogy ne is kerüljenek a felszínre. Sokkal jobban szeretek kellemes, pozitív dolgokkal foglalkozni, mint mondjuk a haláltól, szűkölködés veszélyétől való állandó és jogos félelemmel. Ugyan mi értelme lenne az ellenkezőjének?

Az agyam természetes funkciói közé tartozik, hogy védi saját integritását, igyekszik elkerülni az olyan, esetleg kialakuló önerősítő folyamatokat, amelyek csökkentik a külvilág felé forduló figyelmet, reagálóképességet, felkészültséget. Ebbe a körbe tartozik az is, amikor a nyilvánvalóan megoldhatatlan kérdéseken töprengek: a mókuserék egy idő után taszítani kezd: beindultak agyam védelmi mechanizmusai, „nincs kedvem” ezekkel a kérdésekkel foglalkozni. Szeretnék most nagyon pontosan fogalmazni: *a gondolkodás lezárásának semmi köze nincs a lustasághoz vagy felelőtleniséghez.*

Egyszerűen annyi történik, hogy az emberi agy végzi a dolgát: az egyén életben maradásához szükséges alapfunkciók megfelelő szinten tartását. Ha azt érzékeli, hogy ebből a szempontból terméketlen tevékenység (tulajdonképpen reménytelen, kétségbeesett gondolatok) túl sokáig keringenek a fejében, védekezik és ellentétes parancsokat ad – mondhatni: lekapcsolja a lámpát.

A gyerekszobában leoltott lámpához hasonlóan: a félelem nem huny ki, sőt inkább erősödik, amikor a tudat kontrollja megszűnik. A tudatos gondolkodás némi reményt adó kiútkeresése abbamarad, a „baj” elkerülhetetlen, végzetes „katasztrófává” minősül, és „zsigeri szintre” kerül. Úgyis mindegy, tehát inkább addig tegyünk meg mindent, amíg lehet; a hétköznapi tudat számára pedig keressünk, teremtsünk olyan környezetet, amelyben képes a megoldhatatlan problémákat „a helyükön, a pincében”, vagyis a tudat alatti szinten tartani.

Ez a motorja mai civilizációnk harsogásának, színekavalkádjának, termékbőségének: olyan környezetet teremteni, amely elszigetel engem saját megoldatlan problémáimtól. Itt gyökerezik elpusztíthatatlansága is: minden szokásos frázissal szemben nem arról van szó, hogy ez a mai világ megnyomorítja az embert, hanem éppen az ellenkezőjéről: az ember a saját felismert és menthetetlen nyomorának tudata ellen védekezik, amikor megteremti és magára húzza ezt a színes poklot. A reklámok hazugsága nem létezne, ha nem lenne elegendő méretű célcsoport, mely pont azt a hazugságot nem kívánná hallani – legyenek ezek kozmetikumok, autók, mobiltelefonok vagy fizetett politikai hirdetések.

Az éhezéstől rettegő, zsigereimben élő elődök számtalan generációját vakítják el az áruházak teletömött polcai. Ő az, akinek megnyugtatósára plázákban vándorlunk, kirakatokat nézegetve: nyugi, látod, van elég étel, ital, ruha, minden... De ő az, aki a tudatunk küszöbe alatt élve ennek ellenére nem nyugszik meg, mert nem csak a tudatos szint hazugságát, hanem rejtett félelmeit is ismeri: tudja, hogy hiába a mérhetetlen árutömeg, csak a pénztárcánk vastagságának mértékében részesülhetünk belőle. Tudja, hogy ebben a pillanatban látunk, érzékelünk számtalan olyan, velünk egy helyen élő embert, akinek nem jut a bőségből, aki eladósodott, nincs lakása, nem tud bejönni ezen a nyitott ajtón, nem tud elvenni semmit ezekről a nyitott polcokról, hiába kínálják magukat a finomságok. Tudja, hogy ebben a pillanatban is éhen és szomjan halnak emberek, válogatott módon mézárólják le egymást okkal vagy csak szórakozásból. Tudja, hogy ezektől a szintektől csak a munkahelybe való görcsös kapaszkodás, amazoktól pedig csak a szerencsés születési hely és idő mentette meg – de bármelyik pillanatban megszűnhet minden, ami most biztonságot ad.

Pontosan tudja, hiszen mindezt az információt ugyanoda, a pincébe, a tudat küszöbe alá száműzőm. Ezért hiába a csillogás, a teli polcok, a karrier – az éhség egyre gyötrőbb, a félelem nem enyhül, a hazugság, a láрма, a forgatag iránti vágy egyre erősebb. És természetesen, amire van igény, arra azonnal megjelennek a versengő szolgáltatók, akik egymást túlkiabálva ragadnak karon, kényeztetnek és magyaráznak, simogatnak és mosolyognak, és visznek előre addig, amíg a pénzből futja. Mi pedig pár percig zavarodottan tekintünk hátra, a többiekre, akik éhesek, szomjasak, fáznak, betegek; sokkal nagyobb szükségük lenne a segítségre, mint nekünk az újabb műcsodára; aztán elengedjük magunkat, mert a félelemnél, a zavarnál sokkal kellemesebb a fürdés a fényben, a társalgás a hozzánk hasonlókkal. Agyunk, a mintaillesztő pedig legbelül tudja, egyszer óhatatlanul mi leszünk az éhesek, szomjasak és betegek, akit hátrahagynak, mi fogjuk majd onnan nézni az eleinte kétségbeesetten hátratekintő ismerőseink lassan kisimuló arcát, kiüresedő tekintetét. Ez az információ ismét megy a pincébe, a tudat küszöbe alá.

A félelem pedig nagy úr, a pincéből árad a rettegés, hajtja a tudatos ént, hogy nem maradhat le a versenyben, nem eshet ki a kosárból, mert a zuhanás megállíthatatlan. A tudat pedig kiutat keres, küzd, versenyez a fennmaradásért; aki veszít, kikerül a látótérből, aki marad, egyre keményebb ellenfél, a küzdelem óhatatlanul egyre durvább lesz. A korábbi játékos versengés, a „na most mutasd meg” helyét öldöklő küzdelem veszi át.

Az apróságok, például egy óra, ruha, autó vagy cipő vásárlása – ami valamikor csak arról szólt, hogy megengedhetek magamnak egy drágább, de kényelmes darabot, elfajul – vizsla szemek térképezik fel, mennyit tudtam magamra költeni? Ha többet, mint a körülöttem állók, akkor értékesebb, „nyertes” vagyok, velem fognak szóba állni, ha nem, „kiesek a társaságból”, és már kezdem is látni azokat a borzasztó távolodó, kiürülő szemeket. Öngerjesztő, gyilkos verseny zajlik a csúcson, lakói már régen elszakadtak az emberi élet szükségleteitől, nem látják, hogy minden számukra apróság „idelent” akár ezek életét tehetné jobbá, mert ugyan, milyen élet, egyáltalán élet-e ez fentről nézve...? És vajon élet-e az, odafent?

A harc, ha nem valamilyen közösen elismert célért és módon folyik, törvényszerűen válik tisztességtelenné: minél váratlanabb egy piszkos trükk, annál nagyobb eséllyel válik nyerő húzássá, de annál gyorsabban kerül is a szokásos fegyvertárba, amíg újabb, még arcátlanabb megoldás nem születik. Minél „feljebb” jár valaki, annál több ilyet látott és használt már, ezért alapszabály a rejtőzködés, hiszen szégyellem magam, amiért ezt tettem; félek, hogy gond lesz, ha kiderül – attól meg még jobban félek, hogy ugyanezt a fegyvert valaki ellenem fordíthatja. Társadalmunk tehát nem csak „vízszintesen” szakad óhatatlanul szét átjárhatatlanul távoli rétegekre, hanem az egyre magasabb rétegek lakói egyedileg is egyre távolabb kerülnek egymástól, csak a pillanatnyi érdekeknek megfelelően alakulnak ki a kapcsolataik, majd válnak ellenségekké egy pillanat alatt.

Kialakulnak a teljességgel abszurd fogalmi zavarok: rabjává válok a „szabadság” fogalmának, amit úgy határozok meg, hogy megszerezhetem mindazt a valójában szükségtelen ételt, holmit vagy „élményt”, amit számomra okos emberek etetésül kieszeltek. Szabad vagyok, mert álnevek, ál-személyiségek és szerepek mögé bújhatok, lényem részeit elrejthetem a „kíváncsi szemek elől”.

Időtávok

Sajátos formája az önbecsapásnak, az idő kérlelhetetlen ereje szőnyeg alá söprésének az időfogalom irracionális kezelése. Köztudatunkban helyet kap a világegyetem fejlődésének a csillagászati távolságokba rejtett évmilliárdos időtartama; gyermekeink beszélgetési témája a „dínók” évmilliókkal ezelőtti története. Aki foglalkozik vele, elmélkedhet a „Nagy Bumm” első másodpercének történésein, egy atombomba robbanásának ezredmásodpercekre lebontható lépésein, vagy a részecskegyorsítókban lezajló reakciók sebességén.

Nagyon ritka ugyanakkor a néhány éves közvetlen, illetve a néhány évtizedes – egy emberi generációt átfogó – időtávok megfigyelése. Kimarad a legfontosabb minta: a minden egyes emberre, így rám is érvényes, néhány évtizedes időtáv: az én személyes élettartamom, lehetséges életpályáim modelljeinek megalkotása, amelyek tartalmazzák születésemet, fejlődésemet, aktív időszakomat, hanyatlásomat és elmúlásomat egyaránt. Nincs minta arra, hogyan simul bele tevékenységem, életpályám a nagyobb távlatokat befoglaló folyamatokba.

Mai gazdasági világunk elképzelt „győztese”, ideálja az az ember, aki a verseny nyerteseként még aktív korában eléri, hogy semmit nem kell tennie, csak hátradől karosszékében, lógatja a lábát, irányíthatja a birodalmát, amikor kedve van hozzá, egyébként pedig azon töri a fejét, hogy milyen legyen a következő hajója, és milyen pezsgőt fogyasszon reggelire. Ez a kép azonban csak elméletben létezik, valójában rendszerünk csak egy mérhetetlen apró töredék számára képes ezt biztosítani, a többiek nyilván hozzájuk képest vesztesnek érezhetik magukat, a kiszolgáltók hadába sorolódnak.

Éppen ezért nem is ők jelennek meg a médiában mint elérendő cél, olyan kép, amelyhez hasonulni lehet, hanem a törtetők, a szépek, a fiatalok, 20-30 éves vidám, láthatóan tehetős fiúk és lányok, akiknek egyértelműen csak a szórakozással kell foglalkozniuk, összes problémájukat az emésztéstől a takarításig vagy a gyermekek szórakoztatásáig megoldják a kiszolgáltó ipar termékei.

Az már nem látszik, hogy a ma vízipisztollyal fröcskölő szép lányok öt év múlva már „kiöregednek” a szakmából, és náluk fiatalabbakat bámulhatnak azon a plakáton, ahol pár éve még ők virítottak. A reklámozott fiatalság örök; mi, az óriásplakátok bámulói leszünk minden évvel öregebbek, frusztráltabbak – így egyre inkább kiszolgáltatottabbak a pótszerek számára.

Arra a kevés „győztesre” sem igaz az álombeli kép. Van, aki élete végéig képtelen kiszakadni a versenyből, melynek tárgya egyre abszurdabbá válik. Jó példát mutat erre a luxushajó-építő ipar, a sportautók, magánrepülők, nők, drogok, örült hobbik és az egyre értelmetlenebbé váló elektronikus „ketyerék” hada, amivel az emberi kapcsolatokat és a nyugodt tükörbe nézést próbálják helyettesíteni. Mások pedig – felismerve a megszerzett lehetőségek mögötti felelősség súlyát – igyekeznek valamit visszajuttatni azokba a rendszerekbe, amelyek (közvetlen vagy közvetett) tönkretétele biztosította egyéni kiemelkedésüket – elég csak Soros Györgyöt vagy Bill Gates-t említeni.

Ezzel most szembesültem igazán, amikor a ház és a kert kialakításánál nem volt lehetőségem „gyári panelekkel” dolgozni, az átalakulások: tereprendezés, füvesítés, stb. éves lépéseket jelentenek, egy fa, szőlőtőke, bokor elhelyezése után években, évtizedekben kell gondolkodnom, és látni, hogy mialatt termőre fordul egy gyümölcsfa, a fiam már középiskolás, egyetemista lesz, és ezzel együtt én is sok évvel leszek újra idősebb, ugyanennyivel kevesebb időm lesz már hátra. A mandulás összes combvastagságú gyümölcsfája már születésem előtt itt volt, a mellettünk lévő akácos, amellyel folyamatos küzdelmet vívok, akkor is itt lesz, amikor én már nem. Azok a döntések, amelyeket most hozok, az a munka, amit befektetek, egy következő generáció életében is jelen lesznek, „ellenfeleim” és „gyümölcseim” egyaránt túlélnek engem.

Nincs körülöttem az az élő, gyerekkorom óta ismert közösség, amely erre az átalakulásra, erre az időtávra mintákat, segítséget, erőt; a gondolatban megbújó szomorúságra vigaszt, mosolyt, belenyugvást adna. Nem csoda hát, hogy atomjaira hullott közösségeinkben ekkora feszültséget kelt bennünk és pótszerekért kiált a „generációs”, emberi léptékű gondolkodás.

A hit kérdései

A logikus gondolkodással szemben a hit sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint amit ma tulajdonítunk neki. A hit az én definícióm szerint a „nem-tudás”: ismereteinknek azon része, amelyet nem tudunk személyes meg tapasztalás útján alátámasztani, racionális érvekkel megmagyarázni, hanem elfogadunk úgy, ahogy van, ahogy olvastuk, hallottuk.

Ez a definíció megdöbbenő mértékben terjeszti ki a hit szerepét. Be kell látnunk, hogy valójában rendkívül keveset tudunk a világról. Tudatos emlékezet birtokában éltünk már néhány évtizedet, vannak tapasztalataink a saját életünkben, de az igen hézagos (ráadásul már azt is tudjuk, hogy érzékszerveink becsaphatók, memóriánk pedig szelektív, sőt: megfelelő eszközökkel elérhető, hogy másként emlékezzünk dolgokra, mint ahogy azokat valójában átéltük). A legalapvetőbb fizikai, biológiai kísérleteket sem végeztük el magunk, „tudásunk” szinte teljes egészében azon alapul, amit az iskolában megtanultunk, rádióban, televízióban hallottunk – és elhiszük, hogy úgy van, mert okos emberek mondják.

Igen, persze tudom, ezek tudományos kísérletek által bizonyított tények. Azonban a befogadó oldaláról, mint amilyen én vagyok, mindez nem különbözik attól, amikor pár száz évvel ezelőtt az volt a „tudás”, hogy a Föld lapos, és egyébként is a világegyetem közepe. Hall az ember Galileiről, de az olyan felemás, érthetetlen és zavaró – amíg meg nem születik az új, immár az ő felfedezéseit is magába foglaló közös, megnyugtató, tudományos világkép. Aztán jön Einstein, és rendkívül zavaró, logikátlan dolgokat kezd magyarázni; jön a kvantumelmélet... A fizika lassan olyanná válik, mint a középkor Istene: csak a felkent papsága által érthető, kódos valaki, akinek azonban mindenáron katedrális kell építeni – ennek szerepét tölti be ma az LHC.

Az a bosszantó, hogy mindig érkeznek hírek e tudomány falain túlról. Emberek, akiknek a biológia, fizika törvényei szerint meg kellett volna halniuk – és mégsem „tették”. Fizikusok, akik állítják, hogy egy kísérlet eredményét befolyásolni látszik az, hogy éppen mit szeretnének bebizonyítani vele. Pszichológiai kísérletek, amelyek az ember elképesztő befolyásolhatóságát bizonyítják, vagy éppen azt, hogy legtöbbször hétköznapi énjé alatt ott rejtőzik az a mentalitás, amely a világháborúkat és a haláltáborokat előidézte. Az a terület, amelyre divat „tudásként” hivatkozni, időnként megmutatja valódi arcát: hatalmas munkával kitöltük ugyan a határt, amely a hétköznapi, érthető dolgokat az ismeretlentől elválasztja, és a megszerzett területet „benépesítettük” (gépek, elektromosság, hajózás, repülés, úrkutatás, orvostudomány), de a határon túl, alatt és felett most is ismeretlen területek húzódnak. Nem tudjuk, mi van ott, ahová a lámpa fénye éppen nem világít be.

Ezért állítom: agyunk jól ismeri a határt, amely az általa valóban befogott, és valljuk be: zavaróan szűk terület és az „elhitt”, ellenőrzés nélkül elfogadott világ között van. Kiemelkedően fontos tehát, hogy „hiszünk-e a hitünkben”.

A spirituális szóhasználat „megtérésnek” vagy „megvilágosodásnak” nevezi azt az állapotot, amikor az ember hosszú keresés után belső valóságként, sajátjaként képes megélni a hitét (bár persze ez is gyenge megnevezés erre az állapotra). A megtért/megvilágosodott ember belső stabilitása megingathatatlan – nem dogmatikus, nem külső szabályokat követ többé, hanem megtalálja belső hangját, ami békét, megértést, tiszteletet és alázatot hoz az életébe önmagával és a világgal kapcsolatban egyaránt.

Amíg ez az állapot nem következik be, tudatosan vagy tudat alatt, formális vallásosság keretei között vagy hiedelmek között csapongva, esetleg hívő ateistaként folyamatos küzdelem zajlik a tudat peremén, melyet a hit bizonytalansága szít folyamatosan.

A hétköznapi hit forrása

Az emberi faj történetének kezdetén őseink apró csoportokban éltek, melyek belső szerkezetét, tevékenységét egyetlen dolog határozta meg: az egyének pillanatnyi erőviszonya. A legerősebb volt a főnök, de mindenki megharcolt saját helyéért a rangsorban. Egy ilyen rendszer egyértelműen korlátozza a csoport létszámát, hiszen egy bizonyos szinten túl gyakorlatilag minden idő a tagok közötti marakodással telne el, ugyanis képtelenség akár egy százas erősort folyamatosan fejben tartani, és küzdeni a pozíciókért (ami bármelyik pillanatban élet-halál kérdése lehet). A csoportok, ha túlnövik a határt, darabokra szakadnak, elvándorolnak, majd esetleg szűkösebb időkben csoportszinten harcolnak meg a területért, a győztes magába olvaszthatja a vesztes csoportot, elvégre a harcban a határ alá csökken az egyedszám.

Egyedül a közös hit volt képes olyan szabályokat teremteni, amelyeket harc nélkül betartott minden egyed – az ellenállók a közösség egyesült erővel vetette ki magából. Ez tette lehetővé a csoport egyedszámának növekedését, mert fontosabbá vált az egyedi erőrangornál, korlátozta a harc jelentőségét.

A hit eredetileg egyfajta papság birtokában volt, egyaránt jelentett a külvilágról szóló, nem személyes úton szerzett materiális tudást (eszközök, növények, gyógyítás, természeti ciklusok és jelenségek) és az ezeket egységbe foglaló spirituális szemléletet (isten vagy istenek, szellemek stb.). Az egyház történelme során elkezdte féltetni hatalmát a materiális tudástól, megtagadta, kirekesztette a hit világából a tudományt, így az önálló életre kelt – nem ritkán ellentámadásba lendült.

Miért fontos mindez? Ahhoz, hogy az állandó erőszak árán fenntartott egyéni rangsorok helyett együttműködő, nagy egyedszámú közösséget alkossunk, elengedhetetlen a közös hit – értve ezalatt a megtanult és tiszteletben tartott materiális tudást, illetve a spiritualitás megfelelő szintjét!

Más szóval, egy közösség addig él igazából, amíg egyként tiszteli a tanítót és a papot, egyikhez tudásért, másikhoz vigaszért, megnyugtatóért, a békesség fenntartásáért (egyszóval bölcsességet) fordul; és persze valóban megfelelő és egymást elfogadó személyek töltik be ezeket a pozíciókat.

Ma gyakorlatilag a történelem előtti időknél tartunk: „minden kakas úr a maga szemétdombján”. Hiába alkotunk papíron több százazres, milliós, milliárdos „közösségeket”, valójában néhány egyedből álló atomi közösségek léteznek minden környezetben, közvetlen erőszakon alapuló hatalmi harcokkal – csak most nem a frissen leölt zsákmány elosztása, hanem állások, pályázati vagy kutatási pénzek, megrendelések, stb. a marakodás tárgya.

A hit helye, az általa nyújtott belső stabilitás követelése az emberi lényben nem szűnt meg, viszont a hit forrása végtelen gyengévé vált. Az egyház tanait kritikával illetjük; ráadásul számtalan vallásról tudunk – és akkor melyik az igazi? Valójában melyik megszólítást szereti isten? És mi van, ha rossz lóra teszek? A tudás hatalma... elég csak a tanári hivatás megbecsültségét figyelni, vagy azt, hogyan érvényesül ma a valódi tudás és őszinteség az állandó helyezkedés, ügyeskedés, kiskapuk keresésének világában. A túlélést, az „előre kerülést” ma nem a közösségi normák követése, hanem azok egyéni harcok során történő kijátszása jelenti.

A média eredetileg a közösség aktuális állapotát, hitrendszerét és terveit közvetítette, lehetővé téve, hogy akkora (valódi, értékeken, hiten és közös célokon alapuló) közösségeket hozzon létre, amelyekben az egyedek jó része soha nem is találkozott. Gyakorlatilag a hit forrása szerepét töltötte be. Mára a totális korrupció állapotába került: bármit elad igazságként, fő funkciójának a „szórakoztatást” tekinti, pedig mennyivel jobb lenne, ha újra a doboztól függetlenül önmagunkban és társaink, barátaink körében keresnénk a szórakozást...

Nyilván ez sem véletlen: az emberi faj nem volt felkészülve a média által megmozgatható tömegek méretére és kezelésére, ennek tudhatók be a világháborúk, az azt követő hidegháború. Ha úgy vesszük, a mai értelmetlen kaleidoszkóp még mindig jobb, mint a teljesen tudatos, egyirányú manipuláció... Viszont ideje ráébrednünk: ez is csak szükségmegoldás, és rossz irányba vezet.

Az eredendő bűn

A feszültségforrások azonban nem állnak meg a hit határain, megjelennek a vallásos hitben is.

Az alábbiakban néhány eretnek gondolatomat szeretném elmondani, melyek keresztény vallású ember számára elsőre bizonyára bizarrnak fognak tűnni; őket arra kérem, tartsák szem előtt: a magam nyakas módján én is hiszek Istenben, pont ez tesz képtelenné engem arra, hogy elfogadjam azt a nevetséges kutya-komédiát, melyben az Úr huzakodik az Ördöggel úgy, hogy a kötél szerepét az emberre osztotta. Az én hitem azt súgja nekem, ennél sokkal mélyebb és szeretetteljesebb ez a történet.

A Biblia emberi története azzal kezdődik, hogy Lucifer, a „rossz fiú” felkínálja az asszonynak a jó és rossz tudása fájának gyümölcsét. Éva eszik belőle, majd Ádámnak adja, aki szintén megkóstolja, de a torkán akad a falat. Isten ezért kiűzi őket a Paradicsomból, és őrt állít a kapuba, hogy vissza ne sompolyoghassanak. Ez az eredendő bűn, amely minden emberi lényt érint – lehet gyalázni érte a nőket (máig se szabadultak meg a középkori eredetű háttérbe szorítástól) –, a fő felelős pedig az a gonosz Lucifer, ha ő nincs, ma is békésen éldegélünk a Paradicsomban.

Nézzük kicsit a másik oldalról. Mikor vagyunk igazán büszkék arra, hogy emberek vagyunk? És most nem arra gondolok, hogy „kétszázötvennel is tudok menni az új sportkocsimmal”, vagy hogy akár mesterséges szigeteket is tudunk építeni, meg 200 emeletes luxusszállót homokra, hanem arra, amikor kicsit összeszorul a torok, és meghajlik a fej, és azt mondjuk magunkban: „ez igen, ő nagy ember”. Akkor mondjuk ezt, amikor valaki a személyes érdekeit félretéve, akár életét veszélyezteti, vagy rengeteg időt áldoz fel arra, hogy egy magasabb szintű célt megvalósítson, hogy embertársainak jót tegyen.

Azt értékeljük, hogy valaki személyesen erkölcsi döntést hozott, felismerte a „jó és rossz” különbségét, és a jót választotta, ráadásul nem egy paradicsomi környezetben, mert ott mindegy, hanem a zord, hétköznapi világban. Hogy is van ez? Arra vagyunk büszkék, azt tekintjük az emberi lét csúcának, amit nem tapasztalhatnánk meg, ha nem követjük el az „eredendő bűnt”, ha nem tréfálja meg az a gonosz Lucifer az asszonyt?

Az ellentmondás forrása nem a Biblia, mert az jelen esetben is inkább kicsit túl egyértelműen fogalmaz, hanem a szokványos értelmezése, bár azért a középkortól már szerencsére elég messzire jutottunk.

Ki a főbűnös? Lucifer, nevének jelentése: Fényhozó... vajon milyen fényt hoz ő? Miért nem valami csúf névvel illetjük, ha már egyszer neki „köszönhetjük” kitaszítottságunkat? Én úgy gondolom, az a Fény, amelyet ő hozott, az erkölcsi döntés képessége, amelyet Isten kezéből az emberébe ad, és ezzel ráterheli annak felelősségét is. Rokona a görög mitológiában Prométheusz, a titán, aki az égi kovásműhelyből ellopja a tüzet, és az embereknek adja – meg is kapja érte büntetését Zeustól. Látványos a két mitológia különbsége: a görög hitvilág szerint a tűz birtoklása az a különleges ajándék, amely Istentől származik, és az embert a természet világából kiemeli; a Biblia viszont a jó és rossz tudását tekinti megkülönböztető erőnek, amely új pályára állítja az embert.

Lucifer az asszonynak adja az almát... mert a nő az, aki erre alkalmas, ő az új élet hordozója, táplálója, ő az, aki képes minden szabályt felrúgni, bármit megtenni az életért, a gyermekért. Ő az, aki a jó és rossz különbségét, merev vonalait szeretettel, türelemmel, elnézéssel és alázattal az élethez hajlítja. És ő az, aki ad a férfinak is belőle, akinek azonban torkán akad a falat, nem tudja lenyelni. Neki fontosak a szabályok, a külső formák, amelyhez mérni, illeszteni tudja magát, és amelyek szerint formálni kívánja a világot.

Isten kiűzi az embert az Édenkertből: megkapjuk a szűkös erőforrások és a rövid létezés játékszabályait. Ez azonban nem gonosz dolog, nem kicsinyes bosszú a rosszalkodásért, hanem vizsga, lehetőség arra, hogy belső tartásunkat, értékrendünket valóban mérlegre tegyük. Saját életünkkel, választásainkkal mutatjuk fel, mekkora értéket jelent a döntés kezünkbe tett hatalma, mennyire éljük meg a vele járó felelősséget. Őrt is állít az Édenkert kapujába – vagyis nem befalazza, örökre eltünteti a csodák világát, csak őrizteti, feltételekhez köti a belépést.

Természetesen megtehetjük, hogy bűntudatot szuggerálunk magunkba, akár a keresztény hitre, akár múltbeli döntéseinkre, cselekvésképtelenségünkre hivatkozva, és egy életen át menekülhetünk saját feladataink, lehetőségeink és mindennapi döntéseink súlya elől; de lehet úgy is értelmezni ezt a tanítást, hogy hatalmas ajándékot kaptunk, és egy olyan életet, amelyben megmérgethetünk, és alkalmunk van felnőni a kapott lehetőséghez.

Feszítsd meg...

Másik kedves témám sok szempontból Jézus halála. Kiindulási alapként fogadjuk el a Bibliában leírt történetet, ahogy azt megteszi minden hívő, és azok a nem hívők, akik a Bibliát vagy Istent a benne foglalt történetek alapján kritizálják; ugyanakkor tegyük félre az egyéni hitből fakadó spirituális meggyőződést és megtapasztalást.

Milyen Isten az, aki feláldozza a fiát, kínhalálba küldi?

A válasz keresése előtt érdemes elgondolkodni azon, mit jelent maga ez a kérdés? Vajon Isten akarja Jézus halálát? Értelmezhető-e egyáltalán az „akarat” fogalma egy olyan lény esetében, aki számára az idő nem létezik, hiszen egyszerre lát múltat, jelent és jövőt (amely képességet időnként megadja a prófétáknak is)? Dönt Isten? Nem... Mi vagyunk azok, akik az időt folyamatként éljük meg, akik a döntés szabadságával rendelkezünk; mintha mi szálanként futnánk végig egy belőlünk és cselekedeteinkből álló szőnyegen, melyet Isten felülről, készen lát. Nem ő ítéli kínhalálra fiát, hanem mi...

Mit jelent vajon az, hogy Jézus Isten fia? Nem tartom értelmezhetőnek a biológiai szempontokat, valamilyen közvetlen leszármazást, számomra inkább az a fontos, hogy Jézus születése Isten „szándéka szerint való”, jelen van fogantatásában – *ahogy mindnyájunkéban*. A hívő ember számára valamennyien, minden egyes ember, élőlény és élettelen dolog Isten gyermeke, az ő szándéka szerint létezik és hordoz üzenetet a többiek számára. Jézus az, aki matematikai pontossággal fogalmaz: Emberfiának nevezi magát, nem embernek; ez számomra azt jelenti, hogy emberből van, de több annál, mint amit az ember fogalmán értünk, ezért nem nevezheti úgy magát. Ez a több pedig az, hogy Istent apjaként szereti, tudatosan vállalva ennek minden következményét.

Miért baj, hogy Isten fia meghal? Hiszen mindannyian meghalunk; talán akkor cselekedne helyesen Isten, ha a saját fiát a játékszabályok fölé helyezné, és ő örökké élne közöttünk? Ez sokkal kevésbé volna elfogadható, mint az, hogy a Fiú is él és meghal, mint bármelyikünk. Ugyanakkor ez kicsit más színt ad az induló kérdésnek, amely valójában így szól: milyen Isten az, aki feláldoz *engem*? Aki elnézi, hogy halálra születek, nem tesz semmit a megmentésemre, nem csinál csodát, nem ragad ki hirtelen szenvedéseim közül? Hogy várhatja el, hogy szeressem, milyen alapon mondja, hogy szeret engem? Ez a kérdés csak akkor válaszolható meg, ha képes vagyok elfogadni a játékszabályt, függetlenül attól, hogy számomra ez saját végességemet jelenti – és ismét az „eredendő bűnnél” tartunk, amelyet lehet pozitívan, lehetőségként értelmezni, mint egyetlen esélyt arra, hogy Jézus sorsa vagy az én sorsom kiteljesedjék, megvalósulhasson.

Jézus sorsa az emberé, aki Istent valóban atyjaként szereti, példa és figyelmeztetés mindannyiunk számára. Mindenképpen véges életet élünk, és ez alól nem jelent kibúvót az sem, ha tökéletesen Istennek tetsző életet élünk: a halál óhatatlanul eljön értünk. A mi döntésünk az, hogy mit tekintünk fontosabbnak: az élet által nyújtható fizikai örömeket és előnyöket, a birtoklást, vagy a szeretetbenélést, javaink, „talentumaink” megosztását? Jézus erre a példa, ő mindenek felett, következetesen a megosztás, a másoknak átadás, a szeretet törvénye szerinti cselekvést választotta, és ezért a szó szoros értelmében mindent, az életét is feladta – a lecke egyszerűen nem lenne teljes, ha ez a végső áldozat nem jelenne meg benne. A másik oldalt jeleníti meg a megkísértése, amely teljes kidolgozást kap Faust történetében, aki az ellentétes oldalt választja: megkapja a fizikai világ minden örömét, kincsét, hatalmát – az egyetlen ár saját lelke, vagyis a másik ember egyenrangú, szeretett társaként való kezelésének vágya és képessége. Története ugyanakkor figyelmeztetés, mert láthatjuk, hogy a lélek útja számtalan lemondással és a legvégső áldozattal is járhat. Valóban, nem Jézus az egyetlen, aki értékes, csodálatos és egyetlen életét másokért áldozta.

Van még egy kritikus pillanat, Jézus halálakor elhangzik a kulcsmondat: „miért hagytál el engem?” Jézus, a lélek emberének halála az a pillanat, amikor elveszni látja a kapcsolatot Istennel. Számára ugyanis fordított lépés a halál: életében Istennel, saját spirituális hangjával összhangban cselekedett, az vezette végig életének számtalan epizódján. Számára az élet vége nem más, mint az a pillanat, amikor már nincs több feladat; a belső hang elhallgat, a fény, amely mindig vezette, kialszik. Az első döbbenet után megérti, ez nem Isten változása, hanem a saját magáé: vége a feladatoknak, *elvégeztetett*.

A mi mai életünk ezzel ellentétes: a mai világ Faust világa, benne mi döntésenként, morzsáról morzsára adjuk fel jézusi énünket, és a fizikai világ által nyújtott álságos biztonságra törekszünk, örömeit keressük. Számunkra idegen a belső fény, amit sokan csak halálunk pillanatában látunk meg – vagy még pontosabban: amikor az utolsó pillanatban minden fizikai kötöttségünk és ragaszkodásunk lehullik rólunk, csak akkor vesszük észre a véges-végig figyelmen kívül hagyott Utat: erről szól az élet-film, amelyről a halálközeli élményt megéltek mesélnek. Számunkra tehát nem elhagyatás a halál, hanem ellenkezőleg: rátalálás, és amikor szembesülünk vele, nem tudunk mást mutatni neki, mint: *ezt csináltam*. A két záró mondat: „elvégeztetett” és „ezt csináltam” közötti távolság rettenetes, az előttünk álló kérdés pedig egyértelmű: vajon a két ellentétes történet közül melyik áll a „talpán” és melyik a „feje tetején”?

Pilátus

Pilátust nem szeretjük, mert kívülálló, mert megmenthette volna Jézust, ehelyett megkínóztatta, végül ellenségei kezére adta, rossz példát mutatott. Érdekes, Jézus az első pillanattól kezdve felmenti őt, arról beszél, hogy az ő hatalma felülről van, és Pilátus hiába próbálkozik, nem tehet semmit a folyamatok ellen. Vajon ez Istenről és az eleve elrendelésről, a megírt próféciaíkhöz való ragaszkodásról szól? Nem feltétlenül...

Pilátus hatalma Rómától származik. Ezért ül abban a széken; az általa ismert világ a „római helytartó világa”; ő nem a személyek egyike a történetben, hanem egy szerep megtestesítője. Az ember lelkifurdalása lényegtelen, a végrehajtandó szerep kötelez: Pilátus, az ember megmentené Jézust, mert tisztának találja, de Pilátus, a helytartó tehetetlen, éppen az általa „birtokoltként” megélt hatalom teszi képtelenné őt az emberként vágyott döntés meghozatalára. Egy valamit tehetne: megszabadulhatna a hatalmától, lemondhatna azzal a felkiáltással, hogy ezt a döntést nem akarja meghozni, de Jézust ezzel sem mentené meg. Következne az új helytartó, ugyanabban a helyzetben, és akárhogy is: Jézus sorsa a végén ugyanaz lenne. „Nem tehetsz semmit” – mondja Jézus, és ez nem lemondás, nem a sors könyvének felolvasása, hanem egyszerű tény.

Szegény Pilátus azonban mégis próbálkozik; egészen pontosan mindent megtesz, hogy megmentse Jézust. A helytartó gondját az okozza, hogy Jézust a zsidók Istentől rendelt királynak tartják, amit ebben a szerepben nem tűrhet el. Róma kiegyezett a zsidók hivatalos vezetésével, így abban reménykedik, hogy ők esetleg „házon belül” rendezik helyette a problémát. A papok azonban ugyanúgy tehetetlenek, mint Pilátus: nem tudnak mit kezdeni Jézussal és az őt követő, benne a felszabadítót vágyó tömeggel. Megpróbálnak kiegyezni vele: ha Jézus bizonyítja isteni mivoltát valamilyen csodával, akkor minden rendben van: Isten tényleg rászánta magát, hogy megmentse népét, ők mellé állnának, és átmentenék egzisztenciájukat az új vezetés alá. Jézus azonban nem tesz csodát a saját megmentése érdekében, a tömeg viszont ott van. Ha pedig bűnbak kell, az legyen inkább a római, így visszaküldik Jézust.

Ekkor Pilátus a tömeget próbálja meggyőzni: lássák, hogy Jézus ugyanolyan ember, mint ők: megverhető, vérzik, jajgat és sír; higgyék már el végre, nem ő az Istentől rendelt király, mindenki menjen végre haza és folytassa megszokott életét, akkor Jézus megmenekül, vele semmi baja Rómának, de a lázongó tömeget kezelni kell. Kulcsmondat: „íme, az ember!” Meggyőződése, hogy ebben a pillanatban csakis egyvalaki áll az erkélyen, hiszen Jézus, az ács fia és Barabás (vagyis Bar Abbas: az Atya fia), aki miatt máris lázongás tört ki a birodalomban, *egy és ugyanaz a személy!* Ha a tömeg benne Jézust ismeri fel, az ács fia, a tanító, gyógyító, szent ember szabadon elmehet; ha viszont az Isteni Királyt üdvözli, Rómának nincs más választása, el kell pusztítania. A tömeg pedig választ.

Miért nem szeretjük Pilátust? Mert önmagunkra emlékeztet. Saját világunkban mi magunk vagyunk a Helytartó, aki Róma, a fizikai, külső világ képviselőjeként próbáljuk megzabolázni belső vágyainkat, törekvéseinket, álmainkat. Kiegyezünk a hit „egyezményes parancsaival”, többé-kevésbé beépítjük azokat életünkbe, viszonylagos békét teremtünk a külső és belső világ között.

Ezt a békét azonban felrúgja Jézus, a Hit, a belső hang, amely gyökeresen ellentétes ezzel a sok lemondással megalkotott renddel, kikényszerít bennünket szerepeink megszokottságából, egyéni színvallásra kényszerít minket olyan helyzetben, amikor a „szerep” döntése egyértelmű. Ráadásul az is biztos, hogy a szerep feladása sem változtat semmit a történeten: a helyemre ülő ember nyugodtan, gondolkodás nélkül megcselekszi azt, amire engem nem vitt rá a lélek. Megpróbálom lelki oldalát venni a dolognak, de rá kell jöjjek, Isten nem tesz csodát azért, hogy megmutassa nekem az utat. Meghunyázkodom az arctalan tömeg ereje előtt, de hiába: el kell pusztítanom a belső hangot ahhoz, hogy újra béke legyen; lépésről lépésre, döntésről döntésre adom fel Isten bennem élő fiát.

Vére rajtunk...

Végül pedig különösen haragszunk a zsidókra, mert lényegében csakis ők választották Jézus halálát, nézték végig pusztulását, még vállalták is érte a felelősséget. Vagy?...

Kik is voltak a zsidók? Egy hihetetlenül erős, összetartó nép. Róma hatalmas birodalmában számtalan népet beolvasztott, kultúrájukat átvette, saját képére formálta, tanítóit, vezetőit saját szolgálatába rendelte. A zsidókkal nemigen tudott zöld ágra vergődni, nem tudta megtörni a „kiválasztott nép” tudatot, a zártságot; ezért kényszerült arra a mai szóval részleges autonómiának nevezhető együttélésre, amely kialakult.

A zsidó népben folyamatosan ott élt a harag méltatlan sorsuk miatt, ez tükröződik az Ószövetség történeteiben, melyekben Isten a legnagyobb csodákat művelte azért, hogy népét mindenkor megtartsa, előbbre vigye, ellenségeit elpusztítsa. Bizonyára nap mint nap felemlegették Egyiptomot, Mózes, a számtalan csodát, amivel Isten megtörte a látszólag korlátlan hatalommal bíró fáraót, és megmentette népét. (Ne felejtsük el, ez bizonyára tökéletesen ugyanaz, mint amit ma minden muzulmán hallgat, Róma helyén a pénz hatalmát bálványként imádó, Isten ajándékát, a Földet tönkretévő „nyugati civilizációval”, és láthatjuk: ez a hit valóban képes teljes önfeláldozásra bírni sok-sok embert – de most ne tegyük fel a kérdést, hogy kinek van igaza...) A zsidó minden ügyét-baját a rabbi elé vitte, a bölcsességet, hitet, tudást közvetlenül ugyanabból a forrásból kapta, mint a menekülés történetét és a reményt. Bennük megvolt a korábban emlegetett koherens világkép, amely valódi, élő közösséget formál.

Ebben a közegben jelenik meg Jézus. Cselekedetei (oknyomozó újságírás és globális média hiányában) hatalmas hullámokat vernek a közösségben, és minden továbbadó beleszövi saját álmait, vágyait, a nyomortól való szabadulásának reményét. Jézusból, a szerény tanítóból a tömegek ajkán hamar isteni küldött lesz, az Új Mózes, aki azért jött, hogy végre megtörje az utált légiók és adószedők hatalmát. Végre Isten megelégtelte népének szenvedését, jajkiáltásuk felhatolt az égig, és az Úr elküldte követét. Számtalan „Barabás” támad, akik akár az idők szavát érzik, akár a saját dühüket élhetik ki végre, de oda-odaütnek a rómaiaknak, a tartomány forrong.

Jézus pedig Jeruzsálembe megy! Nyilván sorsát nem kerülheti el, mindenki oda tolja-löki – ő talán a hivatalos hittel, a tömegekkel szeretne találkozni, tanítani, segíteni, ahogy mindig is tette. A tömeg azonban mást lát: az Isteni Király a trónusa felé tart, meg fogja mondani az igazságot, újra vezetni fogja népét. Hiába látják a főpapok, rabbik, hogy Jézus valóban isteni ember, ők maguk sem tudják kezelni a tömeg nyomását, amely most a kezébe kapta azt az álmod, amellyel eddig nyugton lehetett tartani.

„Igen! Ez az ember az Isten Fia, az Égi Király! Ostobaságodban megverheted, meggyalázhatod, hitetlen római, esztelenségedben megpróbálhatod elpusztítani – mégis itt van, Isten velünk van, és lesújt majd rád, újra megjelennek a csodák, a nép újra szabad s boldog lesz, Isten kivezet minket a Birodalomból! Vérünkől való, közösséget vállalunk vele, meghalunk érte, ha kell!”

Ennyire egyszerű. Dehogyan akarták ők Jézust elpusztítani – éppen ellenkezőleg, meghaltak volna érte, a Királyért, és egyszerűen nem hitték el, hogy Pilátus ezt meg tudja tenni. Amikor mégis sikerült, hirtelen nagyon nagy lett a csend. Isten Fia, a Megmentő nem halhatott volna meg... de hiszen akkor nem is lehetett ő az – csupán egy tanító, próféta a sok közül. Mégis igaza volt a főpapoknak, Isten mégsem elégtelte meg meg a szenvedést, mégis nagyobb az ő népének bűne, mint hitték, még tart tovább az elnyomás.

Ki ölte meg hát Jézust? Ha úgy tetszik, nem más, mint az antikrisztus. A krisztus szó jelentése: „felkent”, a szent olajat a homlokán viselő ember – hitem szerint ő követi belső hangjának vezetését, személyes kapcsolatot ápol Istennel, felelősséget vállal minden tetteért, szeretetben él, elfogadja sorsát, megosztja javait.

Az antikrisztus nem személy, hanem hozzáállás, amely tagadja mindezt; amikor a hit erejével szembesül, nem odaadással fordul feléje, hanem saját álmait igyekszik belelátni, csodákat vár. Szeme várja és issza a csodát, de füle süket annak meghallására, hogy a csoda nem a külső erő, a hatalom felmutatása, hanem *maga az élet*. Mi, Istennel segítségért és hatalomért üzletelő vakhitűek, vagy csupán félelmünkben hozzá menekülő hitetlenek feszítjük keresztre őt önmagunkban nap mint nap.

Minél jobb, annál rosszabb

„Utálok az egész huszadik századot” – szól az énekes mérgesen. Pedig a helyi földesúr nem erőszakolta meg a feleségét a nászéjszakán, nem verték véresre a hátát azért, mert ezt nem akarta tűrni, nyolc gyereke közül nem csak három érte meg a felnőttkort, hogy aztán ugyanolyan félrabszolga legyen, mint az apja, a saját sorsából való kitörés legkisebb esélye nélkül. Amikor elesik és eltöri a karját, vagy megbetegszik, akkor nem a helyi patkólovácsra meg javasasszonyra van bízva, hogy nyomorék lesz-e, életben marad-e, hanem (na jó, elvileg) 15 percen belül képzett orvos száguld vele egy mentőautóban a legközelebbi kórházba.

Bármennyire is tagadjuk, életkörülményeink összemérhetetlenek akár egy két évszázaddal előttünk élt uralkodóéval is: civilizációnk, amennyire tőle telik, gondoskodik egészségünkéről és biztonságunkról – ezért dolgoztak érte minden erejükkel mindazok, akik előttünk éltek.

Biztonságtudatunk ugyanakkor félelmetes következménnyel jár: a saját megtapasztalás hiányában érzéketlenné válunk a másik ember problémái iránt – nincsenek mintáink, amelyekhez illeszkedne egy éhező, szomjazó vagy a világ ellentmondásait az alulmaradottak oldalán megélő ember gyilkos vagy öngyilkos dühe. Gondolatainkat és cselekedeteinket csak az befolyásolja, hogy ránk milyen hatást gyakorol, cselekvési szabadságunkat mennyire korlátozza egy másik ember problémája.

Az alkoholfogyasztás, kábítószer-használat – de mondhatjuk akár a „cigányságot” is (szándékosan a mögöttes negatív érzésekkel) – első találkozásnál társadalmi probléma, amit „majd megoldanak az ezzel foglalkozó szakemberek” – akik lehetőleg tegyék ezt úgy, hogy engem minél kisebb mértékben érintsen, hiszen „én nem vagyok olyan.” Aztán a személyes kontaktusban mindez felerősödik: milyen kellemetlen egy tántorgó részeg előttem az úton, egy belőtt narkós mellett a buszon, vagy egy csapat roma, akik máshogyan beszélnek, máshogyan élnek meg közös világunkat.

Egyedül a közvetlen összecsapás – amikor a fenti sorsokat értékelés és falak nélkül tapasztaljuk meg – teszi lehetővé azt, hogy agyunk mintaként elfogadja, felismerési és döntési mechanizmusai közé illessze a tőlünk távoli élethelyzeteket. Amikor megérzem, hogy mekkora terhek, mennyi fájdalom és kiszolgáltatottság kergeti a pótszerek világába azt az embert, akit korábban lenéztem, eltaszítottam, nem értettem, gyűlöltem; amikor megérzem, hogy milyen távoli az általam ismert világtól a másik emberé, és hogy mennyire elkeserítő a távolság tudata „alulról szemlélve”, mennyire dühítő az a tekintet, amellyel rám néznek, a hang, amellyel hozzám szólnak. Amikor úgy érzem, lehet, hogy én a helyükben még ennyire se bírnám...

A jól szervezett, működő társadalmi környezet hátránya az is, hogy elfedi az egyes ember teljesítményének értékét: saját munkánk során egyre kevésbé látjuk, miként illeszkedünk egy nagy egészbe, és ezáltal mi módon válunk hasznára másoknak – ezt a szerepet a pénz veszi át. A munka pénzkereset (szükséges rossz), amely által másokat szolgává tehetünk (kényszeríthetjük őket a pénzünkért számukra rossz dolgok elviselésére) – szemben azzal, hogy a munka szolgálat, ami önmagában is érték, ráadásul megválthatjuk vele más emberek értünk tett erőfeszítését.

Az átalakulásban levő rendszerek, a katasztrófák, az elnyomatás – a tökéletlen környezet okozta közös szenvedés teremt emberek között igazi sorsközösséget, amikor örömmel szorítom meg a felém nyújtott kezét, amikor minden szervezethez nélkül, egy szebb világ bennünk élő képének kedvéért vállalunk egymásért áldozatot.

Az ilyen tapasztalatok mutatják meg, hogy miért érdemes és szép élni, embernek lenni – szemben az unalommal terhes, jól szervezett napi robottal. Nem váltható pénzre az őszinte hála a jól végzett munkáért; és a hiány igazi vesztese nem a munkás, hanem az, aki ilyen minta nélkül nem tud hálát érezni, így képtelen a felé irányuló hála megérezésére és értékelésére is, emiatt pedig arra, hogy bármikor őszinte, saját érdekektől független, tiszta jó szándék vezérelte cselekedetet hajtson végre.

Aki nem érez hálát, tiszteletet, annak nehéz befogadni egy másik ember másságát, értékeit – ennek hiányában a közvetlen kapcsolatban óhatatlanul megjelenő súrlódásokat, lényeg egy részének elvesztését a kapcsolat érdekében. A veszteségek, rosszul működő kapcsolatokban megélt szenvedés mutatja meg, teszi megélhetővé az összetartozás egyén felett álló értékét személyes és közösségi kapcsolatokban egyaránt. Alázat és az ego egyes részeinek önkéntes feladása nélkül (amit soha nem mérünk össze a másik ember, közösség által nyújtott előnyökkel) nincs mély kapcsolat, nincs őszinte érzelem, csupán felszínes, átmenetileg kellemes, bármikor feladható együttlét. Ez azonban soha nem adja meg azt a biztonságot, amelyre valóban vágyunk; a kielégítetlenség örök keresgélésbe hajszol, örömlányok karjaiba kerget szerelmet álmodni.

A közvetlen egymásrataltság megélésének hiányában úgy véljük, minden megvásárolható, pénzzel értékelhető – így aztán teljesen érzéketlenné válunk az iránt, hogy milyen mértékben vagyunk környezetünkre, a benne uralkodó, általunk ismert viszonyokra utalva. Természetesnek vesszük, hogy ezernyi ember dolgozik azért, hogy legyen víz, világosság és meleg otthonunkban, ehessünk és ihassunk, amikor tetszik. Alapszolgáltatásnak tartjuk, hogy a földiken elég élelem terem, hogy az eső esik, süt a Nap, és minden úgy van, ahogy megszoktuk – nincs bennünk minta arra, hogy ez bizony másként is lehet. Igaz, a híradóban nap mint nap látjuk, hogyan hálnak meg emberek természeti csapások következtében, ez azonban egyrészt ugyanabból a forrásból jön, mint a krimik és szappanoperák, másrészt agyunk egyetlen helyes és lényeges döntése az, hogy oda nem megyünk, azokkal az emberekkel közösséget nem alkotunk, hogy ily módon megmeneküljünk a bajtól.

A sorsközösség elutasítása viszont szó szerint halálos veszélyt jelent világunkra. Az emberi faj két különleges tulajdonsággal rendelkezik: kiemelkedő intelligenciával és azzal a képességgel, hogy legfőbb ragadozója önmagának. Meggyőződésem szerint ez nem véletlen egybeesés, hanem utóbbinak köszönhetjük az előbbit (meg persze az intelligenciának azt, hogy önragadozóvá lett fajunk nem pusztította ki önmagát).

Az élővilág legnagyobb részében az evolúciót az egyedek fizikai képességei és a környezet tulajdonságainak viszonya mozgatja: a környezeti feltételeknek jobban megfelelő adottságú egyedek több utódot képesek létrehozni, így az ő képességeik egyre nagyobb teret nyernek az állományban. Amennyiben azonban a faj egyedei képesek elpusztítani egymást, nincs igazán mihez alkalmazkodni, hiszen a versengő felek között lényeges fizikai különbség nincs. Az viszont tény, hogy sok ember erősebb, mint egy, egy bottal nagyobb lehet ütni, mint kézzel: vagyis a közösségalkotás, kommunikáció, eszközhasználat képessége válik a legerősebb szelekciós tényezővé. Ugyanez hajtja előre a gondolkodás önszervező, csoportosító, rendszerező képességének fejlődését, lényegében a közvetlen ingerektől független utófeldolgozás, gondolkodás, éntudat kialakulását, mert ezek gyorsítják a pillanat kiértékelését (a mellettem megjelenő fajtárs barát vagy ellenség, együtt vadászunk vagy egymásra?); egy ezredmásodpercnyi előny jelentheti a túlélést. Ugyanakkor ha egy csapat vadászai egymást irtják, hamarosan az egész csapat éhen hal, vagy kiirtja őt egy másik csapat: az egységes, jól szervezett közösség evolúciós előnyben van.

Ehhez a zsigereinkben élő örökséghez nyúl, aki közösséget szervez. Kérdés, hogy egy jól meghatározott pozitív cél elérése, vagy egy homályos kép alapján teszi, esetleg a közösség tagjainak más emberektől való bármilyen (faji, gondolkodásbeli, vallási) különbségére épít. A sorsközösséget felvállaló, kifelé forduló közösség az evolúció pozitív, életet és fejlődést segítő útján halad; az elhatároló, befelé forduló pedig a természetes szelekció gyilkos ágát őrzi. Egy szinte határtalan eszközkészlet birtokában levő globális faj esetén az utóbbi rettenetes következményekkel jár.

Redundancia

Ezzel a szép szóval nevezzük a rendszerben rejlő tartalékokat, azt a tényt, hogy képességeinek hány százaléka vesz részt az átlagos szolgáltatás megvalósításában, és mennyi az a teljesítmény, amely extrém terhelések kielégítésére, különleges esetekre áll készenlétben.

Ez abban az esetben, ha a rendszer szolgáltatása kulcsfontosságú, egészen magas is lehet, például egy számítógépes szolgáltató központjában jellemző, hogy két azonos képességekkel rendelkező központi számítógép áll, amelyből csak egy végez valós tevékenységet, a másik kizárólag azért van ott, hogy az aktív gép kiesése esetén „azonnal”, a szolgáltatás zavaró kimaradása nélkül átvegye a munkát. Más esetekben több azonos kiépítésű gép végzi ugyanazt a munkát, ezeknek egy terheléelosztó eszköz továbbítja a kéréseket, amely folyamatosan figyeli az elérhetőségüket és válaszüket. Ráadásul a munkavégző gép(ek) átlagos foglaltsága is jócskán 50% alatt van, mert a terhelés soha nem egyenletes, és senki nem szeret várakozni csak azért, mert véletlenül egy pár percig tartó csúcsba szaladt bele. Ez a helyzet, ha a rendszert az általa nyújtott szolgáltatás teljesítménye alapján ítéljük meg, vagy lehetőségünk van objektív mérések végrehajtására és kikerülhetetlen módon, súlyosan büntetjük a szolgáltatás kimaradását. Ez az a hozzáállás, amely megalapozott biztonságérzetet kelt az emberben.

Mit jelent ez emberi erőforrásokra lefordítva? Minden gyárban, minden irodában legalább KÉT ember tud mindent az összes aktuális folyamatról, hogy ha egyikük, aki éppen aktívan foglalkozik a feladattal, bármilyen ok miatt kiesne, a másik folytatni tudja a munkát. Ráadásul a folyamatok minden adata központilag, mások által elérhető, áttekinthető, folytatható módon van tárolva. Minden alkalmazott a saját feladatát az általa elérhető legnagyobb precizitással végzi, mégis (vagy esetleg: éppen ennek érdekében) munkaidejének mondjuk negyedét kötelezően rekreációs tevékenységekkel (sport, lelki gyakorlatok, művészet, stb.) tölti a munkatársai körében; ha ez az idő sérülne, akkor új munkatársat vagy új, azonos területen működő szolgáltató csoportot („céget”) kell létrehozni. Az arányt szigorúan, automatikus eszközökkel figyelni kell, az időszakos túldolgozást kötelező lecsúsztatni, a „munkamániasoknak” jelezni kell, hogy hozzáállásuk nem megfelelő.

Így áll össze egy számítóközpont képességeivel egyenértékű szolgáltató csapat, amely extrém esetekben (több munkatárs egyidejű kiesése, a terhelés hirtelen megugrása) is képes jó teljesítményt nyújtani. Ahogy például egy mentőállomás működőképességét is az mutatja a legjobban, hogy még a magas terhelésű időszakokban is vannak, akik lógatják a lábukat egy széken: az ő feladatuk az, hogy az igen ritka tömegbalesetek esetén is elég orvos érjen ki időben a helyszínre.

A piaci verseny azonban nem erről szól, hanem arról, hogy miként lehet a legkisebb ráfordítással úgy intézni, mintha rendben lennének a dolgok. Ez egy termelő üzemben még csak-csak értelmezhető: hogyan kell úgy beállítani a futószalag sebességét, hogy a meghajszolt munkások által óhatatlanul létrehozott selejt számának növekedése árán ugyan, de mennyiségében több elfogadható állapotú termék jöjjön ki a végén. Addig kell csökkenteni a sok pénzbe kerülő emberek számát, amíg éppen képesek elvégezni az adott termelési feladatokat (egy minimális ráhagyással, hiszen időnként mindenki beteg lesz, szabadságra megy, stb.)

Még ha munkaerő-kölcsönző cégtől is vesz fel embert a munkáltató, vagy ezt a kockázatot alvállalkozóra hárítja, akkor is veszteséget kockáztat, ha alulbecsüli a szükségletet. Itt tehát létezik egy objektív korlát, amely megköti a tulajdonos kezét. Vegyük észre: ez a hozzáállás, mondjuk egy kórház esetében, erkölcsileg teljesen elfogadhatatlan volna, pénzügyileg azonban a nyomás egyértelműen ebbe az irányba hat.

A társadalom szerkezetének fenntartásán dolgozók esetében (tanárok, orvosok, rendőrök, tűzoltók, hivatalnokok stb.) ez nem ennyire egyértelmű, hiszen a cél csak annyi, hogy az „átlagember” biztonságérzete egy kritikus határ felett maradjon. „Normák” kerülnek megállapításra, Nemzeti Alaptanterv, ügyeleti óraszám és hasonló, célállá válik a normák minimális teljesítése, mert minden egyes „plusz” ember vagy óra veszteség, rossz gazdálkodás, amit meg kell szüntetni.

A rendszer stabilitásáért egyetlen dolog felel: a minimum szint teljesítéséért is majdnem teljesen leterhelt, a minimumszinten megfizetett munkaerő túlterhelhetősége. Ez pedig előrevetíti, hogy nem csak extrém helyzetekben, de normál üzemben is elő fognak fordulni hibák, amiknek nem lenne szabad megtörténni. Ennek komoly romboló hatása van arra a bizonyos „biztonságérzetre”, amelyet az állam feladata fenntartani. Mi történik hát? Megkeressük és megbüntetjük a „felelőst”, bepereljük a kórházat, feljelentjük a rendőrt. A média pedig felkapja a hírt, láthatjuk, ahogy megkapja magáét a gonosz. Mások tehetetlenül belenyugszunk, és barátaink között háborgunk a hivatalnok bunkósága miatt, akit mi tartunk el azért, hogy az ügyeinket elintézzze.

Pedig... ha a hibát vétő felkészületlensége vagy emberi alkalmatlansága okozta a problémát, akkor a rendszernek kellett volna kiszűrnie, még mielőtt kárt tehetett volna – ezzel szemben ma egészségügyi alkalmazottakat „soroznak be” az utcáról, kérdés, hogy milyen eredménnyel. Ha pedig alkalmas ember hibázott, akkor abban a pillanatban nyilván nem volt ura képességeinek, pihennie kellett volna munka helyett.

A hibát vétő ember egyéni felelőssége természetesen valós, de nem szabad elfelejtkezni a rendszer felelősségéről, amely nem védte meg magát, utat nyitott a hibának: arra készítette az embert, hogy megélhetésének biztosítása érdekében olyan képességeket hazudjon, amelyekkel nem rendelkezik, olyan állapotban dolgozzon, amelyben fennállt a súlyos hiba kockázata. Ezek után nem csoda, hogy az elsődlegesnek tekintett gazdasági szempontok (minél olcsóbban legyen meg a norma) miatt nem is ellenőrizte megfelelően az alapfeltételek meglétét, mindezzel megteremtette a hiba lehetőségét, amely az adott konkrét helyzetben be is következett. Ezen viszont nem érdemes csodálkozni, mert a társadalmi rendszerek pénzügyi értékelése teljesen egyértelműen ezt a folyamatot erősíti, így a „rendszeren” nem az egészségügyi, oktatási stb. rendszereket értem, hanem azok pénzügyi értékelését.

A fejlődés képlete

Bolygónkon valami alapvető, gyökeres ellentét van az ember és „az összes többi lény” között. Utóbbiak hiába vannak mérhetetlenül többen tömegben, egyedszámban, fajszámban – van valami, amit nem tudnak (és az emberi faj is csak evolúciós szempontból mérhetetlenül rövid idő óta tudja), valami, ami minket egy hihetetlen, exponenciális változásra sarkall és tesz képessé. Most úgy látom, hogy a különbség ez az egyszerű képlet:

$$\text{IDŐ} \times \text{KÉPESSÉG} = \text{ÉRTÉK}$$

Egy tetszőleges állatfaj egyedei életük során egy nagyobb kör létezésébe kapcsolódnak bele. Egy ők megszületik, eszik sok fűvet, bogyót, trágyázza a talajt, végül elpusztul, dögevők és lebontó szervezetek visszaforgatják a talajba. Értéke biológiai szinten jelenik meg, önmagára nézve az „érték” fogalma nem definiált: lokális érdekei vannak, amelyek a környezetre adott reakcióit vezérlik.

Úton az ember felé egyre bonyolultabb közösségi szabályokkal rendelkező csoportokat találunk, ahol a csoport működését ugyan még evolúciós szabályok csiszolják, de már megjelenik egyfajta, az egyedekbe kódolt csoportszintű „érték” is, amely nem közvetlenül az egyed élete, jó/rossz közérzete vagy pusztulása mentén hat, hanem például a kicsinyek csoporthoz és környezethez való szoktatásán keresztül. Érték például az ehető/nem ehető bogyók, rejtekhelyek, vízlelők csoportszinten örökölt ismerete, adott esetben védelme.

Az ugrást az jelenti, amikor a közösség önálló értékfogalmakat definiál, elkezdi „visszaforgatni” az egyedek tevékenységét, vagyis az evolúció hosszú, lassú folyamata helyét átvéve maga kezd szelekciós tényezőként működni. Községi szerepeket deklarál, amelybe „beosztja” az egyedeket, visszajelzést ad nekik, vagyis szelektálja, illetve egyéni fejlődésre kényszeríti őket.

Míg egy farkas esetében hiába van a bonyolult társas viselkedés, az egyetlen cél a „jó farkas”, minden szereplő egyformán versenyez ezért a címért; az emberi közösségben „jó vadász”, „ügyes gyűjtögető”, „vízkereső”, „szerszámkészítő” jön létre, akiket a közösség nem egyformán, hanem a saját igényei szerint ítél meg és szolgál ki a közösen megszerzett javakból, továbbá igényeket fogalmaz meg velük szemben és szelektál. Az evolúciót mintázza, csak kicsiben és rettentő gyorsasággal, hiszen egyetlen egyed életében hat.

Lássuk most a képletet részleteiben

Idő

Ezt adja hozzá az egyén, mert ez csak neki van. Lényegében az idő az egyetlen valódi kincsünk, amelyből nem tudjuk, mennyit kapunk, de biztos, hogy minden pillanattal kevesebb van hátra. Az egyetlen igazi ajándék, amit magunknak vagy másoknak adhatunk: az idő, amit rá fordítunk.

A közösség tehát „üzletet ajánl” az időnkért, amit nem szórakozással, pihenéssel, stb. töltünk, hanem számára hasznos tevékenységgel. Cserébe javakat juttat nekünk, amelyeket mások idejének hasonló megvásárlásával szerez meg.

Amennyiben egy közösség elveszíti „időbankját”, vagyis nincs elég tagja, akik idejüket a közösség érdekében való tevékenkedéssel töltenék, a közösség elpusztul. Ez a tényező biztosítja a közösségek evolúcióját: azok, amelyek nem képesek olyan mértékben szolgálni tagjaikat(!), hogy azok legértékesebb (pontosabban egyetlen) kincsükből, létezésük idejéből rájuk fordítsanak, megszűnnek.

Gandhi a Szatjágraha mozgalom irányítása során elutasított minden nagyobb összegű támogatást, a fenntartásra szükséges pénzt minden hónapban sok-sok aktivistának szabályosan össze kellett koldulnia (ebben ő maga is részt vett). Azt mondta ugyanis, hogy a szervezet addig él és működik céljainak megfelelően, amíg az igen szegény embereknek annyi értéket tud felmutatni, hogy ott helyben csekély vagyonuk egy részét odaadják érte. Ha ez a közvetlen függés megszűnik, a mozgalom elveszti létjogosultságát.

Gandhi viselkedése, hozzáállása irracionális – legalábbis a fennálló gazdasági/közösségi törvények szerint: hatalmas befektetés, minimális eredmény, abszolút kötöttség. Valójában azonban éppen a lényegét fejezi ki: a közösség SZOLGA(!), feladata az egyén saját létezésén, kicsinységén túli célok, feladatok megtestesítése; teret adni annak, hogy ezen célok érdekében az egyén másokkal együttműködve tevékenykedhessen.

Körülnézve a közösségek háza táján: hol találunk olyan csoportokat, amelyek valójában így működnek? Sehol, hiszen ez a működés ellentmond a gazdaság törvényeinek, nem teremti létalapot a bennük dolgozóknak, nem „hatékony”. A gazdasági, hatékonyság-alapú megközelítés prostituálja a közösség létezésének magját; innentől a közösségek evolúciójának útja egyenes az elvileg népképviselőt megvalósító (valójában az örökölt vagyonon és értékteremtő egyedekre kivetett sarcon marakodó) pártokig, a dogmatikus egyházakig és világmegváltó szektákig.

A közösségek (valóban jó szándékú, a szolgálat szelleme szerint gondolkodó tagjaik ellenére) ma alapvetően ellenszélben haladnak, és amennyiben ezt nem tudatosítják működésük első pillanatától, törvényszerű módon pályát tévesztenek, időbankká változnak, csatornaszerű működés helyett élőködni kezdenek, démoni életre kelnek.

Képesség

A közösség ajándéka: azon tényezők, amelyek az egyed idejét minél nagyobb közösségi értékévé tudják változtatni. A képesség sokrétű. Ide tartozik:

- a tehetség – amelyet bár az egyén birtokol, a közösség feladata a tehetség felkutatása, kiválasztása, bátorítása; valójában tehát hiába egyéni tulajdonság (sok egyéni adottság adott célnak megfelelő kombinációja), közösségi feladat. Továbbá a közösség állapotához mérve relatív, hiszen teljesen lényegtelen a kiemelkedő kezűesség, ha a közösség éppen követ tör egy bányában.
- a tudás – amelyet a közösség tagjai hordoznak, és örökítenek tovább egymásra. A tudás birtokában tevékenyen töltött idő termel értéket, állít elő tárgyakat, eszközöket, termel élelmet. Ennek megfelelően a közösség „befektet”, javakat nyújt azoknak, akik később számára hasznos tudás birtokosai lesznek majd. Ugyanígy: „örzi” a tudást akkor is, ha éppen nem hoz hasznot: fenntartja a földművest akkor is, ha a rossz év miatt gyenge a termés.
- A koncentráció – hiába az idő és a tudás, ha az egyén nem azzal foglalkozik, ami a közösségnek hasznos, mert éppen más baja van, félelmek gyötrik, saját létének problémáival küzd. A közösség támaszt nyújt, biztonságérzetet ad, elandalít, nagyobb célokat mutat stb. – ezzel hatékonyabbá, koncentrálttá teszi tagjait, lelkesíti őket. Ezért találja meg a helyét a közösségben a művészet, a kultúra, vallás, stb.

A kép ezen a szinten is meglehetősen kusza – főként ha az államot mint közösséget tekintjük. Nagyobb célok hiányában a gazdaság (az abszolút szolga) mércéjét tekinti egyetlen mértéknek, amely azonban semmilyen emberi motivációt nem hordoz, nem kényszeríti az egyént hatékonyabb tevékenykedésre, sőt ellenkezőleg: az egyén is gazdasági eredményekre tör, kerüljön bármibe a közösségnek.

Ugyanazzal a szájjal mondja, hogy feladata a létbiztonság megteremtése például egy működő egészségügy fenntartásával, illetve azt, hogy neki nem feladata az egészségügy fenntartása, mert az egészségügy üzlet, és az üzlet törvényei majd (az evolúció szabályai szerint) betömnek a lyukat, akármekkora is legyen az – udvariasan elhallgatva, hogy az evolúció szelektál, folyamatainak része a gyengébbek kihalása. Mielőtt elfelejtenénk: ezért túlnyomó részben a közösség felelős, hiszen nem abszolút biológiai törvények, hanem a közösség szabályai teremtik a gyengét és erőt.

Befektet az oktatásba, de nem képes helyet, célt, biztonságot, szép emberi életet ígérni a felnövekvő generációnak. Így nem csoda, hogy a befektetésért cserébe kapott „emberanyag” nem motivált, nincs közösségi szintű célja, pedig a közösség számára *csak az az egyed „éri meg”*, aki a közösség részévé kíván válni, és a tudását annak érdekében hasznosítani. Így nem csoda, ha az oktatás „mostohagyerek”, hiszen gyakorlatilag pénznyelő.

Nem szabad felejtenuünk ugyanakkor, hogy a mai közösség is evolúciós úton jött létre, jelen állapota az „elérhető legjobb” – számtalanszor megégette már magát például a „nagy cél” felmutatásával, amely nem volt összhangba hozható más közösségek nagy eszméivel, így csúnya konfliktusok keletkeztek. Mára a közösség gyakorlatilag önmaga által választott kómába került: nincsenek célok, gépek ellenőrzik a vegetatív rendszerek működését –persze még mindig jobb, mintha egymás torkát szorongatnák. Közben minden egyes ember járja a maga kis köreit a gazdaság törvényei szerint.

Érték

Az absztrakt „jó”, amely elszakad az élet/halál párostól, nem az utódok százalékanak lassú hatása, hanem a közösség által kiosztott javak mennyisége révén sodorja az egyedet. Jelentése ezért kettős: érthető alatta az a jutalom, amelyet az egyed a közösségtől kap, illetve az a haszon, a megtermelt javak, amelyeket az egyed a közösségbe betesz.

Fizikusok számára ismerős lehet a probléma: a tárgyaknak van mérhető súlya, illetve kiszámolható tömege. A kettő kapcsolata valós, mégis van valami bizarr váltás a kettő között. Korunk tragédiája a kétféle érték különbsége. Amíg egy közösség zárt volt, a benne megtermelt javak kerültek újraelosztásra a tagok között; vagyis az érték nem volt absztrakt, nagy távolságokon hordozható, addig a közösség tudta önmagát szabályozni, sőt, kénytelen volt rá: a faluban megtermelt javak túlnyomó többsége lokálisan hasznosult, csak kis mértékben került túl a határokon, mert a szállítás és az egyetemes értékelés (az „abszolút pénz”) hiányában többet ért a szomszéd által elfogyasztott gabona, mint az eladott, mert cserébe a szomszéd segített a földön, stb.

Mára az egyetemesen használható pénz felszámolta ezt az önszabályozó képességet: a megtermelt javak elszakadnak a jutalomtól, az egyed értékességét, a neki járó javakat a közösség valójában levegőben lógó szabályai határozzák meg. Ezeknek semmi közük ahhoz, hogy az egyed valójában mennyi értéket termelt a közösség számára.

A képlet alkalmazása: valójában mennyi értéket termel a közösség számára egy bankvezér vagy egy miniszter? Semmit, hiszen teljes életciklusa a társadalom és a gazdaság önmaga által teremtett értékkörében zajlik, kapát, szerszámot nem vesz kézbe... Viszont mivel ő alkotja a törvényt, a jutalomból kiemelkedő mértékben részesül. Ugyanakkor attól, aki a javakat megtermeli, a közösség akár erővel elveszi azt, nem ritkán a tisztesség és a józan ész határait messze túllépve.

Talán ezért van az a meggyőződés sokakban, hogy a látható világ mögött akár materiális, akár spirituális szinten valami megfoghatatlan összeesküvés rejlik... Nos, lehetséges ugyan, de a fentiek alapján nem szükségszerű. Olyan ez, mintha homokból akarnánk gátat építeni: a víz előbb-utóbb, a befektetett munkától függetlenül, áttöri a védvonalat, ugyanúgy mint előtte akárhányszor. Mindig van lokális felelős, csúnya, rossz, gondatlan stb. (legyen az világháború vagy ciánkatasztrófa) – a hiba valójában az alapelemekben van, amelyek a „rossz embert” oda emelik, ahol rosszat tehet.

Feladat helyett jutalom-központúság

Közösségi és egyéni gondolkodásunkban a szükséglet és a feladat helyét átvette a jutalom: az érte kapott pénz. Ha ma megkérdezzük bárkit arról, hogy miért végzi éppen azt a munkát, amit csinál, nagyon kevesen válaszolják azt, hogy lelkesedésből, a munka örömeért, a jól végzett feladat utáni elégedettség miatt – és inkább arról beszélnek, hogy el kell tartani a családot, vagy hogy a munkához képest elfogadható a fizetés. Ezzel a hozzáállással a legfontosabb pozitív visszajelző mechanizmust tettük működésképtelenné.

Hasonló ez a sportok és a drog viszonyához. A morfinszármazékok pozitív hatása az emberi pszichére már évezredek óta ismeretes, tudományosan viszont csak nemrég bizonyított tény, hogy azért képesek ilyen hatást kiváltani, mert hasonló beépített mechanizmusai az agynak is vannak, amely endorfin termel. Az endorfin „jutalmazza” és ellazítja az agyat komoly fizikai terhelés után, illetve csökkenti a fájdalmakat.

Az ember evolúciója során nap mint nap találkozott olyan helyzetekkel, amelyekben komoly fizikai erőfeszítéseket kellett tennie az életben maradás érdekében – vadászat, menekülés, munka, mely közben és után az agy önmagát endorfin segítségével „dicsérte meg”, ezzel erősítve, bevésve azokat a gondolati mintákat, tevékenységsorokat, amelyek a túlélést eredményezték (élek, tehát amit csináltam, jó volt, hiába fáradtam el, hiába sérültem meg). Egyébként nyilván a küzdelem, a futás fáradtsága, fájdalommal lett volna erősebb, és a túlélést eredményező tevékenység negatív mintaként rögzült volna.

Ennek megfelelően az emberi agy eredendően drogfüggő, hiszen generációkon keresztül arra kondicionálódott, hogy rendszeresen hozzájut az adagjához, működése során igényli ezt a fajta stimulációt. Az is fontos azonban, hogy ezt a drogot belülről, saját, szintén evolúciós úton szinte tökéletesre hangolt szabályozórendszerén keresztül kapja meg, ráadásul csak komoly igénybevételt jelentő fizikai, vagy hasonló mértékben megterhelő sikeres szellemi munka eredményeként, így ez összességében egy mértéktartó, egyedülálló eszköz a pozitív minták bevésésére. Aki hozzám hasonlóan rendszeresen fut, bizonyára nem tartja furcsának azt a kifejezést, hogy „rákattantam a futásra”, sőt, „futok az adagomért”: a felszabaduló endorfin bőséges kárpótlás az egyébként testemet karbantartó fizikai munka fáradtságaért, vágyat ébreszt a következő napi futásra – egyúttal valóban oldja a lelki feszültségeket, a stresszt.

Ugyanakkor rájöttünk, hogy ezek az anyagok kívülről is bevihetők, és ezt a tudást felelőtlenül használjuk is. Amikor a jutalomhoz nem kapcsolódik az őt vezérlő kifinomult rendszer, és rajta keresztül a munka, az áldozatvállalás, a teljesítmény, akkor ennek nem csak a túlhasználásban látjuk kárát, hanem a bevéső mechanizmusok sérülésében is. Ha droggal megjutalmazhatom az agyamat ugyanúgy, ahogy azt az agy maga tenné egy dicséretes tevékenység után, akkor a bevésés ereje a droghoz kötődik, azt emeli a helyes és követendő cselekvéssorok közé. Mivel az agyban nincs kifinomult mérték, a pótszer mámore erősebb, mint a természetes önjutalmazás (vagyis az erőfeszítés árán elérhető öröm) ezért aztán „elszürkül a világ”, érdektelenné válik, nem ad elég motivációt a cselekvésre, munkára, a drog köréből való kiszakadásra. Ez utóbbira kizárólag az jelent esélyt, hogy egyre erősebb belső és külső pofonok érik a drogot, aki már képtelenné válik az anyag mennyiségének fokozásával egyensúlyba hozni a „jó és rossz” oldalt, kénytelen ráébredni: egy tartalmas élet és a lassú halál között kell választania. E konfliktus megélése, a lélekbe való beégése jelent esélyt a túlélésre.

Az analógia világos: drogfüggő civilizációban élünk, a „szer” a pénz, amely jutalmazza a helyes cselekvést, és evolúciója során elszakadt magától a cselekvéstől. Minden körülötte forog, az „adag” megszerzése a cél, mellette elszürkül, érdektelenné válik minden más: a nagy feladatok, a nemes célok mögött (legyen az az elmaradott földrészek lakóinak megsegítése, a tudomány, technika fejlődése, a szociális feszültségek enyhítése, úrkutatás) az egyetlen kérdés: hogy lesz rá pénz, mi benne az üzlet. Hiányzik az önszabályozás, hogy egy adott tevékenység jutalmának mértéke megfelelően a rá fordított erőforrásoknak és az általa termelt társadalmi haszonnak. Beindult az ördögi kör, amely láthatatlanná teszi a valós élet jelenségeit, arányait, és helyükre egyeduralkodóként a „szert”, a pénzt teszi. Kialakulnak a külső és belső, egyre erősebb konfliktusok (a társadalom belső és a külső eltartó környezet egyre súlyosabb válságai), nem jelent megoldást az „anyag” mennyiségének növelése (gazdasági növekedés, GDP).

A kérdés: beleég-e civilizációnkba a tanulság: a pénz álmvilágának követése a haldoklás útja egy egyre szürkébbé váló, egyre súlyosabb külső és belső konfliktusokkal terhelt bolygón. Ad-e ez nekünk, bolygó méretű fajnak akkora motivációt arra, hogy elinduljunk „visszafelé”, a valódi élet, valós feladatok és örömök irányában – amely kevesebb ugyan, mint amit ma pénzzel elérhetünk, valóban meg kell küzdenünk érte – viszont kézzel fogható, megérintható, látható. Olyan tevékenységeket jutalmaz a megfelelő mértékben, amelyek valóban javítják az életminőségünket, és olyan jövőképet adnak, amelyben valóban hihetünk, amelyért valóban érdemes élnünk és dolgoznunk.

Mindezt lehet másként is fogalmazni, mondhatjuk azt, hogy a probléma forrása a *haszon* fogalmának eltolódása. Jelen világunkban a haszon gazdasági fogalom, a befektetés és a bevétel közötti különbsége, pénzben mérhető és kifizethető. Nem mindig volt ez így, korábban a hasznos tevékenységet az jelentette, ami előnyére vált egy másik embernek, közösségnek vagy a gyermekeknek. Hasznos tehát olyan tárgyakat készíteni, amelyek javítás nélkül is sokáig szolgálják tulajdonosukat, illetve tudni, hogy mi használódhat el bennük, és tervezés, megvalósítás során ezek javíthatóságára, cserélhetőségére felkészülni. Hasznos egy tárgy megjavítása, amely így még tovább tudja szolgálni birtokosát, nem kell erőforrást pazarolni új tárgy beszerzésére.

Igen hasznos gyümölcsfát telepíteni és gondozni, mert a gyermekeknek lesz mivel foglalkozni, mit enni, érték lesz a kezükben. És egyáltalán: azok a dolgok hasznosak, amelyek valamilyen valós emberi szükségletet elégítenek ki, a lehető leghatékonyabb módon – és itt nem a pénzügyi nyereség maximalizálásáról, hanem az ezzel szinte mindig alapvetően ellentétes szolgáltatási minőségről, optimális álló- és mozgóeszköz-felhasználásról van szó.

Mindezek ellentéte, vagyis: rövid élettartamú tárgyak készítése, a széles körű, alacsony költségű javíthatóságra való törekvés hiánya a tervezés során, az utódok érdekeinek figyelmen kívül hagyása, és általában: nem valós, hanem generált igényeket kielégítő dolgok létrehozása haszontalan. Legalábbis a közösségi haszon-fogalom szerint, mert hiszen gazdasági szempontból éppen hogy ez a hasznos! Nem helyi, szabályokkal, felelősségre vonással és büntetéssel megoldható hibával állunk tehát szemben, amikor egy gyár környezetszennyező módon, rövid élettartamú vagy kizárólag reklámokkal generált igényt kielégítő terméket gyárt, hanem az egész rendszerre kiterjedő fogalmi hibának a következményével küzdünk, lényegében reménytelenül, a „cső végén”.

Jellemző a magyar szóhasználat is: a haszontalan szó értelme szerint semleges ténymegállapítást közöl: valaminek nincs haszna, nekem e szóról mégis a „Te, haszontalan!” szülői felkiáltás, figyelmeztetés ugrik be elsőre, ami rögtön nem semleges, hanem negatív csengést ad a szónak. A nyelvben kifejeződő társadalmi logika szerint *jogos elvárás a közösség minden tagjától, hogy hasznos legyen a többiek számára*, a semleges haszontalanság valójában negatív viselkedésminta. Ettől pedig már nem jár messze az Újszövetség tanítása a talentumokról; és Isten talentumai nem fejezhetők ki aranyban, ahogy a rajtuk áldozatos munkával nyert haszon sem. Iszonyatosan messze van ugyanakkor ettől a képtől a fogyasztókból álló „fogyasztói társadalom”. Csak ennek az egyetlen kifejezésnek az értelmét kellene egyszer úgy igazán végiggondolni; mit jelent valójában az, hogy az álmokat, az alkotást, a szeretetet, tiszteletet, becsületet és hitet fogyasztásra cseréltük, és *nem fáj*, ha ezt írjuk a kapunk fölé, sőt természetesnek tartjuk! Végignézve őseink hosszú során, akiknek áldozatos munkáján taposunk, örökségét elherdáljuk, gyermekeinkre csak szemetet és problémákat hagyunk, ez bizony nem más, mint *szégyen*.

Miért van mégis így, ahogy most látjuk? Lényegében sokkal egyszerűbb a mai hozzáállásunk. Egy példa: fiaim mostanában a tanulást meglehetősen félvállról veszik. Egyik barátom egyszerű rendszert vezetett be: az iskolai érdemjegyek mellé pénzjutalmat, illetve büntetést rendelt: a gyerek pénzért tanul, a jutalom-központú rendszer teljes sikert aratott, ráadásul tökéletesen megfelel mai világunk felépítésének, a srác tapasztalatot szerez, amivel az életben pontosan ugyanebben a formában fog találkozni. Minden bizonnyal nálunk is jól működne, én viszont képtelen vagyok rá, és már sokadszor magyarázom el mérsékelt sikerrel azt, hogy csak a tudás révén válhatnak hasznos tagjává a közösségnek. Csak így kaphatnak olyan feladatot, amelynek megoldásához minden erejüket, tudásukat latba kell vetni, és csak így válhatnak igazán értékes emberré. Hogy amíg élnek, *az elismerést az Isten előtt tiszta lélekben és társaik szemében keressék, ne a tenyerükben*.

Evolúciós hatás

Amikor felmerül a kérdés, hogy egyáltalán mi értelme, mi haszna van számunkra ennek a világméretű gazdasági szövevénynek, a globális rendszereknek, előbb-utóbb eljutunk az evolúcióhoz. Azért van mindez, hogy az egész emberiségre kiterjedő játékeret hozzon létre, amelyben a különféle megoldások versengenek, és kiválasztódik a legjobb, legyen az orvosi kezelés vagy telefon. Ez a rendszer tehát a fejlődés záloga, és bizonyára működik, hiszen a természetben is hasonló folyamat, az evolúció vezetett el az emberig. Így szól a mese, amely valójában több sebből vérzik.

Első hiba: a „jó” fogalmának definíciója

A természetben végső soron ez az energia, a termelő szervezetek számára a napfény, illetve tápanyagok, víz és levegő, ezért harcolnak a maguk módján a növények, ezt alakítják át a biomassa fajok által hordozott részévé. A következő szinteken a harc ezért az átalakított energiáért folyik, az nyer, aki hatékonyabban szerzi meg és tárolja az energiát. A harc visszahatásai is erősek: a „nyertes” nagyobb szeletet hasít ki a biomasszából, így nagyobb verseny indul meg az általa tárolt energiáért, egyre hatékonyabb „ragadozók” jelennek meg. A túl sikeres ragadozó viszont képes felélni, kipusztítani saját energiaforrását, így ő maga is eltűnik. A hosszú folyamat végső globális eredménye az, hogy az energia minél lassabban csorogjon át a rendszeren, minél több szinten haladjon át. Ugyanaz a napenergia, amely valamikor egy keletkező és lebomló algatelepet táplált, ma egy korallzátony millió élőlényét tartja fenn, mert a létrejött rendszer képes az energia élő szervezetekben való megtartására, forgatására.

A világgazdaság színpadán a „jó” a rövid távú pénzügyi nyereség. Fontos észrevenni ezt az árnyalatnyi különbséget: nem a pénz maga, hanem a nyereség, a „hozam” a mindenható, a pénz maga is csak eszköz a nyereség megszerzéséhez. Aki nagyobb nyereséget ér el, ahhoz áramlik a pénz, aki akár a legrövidebb távon (érthető ezalatt néhány perc is!) kevesebb nyereséget termel, és „meginog iránta a befektetői bizalom”, pillanatok alatt akár csődbe is mehet. Erről szól ez a globális játszótér, ez a legfőbb érték, ennek megszerzése a rendszer kizárólagos célja. Tragikus önámítás, hogy itt bármilyen szerepet kap a „fejlődés”, a „közjó”, az „élhető környezet fenntartása”. A valóság ennek pont az ellenkezője: a rövid távú nyereség hajszolása az erőforrások minél gyorsabb és csak a legértékesebb részének felhasználására kényszerít.

Kitalált példa: egy afrikai törzs él egy területen, többek között elefántra is vadászik, ha éppen úgy adódik. Ha sikerül elejteni egyet, minden apró darabját felhasználják az agyarától a farka végéig: az elefánt maga az erőforrás, úgy csorog végig a törzsön, mint a napenergia az élő rendszeren (illetve ez pontosan ugyanaz a folyamat). Hosszú idő alatt „beáll a törzs elefántfogyasztása”, az a periódus, amely biztosítja a szükséges elefántdarabok elérhetőségét. Nincs értelme többet elejteni, mert az elefántvadászat kockázatos, néhányan meghalnak közben, ráadásul a túlzott vadászat következménye az elefántok számának csökkenése, új területért viszont harcolni kellene a szomszédos törzsekkel... Így aztán az elefántból készült tárgyak megbecsült értéket képviselnek, és vigyáznak rájuk. A rendszer „nyeresége” nulla, nincsenek felfelé mutató grafikonok, a törzsnek nincs tőzsdei értéke, ilyen „cégbe” nem fektet be senki.

Ezzel ellentétes lehetőség: a törzs területén elefántok élnek, az elefántcsont piaci ára magas. A tökéletes üzlet: céget kell alapítani, amely megszerzi a területet, és „kitermeli” az elefántcsontot. Rövid távú, nagy haszonnal kecsegtető befektetés, a gazdasági értékelés szempontjából *ez a legjobb*, mert a lehető leghatékonyabban használja ki a terület adottságait, kis befektetés – nagy bevétel. A leölt elefántok teteme ott rohad a pusztán, mert a nyereség az agyarban van, már a hússal sem érdemes bíbelődni; a törzs elvándorol. Ez nem látszik a tőzsdén. Az viszont igen, ha egy másik cég ugyanezen a területen a nyereség töredékét tudja csak kitermelni, mert „elefántgyárat” létesít a hosszabb távú üzemelés érdekében – és veszíteni fog, mert nem talál befektetőt. Ami pedig teljesen elképzelhetetlen: hagyni az értékes területet egy olyan embercsoport birtokában, amely semmit nem kezd vele, „csak” él rajta generációk óta. Ami biztos: a legutóbbi csak átmeneti állapot, valahogyan úgyis be fogja kebelezni őket a „civilizáció”, mert nekik is úgy lesz jobb (?)

Második hiba: a szabályozó tényezők

A természeti evolúció minden fajt arra készítet, hogy a lehető leghatékonyabban illeszkedjen be a fennálló körülmények (meglévő erőforrások, illetve az azokért vetélkedő más fajok) közé. Ennek feltételei minden egyes szereplő számára adottak, és teljes mértékben függetlenek tőlük: hőmérséklet, sebesség, erő, kommunikációs képességek. Adott pillanatban a hiénafalka megfutamítja az oroszlánt, máskor fordított az eredmény – a túlélés mindezen egyedi, mindig változó kimenetek átlagától függ, és egy folyamatosan változó belső arányokkal rendelkező, de jellemzően egyensúlyban levő rendszert alkot. Különös tulajdonsága, hogy bár időnként szélsőségesen kileng például egy-egy faj javára, a negatív visszacsatolások (a kiemelkedett faj túlhasználja a saját erőforrásait, ugyanakkor nagy tömegű homogén táplálékforrásként is megjelenik, ezáltal megemeli a rá vadászó lények egyedszámát) gyorsan visszaterelik a rendszert a fősodorba, így a folyamatosan változó fizikai körülményekhez képest megdöbbenően stabil képes maradni.

A felsorolt feltételek egyike sem teljesül az emberi civilizációra, amely a közhiedelem szerint garantálná a résztvevők fejlődését.

A korlátokat nem objektív fizikai, biológiai jellemzők alkotják, hanem ember alkotta törvények, melyek kialakítása során burkoltan vagy akár a felszínen is megjelenő módon a szabályozni kívánt résztvevők erőviszonyai határozzák meg egy döntés végleges formáját. Ebben természetesen helyet kapnak a „szép elvek”, amelyekkel a törvény a nagyközönségnek eladható, „médiaképes” lesz, viszont a konkrét megvalósításon a csúcsragadozók szakértői huzakodnak elsősorban, hogy csak a számukra megfelelő módon változhasson a kialakult helyzet. Mintha a cápák gyűlése határozná meg a tenger áramlatait, tápanyagait, hőmérsékletét. Miért is? Hogy számukra optimális legyen a zsákmányszerzés. Vajon mennyiben garancia egy ilyen környezet a cápák átalakulására, fejlődésére?

Evolúciós körülmények között minden nap megmérettetés – ez a „kicsik és szaporák” előnye a hatalmasokkal szemben: minden nap, minden egyes konfliktusban helyt állni. Az oroszlánok és a hiénák egyensúlya azt jelenti, hogy egy elűzött, elpusztított oroszlánnal szemben sok hiéna esik áldozatul a folyamatos harcban, ez utóbbi viszont népesebb falkában, nagyobb szaporulattal tudja ezt ellensúlyozni, és így folyamatosan párhuzamosan létezni az erősebb oroszlánok mellett, szó szerint kordában tartva azok egyedszámát, és folyamatos fejlődésre kényszerítve azokat. A mi ítélkezésünk, döntéseink viszont precedens-alapúak. Érzékeljük az alapvető pillérek (az általunk alkotott törvények) ingatagságát, így a stabilitást ironikus és az evolúció alapjaival ellentétes módon az eredményben keressük. Míg ott a számtalan megmérettetés során mindig a véletlen dönt, melyben a szabályok és képességek csak az esélyeket befolyásolják, nálunk az a fontos, hogy a precedenst teremtő megmérettetés során minél nagyobb erővel csatába vonulva „egyszer és mindenkorra” nyerjük meg a háborút, és az új döntés fenntartását, a következmények lenyomását az érintett közösségek torkán már elvégzi a „jogállam”, amely tiszteletben tartja a döntést. Ez a fajta lokális stabilitás teljes mértékben ellentétes a hosszú távú egyensúly alapfeltételeivel.

A mindennapos küzdelemben nincs hazugság, nincs ismeretlen tényező, végső soron minden játékos terített lapokkal játszik. Nálunk ez sokkal bonyolultabb: a döntést, illetve hogy a megmérettetésre sor kerül-e egyáltalán (vizsgálatok, feljelentés, nyomozás, stb.) szintén emberek által begyűjtött adatok és azok értékelése határozza meg. Ezen a ponton azok az emberek, akikre a rendszer az ellenőrzés, felderítés feladatát bízta, egyénileg szembesülnek egy felmérhetetlen hatalom velük ellentétes érdekeivel – legyen az egy befektetői csoport által megvalósítani kívánt beruházás és annak környezeti hatásai vagy egy „túl magasra szaladó” bűnügyi nyomozás, ahol az érintettek szinte szó szerint bármit megtehetnek, hogy az érdekeiknek megfelelő szakértői vélemények keletkezzenek, döntések születessenek. A rendszer ilyen módon csak arra nyújt garanciát, hogy a „problémás szerepre” előbb-utóbb megtalálja azt a személyt, aki „megfelelő módon közelíti meg a kérdéseket”, ami homlokegyenest ellentétes az objektivitás alapkövetelményével.

Rendszerünk tehát a versengés terén csak karikatúrája az evolúciónak, de nem jobb a helyzet az együttműködés, táplálékláncok terén sem. Elvileg a nagy szervezetek (az állami intézmények, a gazdasági szereplők) az egyén szolgálói, az a feladatuk, hogy az én igényeimet kielégítsék. Amennyiben ez nem történik meg, elfordulok tőlük, és ők „éhen maradnak”, meg kell változniuk annak érdekében, hogy az általam nyújtott erőforrást (a munkámmal megkeresett pénzt) megszerezhessék. Valójában ennek éppen a fordítottja történik. A „nagyok” felmérték, hogy nem versenyképesek egy lényegében önfenntartó, totálisan egyéni igényekkel rendelkező emberekből formálódó közösségek ellátásában a lokális termelőkkel szemben – ők a nagy létszámú homogén embermassza kiszolgálásában „jók” (de ott is csak akkor, ha kizárólag a pénzügyi hatékonyságot figyeljük igen korlátozott módszerekkel). Amennyiben megfelelő igazgatási háttérrel (ügyesen megalkotott törvények) és médiatámogatással rendelkeznek, képesek igényeket teremteni, más igényeket pedig elsorvasztani. Mik az igények? Egészséges ételek és innivaló, ösztönzés a közösségi sporttevékenységre, saját környezetünk állapotának folyamatos fejlesztésére, működő családokra, ... Vajon mennyiben járulnak hozzá ehhez az áruházláncok, italgártók, kozmetikai cégek és a sportipar? Csak annyiban, hogy a természetes igényeket kifacsarva termék-függőkké igyekeznek tenni a megcélzott piaci szegmenst. Nem alkalmazkodnak, hanem tudatot formálnak, nem kielégítik, hanem teremtik az igényeket. Evolúció, de ismét negatív előjellel.

Harmadik hiba: generációk

Az evolúció módszere kegyetlen, ezt jól lehet látni minden természetfilmes csatornán: elpusztítja a vesztet. Ez nem túl szimpatikus egy minden pusztulásban a saját halálától rettegő embernek. Sajnos ezzel együtt a végletes megoldás, udvarias nevén a természetes szelekció elkerülhetetlen eszköze az evolúciónak. Ha a büntetés nem elég erős, nem elég általános, ki lehet bújni alóla, akkor hiába minden szabály, ellenőrzés: az alkudozás is csak részévé válik az alkalmazkodási stratégiáknak – lásd a politikus módon „adóoptimalizáció” néven emlegetett tevékenységet.

A legfontosabb probléma azonban nem is itt van, hanem a halál elkerülhetetlenségében. Minden élő rendszer legfontosabb törvénye, hogy az egyedek, teljesen függetlenül az alkalmazkodóképességüktől, cselekedeteiktől és szerencséjüktől, véges és a faj minden egyedére lényegében azonos élettartammal rendelkeznek, az idő múlásával a túlélési esélyeik folyamatosan a nulláig csökkennek.

A halál nem büntetés, megtorlás valamilyen hiba miatt, hanem az élet legfontosabb játékszabálya. Ez az, ami megakadályozza egy „szuper szörny” létrejöttét, amely minden évben újabb réteg páncélt növeszt, erősebb és több mérget bocsát ki, amellyel elpusztítja és bekebelezi a környezetében élő lényeket addig, amíg egyedül nem marad, és éhen nem hal. Ez az, ami minden egyes embert elgondolkodtat: ugyan mit viszek magammal a halálon túlra? Mit érdemes gyűjtenem, mire érdemes törekednem, mi lesz az, amire távozásom pillanatában is büszkén gondolok vissza, ami miatt halálom tudatában is érdemes végigélnem életem boldog és keserű pillanatait egyaránt?

Az általunk teremtet világból (államok, pártok, hivatalok, vállalatok, bankok, de akár a megalkotott tárgyak, épületek) hiányzik az elkerülhetetlen halál fogalma. Vajon milyen magatartást kényszerítene a világ cégeire, ha pár évtizedes tevékenykedés után mindenképpen megszüntetnék őket, „darabjaikat” (gyártelepek, szakértő munkaerő, újítások, vezetőség stb.) átvilágítanák, kitakarítanák, és más területeken használnák újra? Lenne-e a mai szintű szabadságmarácsolás, titkolózás, etikátlan viselkedés, rejtett szennyezések, amelyeket egymást követő vezetőgenerációk takargatnak?

Felmerül a kérdés: akkor miért léteznének egyáltalán a gazdasági, állami szereplők, minek dolgoznának, ha tudható, hogy néhány év múlva úgyis szétszedik őket? A válasz kézenfekvő: talán akkor több hangsúly jutna deklarált feladatokra: az emberi társadalom valós szükségleteinek kielégítésére – és kevesebb a piaci harcokra és a vezető réteg szórakoztatására.

Talán akkor mára sikerült volna elérnünk, hogy képességeinknek és a bolygó eltartóképességének megfelelő életszínvonalat biztosítsunk minden egyes embernek ahelyett, hogy az erőforrások végletes túlhasználása árán ötvenszer túlteljesítsük a „fizetőképes réteg” álmait.

Érdekes kivételt képeznek azok a területek, ahol a piaci érdekek egybevágnak a józan ésszel: így például repülőgépek esetén, ahol az elöregedésből származó kockázat és kár nem a tulajdonos egyént, hanem a légitársaságot terheli, van meghatározott élettartam, amin túl a gépet ki kell vonni a forgalomból. Az már világunk sajátossága, hogy az ilyen gépek „nagyjavítás után” vagy alkatrészként mégis tovább repülnek a világ kevésbé finnyás részein, ahol nem számolják a balesetek áldozatait...

Eredmények

A negatív törvénykezéssel azt a hozzáállást alakítjuk ki, hogy civilizáltnak lenni az emberi természettel ellentétes dolog: a kapitalizmus alapelve az ösztönösen egymás ellen törő, minden téren versengő egyed, akit a törvényekkel kell visszatartani attól, hogy másokban vagy a közösségben kárt tegyen. Ezzel szemben a szocializmus – szintén alaptalanul – azt feltételezte, hogy a közösségalkotás vágya erősebb az emberben az egyéni érdekek szavánál.

A szocializmus elbukott, a kapitalizmus hívei ebből azt a következtetést vonták le, hogy nekik van igazuk, pedig az, hogy megnyerünk egy küzdelmet, nem bizonyítja igazunkat, csupán azt, hogy az adott körülmények között és pillanatban erősebbek voltunk. A mai folyamatok (a globális hitelválság és Kína erősödő szerepe) azt jelzik, hogy az ajtóban a kapitalista gondolkodás csődje áll. Kína megtanulta a leckét, nem adta fel a társadalom szigorú rendezésének elvét, nem hajlandó versengő egyedek homogén tömegévé alakítani saját szervezetét – és „nyerésre áll”.

Ma számos terméken megszokott a felirat: „Made in China”, de valójában mit jelent ez? Azt, hogy Kína áll a sor legelején, ők azok, akik dolgoznak, akik a nyersanyagokból termékeket készítenek, amelyeket mi megveszünk; náluk zajlik a termelés valódi, értékteremtő folyamata. Mi nyugaton kereskedünk és pereskedünk fő foglalkozásként, ami forgatja ugyan a pénzt, de nem termel értéket – gyakorlatilag a pénz csendesesen és folyamatosan kifelé, keletre áramlik a rendszerből. Ezt a folyamatot a bankok segítségével lehetett takargatni, amelyek folyamatosan „gyártották” a pénzt, (nekik ez a feladatuk, ettől értékelik őket a tőzsdén; ha valamelyik versenytársuk jobban csinálja, elbuknak), ezzel azt az illúziót táplálják, hogy a világ közepe azért még mindig a „fejlett nyugat”. Most lassan felborul ez a díszlet, és napfényre kerül a valóság: a világ közepe, a legnagyobb hatalom most is, mint mindig: a munkáé, az értékteremtése. Ha ezt rövid távú érdekeket követve elkótyavetyéljük, akkor másoké lesz.

Következtetés

Az emberi társadalom erőforrása nem más, mint az én pénzzé tett életidőm, ami szó szerint az egyetlen „bemenő” érték a rendszerben, ha úgy tetszik, a társadalmi rendszerek „növénye” az egyén, az elsődleges energiaforrás, amely életidőből és környezeti erőforrásokból társadalmilag hasznos értéket termel. Minden további rendszer feladata a „növények” termékeinek felhasználása abból a célból, hogy a növények termelőképességét, jó közérzetét biztosítsa, semmilyen módon nem indokolható olyan tevékenység, amely ennek kárára lenne. Mai civilizációnkra nem csak kifogáskeresés céljából alkalmazva az evolúció törvényét, egyetlen következtetés vonható le: az általunk teremtett rendszer messze túlhasználja, megmérgezi táplálékforrását, katasztrofális összeomlásra ítélve önmagát.

Hibakeresés és beavatkozás

Sérülékeny és menthetetlenül múlandó létezésünk bosszantó tudata elől abban keresünk menedéket, hogy igyekszünk a dolgokat „jól”, hibátlanul csinálni... Ezen megvalósíthatatlan cél kitűzésével pedig újabb, hatásaiban a környezetre és önmagunkra is végzetes hibát követünk el: elveszítjük az önellenőrzés képességét, pontosabban még az objektív önvizsgálat szándékát is.

Egyéni szinten vizsgálva a kérdést, a „hiba” negatív fogalom. Rossz érzés rádöbbedni, hogy hibát követtem el – például egy emberi kapcsolatban azzal, hogy másmilyennek képzeltem a másik felet, mint amilyen valójában. A töprengés következő lépése már a másik hibáztatása: ő hazudott nekem, illetve az önsajnálát: pedig mennyi mindent feláldoztam érte.

A hiba felfedezéséhez kapcsolódó negatív gondolkodási körök, rossz közérzet, zavar pedig negatív visszajelzés az agynak: ezt az állapotot el kell kerülni! Ne feledjük: az agy az érzések által programozható, saját szerkezetét, működési folyamatait állandóan változtató rendszer, nem logikusan mérlegel, hanem alkalmazkodik, és ezt az alkalmazkodást mi magunk vezéreljük.

Hatalmas munkát fektet például abba, hogy a túléléshez vezető akciók, mint egy sikeres menekülés, illetve a fajfenntartáshoz kapcsolódó tevékenységek (az udvarlástól az orgazmusig) a fáradtság, fájdalmak, esetleges sérülések ellenére pozitív mintaként épüljenek be a tudatba, ezért kifejlesztett egy belső bódító, lelkesítő mechanizmust. Sajnos a gondolkodási hibák felfedezéséhez biológiai szinten lehetetlen ilyen rendszert kapcsolni; innen vizsgálva megint csak nem csoda, hogy a vallás, a mitológia milyen sokat foglalkozik a gondolati hibákkal, azok kezelésével és a megbocsátással. Így közösségi, spirituális keretet ad annak, ahogy az általunk elkövetett hibákkal szembesülünk, elfogadjuk őket és önmagunkat a hibával és annak következményeivel együtt.

Közösségi szint

A hiba összetett folyamat: egyszerűsítve az erőforrások nem optimális felhasználása, amelynek során a befektetett javak az eredeti feltételezésekkel ellentétben nem hozták a remélt hasznot, ugyanakkor a káros következmények mértéke túllépte a tervezettet (amennyiben az utóbbira „nem számítottunk”, az tervezési hiba). Oka a körülmények téves vagy nem kellő mélységű előzetes felmérése, nem megfelelő célok megfogalmazása, és az ezekből származó téves cselekvés.

A „hiba” nem Isten büntetése vagy a felelős megkeresésével és meghurcolásával orvosolható természetellenes folyamat. *A hiba valójában megfelelési pontatlanság*, amely minél nagyobb rendszerekkel vagyunk kapcsolatban, annál nagyobb eséllyel jelentkezik, kizárni semmilyen zárt körülmények között sem lehet. Nem az tehát a kérdés, hogy hány darab hiba keletkezik, még talán az sem, hogy ezek mennyire súlyosak, hanem az, hogy az adott rendszer hogyan készül fel, milyen hatékony a hibák felismerésében, kezelésében.

A hatások tekintetében kritikus, hogy a hibát milyen hamar sikerül észlelni, van-e kidolgozott módszertan a hiba elhárítására, a következmények mérséklésére: vagyis a tevékenység tervezésekor és közben fordítunk-e kellő energiát olyan dolgokra, amelyek remélhetőleg feleslegesek lesznek? Kérdés továbbá, hogy a hiba felismerését a konkrét esetben milyen beavatkozás követi, és milyen módon igyekszünk elkerülni azt, hogy hasonló hiba a későbbiek során bekövetkezzék. Vizsgáljuk meg ezeket a pontokat növekvő fontossági sorrendben, vagyis visszafelé haladva.

Mit tekintünk ma hibának?

A fenti definíció, bár abszolút értelemen szépen hangzik, mai világunkban teljesen érvénytelen. Ma ugyanis az erőforrások, környezeti és emberi értékek nem képezik részét az értékelő rendszernek, az egyetlen valós visszajelzés pénzügyi vonalon történik.

Persze lehet hivatkozni arra, hogy vannak törvények; a büntetések, mint például egy környezetvédelmi bírság vagy egy szabálysértési eljárás valójában csupán tételek a pénzügyi, hatalmi játszma mérlegében, a döntéseket alapvetően nem határozzák meg, csupán az esélyeknek megfelelően befolyásolják, növelik a költséget és a kockázatot.

A hiba ma egyértelműen a pénzügyi veszteséggel járó tévedést jelenti, amely rontja az adott szereplő „életesélyeit”, helyzetét a piaci versenyben. Csak ez az, ami megbocsáthatatlan; a közösség érdekei, az erőforrás-takarékosság, egyáltalán a józan ész csak akkor kap teret, ha a kapcsolódó megfontolások pénzügyi szempontból behozzák az árukat. (Ezért lesz „zöld” a mosószer és a gumiabroncs: a cég fedezni reméli befektetését a „hívószó” által behozott plusz fél százalék vásárlóval. Ha ez nem történik meg, a környezetkímélés versenyhátrányt jelent, és abba kell hagyni.)

Pénzügyi szempontból gyártói szinten az a jó megoldás, ha a költségek minél nagyobb százaléka a bevételt jelentő termék előállítására fordítható, és minél kisebb hányad jut olyan tevékenységekre, amelyek nem termelnek bevételt (szociális kiadások, hulladékkezelés stb.). Így jutunk el a sörösuvegtől az alumíniumdobozig: utóbbi, bár drágább és folyamatos hulladéktermelést jelent, nem a gyártót terheli a bevételt nem termelő üvegviszaváltás. A cél tehát a kötelező minimális szint elérése, minden pluszköltség hiba.

Az állam feladata lenne olyan szabályok felállítása, amelyek kötelezik a területén működő gyártókat, szállítókat arra, hogy pénzügük akkora részét fordítsák a környezet és a társadalom védelmére, amennyi már elégséges annak egészséges fennmaradásához. Az ilyen törvények azonban egy nemzetközi piacon versenyhátrányt jelentenek a cégeknek, így azok elvándorlását okozzák, csődbe viszik őket, tehát az állam részéről hiba ilyen szabályokat hozni. Az államok közötti verseny tehát azért zajlik, hogy mennyire képesek „eladni” polgáraiknak saját környezetük tönkretételét, vagy milyen mértékben képesek azt „kihelyezni”: saját vállalataik más államok területén okozzanak kárt.

Az állam saját, szigorú törvényei által hátrányos helyzetbe hozott cégeit csak úgy védhetné, ha területének piacát fenntarthatná a számukra, ez azonban ellentmondana a szabad kereskedelmi egyezményeknek – ennek pedig súlyos pénzügyi és politikai következményei lennének, vagyis hibás elképzelés.

A legnagyobb pénzügyi hatalommal rendelkező nemzetek feletti kereskedelmi és ipari társaságok ilyen módon biztosították, hogy a termeléshez mindig meg tudják keresni azt a helyet, amely a legkevésbé érzékeny a környezet károsítására, lakói egészséges élethez, utódai jövőhöz való jogára; és az ilyen módon minimalizált költségeken a globális szállítás révén (amelynek költségét: az erőforrások elhasználását és a környezetszennyezést a következő generációkra terhelik) maximális haszonra tudnak szert tenni.

Ezzel pedig a kör bezárult: a nemzetközi cégek egyetlen megmérettetési környezete a tőzsde, amely kizárólag az aktuális hozamot és a rövid távon tervezett pénzügyi eredményeket „értékeli” azzal, hogy a sikeres cég túlélését biztosítja, a lemaradókat a nyertesek bekebelezzik. Mindez tehát nem rosszindulat, nem „felelőtlenség” – *ez a fennálló rendszer hibátlan működése.*

Káros-e a hiba?

A közösség egészét tekintve kétségtávol, minden egyes esetben, hiszen a bolygó véges erőforrás-készletét használtuk rosszul, a bolygó zárt környezetét károsítottuk. Amennyiben azonban a mai versengő modellben szemléljük, már árnyaltabb a kép: *rám nézve csak az általam elkövetett hiba káros.* Továbblepve: a versenytársam által elkövetett hiba számomra előnyt jelent, tehát *hasznos!*

Erre az abszurd megközelítés ölt testet a mai világ szabadalmi felfogásában, a körülötte kialakuló versenyben, amely közösségi keretet ad annak, hogy jogom van a hasonló tevékenységet űző versenytársamat tudatlanságban tartani, nem optimális erőforrás-felhasználásra kényszeríteni. Röviden: a társadalom segítséget nyújt ahhoz, hogy a piaci szereplők kárt okozzanak neki...

Ellenlépések

Ennek megfelelően egyáltalán nem garantálja semmi, hogy a felismert és a közösségnek kárt okozó tevékenység elkerülésére globális, az adott szakterületet érintő ellenlépések történnek – éppen ellenkezőleg! A megoldás kitalálója azt „saját szellemi termékének” tekinti, és szabadalmi védelmet kér rá, ezzel rögzíti a hatékonyabb megoldásból származó versenyelőnyt; nyilván úgy igyekszik gazdálkodni vele, hogy a vele versengő cégek ne legyenek képesek olyan módon használni, hogy valaha is ledolgozhassák hátrányukat. Azok pedig, akik hátrányos helyzetüknél fogva nem tudják megfizetni a technológiát, azok menjenek tönkre, és vásárolják inkább az általa előállított terméket.

Talán ebből következően optimális lenne, ha egyetlen gyártó a terület összes szabadalmának birtokában a lehető leghatékonyabb módszerekkel állítaná elő a termékeket? Távolról sem, mert onnantól őt semmi nem hajtja arra, hogy további erőforrásokat fektessen a kutatásba, fejlesztésbe. Ráadásul, ha a befektetett erőforrások árán véletlenül valamilyen eredményre jutna, amiatt kénytelen lenne újabb erőforrásokat ölni saját rendszere megváltoztatásába, hogy a találmányt alkalmazza. Ez annyira igaz, hogy még a jelenlegi, sok versengő szereplővel felálló iparágak is inkább őrzik a fennálló helyzetet, nem tesznek nagy lépéseket, mert a „beállt piac” némi versengéssel a felszínen sokkal jobb, mint egy teljesen új helyzet, új szereplők, nagy befektetések; ráadásul ha mindez valóban hatékonyabbá tenné az ipart, vagyis végső soron a „fogyasztó” költségeit csökkentené, beláthatatlan következményekkel járna

Röviden: a közösség egészét tekintve hibás tevékenységek még felismerésük után sem feltétlenül változnak meg, mert a változás elindítása pénzügyi szempontból súlyos hiba lenne.

Megelőzés

Itt ismét visszaköszön a kérdés: mit tekintünk hibának? A kizárólag pénzügyi alapon történő értékelés egyértelművé teszi, hogy a tevékenység piaci tervezése rendkívül alaposan történik (fogyasztói kör felmérése, marketing stratégia, beszállítók versenyeztetése, állami támogatások kihasználása, „adóoptimalizáció”). Másik oldalról (környezeti terhelés, társadalmi hatások) viszont a céget a fennálló törvények korlátozzák. Ezekre, amennyiben megfelelő „lobbierő” áll rendelkezésre, közvetlenül is képesek hatást gyakorolni, az érdekeknek megfelelően „kilúgozni” (erre jó példa a magyarországi hulladéktörvény sorsa). A hatályos törvények pedig az ellenőrzési oldalon is puhíthatók (hatósági vizsgálatok, a szemét „láthatatlanná tétele”). A lényeg a következő: nem a valódi környezeti terhelés, hanem a törvényi előírások bizonyított áthágása a hiba; a kettő között hatalmas „szürke terület” fekszik, ahol a versenyelőnyt a szükséges minimum jelenti.

Ennek megfelelően oszlanak meg a tervezési folyamat erőforrásai is: a pénzügyi tervek kritikusak, mert azonnal visszaütő, a cég életét veszélyeztető buktatókat rejthetnek. Második kör a szabályok, törvények betartása (itt az ökológiai, társadalmi fenntarthatóság költségei versenyeznek a kevésbé „igényes” távolabbi országokkal járó szállítási költségekkel). Ezután jönnek csak a fenntarthatóság valódi elvei: esetleges technológiai problémákra erőforrások tartalékolása, anyagkörforgás optimalizálása: helyi erőforrások fenntartható kihasználása, a gyártási melléktermékek felhasználása a hulladékként való elszállítás helyett, stb. Ezek figyelmen kívül hagyása a közösség hosszú távú érdekei szempontjából súlyos hibák, pénzügyileg azonban már a tervezésük is pazarlás, nem hogy a megvalósításuk.

Hatások mérséklése

Hibák minden tevékenység során jelentkeznek: az anyagok elfáradnak, az emberek figyelme kihagyhat, adódhatnak szélsőséges természeti körülmények, a fogyasztás hirtelen változhat. A hiba hatásai viszont erősen függenek attól, hogy a rendszer mennyire „felkészült” a bármely pontján bekövetkező hibára, ehhez pedig tudatos túltervezésre van szükség. Olyan anyagok, szerkezetek használatára, amelyek a várható maximális terhelés többszörösét képesek elviselni. Kritikus pontokon sok ember egyidejű jelenlétének biztosítására annak érdekében, hogy a hibát mihamarabb észlelni lehessen, illetve a dekoncentrált személy át tudja adni a munkáját valaki másnak. Olyan szállítási struktúrák kialakítására, amelynek elemei át tudják venni más elemek feladatát (ellátó hálózatok); tudatosan sokszorosán túlméretezni, tartalékokat képezni.

Pénzügyi szempontból a felsorolt tényezők mindegyike totális pénzkidobás: a költségeket a sokszorosára növeli az olyan helyzetekre való felkészülés miatt, amelyek esélye minimális. Nem beszélve a termékek túltervezéséről, ami egyrészt drágábbá teszi az árut, ezzel a gyártó piacot veszít a versenytársakkal szemben a jelenben, ráadásul a tartós (vagy ne adj isten könnyen, a gyártótól függetlenül javítható) termék a jövőben is csökkenti a keresletet!

Piaci szereplő illet semmilyen körülmények között nem vállalhat önmagától, így ismét marad a versenyképességet rontó törvényi szabályozás, aminek a minimális megfelelés szintjén optimális a költsége. Jó példa erre a magyar egészségügyben zajló átalakulás vagy például a magánkézben lévő áramszolgáltató vállalatok működése.

Az első esetben óriási szükség lenne az udvaron kosarazó orvosokra, kávézó nővérekre és ápolókra, üres ágyakra, most ugyanis egy esetleges természeti csapás, tömegkatasztrófa esetén csak papíron létezik ellátás; de a ma balesetet szenvedők életeseélyeit is jelentősen befolyásolja, hogy velük egy időben még hányan kerültek kritikus állapotba. Ennek mérésére alkalmatlan a mai ellenőrző rendszer. Az áramszolgáltató a zord időjárásra és a kevés emberre való tekintettel vállrándítással intézi el, hogy emberek napokig maradnak áram nélkül; hiszen ennek költsége nem öt terheli, szemben azoknak az elbocsátott embereknek a bérével, akik helyre tudták volna állítani a szolgáltatást.

Összefoglalva: a rendszer semmilyen formában nem képes garantálni azt, hogy a szereplők a hibák hatásának mérséklésére megfelelő erőforrásokat különítsenek el. Éppen ellenkezőleg: mivel a „pangó” erőforrás azonnali veszteség, az esetleges súlyos hiba költsége viszont „externalizálható”, legrosszabb esetben hosszas pereskedés után kártérítéssel, a „felelős megbüntetésével” elintézhető, a cél a tartalékok minimalizálása – ezzel az esetleges hiba hatásainak tompítás nélkül a „fogyasztókra”, illetve a szemét esetében a jövő generációkra terhelése.

Elhárítási módszertanok

Mind a hibák észlelésének és feltárásának, mind pedig a következmények mérséklésének kritikus feltétele az, hogy mennyire felkészült, összehangolt csapat áll készen, megfelelőek-e a felderítés vagy elhárítás eszközei, minden szükséges információ birtokában vannak-e az adott pillanatban. Amennyiben ezek a feltételek sérülnek: pánik alakul ki, nincs megfelelő szervezettség, tudás, eszközök, és egy egyszerű hiba is katasztrófába torkollhat.

Különösen fontos, hogy a korábbi tapasztalatok, megoldások rendelkezésre álljanak, előre kidolgozott megoldási elemeket lehessen használni, amelyeket alapos elemzés és begyakorlás révén minden szereplő pontosan ismer és tudja benne a helyét; így sokkal nagyobb az esély a sikerre, mintha minden résztvevő önállóan próbálna kitalálni a legjobb megoldásokat. Mindez pontosan alkalmazható az orvosi műtőtől a tűzoltáson keresztül az árvízi védekezésig, katasztrófa elhárításig.

Sajnos, ezek a megközelítések azonban csak ott kapnak helyet, ahol közvetlenül és egyértelműen szükség van a hiba elhárítására, és a résztvevők egyértelműen érdekeltek a sikeres elhárításban – elsősorban pénzügyileg: saját berendezések védelmében, a kiesés idejének csökkentése érdekében, illetve a törvényeknek való megfelelés kényszere miatt. Ahol maga a hiba a homályos definíciók miatt rejtve marad, nincs semmilyen motiváció arra, hogy ilyen szinten sikerüljön rá felkészülni. Továbbá, a verseny miatt

- a szereplők közvetetten érdekeltek az ellenfelek sikertelen hibaelhárításában;
- a saját hibák napfényre kerülése rontja a versenyhelyzetet;
- a teljes információmegosztás „ipari titkokat” sért.

Ráadásul az érintettek érdekeltek abban, hogy minden feladatra saját, egyedi megoldást dolgozzanak ki, elvégre a fogyasztóval (vagy a pályázati pénzből stb.) meg lehet fizettetni; így viszont a hibaelhárítási módszertanok nem általánosak, nincsenek moduláris elemek, amelyek lehetővé tennék a hibaelhárítási módszertanok iparág feletti egységes kialakítását.

A saját elhárítási módszertanok költsége egyedül a konkrét céget terheli, ennek megfelelően a minimálisan szükséges szinten kerülnek kidolgozásra, és ezen belül is elsőbbséget élvez a saját károk elhárítása, illetve az értékelhető szintű „erőfeszítés” azokon a pontokon, ahol súlyos kártérítések fenyegetnek. Mindenhol a veszteség esélyeinek minimalizálása a cél; ha az elhárítás drágább, mint az esetleges kártérítés, pénzügyi hiba az előbbit választani. Közös, moduláris elhárító módszertanok kialakítására pedig – ahol a költségek megoszlanának, a tapasztalatok és a szakértelem újra felhasználható lenne – a jelenlegi keretek között nincs esély.

Felismerés

Ismét visszaköszön a kérdés: mit tekintünk hibának? Pénzügyi tekintetben egyszerű megfogalmazni: a bevétel csökkenése, a nyereség csökkenése, a részvényárfolyam esése a „rossz”, ennek oka valamilyen hiba (mivel az elvárt „normál” állapot ezek ellentéte), amelyet ki kell javítani. Ez egy viszonylag egyszerű modell, jelen világunkban elégséges is a fennmaradáshoz; a trendek figyelése nagyon fontos dolog, hiszen a figyelmen kívül hagyás azonnal visszaüt; a pénzügyi állapot ellenőrzésére komoly erőforrásokat érdemes fordítani, hogy a versenytársaknál gyorsabban legyek képesek reagálni a változásokra.

Ugyanez sokkal bonyolultabb, ha a működési környezetet alkotó ökológiai és társadalmi rendszer állapotának megőrzését, ha lehet, javítását tűzzük ki célul. Ez így leírva erősen utópisztikusnak hangzik, világunk alap marketingszövege mégis mindig ide lyukad ki, hogy a haladás révén egyre jobb lesz minden, még ha pont itt és most nem is így érezzük... „gonosz bankok”, „csúnya válság”...

Gyakorlatilag minden, a cég által befolyásolt környezeti mutató és társadalmi folyamat teljes előzetes felmérése, állandó figyelése, az adatok külső hatásoktól való megtisztítása, elemzése hatalmas feladat, aminek semmilyen hozadéka nincs a cég számára. Az államnak, önkormányzatnak szintén nincs erre erőforrása, hiszen ennek költségét végső soron újból a cégektől kellene beszédnie különféle címenek. Ráadásul, amennyiben sikerül felfedezni valamilyen változást, az alkalmazkodáshoz meglévő folyamatokat kellene megváltoztatni, ami újabb költségeket jelent.

A probléma tehát az, hogy rendszerünk piaci és állami szereplői egyaránt abban érdekeltek, hogy „ne ismerjék fel” a környezeti/társadalmi (vagyis a fenntarthatóságot alapvetően érintő) hibákat, mert azok érdemi kezelése komoly anyagi erőforrásokat igényelne – azonnali pénzügyi haszon nélkül. Sokkal kézenfekvőbb a következményeket kihelyezni a rendszerből, és alacsonyabb szintre tolni (állami feladatokat önkormányzatokra, az egészségügyi rendszer strukturális problémáit a kórházakra, a rosszul szigetelt épületek energiaköltségeit a lakókra stb...), akik, illetve amelyek kreativitásuknál fogva valamilyen módokon azért részben csak megoldják (bár sokkal rosszabbul, mintha a rendszer hibáin sikerülne változtatni), a maradékot pedig szociális problémának tekintve segítyekkel tapasztgatni.

Eredendő ok

A hiba fogalmához negatív felhang társul, a hiba világunkban „rossz dolog”, pedig ha közelebbről megnézzük, ez a társítás értelmetlen. A hiba nem más, mint helytelen alkalmazkodás a rendelkezésre álló feltételekhez, aminek következménye az erőforrások nem optimális felhasználása és nem a várt eredmény, illetve mellékhatások jelentkezése.

Világunk hatalmas, mérhetetlenül bonyolult, egymással összefüggésben, állandóan változó egyensúlyban lévő alrendszerekből álló egész, amelyet teljes mélységében képtelenek vagyunk megismerni. A káosz fogalmának felfedezése óta pedig azt is tudjuk, hogy még ha minden egyes pontjáról ismerettel bírnánk is, a legkisebb mérési, számolási vagy tárolási pontatlanság, kerekítés is aránytalanul nagy eltérést eredményezhet a modellezett és a valós viselkedés között. Mégsem tehetünk mást: a rendelkezésünkre álló adatmennyiség és tudás szintjén igyekszünk tervezni, dönteni és cselekedni. Ennek megfelelően a hiba eredendő módon elkerülhetetlen: örökké hibázunk, ha cselekszünk, mert nem tudunk eleget a rendszerről.

A hiba nem akkor keletkezik, amikor láthatóvá válik. Egy hatalmas olajfolt által okozott környezeti katasztrófa nem akkor keletkezik, amikor a tankhajó megsérül, hanem sokkal korábban: amikor a mesterséges igények által keltett energiaéhség mérhetetlen tömegű nyersolajat kényszerít világ körüli útra, amikor nincs elég tartalék a rendszerekben ahhoz, hogy el lehessen halasztani a szállítást az időjárás miatt, amikor a szállítórendszer biztonsági rendszerei nem megfelelőek, amikor nincs előre elkészített, azonnal bevethető forgatókönyv a kár elhárítására.

A hibaeseteket mindig konkrét szereplők, folyamatok, berendezések okozzák; ezek azonosítása, „felelősségre vonása”, lecserélése már rögtön hatalmi harcokat indukál, és nagyon ritkán objektív; azonban messze nem elég, viszont gyakran teljesen elmarad magának a rendszernek a vizsgálata, amely a szereplők egyéni gyengeségeit hibává duzzasztotta. Amikor mégis elvégzik, akkor is gyakran félrecsúszik az elemzés, és a rendszer céljait, illetve szabályozó eszközeit módosítják ahelyett, hogy az okok feltárása megtörténne. A hibát lehetővé tévő „szerep” marad, csak a szereplő cserélődik benne; a díszletek változnak, de a motivációk nem: a konkrét hibaeset megismételhetetlen, de a rendszer hibája nem szűnik meg.

Ugyanakkor minden felderített, kielemezett hiba által többet tudunk meg nem csak a rendszerről, hanem (és ez még fontosabb): önmagunkról, elemzési képességeinkről, azokról a motivációkról, amelyek téves adatértelmezéshez, döntéshez, cselekvéshez vezettek. Ha megfelelően kezeljük a hibáinkat, azok a legjobb – sőt mondhatjuk: az egyetlen – eszközévé válnak a világ és önmagunk megismerésének. Mi sajnos jelenleg minden ponton az ellenkezőjét tesszük a „megfelelő kezelésnek”, nem csoda hát, hogy a világról és önmagunkról alkotott képünk egyaránt ilyen mértékben elszakadt a valóságtól. Még így is jobban járunk, mintha elkövetnénk az abszolút hibát, és éppen a hibáktól való félelem miatt elzárkóznánk a tevékenységtől, és ezáltal elzárkóznánk a tanulás lehetőségétől is.

Az áttekintés során eddig két nagy témát érintettem. A Jelenségek fejezetben azt igyekeztem bizonyítani, hogy megállíthatatlanul rohanunk a fal felé, bár minden igyekezetünkkel próbálunk ezzel nem foglalkozni; pedig a fal ott van, és valóban nagyon súlyos árat fizetünk érte, ha nekiszaladunk.

Az okok felderítése során arra próbáltam rávilágítani, hogy fajsztű viselkedésünk egyéni, kikerülhetetlen konfliktusainkból származik, törvényszerűnek tekinthető, és semmi szükség nincs külső gátló tényezőt keresni, sőtét globális összeesküvések után nyomozni (habár bizonyára van néhány), vagy valami transzcendentális bűnbakra mutogatni. Amit gondolkodó képességgel megáldott biológiai lényként el kell viselnünk, bőven elég ahhoz, hogy problémákat okozzon, különösen, ha zárt érdekcsoportok által homogén módon (magyarul: pénzzel) tetszőleges távolságból és mértékben mozgatható globális fajjá válunk.

Véges hosszúságú pályán rohanunk egyre nagyobb sebességgel, leszegett fejjel, minél rövidebb távon tekintve előre, görcsösen ragaszkodva a megismert szabályokhoz, a talajhoz, megbotlani nem szabad, mert borzasztó nagy esés lenne a vége – estünk már eleget, de soha nem ekkora tempónál. Úgy látszik, ha akarnánk sem tudnánk már megállni a pálya vége előtt, ha most azonnal behúznánk minden fétet; lekanyarodni nem lehet, csak annyit érnénk el vele, hogy hamarabb kerülnénk a teljesen ismeretlen tartományba, nem a pálya végén, hanem mellette.

...

Vajon mit érezhettek a Wright fivérek recsegő-ropogó, szedett-vedett szerkezetükben, amikor már messze túllépték a súlyos, talán halálos kimenetelű balesethez vezető sebességet, kezdett elfogyni a próbálkozásra kijelölt út, már elkanyarodni és megállni egyaránt lehetetlenné vált? A pilóta számára nem maradt más, csak a hit, hogy mégis sikerülni fog valami olyasmit csinálni, amit még soha nem sikerült – vagy elpusztulni abban a tudatban, hogy ezért a próbáért is már megérte.

Én azt a hitet választottam, hogy mai világunk, jelenlegi állapotunk is „jó”, felhasználható valamire; hinni akarom, hogy nem csak képzelem, remélem, vágyom, hanem valóban hallom a szétrázott, csörömpölő, füstölő szerkezetben ülve, a karfába kapaszkodva a hangot:

„Hölgyeim és uraim, öveket becsatolni, erősen kapaszkodni – most felszállunk!”

A válság tényezőinek valódi szerepe

Az alábbiakban néhányat kiemelek azon gondolatok közül, amelyek legnagyobb szerepet játszanak a bennünket elöntő és mai világunkban testet öltött frusztrációk kialakulásában. A felsorolás meglehetősen önkényes, számos más témát is körül lehetne járni; a következtetések személyesek, nem feltétlenül hordoznak „abszolút igazságot”. Csupán annak szemléltetése a célom, hogy a világnak, életünknek vannak alapvető játékszabályai, amelyek pont olyan bosszantóak, mint amilyenek egy kíváncsi gyerek számára a szülői tiltások. Ennek ellenére mindenkinek sokkal jobb, ha a szabályokat és ránk vonatkozó következményeiket elfogadjuk, az általuk kijelölt keretek között keressük boldogságunkat. Ehhez arra van szükség, hogy kicsit „fordítva” használjuk gondolkodásunkat.

Egy konkrét helyzet elemzése során kétféle módon használom elmémet. Igyekszem elemezni a környezetem tevékenységeit, szándékait – ebben megpróbálok precíz, objektív lenni, előre kiszámítani a lehetséges lépéseket; azon töröm a fejem, hogy a többieknek mit kéne máshogyan csinálniuk. Másrészt, megpróbálok magyarázatot, igazolást találni saját viselkedésemre, gondolataimra, igyekszem a lehetőségekhez mérten elkerülni azt, hogy önmagamra vonatkozó következtetéseket vonjak le, amelyek gondolkodásom esetleges hibáira utalnának, változásra sarkallnának. Ez saját gondolkodási stabilitásom, önbizalmam, önismeretem természetes védelme; teljesen természetes, hogy így viselkedem.

„Adj egy szilárd pontot és kifordítom sarkaiból a világot.” - mondta Arkhimédész, és erre a pontra szükség is van ahhoz, hogy megváltozzunk, és így a világ megváltozhasson körülöttünk. Ez a pont a rendszeren kívül kell nyugodjék, egy magyarázatot, megindoklást, alátámasztást nem igénylő szilárd alap: az önmagamra vetett hit. Ez kézenfekvően származhat valamely vallásból (a kereszténység szerint Jézus bennem él, egy zsidó Isten által kiválasztott nép tagja, a buddhistának Buddha-természete van), de nem feltétlenül szükséges hozzá – a lényeg, hogy megélt tapasztalat legyen: jelenlétem bár ideiglenes, de jelentőséggel bírhat, hasznára válhat másoknak, törekénységemen túl mutató folyamatok részévé válhatok.

Amennyiben ezt meg tudom tenni, feleslegessé válik saját gondolati rendszerem védelme: nem számít, ha olyan gondolatokat vallok magaménak ma, amelyektől tegnap még idegenkedtem, és a tegnapi gondolataimat ma már nagyon furcsának találom. Személyiségem átalakulását nem veszteséggént élem meg, hanem a fejlődés örömeivel és az átalakulás értékében bizakodva – ez utóbbi miatt azért elég lényeges, hogy egy pozitív világkép mentén történjen az átalakulás...

Csak ez teszi lehetővé, hogy megfordítsam gondolkodásomat. A körülményeimen nem tudok változtatni, azokat külső szereplők és a világ alapvető működési törvényei határozzák meg: halandó vagyok, sérülékeny, az „embereket” pedig nem igazán érdekli, hogy szerintem mit és miért kellene csinálniuk. Az egyetlen lény a világon, akinek a cselekedeteiért, gondolataiért, változásaiért száz százalékban felelős vagyok, és módomban is áll befolyásolni – az én magam vagyok. Tehát: magyarázatot, igazolást, elfogadást keresni, állandóként elfogadni *a körülöttem lévő világra és emberek cselekedeteire* érdemes; míg elemezni, változási pontokat keresni *önmagamban* hasznosabb. A következtetések hatására megváltozhat a gondolkodásom, a megértés szándéka nyitottabbá tehet a környezet jelenségeire, jelzéseire, tanulságokat fogalmazhatok meg a hatásukra.

A következőkben ilyen fordított gondolatmenetekre szeretnék néhány példát felhozni, amelyek számomra fontosak voltak, változásokat indítottak el bennem. A sort ki-ki saját érdeklődésének, ismereteinek, tapasztalatainak megfelelően folytathatja. A lényeg: nem feltétlenül létezik magyarázat, értelem, jó szándék a világ történései mögött, és nem feltétlenül igazak azok a megállapítások, amelyekre jutok – ettől függetlenül ha pozitív folyamatokat indít el bennem a befogadó szemlélet, akkor miért ne játszanék el ezekkel a gondolatokkal?

Élet, halál, változás

Biológiai-fizikai létezésünk egy alapvető paradoxonra épül. A fizika egyik alaptörvénye az entrópia tétele, amely egyszerűsítve azt rögzíti, hogy minden folyamat a rendezetlenség felé halad, a bonyolult szerkezetek lassan felbomlanak, többé-kevésbé homogén, rendezetlen halmazzá alakulnak. Jellemző példa erre egy magára hagyott épület, amely elveszítve korábbi rendezettségét lassan romhalmazzá alakul át.

Ezzel ellenkezni látszik a biológia történelme, amely a homogén, kis rendezettségű szervezetektől eljutott a mai, igen összetett felépítésű élőlényekig, köztük hozzánk, emberekhez. Az ellentét azonban valóban csak a felületes szemlélő számára létezik. Közelebbről megfigyelve látható, hogy az élővilág minden egyedben csatát veszít: minden egyes példány a fizika törvényeinek megfelelően pusztulásra ítéltetett, nincs kivétel a szabály alól. Ugyanakkor minden egyed nyer valamennyi (a fizika számításai szerint parányi) időt, amelyben utódokat hozhat létre, ezek bár létrehozójukhoz hasonlóan el fognak pusztulni, de újra és újra időt nyernek. A folyamatos pusztulás ráadásul az egyetlen módja a fejlődésnek: a „jobb” kicsit több időt nyer, így nagyobb tere nyílik a szaporodásra, növeli az előnyösebb tulajdonságokkal bíró egyedek arányát.

Ugyanez igaz ránk, önmagunkra önálló, megismételhetetlen egyedként tekintő emberekre: életünk átmeneti és igen rövid, halálunk eleve elrendelt, kikerülhetetlen szükségszerűség. Fejlődésünk záloga pedig az állandó, különböző mértékű és különféleképpen kombinált eltérések, „hibák” megjelenése, amely ellen küzdeni, titkolni értelmetlen, viszont elengedhetetlen, hogy teljes, objektív és valós értékrendet tükröző ellenőrzés alá kerüljenek, amely gondoskodik a helyes minták előnyre juttatásáról, ezáltal a közösség gondolkodásának pozitív sodródásáról.

Mai létezésünket már a biológiai-fizikai feltételeknél sokkal nagyobb mértékben határozza meg a társadalmi környezet, az abban elfoglalt helyzet. Akár szélsőséges fizikai feltételek közé kerülünk (hideg, meleg, száraz stb.), akár biológiai tulajdonságaink térnek el a szokásostól (testméret, erő, gyorsaság vagy akár fejlődési rendellenességek, betegségek, maradandó sérülések), ezek életminőségünkre, várható élettartamunkra, szaporodási esélyeinkre gyakorolt hatása annál kisebb, minél nagyobb társadalmi pozícióval, illetve az ezt megtestesítő pénzzel rendelkezünk.

Sajnálatos módon ugyanakkor a társadalom szerkezetét (most természetesen a „fejlett világról” beszélek) mi magunk alakítjuk ki, így ez lényegében a biológia és fizika törvényeivel szembeni lázadásunkat testesíti meg: igyekszünk „örök” vagy legalábbis „időtálló”, változatlan szerkezeteket alkotni, legyen az egy épület, eszköz, állami szervezet, cég vagy filozófiai eszme. Mi magunk pedig saját mulandóságunkat ezekbe a struktúrákba építjük, tőlük várjuk azt a biztonságérzetet, amit életünk alaptörvényei miatt folyamatosan keresünk. Ennek megfelelően a „csinált világ” alaptörvényeiben ellenkezik a „való világgal”, és ennek megfelelően ellentétes érdekeket képvisel, viszályban áll, és folyamatosan rombolja azt, de minket is, hiszen attól, hogy megtagadjuk alaptörvényeinket, még nem lesznek kevésbé igazak ránk.

Visszafordítva az előző megállapítást: mi alkottunk egy olyan társadalmi rendszert, amely belső konfliktusainkat megtestesítve tönkreteszi természeti környezetünket és lelkünket egyaránt. Ezt csak úgy akadályozhatjuk meg, ha a globális emberi közösség számára új szabályokat alkotunk, amelyek egybevágóak a fizika és biológia tőlünk független, abszolút felettünk álló törvényeivel – beleértve azt is, hogy a társadalom törvényei ugyanúgy a rendszer felett állnak, mint a fizika, biológia törvényei az élőlények felett. Erre is történtek már kísérletek, a totális diktatúráktól az államvallásokig, azonban nem érintették az alapkérdést: ezt a rendszert csak gyökeresen megváltozott gondolkodású emberi közösség tudja megalkotni, amely létezésének alaptörvényeit felismerte és elfogadta.

Pénz - globális értékhordozó

Világunk értékhordozója a pénz, ennek kritikája jelen elemzés egyik kulcsmotívuma; a probléma oka pedig a pénz globalitása, illetve az, hogy ezen tulajdonságához mi, kitalálói és használói nem nőttünk fel. A pénzt három szempont szerint tekintem globálisnak: hely, „eladó” és „vásárló” szempontjából.

Földrajzilag globális, hiszen bárhová elvihetem, a pénz, mint önálló haszonnal nem rendelkező csereeszköz fogalma (szinte) minden közösségben rendelkezésre áll; a „fejlett világ” bármely pontján pedig beváltható. Eladói szempontból globális, (szinte) bárminek, a kiflitől a hallgatáson át a becsületig szabható ár, amiért hajlandóak vagyunk odaadni. Vevő oldalról szintén globális, megfelelő ajánlattal (szinte) bármit meg lehet érte szerezni. A felsorolásban szereplő kivételek azt jelentik, hogy bizonyos körülmények, pontosabban bizonyos emberi mentalitás ugyan képes egy adott helyzetben határt szabni az „eladó az egész világ” megállapításnak, viszont ennek nincs semmilyen végső kényszerítő hatása, még több pénzzel minden ellenállás megtörhető, az akadályok (törvények, személyek) kikerülhetők, elmozdíthatók.

Önmagában a globalitás nem „probléma”, sőt, egy hosszú fejlődés öröndetes eredménye, amely lehetővé teszi globális feladatok megfogalmazását és megoldását. A földrajzi globalitás lehetővé teszi, hogy a bolygó (majdnem) tetszőleges helyére hatalmas erőforrásokat mozgósítsunk; így például lehet csillagvizsgálót építeni a dzsungel közepére vagy hegy tetejére – teljesen függetlenül attól, hogy az adott területen nincs meg a hozzá szükséges erőforrás, illetve nem jár semmilyen konkrét haszonnal az obszervatórium működése; de a célt kitűző közösség rendelkezik megfelelő erőforrásokkal és szüksége van rá.

A vevői globalitás lehetővé teszi az erőforrások azonnali megszerzését, nem kell az előállító pillanatnyi igényeit kielégíteni. Jó példa a kiskakas és a pipe meséje, amikor a kút csak akkor ad vizet, ha a lány koszorút, a tükrös tükröt, a ... és pipe megfullad, mire a kiskakas odaér a vízzel. Mennyivel egyszerűbb így: „kút, adsz vizet húsz forintért? Vehetsz rajta koszorút, vagy amit akarsz...”

Az eladói globalitás eredménye, hogy tetszőleges szolgáltatás, termék, bármi pénzzé tehető, így lehetőség nyílik egyfajta „alapkutatásra”: arra, hogy egy ötlet megvalósuljon, mielőtt a rá vonatkozó igény megjelenne, ugyanis utána is lehet vevőt találni rá. Erre példa gyakorlatilag a minket körülvevő világ jelentős része: az általunk használt eszközök, szolgáltatások, amelyekre száz évvel ezelőtt nem lehetett volna érdeklődőt találni, mai életünknek viszont természetes (többé-kevésbé nélkülözhetetlen) részei.

Ezek a tulajdonságok együttesen hatalmas szabadságot adnak fajunk számára: az erőforrások óriási, valóban bolygóméretű beszerzésére és összpontosítására – vagy éppen ellenkezőleg: a létrehozott javak globális terítésére; a fejlődésnek nem szab gátat az aktuális kereslet-kínálati paletta, ezernyi új megközelítés versenyezhet a jövő szükségleteinek feltárására, kielégítésére. Mindezeknek köszönhetjük azt a hihetetlen mértékű fejlődést, amelyet az elmúlt évszázadokban, még inkább néhány évtizedben bejártunk (ahogy a pénz egyre nagyobb területeket hódított meg).

A problémát a pénz által nyújtott hatalom kezelése, illetve az erre való képtelenség okozza. A globalitás felsorolt aspektusainak következménye mindaz, amit a Jelenségek fejezetben felsoroltam: például a felelőtlen és korlátlan szemétermelés, társadalmi struktúrák szétrombolása, az emberek mesterséges igények álmvilágába zárása. Ráadásul a pénzhez való viszonyunk beégeti a rendszerbe a kamat, kamatos kamat törvényét, ezzel az exponenciális növekedés kényszerét. Ez elfogadható volt egy „meghódítható, feltáratlan” bolygó, leigázható szomszédok alkotta rendszerben, de a teljes bolygón háborúk nélkül élni kívánó faj egy korlátos fenntartó rendszerben nem alkalmazhatja.

Törtétek ugyan kísérletek a pénz „megszelídítésére”, ezek azonban a mai napig rendre elbuktak, és létrejött a mai világunk. Az „Egy Gyűrű” nem birtokolható, nem átalakítható, és megsemmisíteni sem lehet, mert nem evilági jelenség, hanem gondolkodásunk, fogalomkészletünk része.

Képességek és képtelenségek

Mindannyian különböző képességekkel érkezünk e világba, mintha egy nagy hátizsákot találnánk induláskor az ajtó mellett, rajta a nevünkkel. Az út hosszú, minden pillanatában döntéseket kell hoznunk, és hogy merre érdemes igazából továbblépnünk, a hátizsák tartalmán is múlik.

Nagyon fontos megismernünk, pontosan tudnunk, hogy milyen eszközök lapulnak benne, mert ennek birtokában egész pontosan látható az adott pillanatban előttünk álló lehetőségek azon öt százaléka, amelyhez valóban jól fel vagyunk szerelkezve.

Ennél a tudásnál már csak egy fontosabb van: tudni, hogy mi *nincs* a zsákban. Ennek birtokában ugyanis gondolkodás nélkül kizárhatjuk a lehetséges választásnak tűnő utak túlnyomó többségét, mondjuk nyolcvan százalékát. Ezek az utak szimpatikusnak tűnhetnek, álmodozhatunk arról, hogy egyszer a végére érve büszkén tekinthetünk magunkra. Valójában azonban kicsi az esély arra, hogy az adott útra nálunk sokkal jobban felszerelt versenytársak mellett valóban labdába rúghatunk, és ha rettentő küzdelem árán mégis elérjük az áhított célt, esetleg kiderülhet, hogy semmi közünk nincs hozzá, de már eldobni sem tudjuk. Ez lehet karrier, pozíció, házastárs – bármi.

Racionálisan gondolkodó ember számára éppen ezért hatalmas értéket jelentenek a kudarcok, főleg azok, amelyben tudja, hogy semmi erőfeszítést nem sajnált, nem maradt tartalék, amire hivatkozni lehetne: mindent beleadott, és mégis alulmaradt, ráadásul olyan módon, hogy az ellenfél nem is nagyon erőltette meg magát. Újabb lépést tett afelé, hogy képes legyen figyelmen kívül hagyni a számára nem járható nyolcvan százalék egy újabb darabját.

A hívó ember ezen túl meggyőződéssel vallja, hogy létezik a világon egy hely, egy feladat, amire az ő képességei lettek kiszabva. Tiszteli a hatalmat, amely azt a helyet megteremtette, és az ajtó mellett otthagyta neki pont azt a zsákot, pont azokkal az eszközökkel. Hálát ad a bizalomért, amiért a zsákban nem volt pontos térkép, amely az elérendő célhoz vezette volna, szabad akaratára, belátására, érettségére bízta a hely megtalálását. Megkapta a neki, mint szabad lénynek kijáró tiszteletet, és minden erejével igyekszik is rászorgálni.

Nézzünk szembe a ténnyel: a pohár egyikünk számára sem „félre tele vagy üres”, valójában *alig van benne valami*, így gyakran üresnek érezzük. A több milliárd, velünk együtt élő ember között mérhetetlen sok olyan fizikai, szellemi tehetség, pénzügyi vagy társadalmi lehetőség oszlik meg, amelyet bár szeretnénk néha, soha el nem érhetünk. Nem a miénk, ahogy a feladat sem, amelynek betöltését birtokosuk számára lehetővé teszik. Ugyanakkor ha megismerjük azt a picit, ami nekünk jutott, és elfogadjuk azt a nagyon sokat, amivel nem rendelkezünk, felismerhetjük azt az irányt, amelynek követésére talán a legalkalmasabbak vagyunk. Vonzani kezd egy feladat, egy szerep, egy kép, egy életforma, egy társ, egy hely – visszanézve egyre inkább úgy érezhetjük, minden lépés, minden tapasztalat és képesség valami varázslatos módon állt össze annak érdekében, hogy hely, idő és ember egymásra találjon.

Feladatok

Biológiai szempontból minden élőlény számára eleve kódoltak az alábbi feladatok: „maradj életben”, illetve „járulj hozzá fajod fennmaradásához”. A növények számára ez a biológiai felépítésükbe épül: a mag nedvesség hatására csírázni kezd, a talaj felé gyökeret, a fény irányába pedig szárát, leveleket növeszt, a felvett tápanyag és energia segítségével növekszik és újra magokat állít elő. Az önálló mozgásra képes lényeket a fájdalom mechanizmusa kényszeríti testük megővására, a szükségletek és a kielégítésük ciklusa az egyéni életben maradásra.

A fejlettebb aggyal rendelkező, vagyis nem csak előre rögzített programok lejátszására, hanem tanulásra, kommunikációra képes élőlények mind összetettebb közösségi mechanizmusokkal rendelkeznek: például a közös vadászat, területvédelem, utódok életben tartása terén. Ezen feladatok kialakulása és változása a közösség evolúciójának tekinthető, azonos szelekciós módszerekkel: egy elhibázott megoldás (félreérthető kommunikáció, kevésbé sikeres viselkedésminta) a hordozójának kizárásához, elterjedése esetén a közösség versenyképességének, így egyedszámának csökkenéséhez vezet, kiszorul az élettérből, míg a hatékonyabb működést eredményező minták (riasztó jelzések, hatékonyabb szerepmegosztás) elterjednek.

Eddig a pontig azonban az egyed szelekciója a kulcspont, a közösséget alkotó egyedek hatékonyabbak, mintha önállóan tevékenykednének, a hatékonyabb közösségi mintákkal rendelkező egyedcsoport tagjainak nagyobb az esélye a túlélésre. A fejlődési ugrás akkor következik be, amikor megjelenik a közösség „identitása”, és az egyedek felett álló szabályozó tényezőként kezd működni. Az egyedek az adott közösség tagjaként definiálják önmagukat, egyed felett álló csoportszintű igényeket fogalmaznak meg. Ilyen különbség például, ha nem tanulják meg egymástól a szerszám vagy fegyver készítését, hanem kiválasztják az igénynek megfelelő számú legügyesebb „kéművest”, akik a közösség ilyen igényét kielégítik. Ugyanilyen fontos, hogy a közösség a szokásait nem tisztelő egyedeket képes legyen „szelektálni”: elűzni vagy akár elpusztítani.

Ez a közösség feladatokat, szerepeket definiál, tagjait ezekhez rendeli, eszközöket dolgoz ki az egyének által megszerzett tapasztalatok megőrzésére, továbbadására – ezzel ismét új szintre lép. Az élővilág és a fizika sajátos együttéléséhez hasonló megoldással a közösség túléli minden egyede pusztulását, és a tanítással gondoskodik fennmaradásáról; az egyedek különbözősége és az átadás tökéletlensége gondoskodik a fejlődéshez szükséges véletlenszerűségről, a közös érték és szokásrend szigorú betartatása pedig a szelekciós tényező.

A feladat, szerep tehát nem más, mint a közösség életben maradásának és fejlődésének a kulcsa: oka és eredménye egyaránt. Ezáltal képes tagjainak nagyobb biztonságot nyújtani, mintha egyénenként kellene kielégíteniük minden igényüket, ugyanakkor az egyéni túlmutató szervezetek, feladatok révén vigaszt nyújtani a mulandóságra.

Tekintve, hogy a mai ember ennek a közösségi evolúciónak az eredménye, okkal feltételezhető, hogy gondolkodásában, alapvető viselkedésmintáiban közösségi feladatok ellátására, a közösség támogatására és visszajelzéseinek megfelelő értékelésére szelektálódott. Nem véletlen, hogy elégedettséget érez, amikor segíteni tud embertársán vagy bármilyen élőlényen, hogy keresi a fajtársak közösségét; kevesebben vágnak tartós egyedüllétre, és közülük is sokan inkább kihívásnak, mint természetes állapotnak tekintik azt. A közösség pedig mindig szerepek, feladatok formájában jelentkezik, és ezek végrehajtását értékeli; a megelégedett ember az általa szeretett közösségek aktív, hasznos, elismert szereplője, képességeinek megfelelő, azokat próbára tevő feladatokat kap, amelyeket társai segítségével, és azok örömeire sikeresen old meg.

Ezzel érkezünk el a mai, feje tetején álló rendszerhez. A pénz, mint egyedüli értékmérő, a jutalomra helyezi a hangsúlyt a feladattal szemben. A rendszer irányítói, a feladatok kitalálói számára nem jelennek meg a közösséget alkotó egyének valódi igényei; a kutatások, felmérések nem sokat érnek, és gyakran túlmutatnak az éppen kezelni kívánt problémán, vagy éppen ellentétesek az irányítók érdekeivel. Pontosan megjelennek viszont a „megvalósításra jelentkezők” igényei és érdekei, gyakran háttéralkukkal támogatva – ezek számára jellemzően nem a feladat megvalósítása a fő cél, hanem a kitűzött jutalom megszerzése, a feladat csak teher. A feladat megoldásán dolgozó egyén számára gyakran nem világos, hogy milyen közösség számára dolgozik, egyáltalán valós igényt elégít-e ki tevékenységével, és csak a munkáltatójától kap visszajelzést, amely gyakran nem fedi a közösség értékelését.

Nem csoda hát, hogy a feladat tisztelete, szemlélete távol áll attól a kiemelt szereptől, amelyet a közösségben, társadalomban betölt; így az egyén számára sem megtiszteltetésként, tanulási és bizonyítási lehetőségként, sokkal inkább teherként jelenik meg. A megoldás örömének helyét már az iskolában átveszi az érte kapott érdemjegy, később fizetség. A következmény pedig egy egyre felületesebb és céltalanabb, az alkotás helyett a felső rétegben a fogyasztást, szórakozást hajszoló, alacsonyabb szinten az elbutulás, növekvő agresszió felé vezető élet az egyén és a közösség szintjén egyaránt.

Birtoklás

Személyes létezésünk, egészségünk, jó közérzetünk fenntartásához, illetve közösségi feladataink végrehajtásához egyaránt szükségünk van eszközökre, tárgyakra, szolgáltatásokra. Ezek egy része személyes tulajdonunkat képezi, hozzánk kötődik (ruha, lakás, háztartási eszközök, autó stb.); más részük bár nem a miénk, mégis folyamatosan rendelkezésre áll és megszerezhető a megszokott módon (élelem, víz, energia); harmadik részük valaki más tulajdona, amelyhez hozzáférési jogot kapunk (például a munkahelyen elérhető munkaeszközök, szolgáltatások).

Még egy kicsit visszalépve: én, mint önmagát „mindenki mástól” megkülönböztető egyén, rendelkezem a gondolkodás képességével, illetve egy emberi testtel: ezek az enyéme, birtoklom őket – mondanám megszokott módon. Ez így önmagában azonban nem igaz, hiszen a gondolkodás képessége nélkül nem tudnám önmagamot másoktól megkülönböztetni, nem lennék ember; létezésem és közérzetem függ a testem állapotától, szükségleteinek kielégítésétől – nélkülük nem léteznék, függök tőlük, befolyásolják gondolataimat és cselekedeteimet: nem csak az igaz, hogy ők az enyéme, de én is hozzájuk tartozom. *A tulajdonviszony kölcsönös, oda-vissza kapcsolat.*

Mitől lesz a tulajdonból birtok? Attól, hogy *bírok vele*: ismerem erejét és gyengéit, felmérem az általa nyújtott lehetőségeket és a vele járó korlátokat. Például: lehet a tulajdonomban egy faragókés – ahhoz azonban, hogy „birtokommá váljék”, szükségem van a használatához szükséges erőre, tapasztalatra; helyre, ahol használhatom; anyagra, amit megformálhatok vele; tudásra és eszközökre ahhoz, hogy karbantartsam; és kell olyan feladat, amelynek megoldásához felhasználhatom. Mindezen túl egy közösség tagjaként azt is számításba kell vennem, hogy mekkora erőfeszítésbe kerül mindezen feltételek és tudás megszerzése, illetve milyen képességekkel bírok az eszköz használatához. Lehetséges, hogy teljesen értelmetlen foglalkoznom vele, másra alkalmasabbak a képességeim, és mindenki jobban jár, ha ezt a kést, és a használatához szükséges feltételeket nem én, hanem valaki rátermettebb szerzi meg, én pedig valami más eszköz birtokosa leszek.

Akkor válik birtokommá a gondolkodás képessége, ha megismerem saját gyengéimet, vágyaimat, képessé válok a szükséges ideig és módon koncentrálni, ugyanakkor tudok lazítani, pozitív mintákkal táplálni, regenerálni gondolkodásomat (anélkül, hogy veszélyeztetném). A megismerése révén tudom megtalálni azt a munkát, amelyet életem során örömmel fogok végezni, mert mindig újat mutat, és általa hasznos tagjává válok közösségeimnek (ezt hívták régen „mesterségnek”), így elmém megbecsült és szeretettel karbantartott eszközzé válik. Ugyanez igaz a testemre is: ha megismerem szükségleteit, erejét és gyengéit, rászánom az időt arra, hogy karbantartsam, fejlesszem, jó gazdája leszek: nyugalmat ad számomra, hogy az elvárható mértékben megbízhatom benne, jó eszköz lesz mesterségem műveléséhez, és kezelni tudom azokat a késztetéseket, amelyek nem felelnek meg belső szabályaimnak vagy a közösség rendjének. Ha nem válok urává, akkor rabja leszek vágyaimnak, félelmeimnek, ősi ösztöneimnek és kósza ötleteimnek; kiszolgáltatottá válok annak az iparnak, amely a saját teste és elméje feletti uralmat elvesztett tömeget terelgeti fogyasztási cikkek, bankhitelek, politikai mesemondók, testi-lelki nyavalyákból táplálkozó sarlatánok hada felé.

Kissé elvont fogalma a birtoklásnak az emberi kapcsolatok rendszere, amit mégis ugyanazokkal a szavakkal írunk le, és ugyanúgy fogható fel. Nekem három fiam, feleségem van, és ez nem csak nyelvtanilag „birtokos szerkezet”, a kérdés: bírok-e velük. Rendelkezem-e azokkal a képességekkel: szeretettel, erővel, odaadással, határozottsággal, nyitottsággal, odafordulással, amelyek révén „mesterségem” részeként tudom kezelni ezt a „tulajdonviszonyt”, mert ha nem, áldozatként vagy lázadóként, de mindenképpen rabjává válok az apa, férj szerepének. Figyelem: a „bírní vele” nem a „birtok”, jelen esetben a másik ember totális irányítását, leigázását jelenti, hanem a képességeimnek és szerepemnek megfelelő harmonikus kapcsolatot. Ha én bírok a feleségemmel, nem zárja ki, hogy ő bírjon velem, épp ellenkezőleg: a kapcsolatban rejlő lehetőségek akkor bomlanak ki, ha kölcsönösen bírunk egymással, nem egyéni, hanem közös érdekeink mentén osztozunk feladatainkon.

A fizikai szintű birtoklásra ugyanez érvényes: mindig kölcsönös viszony épül ki a tulajdonos és a tulajdon között. Helyesen járok el, ha a tulajdonviszony létrehozása előtt végiggondolom, hogy a megkívánt dolog milyen módon fogja megváltoztatni az életemet, milyen feltételeknek kell majd megfelelnem, milyen új függési viszonyokat épít majd ki – egyáltalán, megfelelő birtokos leszek-e én, és jó üzletet kötök-e azáltal, hogy ezt a viszonyt felépítem. A tulajdonviszonyaimban pedig csak két választásom van: vagy „bírok” a birtokommal, vagy rabja vagyok, nincs más út.

A fentiek óvatosságra intenek, úgy tűnik, hogy a birtoklás ára a szabadság feladása, egyre bonyolultabb függő viszonyok jönnek létre általa; a legszabadabbnak ennek megfelelően a vándorló vadászgyűjtögető közösségek, például a busmanok tűnnek. Egy ilyen embernek csak annyi személyes tulajdona van, amennyit folyamatosan, nagy távolságokra el tud vinni magával, minden egyes tárgy birtoklása a súlyánál, méreténél fogva csak akkor megengedhető, ha annyi hasznót hoz, hogy megéri cipelni. Ez a birtoknélküliség azonban a mi fogalmaink szerint igen távol áll a szabadságtól, hiszen a csoport tagjai teljesen kiszolgáltatottak a közvetlen környezeti hatásoknak. Másként fogalmazva: a busman közösségek az élőhelyük birtokosai, amit annak aprólékos megismerése és a hozzá való teljes alkalmazkodás révén valósítanak meg. Minimális mennyiségű, magukkal vihető tárgyi javaik és a közösségben örökített tudásuk révén azonban képesek életben maradni azon a területen, ahol rajtuk kívül bárki más állandó külső segítség nélkül rövid idő alatt életét vesztené.

Minden más, kevésbé szélsőséges körülmények között élő emberi közösség azt az utat választotta, hogy az élőhely uralását annak megváltoztatása: földművelés, gazdálkodás, ásványkincsekre épülő termelés, szállítás által valósítja meg. Ehhez közösségi és egyéni tulajdonviszonyokat alakít ki: saját közösségi és egyéni terület, munkaeszközök, állandó lakóhely, egymás számára nyújtott szolgáltatások. Ezen tulajdonok nélkül, pusztán a természeti környezetből már nem tudja biztosítani fennmaradását, függ tőlük, cserébe viszont megszabadul az élőhelytől való totális függéstől.

A történelem azt igazolja, hogy a beavatkozó hozzáállás hatékonyabb, vagy legalábbis képes kiszorítani az alkalmazkodókat, hiszen ők a közvetlen függés miatt képtelenek kezelni a beavatkozás miatt gyorsan változó környezeti feltételeket. Ráadásul a beavatkozó közösség a természeti folyamatokhoz képest mérhetetlen sebességgel állandóan fejlődik, alakul, változtatja önmagát, míg az alkalmazkodók élete a hangyák, méhek végtelenségig kifinomult társadalmához hasonlóan szinte örök és változatlan.

Mi, a globális emberi faj beavatkozó, birtokviszonyban élő közösség vagyunk, vitathatatlanul sikeres működési mintákat hordozunk, amelyek bennünket eddig eljuttattak. Gyengénk viszont, hogy nem ismerjük működésünk alapszabályait, nem birtokoljuk őket, ezért azok uralkodnak rajtunk. Ilyen maga a birtoklás fogalma is, külön kiemelendő a „bármilyen birtoklása lehetőségének birtoklása”, vagyis az egyéni pénzfelhalmozás lehetősége. Ez azért különleges, mert elrejt a birtoklás kölcsönös viszonyát: a pénznek nem kell garázst építeni vagy megművelni, nem kell hozzá szaktudás, nem jár feladattal, „csak van”.

Nem kell végiggondolnom, hogy az általam a lehetőség birtoklásának vágya miatt felhalmozott összeg másnak életet, munkalehetőséget jelentene, felelős gazdaként a közösségemet kellene gyarapítanom a segítségével; nem számít, hogy milyen tevékenységeket támogat belőle az a bank, amelybe betettem; hogy alapvetően függök a pénzemet forgató banktól: ha nagyot hibázik, annak én is megiszom a levét. Mivel ez a birtoklás nem testesül meg konkrét tárgyakban, szolgáltatásokban, eszközökben, ezért nincs felső határa, mindig lehet több, soha nem lehet „jóllakni” vele; az általa okozott öröm nem csökken ugyanúgy a birtoklás következményei miatt (amiért a tizedik ház, autó vagy sör már nem okoz akkora élvezetet, mint az első). Ha mégis így lenne, akkor mutatja meg magát a pénz másik arca: az érte futott versenyben az erősebbnek mindig nő az esélye, aki kimarad, meg akar állni egy szinten, jó eséllyel végleg kiesik, könyörtelenül kitűrik az éhesebbek.

Ezt az eszközt választottuk ki arra, hogy vezérelje a fizikai birtokainkhoz való viszonyunkat, így – mivel „beavatkozó, birtokos” társadalom vagyunk – az életünket. Már nem mérjük fel, hogy mik a valós szükségleteink, milyen árat fizetünk azok kielégítéséért, milyen szintű függést vállalunk fel ennek során, és hogyan lesz mesterségesen generált szabadságvágyunk eredménye totális rabság a kiszolgáló rendszerek irányában (amelyek ebből, belőlünk élnek).

Együttműködés és verseny

A természet folyamatainak megfigyelése során arra a következtetésre juthatunk, hogy az élőlények rövid és hosszú távon egyaránt állandó versenyt futnak. Küzd a fényért az egymás mellett növekvő növények sokasága, az életéért fut rendkívül egyenlőtlen versenyt a zebra az oroszlánnal, ha veszít, elpusztul. A fajok evolúciós versenyben állnak egymással, belső mutációik, változásaik szintén „küzdenek” az élettérért. Az együttműködés, kommunikáció, feladatmegosztás leginkább a csoportokban élő állatokra jellemző, kialakulása és fejlődése azonban ismét a versenynek köszönhető: ha a hatékonyabban együttműködő csoport életképesebb, mint az élettérben mozgó vetélytársak, akkor a csoport esélye nagyobb, az adott faj, illetve az adott, fejlettebb kommunikációval rendelkező csoport képes kiszorítani a vetélytársakat: más fajokat és ugyanazon faj más csoportjait.

A felszínen zajló állandó küzdelem azonban valójában az együttműködés leghatékonyabb formája. Az élővilág „értékelő rendszere” rendkívül egyszerű: a cél az élőhelyen bármilyen forrásból elérhető energiából a legnagyobb biomassa felépítése. Az elsődleges energiaforrás a Nap fénye, amelyet a növények kötnek meg. A gyorsabb, nagyobb előnyben van; de az árnyékukban is nagy a küzdelem a maradék fényért. A bennük raktározott energiát az állatok táplálkozási piramisa hasznosítja újra; a rendszer minden pontján megtalálhatók a lebontók, akik egyszerű tápanyagokká alakítják az elpusztultakat, így a „hulladékot” ismét visszaforgatják.

A verseny nem más, mint a „lehetséges megoldások” állandó összehasonlítása, amely során a „pillanatnyilag jobb” kicsit nagyobb esélyt kap a fennmaradásra, elterjedésre. Ezáltal azonban az őt hasznosító szervezetek is nagyobb tápanyagforrást, szaporodási lehetőséget kapnak (kórokozók, paraziták, szimbióták, ragadozók). Másrészt, bár egyedek szintjén szó szerint élet-halál harc folyik, az élőhelyet tekintve a győztes nem pusztítja el, csak háttérbe szorítja a pillanatnyi feltételekhez kevésbé alkalmas vetélytársakat, akik a környezeti feltételek esetleges változása vagy a felülkerekedett faj, változat összeomlása esetén újra előtörnek. Mindez felülről szemlélve egy állandóan változó rendszert alkot, amely nem törekszik a katasztrófák kizárására, de minimalizálja a törvényszerű fajszintű összeomlások globális hatását.

Az emberi civilizáció fejlődése ugyanezt a versengést használta fel. A fejlettebb kommunikációs képességgel rendelkező csoportok kiszorították vagy magukba olvasztották a fejletlenebbeket. A magasabb szintű önszerveződést biztosító társadalmi rendszerek leigázták a szétszórtabbakat; ebben nagy szerepe volt az egyházak szigorú, hierarchikus felépítésének és jellegzetesebb, államok feletti szerveződésének.

Az agresszívabb, egyéni és helyi szempontok feletti érdekeket képviselni és megvalósítani képes rendszerek felülkerekednek a helyi közösségeken, így alakulnak ki a faluközösségekből az uradalmak, azokból az államok, majd a mai, nemzetek feletti bankok, befektetőcsoportok, cégek által uralt világ.

Mindez a verseny magasabb szinten ugyanúgy az együttműködés eszköze volt, amelynek révén az emberi társadalom a Föld bolygó egyetlen általunk ismert globális társadalmává alakult. A folyamatban részt vevő minden közösség gondolkodásmódjába kódolva hordozta a terjeszkedés, növekedés, szaporodás, térítés motívumát, és amelyik nem, az törvényszerűen alulmaradt a hódítókkal szemben, kivéve, ha azok számára teljesen értéktelen területet birtokolt. A hatékonyabb háttérbe szorította a sikertelenebbet, átvette a területét, és tovább növekedett, újabb és újabb területet szerezve.

A mai felemás állapot oka ezek után már egyértelmű: megszűnt az a magasabb szintű együttműködés, amely az egyedi szinten zajló versenynek háttérrel, igazolást, magasabb szintű ellenőrzést adott. A győzelme pillanatában a bukás felé induló, önelemzése szerint a piac törvényein és versenyén alapuló tőkés társadalom fejlődését annak köszönhetette, hogy minden verseny felett állt a szereplők összefogása a „kommunista blokk” ellenében. A két „blokk” versenye pedig a két markánsan eltérő, materialista társadalmi szervező elv közötti evolúciós harc volt a világalomért.

A piaci verseny gondoskodott a jobb megoldások túléléséről; azonban mindenképp felett érvényesült, hogy az „ellenségénél” is jobbnak kell lenni, és nem a nyereség maximalizálása a végső cél. Aki minőségben, hasznosságban, tartósságban nem volt elég jó, az „ellenség ügynöke” szerepében találhatta magát, aminél súlyosabb és abszolút a rendszer felett álló szelekciós tényezőt nehéz lett volna találni. Igen, megfelelő önbizalommal rendelkező vállalkozó (bármelyik blokkban) képes lehetett kijátszani, megkenni a rendszert, ám feje felett mindig ott lebegett Damoklész kardjaként egy olyan hithű, megvesztegethetetlen, dühös hivatalnok, párttitkár, államüggyész, ..., aki az egész birodalmat képes (a versenytársak aktív közreműködésével) felderíteni, és az ellenségtől félő tömeg által szétszaggatni.

A verseny fejlesztő hatását tehát kizárólag egy magasabb szintű együttműködés által támasztott, megkerülhetetlen szelekciós tényezőként viselkedő szabályok képesek stabilizálni. Ennek hiányában indult el mai világunk a kizárólag pénzügyi haszon által vezérelt verseny irányában, amely az erőforrások felhasználásában, az elkészült javak szükségességében, minőségében és elosztásában, illetve folyamatainak fenntarthatóságában egyaránt elfogadhatatlan. Ezért próbálkozik folyamatosan a legtöbb közösségformáló rendszer (vallás, politika) szinte állandóan ellenséggépet generálni, amellyel az elengedhetetlen magasabb szintű ellenőrzés erejét biztosítja.

Ez az út azonban nem járható, civilizációnk számára létkérdés, hogy a legutolsó globális konfliktusról csak múlt időben tudjunk beszélni, hogy Hirosima az első és Nagaszaki valóban az utolsó atomcsapás legyen. Egyetlen fegyverről lehet biztosan mondani, hogy ártalmatlan: amelyik meg sem jelenik az emberi elmében, ahogy biztonságról is csak akkor lehet beszélni, ha az emberek közössége olyan mintákat tartalmaz, amelyek az egyének között természetes módon keletkező minden érdekellentétet a felek számára megnyugtató módon képes kezelni.

„Örök életű”, minden valós céltól és objektív értékeléstől megszabadult óriáscégeink, bankjaink, állami hivatalaink élet-halál harca, túlélésért folytatott versenyének nincs semmilyen igazolható hozadéka: létezésük és küzdelmük célját elértük. Globálissá vált civilizációnk saját fennmaradása és továbbfejlődése érdekében kénytelen megfogalmazni egy új, magasabb rendű együttműködés céljait és szabályait, amelyeknek alárendelhető a verseny.

Jelen pillanatban ez talán túl egyszerű is: meg kell határozni azt a szükséglethalmazt, amelyhez minden egyes embernek születési helytől és időtől függetlenül fajtársunkként joga van (bár helyesebb ezt közös életterünk révén minden élőlényre kiterjesztenünk). Erre a szintre kell leszállítani a „fejlett világ”, és felemelni a „fejlődő világ” lakosainak ellátását, továbbá biztosítani kell, hogy kielégítésük ne ronthassa gyermekeink lehetőségeit. Ez a mai világból, gondolkodásból nézve mesének hangzik – valójában ez az első feladat, amelyet egy életterét teljes mértékben, további „szerzés” lehetősége nélkül belakó, magát intelligensnek tartó társadalomnak kötelessége megoldani: definiálni a rendelkezésre álló erőforrások igazságos elosztásának szabályait.

Ez a cél számtalan feladatot határoz meg, amelyek megvalósításához versenyre van szükség a legjobb ötletek és a legjobb megvalósítók között. A verseny célja azonban nem a túlélés, a „dicsőség”, a hatalom vagy birtokok megszerzése, hanem az, hogy valóban a legalkalmasabb résztvevők dolgozzanak a legjobb megoldáson, és mindenkinek jusson a tehetségéhez megfelelő feladat.

Egyidejűség

Civilizációnk működését, képességeit a legutóbbi időkig egy rendkívül komoly, ugyanakkor láthatatlan tényező befolyásolta: az információ terjedésének sebessége. A jelenség fontosságát nehéz elsőre belátni, azonban egy példa talán segíthet ebben.

A csillagászat a világűrrel foglalkozik, kutatja annak jelenségeit; egyvalamiről viszont keveset beszél: a világűr mai helyzetének semmi köze nincs ahhoz, amit látunk belőle. Nem csak hogy régen volt olyan, amilyennek látjuk – valójában *sosem volt olyan*. Két galaxis eltakarja egymást, de nem voltak egymás mögött, csak történetesen a közelebbi mozgása közben (pár millió évvel ezelőtt) éppen keresztezte a távolabbi felől felénk tartó (már akkor több millió éve utazó) fénysugár útját. Azt, hogy az Univerzum ma, ebben a pillanatban hogy néz ki, soha nem fogjuk megtudni a csillagászat segítségével, mert ehhez az elektromágneses sugárzás (fény, rádió, röntgen) egész egyszerűen alkalmatlan eszköz.

A fizika egyik kedvenc „informatikai játéka” Schrödinger macskájának kísérlete, mely szerint elméletben teremthetők olyan körülmények, amikor egy dobozba zárt macskáról nem eldönthető, hogy él-e vagy elpusztult, az esély minden pillanatban 50-50%. A kísérlet szereplői a gyakorlatban mi magunk vagyunk. Semmi nem zárja ki, hogy a földi civilizáció tizenötezer évvel ezelőtt véget ért, amikor egy (tőlünk akár egy jóteknő porfelhőjének révén láthatatlan) csillag összeomlása során olyan gamma sugárkitörést produkált, amely lesöpri az életet a bolygó jelentős részéről. Csakhogy ez a fény sebességével terjed, és még nem ért ide, és addig a pillanatig nem is fogunk tudni róla, amíg ide nem érkezik, és el nem takarít bennünket.

Ha mai eszközeinkkel véletlenül megtaláljuk egy idegen civilizáció nyomát, csak annyit fogunk tudni, hogy százezer vagy millió évvel ezelőtt valami történt. Minden híradásunk ugyanilyen időtávokban érhet el valaki mást – szép kis párbeszéd, ahol a felek százezer éveket várnak egy válaszra. Ha létezik egyáltalán galaktikus kommunikáció különféle fajok között, arról két dolog tudható: semmi köze nincs azokhoz az eszközökhöz, amikkel ma mi próbálkozunk, illetve: ők gyökeresen más, egyidejű univerzumban élnek, amiről mi most (a fény-palackposta ismeretében) semmit sem tudunk.

Ehhez képest mérhetetlen rövid történelme során az emberiség 99%-ának az akár 100km-es távolság is „végtelen” volt, hiszen nem ment olyan messzire, nem volt semmilyen kapcsolata ilyen „messzeségből”. Ráadásul azok a hírek, amelyek távolról érkeztek, mindig egy-egy utazón keresztül jöttek, így megbízhatónak egyáltalán nem voltak nevezhetők; a személyesen bejárható tartományon túl akár a mesevilág is következhetett volna.

Az intézményes oktatás, közösen elfogadott „igazságkép” már egy fokkal jobb helyzetet teremtett: képes volt összhangot teremteni a távol élő, egymást soha nem látó emberek fejében levő világképek között: mintha fényképeket mutattak volna a távoli dolgokról. Igaz, hogy soha nem voltam, és nem is leszek ott, de ha akarom, tudhatok a Kilimandzsáró hegyről, tudhatom, hogy emberek bejárták a bolygó minden zegét-zugát; elolvashatom, rajzokon, fényképeken megnézhetem, hogy mit láttak ott. Akkor, amikor arra jártak. Vagyis, az információ terjedési sebessége még nem sokat változott, csak jelen van, mint a csillagászat tudása a világegyetemről.

Természetesen a hadviselés, a politika ismét az élen jár: nekik a legfontosabb, hogy minél kisebb késsedelemmel, megbízható adatokat kapjanak a távoli történetekről. Megjelenik a futárszolgálat, a postagalambokkal felszerelt ügynökök; aki gyorsabban, megbízhatóbb információk alapján hoz döntést, nyer. Háborúban is, de a gazdasági küzdelmek során is.

A fejlődés pedig megállíthatatlan, jön a távíró, a telefon, a közvetlen, fénysebességű kapcsolat a bolygó tetszőleges két pontja között, ami ekkora léptékben egyidejűséget jelent: a két pont között az információ emberi közvetítő nélkül, csaknem azonnal és hiteles formában jelenik meg. A mindenki számára elérhetővé váló internet ezt a képességet terjeszti ki először a hadseregektől a politikusokra, majd az üzleti élet szereplőire, a médiára, és végül minden egyes emberre.

Ennek a folyamatnak éppen a felénél járunk. A politikai élet főszereplőitől már átvették a hatalmat a gazdasági vezetők: a globális egyidejűség olyan szintű pénzmozgást tesz lehetővé, amely minden nemzetállam lehetőségeit sokszorosan meghaladja. Nem mellékes módon: a pénzvilág vezetői maguk fűjték hatalmasra ezt a lufit, amelynek eredményeképpen ma több pénz összpontosulhat egy befektető kezében, mint amennyi értéket bármely állam, sőt, az egész bolygó fel tud mutatni. Ez is kétélű megállapítás, mert egyik oldalról azt mondja, hogy mindenkinél hatalmasabb, másik oldalról viszont azt, hogy a hatalma semmit sem ér valójában.

A hétköznapi ember számára ma az egyidejűség azt jelenti, hogy egy pályán versenyez a világ összes hozzá hasonló képességű emberével, legyen az mérnök, tervező, telefonos ügyfélszolgálatos, fröccsöntő üzemi munkás; és az nyeri a versenyt, aki olcsóbban tud még a vevő torkán letuszkolható árut előállítani. Az árat pedig az általánosan elfogadott életkörülmények határozzák meg: aki hajlandó barakkokban élni, és tizenkét órát robotolni, nyerni fog. Persze nem személyesen, hiszen ő várhatóan rövidebb ideig fog élni, mint emberhez méltó körülményeket kikövetelő távoli versenytársa, aki viszont amiatt kerül rossz helyzetbe, hogy munkanélkülivé válik, és mivel ez társadalmi szintű jelenség, lassan beszakad alatta a szociális háló.

A pénzvilág emberei, az elvileg a rendszert irányítók számára az egyidejűség azt jelenti, hogy számítógépes algoritmusok elemzik a folyamatokat, és igyekeznek töredék másodpercnyi előnyt szerezni a versenytársakkal szemben – az elemzés pedig kizárólag pénzügyi értékeléseken alapulnak, tőzsdei következmények előjelzésére koncentrálnak, minden egyéb szempont másodlagos. Mint Pilátus és Jézus viszonya, előbbi az abszolút hatalomként jelenik meg, mégis képtelen megmenteni Jézust, mert nem haladhat az elvileg általa vezetett tömeg közös akarata ellen.

Az egyidejűség, a globalizáció és a helyi különbségek kialakítása jelenleg a gazdasági hatalmat birtoklók kezében van. Ők szabályozzák, hogy mennyire legyen globális a világ, mennyire maradjanak fenn hihetetlen különbségek a régiók között, amiből ők hasznot húznak. Szabadalmakkal védik, perekkel fenyegetik a globális tudás áramlását, mert ebből nyereségük származik. Megfojtják az önálló közösségeket, mert minden szállítás, minden utazás őket gazdagítja; a globalizációt az áruk és emberek ide-oda mozgatásaként fogják fel.

A kevésbé fejlettek cenzúrával gondoskodnak arról, hogy ne juthasson el felfogásuktól idegen tartalom az emberekhez; az ügyesebbek a mindentudás illúziójával operálnak: a Google, a Wikipédia „mindent tud”, pedig csak a közösség átlagának tükörképe, a középszint; nem alkalmas a civilizáció tudatos önfejlesztésére.

Ironikus, hogy az „információs társadalom” középpontjában az internet végtelen szemétdombjának belső kapcsolatain alapuló értékelő rendszer áll (és csak remélhetjük, hogy kizárólag azon alapul, nincs mögötte befektetői érdekeken alapuló súlyozás vagy tiltás... vajon reális ez a remény?). „Világpolgári” kapcsolati hálónkat informatikai rendszerekben tároljuk számtalan személyes adatunkkal együtt, felkínálva mindezt azok számára, akik nemzetbiztonsági vagy fogyasztói szempontból elemezni kívánnak minket.

Még egy rövid kitekintés: ha létezik tőlünk idegen, galaktikus kommunikációra képes civilizáció, akkor az akár jelen is lehet bolygónkon, mégis képtelen velünk bármit is kezdeni. Addig, amíg fajtánk képtelen feldolgozni ezt a hozzájuk képes porszemnyi, bolygószintű egyidejűséget, addig teljesen értelmetlen bármilyen, ennél nagyobb rendszerről beszélni.

Az egyidejűség azonban megállíthatatlan. Minél több valós idejű információ birtokába kerülünk, annál nagyobb a feszültség, az értetlenség afelett, hogy hogyan vagyunk képesek ennyire ostoba módon bánni természeti kincseinkkel és emberi erőforrásainkkal. Hogy létezhet, hogy mérhetetlen sok ember él ma, ebben a pillanatban elfogadhatatlan körülmények között? Kinek jó, ha a gyerekeimmel egykorú szerencsétlenek kezébe fegyvert adnak, kábítószerrel tömik őket, és lövetik egymást halomra? A sor a végtelenségig folytatható...

Ma elértünk abba a korba, amikor egy hang, egy szó, egy gondolat bárhová eljuthat a világban. Egy jó ötletnek sincs már helye páncélszekrényekben, szabadalmi, ipari védelem mögött. Képesek vagyunk globális álmokat megfogalmazni, és ezek nem luxusvillákban, világuralomban vagy a világ keletkezésének megfigyeltetésében öltenek testet, hanem abban, hogy olyan életmodellt alkossunk, amelyet minden egyes embertársunkkal képesek és hajlandóak vagyunk megosztani. Képesek vagyunk virtuális templomot létrehozni a tudásnak, amely a mai szintre emelt, és valódi megbecsülést adni a munkának, amely táplál és fenntart bennünket, és végre harmóniát teremt köztünk és környezetünk között.

Kylkhor, Gólem

A tibeti Pema Tense szerzetesnek, amikor elérte a spirituális fejlettség megfelelő fokát, mestere, Kang Rinpoche azt a feladatot adta, hogy idézzon meg egy tanító szellemet (Yidam). Ez egy hosszú folyamat, meg kell találni a megfelelő helyet, aztán egy mágikus ábrát kell létrehozni (ennek neve kylkhor). Ezután a tanítvány hónapokat tölt el a kylkhor előtt, folyamatosan arra koncentrálva, hogy egyszer csak megpillantja a kylkhor belsejében a szellemet. Ha ez sikerült, akkor meg kell hallania a hangját, megéreznie az érintését, végül rávenni, hogy hagyja el a kylkhor kereteit, és szabadon járjon mellette – ebben az állapotában már más is valós létezőként érzékeli a szellemet. Pema Tense a Himalája hegység egy elhagyatott barlangjában sok-sok hónapos erőfeszítéssel végrehajtotta a feladat minden lépését.

A mester ekkor azt mondta tanítványnak, hogy őrá már nincs szüksége, mert a szellem folytatja majd a tanítását. Pemában – habár a yidam olyan dolgokat tudott, amiket ő maga nem, megtett dolgokat, amiket ő maga nem tudott megtenni – kétely ébredt, úgy érezte, hogy a yidamot nem megidézte (tehát az nem egy tőle függetlenül létező istenség), hanem saját teremtménye, belőle származik. Mestere megfeddte, és szigorú meditációs gyakorlatokat írt elő számára, hogy elűzze a szentségsértő kételkedést. Mindezek dacára Pema kételkedése csak erősebbé vált, így visszatért mesteréhez, és elárta problémáját: képtelen megszabadulni attól a gondolattól, hogy a yidam nem valóságos. „Nem látod? Nem hallod? Nem olyan valóságos számodra, mint maga a Himalája?” – kérdezte a mester. „De igen” – válaszolt a tanítvány –, „mégis az a meggyőződésem, hogy ez csak az elmém terméke.” – „Nos, akkor végre megértetted a leckét” – mondta a mester.

A zsidó kabbala szerint a megfelelően képzett rabbi számára lehetséges, hogy agyagból embert formázzon, majd életre keltse azáltal, hogy a héber „igazság” szót írja a homlokára, leállítani pedig a szó első betűjének letörlésével lehet, így ugyanis a felirat jelentése „halál”. A sebezhetetlen, fájdalmat nem érző, félelmet nem ismerő, hatalmas erejű gólem szolgálni fogja alkotóját, de vigyáznia kell vele, ugyanis nem tud beszélni, nincs lelke vagy értelme, ezért minden parancsot szó szerint, gondolkodás nélkül hajt végre, ráadásul minél tovább létezik, annál nehezebb irányítani. Törvény továbbá, hogy *Sabbath*, az Úrnak szentelt pihenés napján nem lehet életben. A legenda szerint a prágai Löw rabbi ezt felejtette el, ezért góleme, akit a zsidó negyed elleni erőszakos támadások kivédésére hozott létre, őrjöngeni kezdett, és a fél várost lerombolta, mire meg tudta állítani.

Ezek a történetek sok tanulságot hordoznak az emberi teremtettség hatalmáról és sebezhetőségéről egyaránt. Ma túlnyomó részben egy általunk teremtetett világban élünk. Időnk jelentős részét olyan gondolatok foglalják le, amelyek nem a valós (étel, ital, környezet, emberek), hanem az általunk teremtetett világra vonatkoznak (árucikkek, politika, gazdaság, karrier, szórakozás). Ez a világ egy általunk teremtetett, mérhetetlen hatalommal rendelkező, önálló lényként viselkedik, érzéketlen a fájdalomra, nem fél semmitől. Valójában mi magunk alkotjuk, egyedi fájdalmaink, szenvedésünk és bukásuk a gólem testében zajlik, ám gond nélkül lecserél bennünket a helyünkre várakozó versenytársainkra.

A gond is ugyanaz vele: nem tartottuk tiszteletben a gólem megalkotásának szabályait. Nem vettük figyelembe, hogy a gólem mindent szó szerint értelmez, nincs benne „lélek”, amely figyelembe venné a tettek következményeit, hosszú távú hatásait, a gyengébbekre gyakorolt hatását. Ha azt mondjuk neki, hogy „az ember a legnagyobb érték”, illetve azt, hogy törekedni kell a hatékonyságra, akkor a gólem lecseréli a helyi „értékes” embereket távoli, arctalan rabszolgák tömegére, igyekszik minél kevesebbet használni a túl értékes nyersanyagból. A gólem eszköz, amelyet használni kell, és a használatával járó felelősséget értelmetlen átruházni rá, és a „gazdasági törvényszerűségekre” hivatkozni.

Életben hagytuk Sabbath napján. Profán megfogalmazásban: az Úr rendelése szerint minden hetedik napot tölts azzal, hogy megsejleled, mit csináltál az elmúlt hat nap során, és ezt ne a megszokott tevékenységi körben tedd, hanem az Ő színe előtt, vagyis egy abszolút, teljes hatalom és tudás birtokában ítélő külső szemlélő előtt, a teljes felelősség tudatában, kifogások és mentségek nélkül. Ez az idő az ember és Isten személyes találkozásának van rendelve, a gólem, az ember által teremtetett szolga nem szólhat bele, az életét meg kell szakítani. Megtörtük ezt a szabályt, nincs az életünkben egy állandó szembenézés minden tettünk következményével, felelősségünkkel; ezért az általunk teremtetett, mérhetetlen hatalommal rendelkező gólem őrjöngeni kezdett. Pusztítja városunkat – természetes életterünket, és minket magunkat is veszélyeztet.

A gólemet mi teremtetjük azáltal, hogy agyagból gyúrtunk egy alakot: saját rendszerünkben modelleztük az életet, evolúciót, emberi gondolkodásunkat, majd ráírtuk a homlokára: „igazság”. Igaznak tartjuk a pénzügyi törvényeket, gazdasági szabályokat, élőknek hisszük a gólemet, és elfelejtettük, hogy hét naponként le kellene törölni a homlokáról ezt a szót, és az eszköz helyett önmagunkba, erkölcsi törvényeink felé kellene fordulnunk; elfelejtettük, hogy képesek vagyunk felülemelkedni a gólemen. Ettől aztán a gólem egyre irányíthatatlanabbá vált, hiszen mesterei, mi magunk nem hiszünk már a felette való hatalmunkban, sőt, inkább hazugságokba menekülünk a felelősségtudat elől.

A gólem azzal állítható meg, hogy a homlokára írt „igazság” szó első betűjét, az aleph-et (alfa, az első betű, a kezdet, a születés, teremtés jele) letörljük; a megmaradó betűk jelentése: halál. Akár úgy is fordítható ez a gondolat, hogy ez nem a gólem elpusztítása, hanem lényegének megjelenése. Mi írtuk rá, hogy ő az igazság, hogy valóban létezik, de ha teremtető erőnket elvonjuk tőle, a helyén a halál marad: a gólem maga nem élő, és halált hoz mindenre, amivel érintkezik. Más szóval: ahhoz, hogy ne tegyen tönkre mindent, a mi hitünk, teremtető erőnk, felelősségünk elengedhetetlen.

A tibeti változat tanulsága hasonló, bár máshová vezet. A yidam, a gondolkodásunk által teremtetten lény, ha elég időt töltünk vele, pontosan olyan valóságos lehet, mint akármelyik tőlünk független létező, a különbség teljesen elmosódhat. Egyformán valóságosnak tűnik egy földműves, egy asztalos, egy ápolónő, egy adóellenőr, egy bankár vagy egy miniszterelnök, azonban míg a földműves munkájának eredménye a kenyér, amelyet megeszünk, az asztalos készíti a szekrényt a házunkba, az ápolónő a gyógyulásunkért küzd, addig a többiek egy általunk kitalált rendszer különböző pontjain, magának a rendszernek a fenntartásán foglalatostkodnak. A mai „gazdasági válság” egyértelműen mutatja, hogy a rendszer fenntartói hatalmuknál fogva sokszoros és indokolatlan túlsúlyba kerültek a valós értéket előállítókkal szemben, ezért a „csinált világ” beteg. Ez pedig hatalmas szerencse, mert így talán fellebben az állandó mesék és rejtegetések függőnye, és kiderül: a valódi világgal is óriási baj van; ha valami dolgunk van, az egyáltalán nem a pénzügyi rendszer, a bankok, a mobiltelefon-gyártók vagy az autópálya megsegítése, hanem bolygónk és civilizációnk megmentése az előbbiektől.

A kylkhor megteremtése és elpusztítása törvényszerű része a tanítvány fejlődésének – ez valószínűleg az emberi civilizáció szintjén is ugyanígy elkerülhetetlen. A yidam, hiába írja le mesterünk tanító szellemként, nem hordoz tőlünk független bölcsességet. Nincs mit tanulnunk csinált világunkból, politikánkból, gazdaságunkból, történelmünkben: mindez nem külső forrás, hanem saját gondolkodásunk hatalmasra nagyító tükré. Ne feledjük el: fejlődésünk érdekében elengedhetetlenül fontos, hogy létrehozzuk, hogy eleinte külsőként fogjuk fel, megcsodáljuk hatalmát és erejét. Aztán magunkra ismerünk benne; majd minden erőnkkel küzdünk a bennünk felmerülő kétellyel szemben, amely azt sugallja, hogy az egésznek semmi értelme, hogy valójában nincs is ott, az egészet csak mi magunk teremtettük. Fontos, hogy minden erőnkkel akarjuk hinni valódiságát, és végül mégis elbukjunk, és rádöbbenünk: valóban nincs ott, valóban csak mi találtuk ki, és hagyjuk elenyészni, mint bármely más kőszá gondolatot.

A tibeti misztérium megvilágosodást ígér a tanítványnak, amikor megéli ezt a váltást, annak felfogását, hogy lényegében bármi a világon lehet ugyanilyen, általa teremtetten, meggyőződése és tapasztalatai által fenntartott illúzió, és hogy a lényeg mindig a látható, megtapasztalható dolgok mögött keresendő. Vajon ezt az analógiát követve mit jelenthet egy globális, fajsztintú megvilágosodás?

Miért jó a válság?

A mostani válság nem más, mint a nagyon régen eltitkolt, feledni vágyott igazság felszínre kerülése: ha hagyjuk, hogy az értékmérő, a pénz elszakadjon a civilizáció értékfogalmától (legyen az emberi érték vagy környezeti erőforrás), akkor semmi nem állítja meg azt a folyamatot, hogy bármely összeget leírhatunk egy papírra, számítógépbe – ez nehézséget mindig csak akkor fog okozni, ha valaki be is akarja váltani valamire. Hatalmas adagokat lehet belőle tologatni, függetlenül attól, hogy például egy országban valójában hányan termelnek értéket, és velük szemben hányan élnek szállításból, forgalmazásból, reklámból, irányításból és így tovább.

Most a csúf északi szél becsukta a mesekönyvet, és bár igen sokan fáradoznak azon, hogy újra visszaaludjunk, még nem látszik az a folyamat, amelytől mindenki újra megnyugodva visszasüllyedne a szép új világról szóló álmodozásba.

Nem is szabad, hogy sikerüljön. Az ajtó előtt ugyanis egy valódi szörny, egy a mainál nagyságrendekkel komolyabb válság álldogál, és egyelőre még türelmesen vár: kifogyó energiahordozó-készlet és a bolygó klímaváltozásának ezer kegyetlen következménye (valójában az ő előrevetett árnyéka tombol most a tőzsdéken, nem maga a tény, hanem a tőle való félelem okozza a pánikot: mindenki tudja valamilyen szinten, hogy ezen az úton nincs „előre tíz év”, nincs maihoz hasonló jövő).

Még vár, még talán van néhány évünk arra, hogy kicsit álmos szemmel ajtót nyissunk neki, beengedjük a házba, és elbeszélgezzünk arról, hogy merre is kell fordulnunk annak érdekében, hogy még gyermekeinknek is legyen jövője, döntési szabadsága, ne váljon a mi gondatlanságunk következményeinek játékszerévé. Ha ezt nem tesszük meg, ránk dönti a házat, mi meg, rajzfilmes képpel élve, ott maradunk egy szál ajtóval a kezünkben...

Jó ez a válság! Szembesülnünk kell vele, milyen is az, amikor egy egész iparág (nevezetesen az évtizedek óta csak a marketingből élő, a józan ésszel indokolható szintet nagyságrendekkel meghaladó méretű autópár) megroppan, százezrek, milliók megélhetése kerül veszélybe, országok költségvetése borul fel miatta.

Az ökológiai értelemben fenntartható állapot kialakítása ennél sokszorta nagyobb átalakulást követel. Amikor végre komolyan vesszük, és felmérjük a távolsági szállítás ma szőnyeg alá söpört járulékos károkozását és költségét, a teherhajó-, kamion-, repülőgépflokkok hirtelen megszűnnek létezni, mérhetetlen töredékeikre húzódnak össze. Megszűnik a távolsági turizmus, mert hirtelen megint túl költségessé válik az utazás; azok a közösségek, amelyeket a „pihenni vágyók” érdekében teljesen tönkretettünk, egyik pillanatról a másikra bevétel nélkül maradnak. Ha hajlandók leszünk civilizációnk szervezésében valóban jól használni az informatikát, az önrányítás nyomtatványtologató vízfeje szinte teljesen megszűnik létezni. Szükségelenné válik a pénzzel való bűvészkedés óriási apparátusa. Ha megszűnik az ipar mindent szabadalmakkal védő, mindent ezerszer újra feltaláló és megvalósító, szükségtelen és egyenest a kukának tervezett tárgyakat alkotó hozzáállása, a valós igényeket a jelen kapacitás csekély hányadával képes lesz kielégíteni. Egészséges önértékeléssel rendelkező egyének világában kipukkan a divat, a luxus, a kozmetikumok csodavilága... Vajon mit fogunk csinálni akkor?

Borúlító jóslat szerint mindnyájan kis földcséken próbálunk majd élelmet termelni, véres harcokat vívunk ételért, vízért; nevetséges fertőzésekben pusztulunk el, mert a ma ismert és természetesnek tekintett civilizáció megszűnik létezni. Vagy: szembenézünk ezekkel a kérdésekkel, nem menekülünk előlük ebbe a mai rémálomba, és megtervezzük a jövőt, gondot viselve minden egyes emberre minden erőnkkel segítjük őket megérteni a folyamatot, és együtt, vállvetve viseljük a feladatokat és a következményeket. Nem a gépek, civilizációk, vallások vagy a szerencsétlen rongyos túlélők háborúját és hasonló változatos önpusztító fantáziaképeket, hanem azt a 21. századot, amely után lesz, aki számolja a 22.-et, és elégedett, sőt, némi elnéző mosollyal büszke lesz őseire: miránk...

Divat csodálkozva tekinteni önmagunkra, hogy „de hiszen ennyi mindent tudunk a klímaváltozásról, hogyhogy nem teszünk ellene semmit?” Pedig a válasz rendkívül egyszerű: arról van szó, hogy mi globálisan oroszlánnak látjuk magunkat, amióta az eszünket tudjuk, és minden, amit teszünk, és amivel tönkretesszük a bolygót, az oroszlánságból fakad. Ahhoz, hogy túléljünk, báránnyá kellene válnunk... Globálisan, minden egyes emberre nézve meg kellene változtatnunk saját jelenünket (minél fejlettebb részén élünk a világnak, annál inkább) – annak érdekében, hogy legyen jövőnk. Sőt, hogy pontosabb legyünk: egyáltalán rendelkezünk kellene olyan jövőképpel, amellyel tudati és érzelmi szinten egyaránt azonosulni tudunk, de amelyet képtelenek vagyunk felrajzolni a mai világ „fejlődési” irányának mentén. Nincs átmenet, nincs az a kanyar, ami minket egy valóban szép világba a maiból elvinne.

Van ma egy szép nevű mozgalom: Lehet Más a Politika. Minden tisztelem azoké az eszméké, amelyek mozgatják, de... Van új ismeret mögötte, olyan, amit nem tudunk öt (mondjuk Soros György vagy klímakutatók elemzése), ötven (mondjuk Ökotópia) vagy éppen kétezer-ötszáz (Lao-ce) éve, ami most, ebben a pillanatban gyökeresen átrajzolná az érdekviszonyokat? Másrészt, itt nem volna érvényes az evolúció törvénye?

A politika az, amit ma látunk belőle (illetve nyilván csak a „napos” oldalát látjuk, a háttérben még sokkal sötétebb a történet). Évezredek társadalmi evolúciója alakította ki a szerepeket, a viselkedésmintákat, folyamatokat. Nyilván „lehet más”, ahogy lehetnének kék egerek, hatlábú paripák, és mindenekelőtt, minden oroszlán megmaradhatna édes cicának, hogy később ne gyilkolja meg azokat az aranyos zebrákat. De nem... Társadalmi életünkből szavannát csináltunk, sok kérődzővel és tökéletes ragadozókkal, mindenki játssza a saját szerepét; a mesék, amelyekben a főhős csodákat tesz, és teljes idegenként viselkedve túlél lehetetlen dolgokat, szimbólumok csupán, és ilyen formában nem ültethetők át a hétköznapi életbe. A „politika” nem lehet „más”, mert *pontosan az, amivé általunk válhatott.*

Mi magunk lehetünk mások. Egyetlen út van: tudatára ébredni annak, hogy hiába mérhetetlenül hatalmas ez a világ, mégiscsak mi magunk, egyenként alkotjuk és álmodjuk meg olyannak, amilyenné válik. Ha hajlandóak vagyunk szembenézni azokkal a kérdésekkel és problémákkal, amelyek megbénítanak, és ebben a mai rémálomban tartanak bennünket, igenis tehetünk azért, hogy másként legyen; felelősek vagyunk, és ha ezt felvállaljuk, alkotói lehetünk világunk folyamatainak. Arra persze garancia nincs, hogy képesek is leszünk megteremteni ezt a „másik világot” – ez hit kérdése. Az viszont biztos, hogy ha nem indulunk el ezen az úton, egy másik világ fog eljönni hozzánk, de olyan, amelyet nagyon nem szeretnénk látni.

Kiút

A hátsó kijárat

Elemzésem szerint a mai állapotból két lehetséges kijárat van; a helyzet leginkább egy rakéta fellövésére hasonlít. A most hátsó kijáratnak nevezett lehetőség az, hogy a rakéta egy csúcspontot elérve visszafordul, és egy ívet bejárva ismét földet ér. A másik változat szerint, amellyel az egész könyvben foglalkoztam, a rakéta az első fokozat kiégésével új hajtóművet indít be, folyamatos gyorsulással az ív tetőpontját felfelé hagyja el, és eddig ismeretlen világ felé veszi útját. A könyv mégsem lenne teljes, ha nem ejtenék szót az alternatív befejezésről.

Az emberi közösségek fejlődését a homogén irányítás kiterjesztése, az egyre nagyobb erőforrás-koncentráció vezérelte. Minél nagyobb embertömegre és területre terjedt ki a vezérlés képessége, a központban annál nagyobb erőforrás-felesleg keletkezett, amely lehetővé tette mind több ember kivonását a közvetlen termelő folyamatokból. Ez volt a tudósok, művészek, irányítók „kasztja”, akik a közösség további fejlődésének irányát megszabták, eszközeit kialakították. Nekik születésük jogán másik világ jutott, mint a tömegnek; az ő történetükről szól a szintén általuk vezetett történelem, míg a kiszolgáló tömeg élete nem sokat változott századokon keresztül. Az irányítható tömeg mérete, a birtokolható terület nagysága a rendelkezésre álló eszközöktől (kommunikáció, hadsereg) és a szomszédoktól (hadi erőviszonyok, szövetségek) függött, ezek állandó felső korlátot jelentettek.

Ugrásszerű változást hozott, amikor a tudományos fejlődés belülről áttörte a felső kaszt burkát az ipari forradalom során: a találmányok kiáradtak a tömegbe, és átalakították annak szerkezetét, az „egyszerű ember” és a tudás viszonya megváltozott: megszerezhetővé, fejleszthetővé, uralhatóvá vált. Mindez hirtelen megnövelte az erőforrás-felesleget, már több nem-termelőt bírt biztonságban eltartani a rendszer; illetve kiderült, hogy a szellemi képesség nem születési előjog, így érdemes a nép között is halászni, tanítani és kiemelni a tehetségeket (ez korábban a népességet mélységében behálózó egyház előjoga volt). A megnövekedett fejlesztői kapacitás gyorsan dolgozott, egyre újabb találmányokat forgatott vissza a termelésbe, a spirál óriási sebességű fejlődést hozott.

Ugyanez a fejlődés vezetett el a világháborúkhöz, majd az azt követő hidegháborúhoz, hiszen a közösség alapvető terjeszkedő, a szomszédra vetélytársként tekintő szemlélete nem változott, a képességet továbbra is a homogén módon irányítható terület és embertömeg nagyságával mérte. Így jutottunk el a mai állapothoz, amikor megszűnt a vetélytárs, a felszínen működik a homogén irányítás: mindnyájan ismerjük és beszéljük a pénz nyelvét.

Ez a világ azonban nem tökéletes: a milliárdnyi, a demokrácia, felvilágosodás, szólásszabadság és egyenjogúság eszménye által táplált ellentétes érdek kaotikussá teszi; a hatalmasra duzzadt ellátóipar, mialatt óriási üzletet csinál a tömeg elbutításából és mesterséges igényeik kielégítéséből, mohón falja fel a bolygó utolsó erőforrásait. A rakéta túljutott a felső holtponton és zuhanni kezd... Ha ebben a formában marad az irányítás, akkor hatalmas árat fogunk fizetni érte, a pénzügyi irányítás összeomlása (amelynek szelét már érezzük) totális káoszt, a globális szövet cafatokra szakadását eredményezné. *Le kell* eresztenünk az önmaga törvényei által a szakadás határáig pumpált lufit, csökkentenünk *kell* fajunk fogyasztását.

Lehetőségként fennáll, hogy a régi minta szerint újból kettészakad a világ irányító és fenntartó kasztra. Ehhez az szükséges, hogy a fenntartók ismét engedelmes, tudatosan alárendelt szolgáló legyenek az irányítóknak, önmaguk örömmel mondjanak le szabadságukról a biztonság (kenyér, munka, béke) fejében. Véleményem szerint ma nagyon közel állunk ehhez: hatalmas tömegek váltak 5-10-20 évre kilátástalan módon a pénzvilág foglyaivá, létbiztonságuk egyedül az árfolyamingadozástól, furcsa és érthetetlen mérőszámok változásától függ. A szociális és egészségügyi biztonság szintén a pénz függvénye, valójában a lakás, munka, gyógyulás, élet állandó veszélyben van.

A pénzvilág urai, ha képesek összefogni, megtehetik, hogy a pénzügyi-irányítási válságra, erőforráshiányra és az egyre nyomasztóbb ökológiai problémákra hivatkozva (ne feledjük el: néhány éven belül sok millió ember szembesül életterének megszűnésével a tengerszint emelkedése miatt, míg mondjuk India lakosságának egy része a vízkészlet apadása miatt az éhhalál küszöbére kerülhet) a területi teljhatalom (a nemzetállamok függetlenségéről már évtizedek óta nem beszélhetünk) és az informatikai eszközök birtokában globális szükségállapotot rendelnek el. Ennek jogán erőszakkal visszaszoríthatják – pontosabban a globális tömegtől elkobozva saját, kis létszámú csoportjuknak tarthatják fenn – a pazarlást, és valóban „rendet csinálhatnak” a bolygón, egyfajta felvilágosult istenkirályság formájában ténylegesen biztosíthatják az időközben óhatatlanul megfogyatkozó népesség biztonságát. Jelmondatuk több ezer éves, így szól: „*A néppel el lehet érni, hogy a helyes utat kövesse, de nem lehet elérni, hogy meg is értse azt.*” (Konfucius)

Ezzel a megoldással az a problémám, hogy soha nem sikerült megvalósítani. Minden kor új uralkodói abban a hitben kezdték működésüket, hogy kommunikációs és irányító képességeik, fegyveres erejük sokszorosan meghaladja a korábbi generációkét, ez biztosítja számukra a stabilitást. Mindnyájan elfelejtették olvasni a történelmet, és megtanulni belőle a következő szabályokat:

Mindig van belső ellenzék. Hiába a legjobb szándék a kezdetekkor, az ellenkezés örök, és ha egy társadalom (amely szerkezete miatt „közösségnek” nem nevezhető) hatalma erőn és tiltásokon alapul, az uralkodó előbb-utóbb szembesül vele. Egy idő után már kénytelen erővel fenyegetni, majd alkalmazni is azt, végül óhatatlanul bizonyítékát adja korábban csak feltételezett gonoszságának, és elveszíti a tömeg támogatását.

A vezető réteg mindig elrothad. A szép eszmék lassan berozsdásodnak a hatalom mindennapjainak mámorában, a kíméletlen belső szelekció törvényét felpuhítják az emberi kapcsolatok és érdekviszonyok, mindig kifelé csúszik a „megtehetném...”, „megteszem titokban”, „versenyzek a többiekkel abban, hogy melyikünk tudja csúnyábban...” határa; a generációk elvesztik személyes kapcsolatukat azzal a motivációval, amely az őket csúcsra emelő rendszert megalkotta.

Mindig van konkurens rendszer. A pénzvilág hatalma ma elsöprőnek tűnik – a felszínen –; valójában (időnként már látható módon) élet-halál harcot folytat a vallással: a „terület” kétségkívül az övé, de a „tömeg” minden egyes tagjáért szobáról szobára kell megharcolnia.

Valóban sikerült álmovilágba ringatni-kergetni minket. Valóban sikerült sekélyessé tenni az oktatást, az ismeretekkel, tudással való viszonyt, állatkertbe zárnivaló a bölcsesség fogalmát. Sikerült megrontani az emberek közvetlen kapcsolatát, számtalan ríktó színes mozaikdarabbal helyettesíteni a tükörképünket, és már nem látjuk önmagunkat. Sikerült érthetlenné tenni az emberi közösség fenntartásához elengedhetetlen fogalmakat, mint tisztelet, alázat, becsület, szeretet... Sikerült a politika foglyává tenni minden értelmes gondolatot: bármi jót mond valaki, ha néhány százalék szavazatot remél mögötte, valamelyik párt ügyis felírja a listájára a többi, jellemzően teljesíthetetlen ígérete mellé – aztán lehet próbálkozni azzal, hogy „én nem vagyok ..., csak ezt az egy dolgot szeretném”. Számtalan felmérés mutathatja, hogyan közeledünk napról napra az irányítható csordához.

Ahogy a történelem is megmutatja: az ember természetes állapota nem ez. Egy reménytelen helyzettől való félelmében beteretelhető ugyan egy akolba, de a kulcs nem a félelem, hanem a kilátástalanság. Ha esélyt lát arra, hogy előrelépjen, vállalja a félelmet, a veszélyt, akár a pusztulást is azért, hogy eszméinek, a közösségnek javára legyen. A pénz, a fizikai hatalom nem tudja sokáig uralni az embert, hiszen képtelen legmélyebb, legszentebb vezérlő elveit, fogalmait kezelni. Hiába hirdeti meg ma a végső vallásháborút, hiába tartja gyerekesnek, vagy festi a vadállat képét azokra, akik a felszínen is képviselik hitüket – ezzel örök harcra és végül vereségre kárhoztatja önmagát.

Ezért nem kívánok foglalkozni az irányított földet érés „hátsó kijáratával”, helyette azt keresem, hogy a most valóban zuhanó rakétán hogyan lehetne begyűjtani a következő fokozatot, mellyel előre, egy valóban ismeretlen világ felé törhetünk ki mai kaotikus helyzetünkéből.

Minél rosszabb, annál jobb

Rogyadozik az a csodálatosan felépített világméretű piacgazdaság, egymás után érkeznek a hírek bankcsődökről, állami beavatkozásokról, semmivé olvadt vagyonokról, az ingatlanpiac összeomlásáról, recesszióról. Hiába az intelligens, jól öltözött és jól fizetett pénzügyi szakértők hada, szerintem lassan kénytelenek meghátrálni egy egyszerű tény előtt: ha az emberek által vásárolt holmik jelentős részét a világ másik végén állítják elő (a köolajtól a ruhákon, cipőkön át a játékokig és elektronikai termékekig), akkor hiába olcsóbb minden, felborul az egyensúly, és kifelé fizetek folyamatosan. Ez ideig-óráig, csinált pénzzel (hitelek) eltakarható, de aztán könyörtelenül visszaüt.

Vegyük például a magyarországi politikát: elvileg a köz ügyeivel foglalkozó, valójában saját hangjukba szerelmes hősök és primadonnák huzakodnak végtelen szappanoperákban, miközben saját bőrünkön érezzük, hogy az egészségügyi rendszer, a szociális fenntartórendszerek, az oktatás valahogy minden évben nehezebb helyzetbe kerül, minden „adócsökkentés” után egyre kevesebb pénz marad a zsebünkben; további iszonyú pénzeket felemésztő kirakatperekben a valódi haszonélvezők mosolyogva sétálnak el a zsebünkbeli hiányzó milliókkal, milliárdokkal.

A média harsogása egyre irritálóbb. Persze a csodavételkedők ezredik fordulójába már lasszóval kell fogni a leendő tehetségeket, és kicsit fárasztó már a hullócsillag-gyár, a bemondogató-show, meg a „csak azért is rájövök, hogy belezte ki – fröccs reccs bumm” filmek.

Egyre kevesebb „igazi férfi” hiszi el, hogy az új illatszer, borotvazselé, szeszes ital vagy csodaautó teszi őt igazivá – szemben a dugóban történő araszolással vagy tülekedéssel; ugyanez samponra, tisztítószerre, joghurtra, a nyolcméteres plazmatévé annyival nem jobb a hétméteresnél... A „nagy felbontású digitális műsorszórásra való átállás” országos programja mellett óhatatlanul felmerül: nincs véletlenül egy-két fontosabb dolog, mint ez (azon kívül, hogy ami az egyik oldalon kiadás, az a másikon nyereség)?

Sajátos pillanat: a kör két vége lassan összeér: a kaliforniai „csúcsfogyasztó” életébe a túlterhelt ellátó hálózatok révén ugyanazok a problémák törnek be, amelyekről úgy gondoljuk, hogy csak a világ végén jelenthetnek gondot: nagy területre kiterjedő áramszünetek kényszerítik őket közös gondolkodásra, kisebb, közösségi alapú energiafelhasználásra, helyi energiaforrások és házon belüli energiagazdálkodásra – olyan eszközök fejlesztésére, amelyek már valóban változtatás nélkül felhasználhatók az energiahányos Afrikában, Indiában, Ázsiában is. A valóban megbízhatóan működő eszközök többet érnek, mint egy olyan csodamasina, amelynek csak a sötét képernyőjét bámulhatom, amikor a leginkább szükségem lenne rá.

A fásultság, végtelen unalom és kiábrándultság nem kellemes érzés, de alapvetően jó. Azokról az eszközökről, amelyek igyekeznek egységes, százalékokkal és mutatókkal mérhető tömeggé formálni bennünket, egyenként kiderül, hogy mennyit érnek, ugyanakkor mibe kerülnek nekünk és a bolygónak. A király meztelen, hiába a kikiáltók hangos üvöltése, a fizetett hangulatcsinálók suttogása a tömegben – az ember újra keresni kezdi szomszédja kezét.

Tudjuk már, hogy a bennünket pirosra, narancsra, kékre vagy zöldre festő, százalékokért bármit kimondó „teamek” folyamatosan lesnek, méregetnek minket; minden óhajt és az ellenkezőjét is felírják zászlajukra – csak sajnos oly kevés már ott a hely a korábbi elvek, ígérek mellett.

Így aztán egyre erősebben vágyunk arra, hogy valaki végre mondjon igazat, ha fáj is – és ne hagyja abba csak emiatt. Igenis szúrja a tüt, vágja a húst, fájjon, ha kell; de szeretet, felelősségtudat és hit legyen a szemében, ne tartson poharat a véremnek, és ne koccintson vele a műtőasztal alatt.

Ma mindez vágyálom csupán, és nem a szereplők miatt, mert bár ők egyénileg természetesen felelősek az általuk okozott kárért, de ha lecseréljük őket, ugyanolyanok állnak a helyükre. De talán éppen ez tesz minket elég erőssé, elhatározottá ahhoz, hogy felvállaljuk és kimondjuk: igen, én magam vagyok ez a rendszer.

Magam vágytam arra, hogy szebb világot hazudjanak nekem, én kívántam, hogy elvakítsanak, elkábítsanak, és magam is részt veszek mások becsapásában. Most viszont látni akarok, színről színre úgy, ahogy a dolgok vannak, és igazat akarok mondani akkor is, ha ez sokba kerül nekem, mert megcsömöröltem már ettől a kusza, önmagának folyamatosan ellentmondó rendszertől, amelynek része vagyok. Leesni az ágyról nagyon kellemetlen, de ha ez szükséges ahhoz, hogy végre felébredjünk egy lázálomból, akkor megéri.

Pozitív minták teremtése, a kártékonyak kizárása

Jelenleg világunk folyamatait „racionálisan”, szakterületekre bontva vizsgáljuk, ezek törvényszerűségei alapján értékelünk és cselekszünk. Ezzel az a gond, hogy maga a megközelítés hibás. Vizsgálhatom egy embercsoport problémáit oktatási, szociális, bűnügyi, gazdasági, etnikai, vallási stb. szempontból, levonhatok következtetéseket, terveket alkothatok. Mindezek szükségszerűen tévesek lesznek, a beavatkozások kisiklanak, mert az a csoport, ahogy a világon minden, rendszert alkot, nem emelhetek ki egy-egy szempontot, nem vizsgálhatom azt elkülönítve a többitől, nem módosíthatok a működésén csak egy szempont alapján.

Felismerve, hogy mind az emberi gondolkodás, mind pedig maga a világ összes jelenségével „rendszereket” alkot, a feladat a minták, a rendszerek jellegzetességeinek és ezek kölcsönhatásainak felismerése, majd a tapasztalatok alapján újabb gondolkodási, életviteli minták kialakítása, ezek hatásának vizsgálata, szükség szerinti módosítása.

Biztonságvágy

Gondolkodásra, előrelátásra képes biológiai lényként tudatában vagyok annak, hogy nagy valószínűséggel fizikai sérüléseket, betegségeket fogok elszenvedni életem folyamán, illetve ha nem halok meg valamilyen balesetben, akkor fizikai testem elhasználódása idővel egyre több problémát fog jelenteni. Nyugalmam érdekében érthető igényem van egyfajta biztonságtudatra, amely azt sugallja, hogy ilyen esetekben megkapom a szükséges segítséget, gondoskodást, figyelmet, fájdalmaimat a mindenkor emberi tudásnak megfelelő szinten csökkentik, életminőségem helyreállítására minden elvárhatót meg fognak tenni.

Ennek legfontosabb feltétele nem más, mint egy jó állapotban levő emberi civilizáció, amely biztosítja, hogy emberek lesznek mellettem gyengeségeim idején, akik becsben tartják életemet, egészségemet, megvan a szakértelmük, és rendelkezésükre áll a szükséges eszközkészlet. Az elesettek felemelése ugyanis óriási tartalékokat igényel, olyan emberekre fordít nagy erőforrásokat, akik az adott pillanatban értéktelenek, és csak esély van arra, hogy a későbbiekben vissza tudják pótolni a rájuk fordított erőforrásokat. Éhínség, polgárháború, járványok, sorozatos árvizek idején a legnagyobb jó szándék is teljesen hiábavaló, mert nincsenek meg a feltételek az elesettek felkarolására.

Biztonságom záloga tehát nem a a közösség rovására felhalmozott személyes vagyon, amely ugyan kiemel engem, de gyengíti a hálót, amely minket összetart; átmenetileg abba az álomba ringathat, hogy ha baj ér, kiemelten fognak velem foglalkozni; viszont ha akkor leszek beteg, amikor már a háló átszakadt, ugyanolyan, vagy még rosszabb helyzetben leszek, mint azok, akiknek korábban a fejére álltam.

Nekem is jobb, ha ahhoz járulok hozzá, hogy a közösség halmozhasson fel erőforrásokat: munkámmal támogatom, közben jól kezelem a közösség rám bízott erőforrásait, illetve takarékosan bánok azokkal, amelyeket nekem juttat. Ezáltal jó mintákat adok a közösségnek, növelem közös biztonságérzetünket, áttételesen, vagy akár közvetlenül segítek azoknak, akik most vannak bajban; hozzájárulok ahhoz, hogy mások megszerezzék a segítségnyújtáshoz szükséges képességeket, megőrizték elhivatottságukat; megmaradjanak, fejlődjenek az igényelt erőforrások és eszközök – ebből fog összeállni az a rendszer, amely engem is megtart elesettségem idején.

Halandóság, birtoklás, megosztás

Gondolkodásunk menekül a halandóság, vagyis az elkerülhetetlen vereség tudata elől, ennek köszönhető az élet alapvető törvényeivel, működésével szemben létező „örök életű” gondolkodási minták, szerveződések, a birtoklásra, fogyasztásra, elhasználásra való törekvés. Amennyiben képes vagyok tudatos gondolkodásomba beépíteni a halandóságot, ha megértem, hogy létezésem törekénysége ellenére is kiemelkedő érték, és halandóságom, esendőségem nem valami felmérhetetlen büntetés, hanem a faj biológiai és társadalmi fejlődésének egyetlen eszköze, számos ma megszokott minta az ellenkezőjére fordul.

Tudomásul veszem, hogy a közösség részéről hatalmas munkát testesít meg, hogy nem kell biológiai fennmaradásomért való küzdelemmel töltönnöm életidőm jelentős részét, így a fennmaradó idővel tartozom a közösségnek; a játszma úgy korrekt, ha lelkiismeretem szerint minden erőmmel törekszem olyan ismeretek, képességek és erő megszerzésére, amellyel hasznos tagjává válhatok az engem eltartó rendszernek, részt vehetek mások eltartásában, közös célok megvalósításában.

Mivel értékes és hasznos tagja vagyok az engem befogadó közösségnek, félelem nélkül vehetek részt megmérettetésekben, ahol minden erőmmel igyekszem felmutatni képességeimet. Az egyéni és közösségi cél az, hogy megismerjem saját erős és gyenge oldalaimat, jó képet kapjunk a birtokomban lévő eszközkészletről, így megtalálhassuk a számomra legmegfelelőbb feladatot és helyet a feladat megoldására létrejött közösségben. (Ehhez persze az is kell, hogy a megmérettetés valós közösségi haszonnal bíró területeken és körülmények között történjen, szemben a mai versenyekkel).

Az általam birtokolt dolgok egészségemet, boldogságomat, fizikai és lelki fejlődésemet szolgálják – nem arra valók, hogy általa fontosságomat, hatalmamot jelezzem; utóbbiak az általam vállalt és a közösség értékelése szerint sikeresen végrehajtott feladatoktól függ, és annak megfelelően, a birtoktól függetlenül változnak. Ugyanakkor a birtoklás is ideiglenes, az aktuális igényeknek, feladatoknak és képességeknek megfelelő viszony – a halálba úgysem viszek magammal semmit. Így aztán a birtokaimnak is (legyen az az általam felhasznált energia, erőforrás vagy tartós használati cikk, ingatlan) inkább felelős átmeneti gazdája vagyok, mint abszolút, örök ura; alapvető felelősségem, hogy megfelelő állapotban adjam tovább, amikor birtoklására már nem én vagyok a legmegfelelőbb személy.

Az általam létrehozott termék (legyen az szék, tudományos elmélet vagy zenedarab) nem csak a saját munkámat, hanem generációk tapasztalatát hordozza, számos velem együtt élő ember munkája kellett hozzá (tanáraitól a véső acélját kibányászó, megolvasztó, megmunkáló emberig és így tovább), illetve az utánam következő generációk is találkoznak vele (akár a létrejött tartós termékkel, a pusztulásakor, illetve a létrehozása, használata során keletkező hulladékkal, akár a létrehozása, használata, eltakarítása során elhasznált energia, erőforrások hiányával). E termékek sem „saját birtokaim” tehát, hanem törvényszerűen megoszlanak az emberi közösségben; így célom sem lehet más bármilyen alkotással, mint a megosztás. Ennek tudatában olyan alkotásokat hozok létre, amelyek belesimulnak az időben és térben egyaránt szükségszerűen felettem álló emberi közösség életébe, legjobb tudásom szerint segítik, és semmilyen módon nem rombolják azt.

Szemét

Tarts rendet a szobádban! – kérjük, várjuk el a gyerektől. Ő azonban egyre csak viszi befelé a holmit a szobába, bontja a dobozokat, zacskókat, üvegeket, flakonokat, majd sötét sarkokba gyömöszöli, a szőnyeg alá söpri, „nem használt” szekrényfiókokba dugja őket. Rend ez? – zúg a szülői szigor hangja...

Pontosan ugyanezt csináljuk ma otthonunkkal, a Föld nevű bolygóval. Amíg „kicsik” voltunk, még megbocsátható volt, hogy az ismert terület határáig toltuk a szemetet, majd „ottfelejtettük”. Ma ugyanolyan kicsik vagyunk, de nagyon sokan lettünk, határaink összeérnek, és olyan szemetet termelünk, amivel a bolygó nem tud mit kezdeni. Kedvenc példám a nejlon zacskó, amit ha Szulejmán szultán Szigetvár alatt eldobott volna, mára bomlana le. Bizonyára ő is „szemetelt”, de olyan anyagokat olyan tömegben eldobni, mint mi most tesszük, nem lehetett képes.

Mi vagyunk azok az ostoba gyerekek a szemetesünkkel, beleértve a külön gyűjtött újrahasznosítható szemetet, a sokáig őrizgetett építési maradékokkal, hivatalos módon kezelt veszélyes hulladékokkal (maradék olaj, elektronikai cikkek, gyógyszerek) együtt, mert ezek is gyakran csak egy másik sarokba kerülnek, de az alapproblémát nem oldjuk meg.

Merész elképzelés a „nulla hulladék” elv? Amikor *a kukákba nem kerül semmi*, megszűnik a közösségi szemétszállítás, és helyette kivételes, de minden termékre egyértelműen szabályozott esetté válik a hulladék kezelése (törés, leégés, óhatatlanul keletkező anyagmaradékok)? Pedig ez nem a „cél”, csupán a kezdet! Csupán annyi, hogy nem növeljük azt a borzalmas terhet, amit környezetünkre helyezünk, és amivel a benne élni kénytelen utódainkat megátkozuk. Utána kezdődik a valódi feladat: civilizációnk hányadékanak felmosása, ártalmatlanítása, lakásunk emberhez méltó állapotba hozása...

Rögtön látszik az is, hogy ezt egyéni szinten megoldani lehetetlen. Nem azért jutott erre a fejlettségi szintre civilizációnk, hogy aztán egyénenként kivonuljunk belőle egy sátorba, és meghaljunk egy bélfertőzésben, mert időközben a többiek is „kivonultak”, és nincs gyógyszer, orvos, kórház. Meg tudjuk oldani, minden eszközünk megvan hozzá, hogy a mindennapi létezéshez valóban szükséges termékeket tudásunknak és képességeinknek megfelelő tisztasági szinten, de eldobásra szánt csomagolások nélkül jussanak el hozzánk.

Lehet, hogy ebben a „vásárlói kosárban” nem lesz harmincféle gyümölcsjoghurt és kombidobozos gyümölcsle, lehet, hogy nem tudjuk eltartani a multinacionális élelmiszerláncokat, oda lesznek a plázák is, viszont az ott dolgozó emberek munkájára, a szállításra és a „show-ra” elpocsékolott energiára hatalmas szükség van azért, hogy ne kissé bűdösödő, cserélgetett PET-palackban hozza a tejes házhoz az aznapi fejésből származó tejet, hanem ennél is kevesebb energiát használva, valóban 21. századi, higiénikus tartályokban érkezzen annyi, amennyire szükségem van.

Persze, ma úgy állunk hozzá, hogy ha meg tudom fizetni a csillogást, a mindig új játékokat, a szemét elszállítását, akkor jár nekem. *Nem jár!* Senkit, semmilyen csodálatos tette, felmérhetetlen egyéni vagy közösségi haszna (ha lenne ilyen egyáltalán) nem jogosít fel arra, hogy olyan embereknek, akik számára semmi örömet nem okozott, akikkel nem kötött megállapodást erre vonatkozóan, személyesen kárt okozzon (a gyermekeink, unokáink, de mi magunk is, amikor egy szeméttelep szagával, látványával vagy élettani hatásaival, az általa elfoglalt terület hiányával szembesülünk). Még akkor sem, ha ők (vagy akár „mi”), gyengeségünk, hiányos tudásunk miatt, vagy egyszerűen azért, mert még nem születtek meg, nem tiltakoznak.

Ez nem az „utódainkkal szembeni felelősség” – csupán annyi, hogy tudunk-e tükörbe nézni egyáltalán. Igen, egy katasztrofális szabályrendszer kényszerében élünk, de mi teremtettük és tartjuk fenn ezt a szabályrendszert, és közösségként hatalmunkban áll újat teremteni.

Mérhetőség: pénz – CO₂ – energia – beavatkozás

Az emberi faj pár százezres, elszórtan élő populációból globális, lassan hétmilliárd egyedet számláló tömeggé nőtte ki magát. Az ilyen szintű növekedés óriási terhet ró az eltartó rendszerekre, azok hatalmas mértékű átalakítása elkerülhetetlen. Amennyiben nem kívánjuk fajunk lélekszámát drasztikusan csökkenteni, kénytelenek vagyunk ezzel, sőt még kicsit nagyobb embertömeg igényeivel, és a beavatkozások következményeivel számolni. Számolnunk pedig muszáj valahogyan, mert az ökológiai egyenlet létezik és egyre inkább visszahat ránk, akár tudomásul vesszük, akár nem.

A számítás eszköze a legutóbbi időkig a pénz volt, amely azonban kizárólag az adott pillanatban elérhető, szintén pénzben számolt nyereséget veszi figyelembe, a hosszabb távú hatások közvetlen formában nem gyakorolnak hatást rá. Igaz, egyes elszigetelt esetekben sikerült befolyásolni a piaci folyamatokat a környezeti hatások felismerésével: a legszebb példa a CFC-koncentráció és az ózonlyuk kapcsolatának feltárása és az ezzel kapcsolatos intézkedések. Itt az emberiség először szembesült saját hatásának drasztikus következményeivel; a közösségi megdöbbenés mellett a gyártók is megtalálták a saját üzletüket az átállásban, tehát sikerült. Ellenpélda: globális szegénység, éhezés, háborúk, vagy az erdőirtás: hiába a nagyszabású tömegrendezvények, nincs az a pénzügyi modell, amely bármelyiket jövedelmezővé tenné, ezért soha nem érhetnek célt.

Friss mérési módszer a széndioxid kibocsátás. Dicséretes kezdeményezés, tekintve, hogy egy relatíve objektív eszközt sikerült választani, ami viszonylag jól is mérhető (bár a kijátszásának is kialakul az ipara, amennyiben komolyan fogják venni), ráadásul a pénzügyi értékeléstől elvileg független, és a korlátlan fejlődés visszafogását célozza. Végiggondolva, igen beszédes például a következő adat: az egy főre jutó éves széndioxid kibocsátás a listavezető Ausztráliában 10 tonna, egy amerikai lakosra vetítve 9,5 tonna, az EU egészére átlagolva 3,3 tonna. Kegyetlen számok – szembesítve fajunk egyedszámával. Mindezek ellenére a CO₂-kibocsátás tipikus „csővégi” ellenőrzés: olyan mérőszám, amely miatt lehet büntetni, vele kereskedni, ugyanakkor nem mond semmit arról, hogyan kellene megváltoztatni a folyamatokat a jobb működés érdekében. Tipikus példa: felvetődik, hogy az óceánokkal kellene elnyeletni a széndioxidot – közben elkerüli a figyelmet, hogy a vizek savasodása miatt már most kritikus állapotban vannak a korallzátonyok, és ez közvetlenül veszélyezteti az egész óceáni élővilág táplálékegyensúlyát.

Előremutatóbbnak tűnik az energiamérleg vizsgálata. Ez „bemeneti oldalon” figyelné, hogy mennyi energiára van szükség egy folyamat működtetéséhez, természetesen azt jutalmazva, amelyik kevesebb energiát fogyaszt, mindent beleszámítva. Ma az olcsó kínai, indiai, bangladesi munkaerővel tömegben gyártott ruhanemű, több ezer kilométert utazik; a Lengyelországban gyártott vaj, a német sajt olcsóbb, mint a hazai, azonban ha figyelembe vesszük a szállítás energiamérlegét, a számok másként alakulnak. Ma a hagyományos erőművekben termelt energia árával nem versenyképes a helyben előállított szél- vagy napenergia; ha az energia árába beleszámítanánk az erőművek (igen rossz) hatásfokát és a szállító hálózat megdöbbenő veszteségét (ezek együtt például a kőszénből felszabaduló energia 85%-át emésztik fel!), másként állna a helyzet. Minderre azért lenne szükség, mert tragikus mértékben túlfogyasztjuk a bolygó energiakészletét úgy, hogy a népesség viszonylag csekély hányada felel a fogyasztás túlnyomó részéért. A minket, „gazdagokat” kiszolgáló rendszerek fogyasztását töredékére kell csökkenteni ahhoz, hogy értelme legyen elosztásról beszélni.

A végcél pedig a beavatkozás teljes felmérése. A felsorolt ellenőrzési módszerek egyre mélyebbre hatolnak, míg eljutunk addig a kérdésig, honnan származnak a szükségleteink kielégítéséhez megszerzett erőforrások, miből mennyire van szükségünk. Megéri-e a vizsgált igény kielégítése mindazt az erőforrás-felhasználást, beavatkozást a természet, környezet jelenlegi állapotába? Kiterjeszhető-e ez az igény hétmilliárd egyenrangú, azonos életfeltételekre jogosult, velünk együtt élő fajtársra, és minden következményével együtt megosztható-e az utánunk következő generációkkal? A beavatkozás felmérése nem időpontra vonatkozik, hanem egy állandó folyamatra, a szolgáltatás megtervezésétől addig, amíg végleg meg nem szűnik, vagy kiváltásra nem kerül egy újabb megoldással. Amennyiben az arányok nem megfelelőek, a beavatkozás túl nagy mértékű, a visszalépés, új megoldás keresése helyesebb, mint a hibás út következményeinek enyhítése.

Azonosíthatóság, felelősségvállalás, utódkeresés

Emberi lényként, minden egyes fajtársamhoz hasonló módon, egyedi és megismételhetetlen tudás és képesség-halmaz birtokosa vagyok, amelyet születési adottságaim és teljes élettörténetem határoz meg. Ebben benne van minden sikerem, küzdelmem és kudarcom; minden, amire büszke vagyok, és minden, amire nem; ha bármit eltagadok belőle, az már nem én vagyok. Továbbá: minden egyes döntésemmel, minden pillanatban választok aközött, hogy a következő cselekedetem, a mai napom melyik halmazba fog kerülni: abba, amelyik saját és közösségem hasznára válik, fejlődöm, alkotok általa, és amelyet nyugodtan vállalok bárki előtt – vagy abba, amelyiket bármilyen körben titkolni szeretnék. Segítséget jelenthet ennek végiggondolása, ha választani kell a kellemes és a hasznos között...

Tartozom hát önmagamnak azzal, hogy a teljes énemet vállalom a tükör és az engem befogadó közösség előtt egyaránt. Ennek tudatában vagyok képes önmagam reális megítélésére, annak felmérésére, hogy mely feladatok elvégzésére vagyok a leginkább alkalmas. Joga van az engem befogadó, életfeltételeimet, biztonságomat nyújtó közösségnek arra, hogy megismerjen, és így a számomra leginkább megfelelő feladatokat adja; illetve nekem arra, hogy a számomra leginkább megfelelő közösségekhez csatlakozhassam. Ennek megfelelően minden cselekedetemben, kapcsolatomban egyértelműen, azonosítható módon vállalom önmagam.

Minden cselekedetemért, szavamért, gondolatomért felelősséget vállalok. Ha hibát követek el, számomra és a közösség számára is az a legjobb, ha erre mihamarabb fény derül. Az eltitkolás egyrészt növeli a hiba hatását, további hibákat okozhat, megnehezíti a javítását – összességében a közösségre gyakorolt negatív hatás nagyobb lehet. A felelősség megállapítása mindig kétoldalú, osztozik benne a hibát vétő és a közösség, amely a hiba előfordulását lehetővé tette: nem állapította meg a felkészületlenségemet, nem biztosította a megfelelő körülményeket, nem ellenőrizte az adott pillanatban a megfelelő állapotomat, nem adott lehetőséget a cserére; illetve a felsoroltak nem megfelelő kezelésével motivációt teremtett bennem a hiba elhallgatására, így a károk növelésére.

Másképp kárt okoz bennem, csökkenti önbecsülésemet, félelmet gerjeszt, és növeli annak esélyét, hogy újabb hibákat kövessek el akár az első elrejtése érdekében, akár azért, mert nem tudok a feladataimra megfelelően koncentrálni. Az első hiba az, ami: jelzése annak, hogy felkészültségem vagy képességeim (még) nem megfelelő az aktuális feladatomra; ennek megítélése a nálam tapasztaltabbak feladata. Ha a jelen feladat számomra nem megfelelő, helyesebb, ha új utat keresek, de ha a tanítóim szerint jól teszek nekem, ha a hiba ellenére folytatom és fejlődöm általa, akkor az a helyes irány. Az elrejtett hiba azonban méreg, a következményként elkövetett újabb hibák már kényszer alatt született használhatatlan jelzések.

Ha hozzászoktam önmagam megbecsüléséhez, nem lesz szükségem arra, hogy az általam végzett feladatok, közösségi szerepek által határozzam meg önmagam. Vagyok, aki vagyok, és ez a valaki most éppen az adott feladatokon dolgozik, az adott szerepeket tölti be. Nem célom, hogy életem végéig egy bizonyos feladaton dolgozzam; az a célom, hogy azt a feladatot önmagam és a közösség megelégedésére megoldjam, majd újat találjak. Ha a közösségben van olyan ember, aki ezt nálam jobban tudja megoldani, akkor helyesebb, ha ő dolgozik rajta, számomra pedig más feladatot találunk. Sőt: tudatában annak, hogy létezésem véges, az általam végzett feladat, szerep pedig a közösség szempontjából fontos, önmagam és a közösség érdekében kötelességem, hogy állandóan keressem azt az embert vagy embereket, akik az általam végzett tevékenységeket át tudják venni, a lehető legkevesebb veszteséggel továbbvinni.

Mindez szemben áll a mai gondolkodás és értékelési rendszer által vezérelt viselkedéssel: nem kell harcolnom a jó képességű lehetséges utódok ellen; nem kell ragaszkodnom és folyamatosan újratermelnem azt a feladatot, amelynek a megoldásában jó vagyok, hiszen ezzel csak kárt okozok mind közösségemnek, mind önmagamnak.

Lokális értékfogalom, szükséglet-alapúság

Múlandóak, gyengébbek, és esendőbbek vagyunk, mint szeretnénk; a körülöttünk élő emberek nem olyanok, nem azt gondolják és teszik, mint amit szeretnénk; ahhoz, hogy harmóniában élhessünk együtt, magunknak is változnunk kell. Mai világunk vonzerejét éppen az adja, hogy tekintetünket el tudja vonni önmagunkról, közvetlen környezetünkről, állandó és korlátlan lehetőségekkel kecsegtet minket. Az álmok gyártóit érdekeik arra hajtják, hogy a bennünk lévő feloldatlan problémákat folyamatosan egyre újabb pótszerekkel fedjék el, arra készítetve minket, hogy egyetlen kincsünket: életidőnket e javak megszerzésének érdekében nekik adjuk. Törekednek arra is, hogy közvetlen közösségeinkbe furakodva elszakítsanak minket egymástól, és mindazért, amit egy élő közösség tagjai egymásnak természetesen nyújtanának, ismét hozzájuk legyünk kénytelenek fordulni. Csábításukat követve egyre inkább támaszkodunk rájuk, az általuk sugallt mintákat próbáljuk megvalósítani, elszakadunk környezetunktől és önmagunktól, végső soron óhatatlanul pusztulást hozva mindkettőre.

Ha ezzel a következménnyel nem akarok szembesülni, nincs más út: el kell szakítanom a tekintetemet ettől az álomvilágtól, és feltenni a legfontosabb kérdéseket: *ki vagyok én, és mi a jó nekem?* Nem a tévé filmjeiből, reklámjaiból, újsághirdetésekből, divatos véleményekből, párt és spirituális vezetők, médiaszemélyek, „celebek” nyilatkozataiból összeollózott mozaikfigurának, hanem *nekem*, a zavaróan rövid ideig létező, egyedi és megismételhetetlen emberi lénynek, gyermeknek és szülőnek, házastársnak, munkatársnak, barátnak...

Valóban nekem kell-e az új tévé, a csicsergő mobiltelefon, a „páratlan vezetési élményt nyújtó” autó, a távoli nyaralás? Mennyit ér meg véges időből a „szórakozás” a tévé előtt heverve vagy bulikon „pörögve”? Mennyit ér meg képességeimből, jövőmből a tudatmódosító szerek által okozott vagy fokozott mámor? Megéri-e a sérülés, halál kockázata, a környezetemben élők zavarása, esetleg veszélyeztetése, a rá fordított idő és erőforrások a pillanatnyi adrenalin mámort? Mik a valós szükségleteim, és melyek azok az igények, amelyek rám ragadtak a körülöttem tomboló bazári forgatagból?

Hagy-e számomra lehetőséget a mai, állítólag csak az én érdekeimet és szabadságvágyamat kiszolgáló struktúra arra, hogy valódi szükségleteimet kielégítsem? Ilyeneket: egészséges és pontosan szükséges mennyiségű, szervezetemnek éppen megfelelő összetételű táplálék... tiszta víz, hogy szomjamat olthassam... csend és mérgektől mentes levegő... szabadidőm tisztelete, amelyben testem és elmém valóban felfrissülhet, feltöltődhet... a mai tudás mellett elvárható mértékű figyelem, amely időben segít megelőzni egészségi vagy lelki problémákat... szeretetteljes emberi közeg, amely tiszteli és használja képességeimet, segít megtalálni utamat, feladatomat és önmagam, bátorít, ha hibát vétek, segít, ha elesnék, és emberhez méltó módon búcsúzik tőlem az utam végén.

Merthogy ezek a valós szükségleteim, amelyek kielégítésére minden egyes ember jogosult, és ha végtelen álomvilágunk hajszereléséből fel tudunk pillantani, megtalálhatjuk a módot is rá.

Határainkon túlmutató feladatok

Gondolkodásunk a válaszok bővületében él, folyamatosan válaszokat keresünk, ezek megtalálóját díjazzuk, elismerjük, példaként állítjuk, míg a kérdéseket eleve adottnak, természetesnek tekintjük. Mindebben igazunk is van, meg nem is. Nincs igazunk azért, mert a válasz csupán a kérdés másik fele, a környezet és a kérdező aktuális állapota azt egyértelműen meghatározza; mondhatjuk, hogy a válasz egy lépés előre, de a kérdés határozza meg a lépés irányát. Ennek megfelelően a válasz megtalálásával egyenrangú, hogy jó kérdést tegyünk fel.

Az utóbbi mondat rejti azt, hogy miért is van igazunk: a kérdés valóban adott, pontosabban az adott környezet és a hozzá való viszony egy kérdéshalmazt hoz létre. Ezek közül választjuk ki, találjuk meg a feltett kérdéseket, a rájuk adott válaszok új helyzetet alakítanak ki, amelyek megváltoztatják a kérdéshalmazt. A kérdés felvetése mindig változást idéz elő, hiszen az, hogy tudok egy problémáról, de képtelen vagyok megoldást találni rá, vagy ha ismerem a megoldást, mégsem teszek lépéseket feléje, új helyzetet eredményez; igaz, a változás nem kint, hanem bent történt.

A globális emberi közösség viszonya önmagával és a bolygóval ugyanígy kérdéshalmazt generál, ezt csak közösségi szinten lehet feltenni, válaszokat keresni rá; ez a közösség felelőssége környezetével, önmagával és tagjaival szemben egyaránt. Nekünk ezáltal nyújt vigaszt mulandóságunkban: büszkék lehetünk életünkre, ha közösen vállalt, nagy célok érdekében tevékenykedhettünk, hittünk abban, hogy ha mi magunk nem is látjuk meg minden eredményét, azért valóban fontos kérdésekre igyekeztünk jó választ adni.

A „kérdések” az emberi civilizáció által megoldandó problémák, vagyis feladatok, amelyeket meg kell találni, amelyek között rangsort kell felállítani, és eszerint megoldani őket: azért dolgozni, hogy utána ne kelljen többet ezen dolgozni. Ezek a kérdések kellemetlenek, és megoldásuk iránya homlokegyenest ellenkezik a mai irányítási rendszer érdekeivel, ezért nem tudjuk, nem akarjuk megoldani őket. Csak néhány kiragadott példa:

Népesedés... az emberi faj egyedszáma a fejlett társadalmak jelenlegi előregedésének dacára riasztó tempóban emelkedik – köszönhetően a némileg hosszabb élettartamnak és több élő gyermeknek. Nem túl szép megoldás az, hogy ezt a folyamatot gazdasági okokra hivatkozva oly módon próbáljuk szabályozni, hogy millió számra hagyunk éhen, szomjan, betegségekben meghalni olyan embereket, gyermekeket, akik megmenthetők lennének számunkra nevetséges ráfordítással. Ugyanakkor tény, hogy a népesedéssel jelen szinten is nehezen tartjuk a lépést, ha minden segítséget megadnánk, a helyzet katasztrófába torkollna. Helyesebb lenne exportálni a 21. századot, ahol a gyermekek nem véletlenül pottyannak a földre, és jó ha tízből kettő megmarad, hanem aki megszületik, annak igen jó esélye van megélni az öregkort. Így rangot, ugyanakkor feladatot jelent a gyermekvállalás: személyes felelősség a megfelelő képességgel és szemlélettel rendelkező új ember felnevelése; globális felelősség az emberi faj egyedszámának és genetikai tisztaságának megfelelő szinten tartása.

Igen, *genetika...* 21. századi civilizációnk drasztikusan csökkentette a szelekciós tényezők szerepét, amelyek evolúciós szinten fajunk génanyagának tisztasága felett örködték: az emberi élet szentsége magasabb rendű érték, mint a menekülés vagy vadászat fizikai képességei – ez együtt jár a közösség nyújtotta létbiztonsággal. Elkerülhetetlen viszont, hogy megtaláljuk azokat a mechanizmusokat, amelyek ennek ellenére képesek genetikai és gondolkodási („memetikai”) szelekcióra, tisztításra, fejlesztésre, saját fajunk feletti felelősségteljes kertészkedésre akkor is, ha ez egyéni szinten esetenként súlyos következményekkel járhat. A szükséges tudás a birtokunkban van, a módszer kiválasztása azonban addig, amíg a maihoz hasonló életellenes érdekviszonyok határozzák meg gondolkodásunkat, lehetetlen.

Alapszükségletek és a kielégítésükhöz szükséges erőforrások azonosítása oly módon, hogy azt valóban képesek legyünk megosztani a velünk együtt élő hétmilliárd, és az utánunk következő megszámlálhatatlan embertársunkkal. A felső korlátokról gondoskodik a nyilvánosság... a mai média által számtalan formában meggyalázott, kifordított magánélet intimitása szent, de ez nem ad jogot vagy mentséget olyan tevékenységre vagy javak felhalmozására, amely az egyénre vagy bármely közösségére káros – akár azzal, hogy létrehozása, használata nem éri meg.

A hit kulcsmondatai

Ezek a kulcsmondatok számomra meghatározó pontok az ember és a hit viszonyában; egymásra épülnek, az új nem „meghaladja” az előzőt, csak kiteljesíti, élhetővé teszi azt. Az új szabályra mindig igaz az, hogy a korábbi szabály keletkezésekor még értelmetlen lett volna megfogalmazni, létrejöttét a korábbi szabály közösségben való működése tette lehetővé. Az első kettő történelmi, a harmadikat a magam részéről szeretném kiteljesedve látni.

1. Ha nem látod is, létezik egy mindenható, mindenről tudomást szerző hatalom, amely megtestesíti az egyéni érdekeid felett álló közösségi igényeket és a közösség tagjaként rád is kötelező szabályokat. A szabályok megszegésének következményei vannak, amelyeket nem csak te, hanem leszármazottaid is viselni fognak. Röviden: „*féld a Mindenhatót*”. Probléma: idővel kialakul a hitetlen hívők kasztja, amely úgy véli, egy bonyolult szabályrendszer betartása garantálja számára az Úr kegyét, így közvetítőként járhat el a „hétköznapi emberek” (akik bár őszintén félik az Urat, a szabályokat betartani viszont képtelenek) és az Úr között, és ebből jó üzletet csinálnak (az „írastudók és farizeusok” rétege).
2. Minden közösség lényege, hogy tagjai egyként tekintenek önmagukra és a többi tagra, igényeiket a közösség tagjaként fogalmazzák meg, és az ilyen formán a megfogalmazott igény érvényes lesz mindenki másra is. Aki ezt az egyszerű szabályt képes betartani, az mindig „kedves lesz az Úrnak”, hiszen hozzáállásából fakadóan képtelen bünt elkövetni a másik ember ellen, mert ez olyan lenne, mintha önmaga ellen fordulna. Röviden: „*szeresd felebarátodat, mint önmagadat!*” Probléma: ha valaki nem szereti önmagát, kiesik e szabály alól – a szeretet pedig mély megismerésen, jónak és rossznak ítélt tulajdonságok elfogadásán alapul, önmagunkkal szembeni kíméletlen őszinteséget és szigorú szabályok követését jelenti. Kialakul egy kultúra, amely a frusztrációra épül, annak fenntartásában érdekelt, és a lehető legnagyobb mértékben egymástól elszigetelt, egymással nem foglalkozó egyedekből szervez közösséget, megcsapolva minden lehetséges folyamatot, amely emberek között zajlik.
3. Az élet alapvető törvényei nincsenek tekintettel személyes vágyainkra, jogosnak tartott igényeinkre – éppen ellenkezőleg: véges időt kapunk egy olyan környezetben, amelyben minden értékért meg kell dolgoznunk, ahol minden boldogságban ott van a fájdalom magja, ahogy minden veszteség új lehetőség csíráját is hordozza. Ezek az élet megváltoztathatatlan szabályai; megpróbálhatunk kibújni alóluk, de aki megteszi, valójában már nem él, csak vegetál. Harcolhatunk ellenük, de teljesen értelmetlen, az csak szenvedést hoz, és állandósítja a feszültséget, a belső zavart, mindez lehetetlenné teszi önmagunk teljes elfogadását és a szereteten alapuló közösség kialakítását. Érdemes inkább megismerni és elfogadni ezeket a szabályokat, megtanulni, hogy mit adnak nekünk cserébe, milyen módon tesznek többé bennünket, adnak értelmet létezésünknek. Röviden: „*szeresd az Urat, mint édesapádat!*” Probléma: kevesen tudjuk ma ezt helyesen értelmezni. Apa nem akar mindenbe beleszólni. Áthághatatlan szabályokat állít fel, amelyeket egy mélyebb tudás birtokában alkalmasnak tart arra, hogy a legjobbat hozza ki gyermekéből. Nem várja minden cselekedet után a „nézd, apa, jó?” kérdést, az szeretné, ha én magam dönteném el, mi a helyes, mi illik a törvényekhez és mi nem. Csak egyetlen alkalmat vár, amikor befejezem a munkát, odafordulok hozzá, és azt mondom: „Figyeld, Apa, kész. Minden erőmet, tudásomat és jó szándékomat beletettem. Tetszik?” Valójában mit „akar” Apa? Milyen ő pontosan? Hogy kell őt hívnom? Sőt, hogy egyáltalán ott van-e valahol az ajtófélfá mellett, mindig kívül a látóteremen? *Nem mindegy?*

Alapfeltételek

Van néhány alapfeltétel, amelyeket fontos előre tudatosítani. Ezek nagyon-nagyon rosszul hangzanak – gyakorlatilag ezek elől menekülünk a mostani kaleidoszkóp-szerű, önbecsapásra épülő álomvilágba. Randy Pausch-tól hallottam a következő mondást: *Ha elefántok vannak a szobában, mutasd be őket!* Íme az elefántok:

Szervezettség

Egész civilizációnk arra épül, azért jött létre, hogy képesek legyünk az irányítás központosítására. Törzsközösség, teokrácia, diktatúra vagy demokrácia – a sokszínű köntös alatt ugyanaz a vezérelv: az egyének tevékenységét egy magasabb szintű szervezet, a közösség érdekei legyenek képesek meghatározni. Az irányítás és irányítottság ténye mindegyik rendszerben közös, az eltérés a szereplők és a hatalom viszonyában van csupán. Amikor kiutat keresek ebből a mai káoszból, akkor valójában olyan szervező módszert keresek, amely hatékonyabb, mint a mai demokratikus berendezkedés, amely ezt az egyszerű, de rosszul hangzó feladatot végső soron az anyagi érdekek és folyamatok mögé rejti.

Igen, valóban egy globális és helyi szinten egyaránt működőképes, az egyidejűvé vált világot kezelni képes, totális irányítási rendszert keresek. Egyszerűen azért, mert a mostani, ugyanezt a célt szolgáló pénzügyi rendszert le kell cserélni – mielőtt kiirtatja velünk saját fajunkat.

Információ

Hatékony rendszert valós információk birtokában lehet létrehozni, ugyanakkor a „szabadságot” részben azzal definiáljuk, hogy mit vagyunk képesek elrejteni egymás és a „rendszer” elől. Ez a két feltétel homlokegyenest ellenkezik egymással, állandó konfliktusokat gerjeszt: az állam, a gazdaság szereplői folyamatosan „szimatolnak” utánunk, „polgárok” és „fogyasztók” után, igyekeznek felderíteni azokat a dolgokat, amiket nem mondtunk el (például ez az ára az iWiW-nek, a MySpace-nek, a Gmail-nek, ezért követi a Google a weben való mozgásainkat – AdSense).

Fogyasztóként próbálunk hiteles információkat keresni a nekünk kínált termékekről, de ez a szándékunk gyakran ütközik a termék gyártójának óhajával: ő inkább zsigeri alapon szeretne hatni ránk, függetlenül terméke valós hasznától, tartalmától, hatásaitól. Egészségügyi állapotunkat, ezt érintő szokásaink egy részét igyekszünk titokban tartani, pedig az életünk múlhat azon, hogy a rajtunk segíteni kívánó orvos minél többet tudjon rólunk akkor is, amikor mi magunk képtelenek vagyunk kommunikálni.

Összefoglalva: információs téren frontvonalat húzunk, és folyamatos harcot vívunk egy rendszer kellős közepén. Hatékony irányítási rendszert – amely képes visszajelzéseinket figyelembe véve számunkra ideális feladatot találni, illetve fordítva: a rendelkezésére álló erőforrásokat (a mi képességeinket és időnket) a lehető legjobban felhasználni – csak a rólunk szóló hiteles információk birtokában lehet létrehozni. Ez ellen lehet harcolni, vagy lehet tényként elfogadni, és levonni a következtetéseket: nem az a szabadság, hogy titokban próbálok tartani információkat; a valódi szabadság egy olyan rendszer felépítése, amelyre nyugodt lélekkel bízom rá az összeset, mert pontosan szabályozza a hozzáférés módját, és az én hosszú távú érdekeimnek megfelelően használja azt.

Motiváció

Minden döntés és cselekedet alapja a bennem élő motiváció, az az erő, amely mozgat, előre visz. A célok megváltozhatnak a környezet hatására, a szándékaim viszont saját lényemből fakadnak és állandóak mindaddig, amíg én magam gyökeresen meg nem változom.

Motivációim alapját a saját szükségleteim kielégítésére való törekvés, illetve az együttérzés alkotja – ez utóbbi törekvés arra, hogy az engem magukba foglaló közösségek tagjainak egyéni és közösségi igényei szintén teljesüljenek. Szerencsés esetben majdnem minden egyéni szükségletem lefedhető azokkal az igényekkel, amelyeket valamely közösség tagjaként, a közösség minden tagja számára kívánatosnak tartok.

Mind a mai napig nem sikerült olyan társadalmi rendet létrehozunk, amely képes lett volna az egyéni motivációk egymással gyakran ellentétes voltát a közösségben tartósan feloldani – e helyett egy hullámvész figyelhető meg. Az egyéni sors reménytelensége közösségbe tömöríti a szenvedőket, elnyomottakat, akik képesek önfeláldozásra a közösség érdekeinek, jövőképeinek megfelelően. A közösség eléri célját, megszűnik a tagjait egyedileg érintő nyomás, ezáltal megszűnik az őket összetartó erő, és ha hamarabb nem is, de a következő generációban ismét fontosabbá válnak az egyéni érdekek.

A feladat tehát egy olyan rendszer kialakítása, amely a motivációk örökítésére képes, amely nem egy meghatározott cél érdekében, főleg nem valami ellen jön létre, hanem kizárólag azért, hogy tagjainak motivációit megfelelő irányba terelje. Szörnyen hangzik, ez az összes negatív utópiák legrosszabbika – feltehetően azért, mert mélyen tudatában vagyunk: minden rendszer arra törekszik, hogy tagjai boldogan áldozzák fel magukat az érdekeinek megfelelően, ezt a mintát örökössé utódaikra, és lehetőleg ne is legyenek ennek tudatában. Ez alól az egyéni szabadságot fenn hangoztató modern demokrácia sem kivétel, csak ma karriernek, fizetésnek, hitelnek és életbiztosításnak hívjuk ezeket a láncokat.

Összefoglalva: nem az a kérdés, hogy a fennálló rendszer akarja-e befolyásolni a motivációinkat, mert mindig és mindenhol akarja. A feladat olyan rendszert teremteni, amely megmondja, hogy mit tesz és mit ad cserébe; tagjai számára pedig biztosítja a választás, az ellenvélemény szabad közzétételének és – megfelelő támogatás esetén – a változtatás lehetőségét. Lehetetlenné teszi ugyanakkor az ezzel kapcsolatos teljes felelősség elől való elrejtőzést. Ha valaki rám hivatkozva kárt okoz, kutya kötelességem, minden más feladatomat félretéve, megpróbálni helyrehozni azt.

Hit

Az egész „kiút” alapja az emberi jószágba vetett hitem. Tudom, hogy mentséget *akarok* találni minden hibára, amivel találkozom, és ez a szándék megkérdőjelezi az egész elemzés objektivitását.

Minden egyszerűen magyarázható lenne azzal, hogy az ember eredendően hibás konstrukció, és képtelen önmagát egyéni és globális szinten kézben tartani. Akkor viszont minden hiába, valóban nem fogunk tanulni a történelmünkéből és jelen hibáinkból, óhatatlanul magába roskad mai civilizáciánk. Lehetséges ez az ág – engem azonban *nem érdekel*, és tudatosan fordulok a másik lehetőség felé.

Ha bárki szimpatikusnak, követhetőnek tartja az itt leírtakat, hozzám hasonlóan tudatosítania kell: lehet, hogy téves a gondolatmenet, mert ezen a ponton egyéni hitem szerint hoztam döntést. Ha tévedek, akkor a fenti eszközkészlet a lehető legrosszabb kezekbe kerül: egy teljes információs rendszer, amelyet mindenki elfogad, ugyanakkor az irányítók által befolyásolt és szűrt tartalmat mutat, alkalmas a tökéletes diktatúra megteremtésére.

Olyan ez, mint a magfűző: ha képesek lennénk kézben tartani, gyakorlatilag kifogyhatatlan, tiszta energiaforrás állna rendelkezésünkre, azonban sajnos eddig nem tudtunk eljutni. Ahhoz viszont, hogy gyakorlatilag bármit elpusztítsunk vele, felesleges kontrollálni – a hidrogénbomba stabil, ma is létező, működő találmány.

Források

Ahogy minden tervnél, itt is illik tisztázni, hogy a feladatok milyen erőforrások felhasználásával valósíthatók meg. Az első és legfontosabb állításom: nincs értelme pénzügyi forrásokról beszélni. A pénzalapú optimalizációt vitathatatlanul tökélyre fejlesztette mai világunk – csak hogy közben maga a pénz teljesen elszakadt az „erőforrás” fogalmától, amelyet valaha reprezentált. Ennek megfelelően most a valós fizikai, emberi tartalékokról fogok szólni, amelyeket ma a pénzügyi haszon hajszolásától elvakulva megdöbbentő mértékben pazarolunk.

Közvetlen szemétermelés – csomagolás

Összesíteni kellene, hogy mennyi energia, nyersanyag, emberi munka (a tervezéstől a csomagolásig) kerül közvetlenül a gyárból, minden egyéb haszon nélkül a szemetesbe: a reklámszatyortól az egyedileg formatervezett parfümösuvegig. Mindez totális, 100%-os erőforráspazarlás. Na jó, a teljes hulladék-visszaforogató ipart figyelembe véve 98%.

Létezik ugyan a szállításhoz, tároláshoz kapcsolódó valós szükséglet; itt azonban kiemelt kérdés a tartósság, csereszabotosság, az előre tervezett életciklus, melynek végén az elhasználódott tároló nyersanyagként újra felhasználható. Ebbe nem érhető bele a két hét alatt tönkremenő, hipermarketes, kulacsnak látszó tárgy sem, ami nálam a közvetlen szemét kategóriába tartozik.

Léteznek elvárások, amelyeket a nagy távolságra történő szállítás (teherbíró, könnyű, raklapra pakolható) és az eladáskori ideiglenes tárolás (csillogó, légmentes, átlátszó, ...) támaszt – javarészt olyan termékeknél, amelyek akár helyben előállíthatók, és egy „praktikus csuporban” a gyártótól a fogyasztóig egy lépésben szállíthatók lennének...

Közvetlen szemétermelés a négyzeten – szenvedélyek

Legyen az valamilyen lassú méreghez való ragaszkodás, a nemi élet egyre szélsőségesebb megnyilvánulásai, az adrenalinfüggés számtalan formája vagy a folyamatos éjszakai tévzés, számítógépezés (utóbbinak sajnos időnként én is rabja vagyok) – mindezek az erőforrás-pazarlás kirívó formái. Komoly erőforrásokat áldozunk arra, hogy az alkoholt, dohánytermékeket, kábítószereket (illetve az ugyanilyen módon, hivatalosan vagy illegálisan használt gyógyszereket), szórakoztató elektronikát, a „technikai sportok” számtalan eszközeit: motorok, autók, quadok, stb. előállítsuk, felhasználóikhoz eljuttassuk, és a minden értelmes határon túli használatukat népszerűsítsük.

Mindezek az elsődleges hatások: az előállításukra fordított erőforrások elvonása valós, értelmes céloktól, illetve használatuk közvetlen környezetkárosító hatásán túl további károkat is okoznak. A rendszeres alkohol- és drogfogyasztás a használó közösségi értékét: képességeit, megbízhatóságát drasztikusan csökkenti, a környezetében élők, vele személyes kapcsolatban álló emberekre negatív hatást gyakorol – akár a vele való állandó konfliktus, akár a szenvedélybetegség terjesztése által; a sebességmámor áldozatai saját és környezetük épségét, életét veszélyeztetik, és így tovább.

Az emberi közösség evolúciója során az ön- és közveszélyes, erőforrás-pazarló viselkedési formák közvetlen szelekciós tényezőként szerepeltek; következményük a magatartásforma megbélyegzése, az egyén kiközösítése volt. A közösség erőforrásai ugyanis igen korlátozottak voltak, saját életben maradása és fejlődése érdekében egy egészségügyi karanténhoz hasonlóan meg kellett jelölnie és ki kellett zárnia a veszélyes és fertőző negatív mintákat. Az egyén tehát az elhajlással tudott módon saját biztonságát, életét tette kockára; ez az elhatalmasodott betegségen nyilván már nem segített, de erősen csökkentette a rossz minta átvételének esélyét és a fertőzésveszély időtartamát.

Ma az erőforrásokban dúskáló társadalmak testén parazitaként fejlődnek az önpusztítás, ön- és közveszélyes, közösségromboló magatartásformák változatai. A legális és illegális szenvedélyek követői hatalmas erőforrásokat szereznek és használnak fel vágyaik kielégítésére, amelyeket más, hasznosabb céloktól vonnak el; hétköznapi értékük csökken, és ha szenvedélyük következtében károsodást szenvednek, ugyanúgy számíthatnak a közösség segítségére, mint azok, akik vétlen áldozatai sérüléseknek, betegségeknek. Természetesen a szenvedélyek, függőségek hatalmas üzletet jelentenek: mind a legális változatok látványos kielégítése, mind pedig az illegálisak háttérben történő kiszolgálása és az előtérben ellenük folyó látványos küzdelem – valamint a mindehhez tartozó reklám.

A közösségnek egyértelműen el kell határolnia az egyének javát, fejlődését, egyensúlyát szolgáló játék és szórakozás jogos szükségletét az ezek túlpörgetéséből származó megengedhetetlen pazarlástól. Pozitív életmintákat (feladatokat és kapcsolódást) kell mutatnia azok számára, akiknek nagyobb igényük van a fizikai, szellemi megterhelésre, ugyanakkor meg kell szabadulnia a negatív minták reklámozásától. A hibás viselkedést nem üzleti lehetőségként, hanem valóban betegségként kell kezelni, segíteni; és világossá kell tenni, hogy a hozzá való ragaszkodással az egyén önmagát sorolja hátrébb, amin sorsa, de akár élete is múlhat.

Közvetlen szemétermelés a köbön – fegyverek

Bár a felszínen ritkán jelenik meg, amikor mégis, akkor a „szükséges rossz, de abból a legjobb” címkét igyekszünk ráragasztani. Valójában a globális emberi közösség erőforrásainak hihetetlen hányadát használják a legfejlettebb államok, a globális béke önjelölt őrei pusztító eszközök előállítására, új fegyverek kutatására, tesztelésére. Ez nem véletlen, vagy valami rossz szándék következménye: a pénzügyi értékelés szempontjából *ez a tökéletes termék!*

A fegyverkezési versenyben nem áttételesen, hanem közvetlenül jelenik meg a kiszolgáltatottságtól, haláltól való félelem: minél szörnyűbb fegyvert sikerül *kitalálni*, annál erősebb a rettegés a másik féltől: hátha neki is van ilyen, vagy esetleg még erősebb? Így aztán a biztonság hajszolásában saját biztonságérzetét tökéletesen lenullázó közösség minden külső hatás nélkül képes végtelen spirálba kergetni önmagát, képes igényt tartani minden létező erőforrásra – nem is szólva arról, ha több közösség kering ugyanilyen pályán.

Rémálom a köbön: az ellenség ellopja a csodafegyveremet és beveti ellenem! Bárki lehet ellenség, még a szomszédom, az évtizedek óta mellettem dolgozó munkatársam, a feleségem, aki talán csak azért él mellettem és mossa a ruháimat, neveli a gyermekeinket, mert az ellenség megbízta vele! A pénzügyi érdekek mentén létrehozott álmvilág „betörési pontja” mindig az egyéni és közösségi frusztráció – íme a tökéletes forrás.

A létrehozott fegyverek *fenntartása* komoly erőfeszítést: emberi munkát és karbantartást igényel, a vonatkozó ismeretek fenntartásához használni kell őket (üzemanyag, szennyezés, elhasználódás). Mindezt a védelem érdekei igazolják, nem is kérdéses, hogy mindenenek felett „szükség van rájuk”.

Használat során hamar megrongálódnak – jelentős hányaduk egyszer használatos: bombák, rakéták, lövedékek, így aztán nagyon sok kell belőlük. Ha használják, akkor problémákat okoznak, feladatokat teremtenek (épületek, utak, infrastruktúra), ami újabb befektetéseket generál, erőforrásokat igényel.

Egy apróság: a használatot lehetőség szerint exportálni kell. Nem azért, mert a helyben okozott kár nem lenne ugyanolyan jó befektetés, mint a világ másik végén keletkező, hanem azért, mert sok olyan ember, aki a fegyverek hatását, a harc értelmetlenségét saját bőrén megtapasztalja, bosszantóan pacifista lesz, és akár meghalni is hajlandó inkább, minthogy mondvacsinált jelszavak érdekében öljön. Sőt az is lehet, hogy a fegyvert valódi elnyomói ellen fordítaná...

Sokkal hasznosabb (és kicsi gyermekkortól kezdve folyamatosan sulykolt) minta a mesterségesen generált „hős” megfelelő távolságban folyó örök harca az arctalan, mindig gonosz, megismerhetetlen „ellenséggel”. Az emberi életet ez a gondolkodás nem tekinti értéknek, hiába kopik meg a régi hősök fénye a tények, történelem ismeretében. Egykor büszkén hangoztatott jelszavak válnak szégyenfolttá (lásd: „Csak a halott indián jó indián!”, „Az ember színe a fehér!”), de ez nem akadályozza meg pontosan ugyanilyen új jelszavak létrejöttét – vagy akár ugyanazok visszatérését.

Másodlagos szemétermelés

Ide tartozik mindaz, amit „az én helyzetemben megengedhetek magamnak”, és egyébként is, ismerőseimnek is van ilyen. A szórakoztató elektronika, a kozmetikumok, a „trendi” lakberendezés, divatos ruhák, cipők, sportszerek, közlekedési eszközök, italok, ételek stb. Minden, ami nem létező, csak a média által generált szükségletet elégíti ki, vagy olyasmi, amire lenne hatékonyabb, egyszerűbb megoldás.

Ez egy igen rázó terület, hiszen nem cél a kockalakás és Orwell 1984-éből ismert egyenruha, egyenlet, egyengondolkodás kialakítása. Viszont tudomásul kell vennünk azt, hogy 1: túlfogyasztjuk a bolygó erőforrásait, többet használunk el, mint amennyit egy év alatt, mindent figyelembe véve megterem, 2: ha a bolygó minden lakója „európai közép szinten” élne a mai definíció szerint, még ez a túlfogyasztás is a sokszorosára nőne.

Következtetés: sokat kell engednünk a mai habzsolásból ahhoz, hogy célul tűzhessük ki a minden ember számára elérhető, kellemes közérzetet nyújtó környezet megteremtését. Talán szebben hangzik így: a valós szükségletek feletti igények csökkentésével hatalmas erőforrások szabadíthatók fel.

Szemétté válás

Másként: tervezett avulás, termékéletciklus. Minden gyártó elvi célja a vásárló valamilyen szükségletének kielégítése, gyakorlati célja viszont a pénzügyi haszon – minél több termék előállítása és eladása révén. Mivel a felhasználók köre korlátos, a képlet egyetlen megoldása a termék élettartamának csökkentése és ennek elfogadtatása a felhasználóval. Az elméletben zajló piaci verseny során valójában kartell alakul ki, amelyben a cél a szolgáltatások terén való versengés: minél több képesség, minél vonzóbb számok és mérések. Ennek „köszönhetően” a kétéves termék ugyan továbbra is használható állapotban marad, mégis „ócska kacat” az új változatokhoz képest. Ahol ez nem elég, ott sajnos a terméknek el kell romlania, a hibás alkatrész csak nagy blokkokban, szakszervízben cserélhető – senki ne forrasztgasson otthon. Így a javítás haszna ismét visszatér a gyártóhoz, költségei miatt nagy a nyomás az új termék megvásárlása irányában.

Ha képesek vagyunk elszakadni az „eladni-eladni-eladni” motivációtól, és helyette valóban a szükségletek hosszú távú, alacsony költséggel fenntartható kielégítésére koncentrálni, újabb aranybányát tárhatunk fel.

Megosztás

Ma minden szolgáltató, gyártó stb. abban érdekelt, hogy minél szélesebb vevőkört szólítson meg, és minél több darabot adjon el a termékeiből, illetve a gyártás a lehető legkisebb költséggel történjen. Ennek megfelelően titokban tart minden technológiai trükköt, amivel a termelést optimalizálja; igyekszik saját termékét minél egyedibbé tenni, hogy más gyártók ne kapcsolódhassanak hozzá. Elég csak az elektronikai eszközök tápegységeinek, akkumulátorainak sokféleségére gondolni.

Hatalmas kiaknázatlan lehetőségeket tár fel, ha a kizárólag pénzügyi előnyöket szolgáló párhuzamos megoldásokat megszüntetjük, teljesen nyílt ipari szabványokat alkotunk, és közös, moduláris tervezés venné át a mai, „minél többet az én dobozomba” szemlélet helyét.

Szállítás

Valamikor majdnem minden hétköznapi fogyasztási igényeket kielégítő termék helyben készült, illetve a lehető legkisebb távolságot utazott a szállítás fizikai nehézségei és kockázata miatt. Ma sem eszünk ezerszer többet, építünk és bútorozunk be ezerszer akkora házakat, mégis a legegyszerűbb termékek is elképesztő távolságokat utaznak be, néha többször is (elég az Olaszországba kiszállított tejre és a belőle készült sajt visszaszállítására gondolni).

Természetesen a mai megszokott környezet biztosítása sokkal nagyobb területet igényel, számtalan gyár és szolgáltató termékei gyűlnek össze mindnyájunk otthonában, így a szállítás elkerülhetetlen. Ugyanakkor alapszabály, hogy minél szegényebb a munkás, és minél gazdagabb a vásárló, a terméken elérhető haszon annál nagyobb lesz; ez a törvény alakítja évtizedek óta a mindinkább globalizálódó, egyre nagyobb távolságokat lefedő szállítási üzletet.

„Szegénység” és „gazdagság” csak a pénzügyi világ által teremtett fogalmak, míg az úthálózat, a hajók és kikötők, repülőgépek és kamionok valós és elképesztő erőforrást emésztnek fel – óriási járulékos kárt okozva. Ha sikerülne a valós igények szerint optimalizálni a szállítást, nyilván lekerülne sok termék az asztalról, játékboltokból, ruházati és bútorszettekkel, ugyanakkor a jelenlegi kamion-, repülőgép-, hajóflotta töredéke készülné és égetné a fogyasztó olajat; erdőirtás, talajpusztítás és egyebek helyett fenntartható földművelés irányába mozdulnánk, és így tovább...

Kereskedelem

A kereskedelem célja egy termék vagy szolgáltatás eljuttatása az előállítótól a fogyasztóig – elvileg. Gyakorlatilag célja egy minél szélesebb fogyasztói réteg felkutatása és megtömege testre szabott termékekkel és szolgáltatásokkal – pénzügyi teljesítőképességük határáig. Vagy még csúnyábban: az emberek zsebében elfekvő pénzek felkutatása és kinyerése valamilyen termék vagy szolgáltatás bepumpálásával. Ehhez keresnek és vesznek igénybe olyan embereket vagy cégeket, akik, illetve amelyek a kitalált terméket előállítják (mindez persze történhet egy vállalatban belül is, de a határt nem a jog, hanem a funkció szerint érdemes meghúzni). Pénzügyi szempontból a kereskedelem szerepe ideális: két szereplő közé ékelődik, és kiaknázva ellentétes érdekeiket, maximalizálja saját nyereségét. Működése azért is kiemelkedő, mert lehetővé teszi a természetes, ember-ember közötti áru- és szolgáltatásforgalom „megcsapolását”. Például: egy javarészt önfenntartó közösség belső árucseréjéből nem lehet hasznot húzni, viszont ha ugyanez a közösség gyárakban dolgozik és boltokban vásárol, hasznot termel a kereskedőnek, még ha ugyanazt a tevékenységet gyakorolja is, mint korábban.

Optimális helyzetben a kereskedelem feladata a javak létrehozásának és elosztásának helyi és időbeli optimalizálása (szállítás, tárolás, veszteség és hiány minimalizálása), az ideiglenes tárolás és a fogyasztóhoz való eljuttatás; egy globális információs rendszerrel rendelkező faj számára ez nem jelenthet problémát. Még akkor sem, ha nem használ hozzá (ellene) termékmenedzsment, reklámszakembert, marketingest, plázát és hipermarketet.

Utazás

Utazunk munka kapcsán; sokan ingáznak munka- és lakóhelyük között, van, aki hosszú utakat tesz meg munkaügyben. Utazunk magánügyben, rendszeresen, rövidebb távon: vásárolni, ügyeket intézni, szórakozni, gyerekeket vagy idős rokonokat szállítani; hosszú távon: családi okok miatt, illetve kirándulni, nyaralni. Hirtelen, egyetlen generáció élete alatt a fejenként megtett távolság mérhetetlen módon megnövekedett. Ez vajon valós szükséglet vagy inkább csak a lehetőség által táplált vágy? Esetleg még pontosabban: a kialakult szállító rendszerek fenntartása érdekében gerjesztett szükséglet...

Képzés

Főként fejlett társadalmainkra igaz, hogy a fiatalok számára elsősorban olyan életpályákat állítanak vonzó, pozitív mintaként, amelyek hosszú iskolai képzést (főiskola, egyetem, több diploma, végzés utáni továbbképzések) igényelnek; és való igaz, a pénz-világ „győztesei” jellemzően ebből a rétegből kerülnek ki. A kiszolgáló intézmények fennmaradásuk érdekében azért küzdenek, hogy minél több fiatal tudjanak „kapukon belül” a képzésért járó pénzösszeg növelése érdekében. A folyamat komoly károkat okoz.

Azok a fiatalok, akik kiváló mesterei lehetnének számtalan hasznos, termelő szakmának, nem kapnak ehhez megfelelő támogatást, biztatást, a megbecsült életpálya ígéretét, pedig társadalmunknak hatalmas szüksége van mindazokra, akik működését kezük erejével, ügyességével fenntartják. Az élő közösségek piramishoz hasonlítanak: sok erős kézre van szükség ahhoz, hogy eltartsa azokat, akik szellemi képességeikkel tudnak nagyobb hasznót hajtani; belőlük kevesebbre, csak az igazán kiemelkedőkre van szükség. Egy működő kórháznak sok ápolóra, nővérre, beteghordóra, laboránsra van szüksége és hozzájuk képest viszonylag kevés orvosra, akik viszont a hivatásuk gyakorlásához szükséges tudás, hit birtokában vannak, és vállalják annak óriási felelősségét is.

Ha a képző intézményeknek nincs közvetlen kapcsolatuk a közösséggel, amely számára a szakértőket termelnék, elveszítik a kiválasztás motivációját, pedig feladatuk lenne mihamarabb eltanácsolni a fiatalot, ha képességei vagy szorgalma nem megfelelő; így kicsi a kényszerítő erő is, amellyel a szükséges ismeretek és koncentrációs képesség megszerzésére bírhatnák a tanulót. Ő pedig az intézmény által „kibocsátott”, ám jövőt nem ígérő végzettséggel bizonytalan pályára kerül, vagy újabb képzésbe menekül.

Összefoglalva

Elképesztő mennyiségű időt, erőforrást, energiát zabáltatunk fel az általunk kiépített rendszerrel, miközben azon aggódunk, hogy nincs belőlük elég. Egyetlen utunk van: a valóban szükséges szintig leépíteni, és így hosszú távon életben tartani ellátó rendszereinket; ha nem tesszük meg, éveken belül összeroskadnak. Más szóval: megtehetjük, hogy teljesítményüket 100-ról a valóban igényelt 5 százalékra csökkentjük folyamatos átalakítással, közben erőforrásként kinyerjük és újrahasznosítjuk az elpazarolt 95%-ot! Ha nem, azzal szembesülhetünk, hogy teljesítményük nullára zuhan vissza, miközben mi erre egyáltalán nem vagyunk felkészülve.

Útiter

Dőreség lenne azt várni, hogy a jelenleg fennálló hatalom támogatná vagy akár elnézné egy olyan rendszer kialakulását, amely a mai fogalmakat, viszonyokat tökéletesen semmibe veszi. Valószínűleg még az is kényelmesebb lenne, ha háborút hirdetnék a hatalomért – akkor az erő és alkalmazkodási képesség döntené el, hogy ki milyen részt kaparint meg magának és szövetségeseinek az új rendszerből. Ezzel szemben én nem kívánok semmilyen módon konfrontálódni a rendszer képviselőivel: elemzésem szerint rájuk (tudásukra, erejükre, tapasztalataikra) igen, viszont jelen szerepeikre nincs szükség. Amennyiben elméletem téves, és a mai rendszer mégis képes működtetni a bolygót, reményeim szerint kárt nem tehetek benne, ha viszont helyes, akkor néhány éven belül súlyos következményekkel kell szembenéznünk. Helyes vagy sem, célom, hogy a Hajnalvilág elég felkészült és erős legyen, hatékony segítséget nyújthasson bármilyen körülmények között.

A Hajnalvilág a hatalom fogalmát kérdőjelezi meg, működőképessége esetén teljesen értelmetlen bármilyen maihoz hasonló tagozódás, felhalmozás, üzletelés és titkolózás. Konceptiója arra épül, hogy a jelen informatikai, kommunikációs, közlekedési, szállítási eszközei révén átértelmezhető számtalan fizikai és időbeli korlát; környezetünk gyökeresen megváltozott, ehhez maga az emberi lény még nem tudott alkalmazkodni.

Hitemet, hogy erre mégis képes, történelmi tapasztalat nem támaszthatja alá, az elmélet jelentősége és alkalmazhatósága előre nem meghatározható. Ennek megfelelően egy útitervet tudok csak megfogalmazni, amely időben nem behatárolható, de lényeges mérföldköveket tartalmaz; csupán feltételezem a vonatkozó igényeket, jövőbeli eseményeket.

Bemutakozás – virtuális szubjektum

Ma az emberi lény az informatika által teremtett, egymással csak érintőleges kapcsolatban levő virtuális környezetekben (telefonszám, e-mail-címek, fórumok, szerepjátékok, blogok; de ide tartoznak a bankok, állami hivatalok, szolgáltatók rendszerei is) számtalan helyi „identitás” (login, belépés) létrehozására kényszerül; nem ritkán egy rendszerben több párhuzamos szereplőként jelenik meg akár szórakozásból, akár valamilyen céllal. Ez a viselkedés a mai világ által erősen támogatott szerephalmozás eredménye, és súlyos károkat okoz: a virtuális világ szereplői nem önmaguk, hanem egymás számára felvett szerepek, emberi kapcsolat jóformán nem jön létre, csak az álarcok kommunikálnak. Másrészt, ez a viselkedés kiterjed a mindennapi gondolkodásra, világfelfogásra is.

Az első feladat a Hajnalvilág mint virtuális tér és benne a belépő egyén mint virtuális szubjektum létrehozása. Minden résztvevő *pontosan egy* virtuális szubjektummal rendelkezik, amely a bejelentkezéstől folyamatosan létezik: nincs kijelentkezés, törlés, tiszta lappal indulás, három különböző szerep: egyetlen lény vagyok a Hajnalvilágban, örök nyomot hagyok, amely még halálom után is jelen lesz – ugyanúgy, mint a valóságban.

Minden cselekedet, vélemény, megnyilatkozás kitörölhetetlen, megváltoztathatatlan, csupán ahhoz van jogom, hogy utólag megjegyzést fűzzek hozzá. Ez reményeim szerint visszahozza a virtuális világba a felelősség, tisztesség, udvariasság, odafigyelés, bizalom ma már a hétköznapiakban is elavultnak tűnő fogalmait. Amíg választott neveken hóböröghetek, cégek és törvények kiskapuin közlekedhetek – bármit megengedek magamnak, ám ha ez mindig elkísér, és láthatóvá válik, az önkorlátozásnak sokkal nagyobb ereje lesz. Fontos, hogy a személyiséget és közösséget romboló viselkedésformák, gondolati szerkezetek és szervezetek nem „bűnként”, hanem kezelhető hibaként jelentkeznek; kialakulhat egy közösségi kultúra, amely segítséget nyújt a beilleszkedésben, mintákat ad az óhatatlan vélemény- és érdekütközések kezeléséhez, akár személyes segítséget nyújthat.

A Hajnalvilágban nincsenek kitalált szereplők és történetek, nem a „párhuzamos” fantáziavilágok egyike. Létezésének célja, hogy az informatika lehetőséget nyújtson az ember számára abban, hogy személyesen megélje a fizikai határok feletti kapcsolódás, együttműködés, segítségnyújtás lehetőségét. Segítsen az önfenntartás, öngondoskodás, helyi célok megvalósítása érdekében közösségeket formálni és működtetni.

A megvalósításhoz használt számítógépes programok tervezése és megvalósítása során kiemelt cél, hogy azokat a lehető legszélesebb körben, a lehető legkisebb erőforrásigénnyel működhessenek, a kapcsolódás lehetősége így minél szélesebb kör számára adott, vagy könnyen elérhető legyen. Az informatikai rendszer nyitott, bárki által továbbfejleszthető addig, amíg a fejlesztés és használat összeegyeztethető a Hajnalvilág céljaival – tilos viszont olyan célra használni, amely ezekkel ellentétes. Ennek megfelelően semmilyen esetben sem használható fegyverekkel, erőszakkal, hatalommal, pénzzel kapcsolatos, az alapvető egyéni és közösségi erkölcsbe ütköző rendszer kialakítására.

Mi marad ezek kihagyása után? A lényeg: kapcsolatteremtés, kommunikáció, önmagunk: tudásunk, tapasztalataink, fizikai erőnk megosztása helyi közösségünkkel, közös célok kialakítása, a megvalósítás megszervezése, a tapasztalatok összegyűjtése és megosztása hasonló csoportokkal.

Reményem szerint a Hajnalvilág első telepesei felismerik a virtuális szubjektumban rejlő lehetőségeket, felelősségteljes, alkotó részeivé válnak természetes és választott közösségeiknek. Felismerik a véleménykülönbségek értékét és a feloldás alkotó módszereit, ezek segítségével példaértékű megoldásokkal gazdagítják a Hajnalvilág eszköztárát. Menet közben a Hajnalvilág informatikai rendszere olyan szintre bővül, amellyel már lehetséges kritikus közfeladatokat ellátni.

Erőgyűjtés

Amennyiben a telepések valóban értékes segítséget kapnak a Hajnalvilágtól, az eszköztár elérhetősége, „híre” terjedni kezd, a kialakuló megoldások, tapasztalatok működő, kipróbált és hozzáférhető mintákat kínálnak a hasonló feladatokat megoldani kívánó közösségeknek. Ezek közé tartozhat a helyi energiaellátás, energiabiztonság megszervezése, helyi alapélelmiszer-elosztás, idénymunkák és közösségi feladatok (közterületek játszóterek, óvodák, iskolák stb. karbantartása, szociális gondoskodás, szállítás megszervezése, hulladékminimalizálás és -kezelés). Előtérbe kerülnek a konkrét feladatok és a szükséges erőforrások; a pénz és a hivatalok háttérből irányító hatalma eszközzé és legyőzhető átmeneti akadállyá változik.

Ennek során országhatárok, etnikai különbségek válnak átjárhatóvá a tapasztalatok és személyes élmények megosztása révén, a közösségek felismerik saját erejüket, lehetőségeiket és korlátaikat. A közösségek összefogása révén nagyobb léptékű megoldások születnek, továbbá megtörténnek az első komoly konfliktusok, amelyből remélhetőleg bölcsebben kerülnek majd ki a résztvevők.

A Hajnalvilág az erőgyűjtés szakaszába léphet: elkezd felkészülni arra, hogy a globális fajjá vált emberiség előtt álló feladatok megoldásához segítséget nyújthasson. Kialakításra kerülnek azok az eszközök, amelyek minden egyes, ezeket igénylő ember kezébe adhatók, hogy alanyi joggá válhasson a globális rendszeren keresztül a helyi közösségekhez való csatlakozás. Ez minimális fogyasztású, akár napenergiával vagy kézi erővel feltölthető kézi eszközöket, alacsony fogyasztású hálózati csomópontokat jelent. Ezekhez a tudás és technológia jelentős része már ma rendelkezésre áll, csak ilyen módon történő használatára nincs motiváció.

Az eszköztár és az addigra megbízhatóvá váló programok birtokában a rendszer bekapcsolódhat különleges helyzetek megoldásába (katasztrófák, elzárt területek, humanitárius segítségnyújtás, természetvédelem), és a jelenleg elérhetőnél hatékonyabb segítséget nyújthat. Különös fontosságot kap a rendszer elemeinek és a benne felhalmozódó tudás hordozhatósága, amely az egyedi eseteket, a helyben befektetett munkát, pozitív és negatív szervezési tapasztalatokat azonnal használhatóvá teszi a világ bármely pontján. Ennek eredményeként az ipari forradalomhoz hasonlóan katalizálja a fejlődést a kritikus, a mai világ által elhanyagolt területeken.

Kibontakozás

Ha az erőgyűjtés fázisa az elképzelt módon zajlik, egy idő múltán egyértelművé válik, hogy az eddig elhanyagolt területeken (ahol a feladatra koncentrált, aktív közösségekbe tömörülő emberek átveszik a pénzügyi haszon termelésére specializálódott cégek és szervezetek helyét; ahol a szaktudás megosztása és használata kap támogatást – szemben annak eltitkolásával és szabadalmak mögé bújtatásával) a mai iszapbirkózással szemben gyors fejlődés mutatkozik. A Hajnalvilág felmutatja, hogy az érdekek összehangolásán és az információ felszabadításán alapuló irányítási szerkezet állja a versenyt, sőt hatékonyabb a valós feladatmegoldás terén, mint a piaci/politikai rendszer, bizonyos esetekben képes szembefordítani a demokrácia deklarált elveit az azokkal gyakran ellentétes érdekeket képviselő államapparátussal, már hatékonyabb kommunikációs eszköz, mint a tömegmédia. Ez lenne a „nagy háború” kitörésének pillanata, amikor a régi és az új rend az ősi szokás szerint érvek és objektív összehasonlítás helyett izommal próbálja meg legyőzni egymást – a Hajnalvilág polgárainak elszántságát és jó szándékát is próbára tenné a média, a szándékos bomlasztás.

Erre azonban véleményem szerint nem szükséges, hogy sor kerüljön, a háttérben ugyanis elér hozzánk az ökológiai rendszerek kíméletlen visszacsapása, amikor valóban nincs már mivel kielégíteni a környörtelen pénzügyi rendszerek által hajszolt gazdaság állandóan növekvő energiaigényét, sorozatos természeti csapások a föld alá küldik a nemzetközi biztosítótársaságok kasszáit, amikor valóban háborút akarnának kezdeni olajért, vízért, amikor valóban milliőkat kell kitelepíteni a lassan tengerszint alá kerülő területekről, élelemmel ellátni a víz hiányában összeomló mezőgazdaság miatt éhező tömegeket.

Erre a helyzetre nincs fehér ingben, hűvös szobában, halk zene mellett kitalálható, pályázatokkal és törvényekkel végrehajtható megoldás; ehhez erős, gyors, áldozatkész és tapasztalt, embertársaikkal együtttérző, értük minden erővel dolgozni kész közösségek, megbízható, csoportjukkal együtt küzdő, őket egyenként ismerő vezetők kellenek. Szükség van továbbá a legszélsőségebb körülmények között, minimális energiaigénnyel üzemelő, évek során megbízhatóvá fejlődött kommunikációs és szervező rendszerekre, vagyis arra, amit a Hajnalvilág jelent.

A feladat nem áll meg a katasztrófák azonnali kárelhárításánál, az élet újjászervezésében szintén hatalmas szerepet játszik majd mindaz a közösségi tapasztalat, amit a bemutatkozás és erőgyűjtés fázisában a Hajnalvilág magába szívott. Nincs szükség a fenntartáshoz állandó jelenlétre, a Hajnalvilághoz csatlakozó helyi közösségek közvetlenül hozzáférnek a hozzájuk hasonló csoportok tudásához, minimális kezdeti segítséggel kiválaszthatják és kialakíthatják a számukra leginkább megfelelő megoldásokat.

Kiteljesedés

A végső fázisban a Hajnalvilág visszatér bölcsőjéhez, a segítségnyújtás és újjászervezés során szerzett tapasztalatokat felhasználva békésen átveszi a „régí rend” utolsó bástyáit is. Erre csak akkor lesz lehetősége, ha a fenti folyamatok valóban ebben a formában képesek lejátszódni, ugyanis ekkor már minden ember számára nyilvánvalóvá válik, hogy felesleges az állandó görcsös félelem saját fajtársainktól, az csupán egy korábbi evolúciós lépés szükségszerű, de már meghaladott része volt.

Közösen, együtt tárjuk fel azokat a kincsesbányákat és dögtemetőket, amelyek az egymás elől való rejtőzködés évszázadai alatt halmozódtak fel; kiválasztjuk, amit értelmes, közös céljaink érdekében használni tudunk, a többit örökre megőrizzük fajunk emlékezetében annak érdekében, hogy e tudás és tapasztalat tanulásként szolgáljon, és megtartsa minket egymás közelében.

Esélyek?

Mindez szép elképzelés, ám racionálisan végiggondolva 1% alatti esélyt adnék annak, hogy sikerül megvalósítani. Kérdéses a szükséges informatikai rendszer kifejlesztése, az, hogy a bekapcsolódó első felhasználók és közösségek tapasztalatai valóban pozitívak lesznek, nem történik visszaélés a rendszer adataival és működésével, hogy sikerül-e időben kifejleszteni az emberi és technológiai háttérrel a hatékony problémakezeléshez, és hogy megvalósul-e a pozitív, békés átmenet a mai irányítási rendszerből a Hajnalvilágon keresztül megvalósuló vezérlésbe. További kérdés, hogy ha mindez működik, akkor sikerül-e megkapaszkodni a túloldalon, fenntartani és örökíteni azokat a gondolkodási mintákat, amelyek kivezetnek minket a mostani útvesztőből...

Mindez azonban nem veszi el a kedvemet a vele való foglalkozástól. Végére is, ugyanígy szemlélhetek másmilyen, tetszőlegesen feltételezett jövőt; bármelyik konkrét kép megvalósulásának esélye ugyanolyan parányi, mint a Hajnalvilágé. Ezzel szemben úgy érzem, hogy a Hajnalvilágban érdemes hinni, törekednem arra, hogy megvalósulását segítsem; ha az elméleteim jók, akkor bízhatom a hasonló gondolkodású emberek támogatásában, hihetek abban, hogy a megfelelő pillanatban mindig világossá fog válni a következő lépés.

Ezt a vezetést folyamatosan éreztem utamon, most is emiatt írok. Hiszem, hogy ha jó úton járok, nem fog elhagyni, és ha eltévednék, segíti majd azokat, akik a helyes irányt követik.

Közös tudatosság

(Bár nagyon törekedtem rá, nem tudom megúszni a spirituális felhangot. Sajnos itt csak a „kész” szöveget tudom leírni, azt a folyamatot nem, ahogy hajnalról hajnalra erre a képre ébredek, ahogy egyre jobban kibomlik a szemem előtt, és kezdem megérteni, mit is jelent...)

A tudás, az intelligencia, a kreativitás, amely gondolatokban, szavakban és cselekedetekben végül alakot ölt, láthatóvá válik, és kapcsolatba lép a környezetével, olyan, mint a szappanbuborék vékony hártája: mindig színes, mindig változó egyedi tünemény. A bölcsesség pedig hasonló ahhoz a levegőhöz, amely a hártán belül lakik: láthatatlan, minden buborékban – de ha úgy tetszik, a teljes külső környezetben is – állandó, változatlan. Tudásunk, lehetőségeink és tapasztalataink egyedivé tesznek minket, ám a helyes emberi élet törvényei, az erkölcs szabályai, a megnyugodott lélek tulajdonságai időtől és helytől függetlenül ugyanazok, alapvetően egyként tekintenek minden buborékra, a világ buborékon belüli és azon kívüli részére, hiszen mindegyikben ugyanúgy jelen vannak.

Mai világunk elvész a színek forgatagában, csak a buborékok külsejére koncentrál. Sajnos egyértelmű a szabály: minél nagyobb egy buborék, annál jobban hasonlít egy másikra, az egyediség ellenére egyre hangsúlyosabb a láthatatlan belső tartalom; ezzel szemben a kicsi buborékok nagyon színesek, egyediek, és csak ennek fontosságát harsogják, cél tehát a minél kisebb, minél különlegesebb buborékok termelése, mert ez a „szabadság”.

Időről időre megjelenik történelmünkben az az irány, amely a különbségek helyett a hasonlóság keresésére helyezi a hangsúlyt. Vagy talán pontosabb így: minden rendszer fejlődése során „egyéniesedik”, egyre inkább a hatalmon levők személyes igényeit elégíti ki. A folyamat addig tart, amíg az „alul levők” nem kezdik tudatosítani sorsközösségüket. Minél nagyobb tömegű ember fókuszál a különbségek helyett a bennük rejlő hasonlóságra, annál erősebbé válik a belőlük formálódó közösség ereje. Végül meghaladja azt az erőt, amelyet a rendszer urai szembe tudnak állítani vele, és „győz a forradalom” akár harc, akár békés átmenet árán. Magyarországon jól ismert a kollektívizmus uralma, amelynek véleményem szerint nem az volt a hibája, hogy közösséget formált az emberekből, hanem az, hogy nevétől és eszméitől függetlenül, történelmi fejlődése során óhatatlanul átalakult a hatalmon levők kiszolgálására. Az már más kérdés, hogy a „forradalom” minket olyan „új rendszerbe” vezetett, amely még inkább erre épül.

A történelem során látott közösségformáló folyamatok azonban jellemzően a buborék felszínére alapultak: anyagi helyzet, faji alapú csoportosulás; vagy egy más csoporttól való különbözés köti össze a tagokat; sajnos ez elég jellemző minden vallási/spirituális csoportra is: ahogy a tagok a hit révén kiemelkedni, megkülönböztetni vágyják önmagukat a „hitetlen többiektől” – nem beszélve az „idegen hitet vallókról”.

Ezek azonban mind a buborék külseje: társadalmi helyzet, rang, vallás, könyvek, szertartások. Az egészen a mélyén ott van a hallgató, nem látható lényeg, amelynek a felületén életünk, gondolataink, cselekedeteink, meg tapasztalásaink zajlanak. A következő lépés hihetetlenül nehéz, ugyanakkor véleményem szerint minden vallásból, keleti tanításból valamiképpen ez köszön vissza: önmagunkat (modern szóval: identitásunkat) nem a felszínben, hanem ebben a láthatatlan, azonosnak és megkülönböztethetetlennek, szélsőségesen „egyedietlennek” tűnő mélységben kell keresni. Tudás, tapasztalatok, világnézet, önmagunkról alkotott kép – mindez nem több vagy stabilabb az időben, mint egy szeretett ruhadarab vagy nyaklánc: ugyanúgy elveszhet, eltörhet, vagy csalódva mi magunk dobhatjuk el; újat, gyökeresen eltérőt kedvelhetünk meg életünk során. Kiolthatatlan bizonytalanságunk is ebből fakad: folyamatosan keresünk valami megfogható, ugyanakkor biztos kapaszkodót az életben mindaddig, amíg rá nem jövünk: ami megfogható, az éppen ezért bizonytalan is. Megteremtettük tehát a megfoghatatlan, univerzális kapaszkodót: a pénzt, és megtanultunk mindent ráaggatni – csak egy a baj vele: mi magunk csináltuk, így örökölte minden bizonytalanságunkat.

Itt az ideje, hogy elfogadjuk: az egyetlen valódi bizonyosság az egyetlen „abszolút érték” – bennünk van, ott, ahol „nincs semmi”. A legjobb hasonlatom erre gyerekkoromból származik, amikor bámultam a tükröt, és kerestem benne önmagam: testem? Kezem? Lábam? Arcom? Szemem? A végeredmény bizarr: én a két szemem közepén levő pici fekete lyukkal kezdődöm (és egyébként ott is csak azért, mert éppen a *látással* próbálom elkapni önmagam; ha tapintással kísérleteztem volna, akkor az ujjbegyeimnél lyukadtam volna ki): a milliárd különböző alak „egyedisége” abban rejlik, ami mindegyikünkben pontosan ugyanolyan.

Haza, nyelv, vallás, világkép – ruha csupán, a lényeg a mindnyájunkban közös emberi lény, aki ezt a helyet és időt kapta a létezésre. Ha elhisszük, hogy „önmagunk” ettől független, akkor nem szükséges belőle határt vonnunk önmagunk köré: nem kell tudatosan elválasztanunk, elhatárolnunk magunkat embertársainktól. A milliárdszor milliárd színes, erőnek erejével fenntartott fal, amelyekbe kapaszkodunk, amikor azt mondjuk: én; amelyek köztem és a többi ember között húzódnak – feleslegesek.

Én maradok akkor is, amikor ezek helyett kizárólag önmagamra, belső, láthatatlan énemre fókuszálok, amikor meghallom önmagamban minden embertársam hangját – hiszen ezen a szinten mindannyian osztozunk. Eközben természetesen ugyanaz maradok, a kultakarómon nem változik semmi: hazám, hitem, nyelvem ugyanaz, csak mondjuk az ének és tánc már nem a nemzeti hovatartozás büszke kifejezése, hanem a boldogság megélésének számomra megadott módja.

Más hasonlattal élve: bár egyetlen globális fajjá váltunk, ma még egyéni tudati szinten egysejtűek vagyunk, mindnyájan saját „kultakaróval” rendelkezünk: én vagyok én, a többiek mind „mások”. Ezzel csak az a baj, hogy fajszintű képességeink túlnőtték ezt a gondolkodásmódot: a hatmilliárd egysejtűként gondolkodó lény válaszút elé érkezett. Ha egysejtűként folytatja, egyéni motivációit a közösségé elé helyezi, a környezetétől való eltérésre koncentrál, akkor a jelen pályán továbbhaladva gyakorlatilag egy generáción belül katasztrófára ítéli önmagát: biológiai és emberi környezetének végletes beszennyezésével drasztikusan csökkenti ezek fenntartóképességét, a következmények egyéni szinten kezelhetetlenek, és ez a ma ismert minden rendszer felbomlásához, káoszhoz vezet.

A kiút? A többsejtű szervezetté válás. Hiszen már most is azok vagyunk: minden, amit magunk körül látunk, megeszünk, megiszunk, használunk, minden, amit tudunk, sok ezer láthatatlan, velünk együtt élő vagy már századokkal ezelőtt eltávozott embertársunk munkájának eredménye, ahogy remélhetően mi is (látható vagy rejtett módon) jelen vagyunk néhány velünk együtt élő, vagy akár utánunk megszülető ember mindennapjaiban. Mindezt azonban tudati szinten saját határaink, vágyaink, tárgyakban és elvekben megtestesülő identitásunk védelmében folyamatosan egymás ellen harcolva éljük meg.

Sajátos fintora világunknak, hogy valójában éppen az egyediséért való harc tesz minket igazán homogén masszává. Vegyünk bármelyik reklámot, amely kozmetikummal, autóval, itallal, elektronikus ketyerével csillantja fel: ez a Te hangod, stílusod, megérdemled, ... Így aztán részévé válhatok annak a sok százezres tömegnek, amely az egyéniségét pont ezzel fejezi ki. Na jó, luxushajók esetében néhány tíz emberből áll az a „tömeg”, de ha úgy tetszik, ők is sok százezres tömeget testesítenek meg „vásárlóerő” formájában.

Valódi specializációra, egyediségre éppen a szervezetté válás ad lehetőséget, amikor a sejt – vagy ember – megtalálja azt a feladatot, azt a helyet, amelyre képességei, sorsa, egyedi tulajdonságai szólítják. Találkozik hasonló felfogású társakkal; nem valami személyes „jutalom” vagy „siker” formájában méri önmagukat, hanem abban, ahogy együtt, eredményeikben és hibáikban osztozva, mindig tanulva és egymásnak példát adva fejlődnek, és kiszolgálják a szervezetet azzal, amit ők tudnak a legjobban. Lehet ez szőlőművelés, színészet, fafaragás, autóvezetés – bármi. Mindezek mögött pedig annak a tudatos megélése húzódik meg, hogy mindenkinek felett és elsősorban *ember vagyok*, egy mindenkivel, egy a hatmilliárdból, aki feladatokat kapott, megvalósításukhoz helyet, időt és képességet – ahogy mindenki más is: más feladathoz más helyet, időt, képességet; más tapasztalatokat és más világképet. És ez pont így van jól.

Elemzésem végkövetkeztetése viszonylag egyszerű: meggyőződésem, hogy egy evolúciós ugrás közepén járunk. Ezek mindig óriási lépések, és idő kell ahhoz, hogy az általuk nyújtott új lehetőségek, egy új világ képe átvegye a régi helyét.

A mai helyzetet leginkább ahhoz tudnám hasonlítani, amikor az ember felegyenesedett, és ideje nagyobb részét két lábon állva töltötte. Lassan hozzászokott, hogy futáshoz sem kell visszaereszkednie, hanem két lábon gyorsabban tud szaladni is, ráadásul közben a kezében tárgyakat is tud vinni. Sokkal ügyesebb lett a keze is, addig elképzelhetetlen dolgokat volt képes létrehozni.

A legfontosabb változás viszont az volt, hogy míg eddig a földet bámulta, és csak kis időkre pillantott vagy egyenesedett fel, innentől az a természetes, hogy teljes magasságában kiegyenesedve messzire lát. Tudatába kerül annak, hogy életterét számtalan, hozzá hasonló, fejlett és csodálatos lényel osztja meg. Elsősorban nem ételt, gyökereket és szagokat tapasztal maga körül, hanem arcokat, emberi alakokat, akikkel kapcsolatot lehet létesíteni. A távolság eddig örök korlátot, megismerhetetlenséget jelentett, most viszont egyidejűvé vált számára az egész élettér, tud a benne zajló folyamatokról, az itt élő lényekről.

Bár külsőleg láthatóan semmi sem változott, az ember számára ez egy gyökeresen új világ, és még nem tudja, hogyan éljen benne. Eddig apró csoportokban élt, egyértelmű érdekeket, életutat jelöltek ki számára a zárt erőviszonyok és a sorsszerűen elfogadni kényszerült környezet; most viszont hatalmas távolságokat lát be, messzire el tud jutni, hosszú távra képes tervezni; a pillanatnyi hátrányokat el tudja fogadni azért, hogy nagyobb tervei megvalósulhassanak. Szándékai ennek megfelelően nagyobb rendszerbe, az összes fajtárs, az összes élőlény által alkotott közösségbe kell hogy beilleszkedjenek, hiszen látja, érzi őket, tudja, hogy ott vannak, és most már hatással van rájuk.

A minták azonban még a régiek, abból az időből származnak, amikor a kis helyet, a kevés zárt erőforrást kellett megosztani, amikor még nem volt képessége komolyan beleavatkozni a környezetében zajló folyamatokba. Ezért aztán törvényszerűen óriási hibákat követ el, amikor a régi sémákat változatlanul használja új erejének, képességeinek birtokában; azt látja, hogy minden kísérlete pont az ellenkezőjére fordul, jó szándékának is katasztrófa a következménye.

Megpróbál álmvilágba zárkózni, egyfajta sorsszerű kényszerűséget képzelni maga köré, amelynek csupán tehetetlen eszköze, így a felelősségtől megmenekülhet. Ez azonban nem menekvés, ha valaki kést kapott a kezébe, nem mentség, ha csak csukott szemmel vagdalkozik vele.

Új mintákra van szükség, új gondolkodásra, a felelősségvállalás bátorságára. A távolra látás képességéhez kapcsolódik számtalan, eddig ismeretlen probléma, fájdalom és félelem megjelenése, ennek feldolgozása elkerülhetetlen ahhoz, hogy vissza-visszaereszkedő félmajomból örökre felegyenesedett, tiszta emberekké legyünk.

A választás, *a változás ideje eljött*, és nem múlik el attól, hogy az önsajnálatot, begubózó szerencsétlenkedést választjuk ahelyett, hogy büszkén vállalnánk a nekünk megadatott sorsot, óriási lehetőséget.

Fel a fejjel!

Mazsolák

Többször próbálkoztam már nagyobb méretű, „koherens”, valamilyen struktúrát követő írás létrehozásával, így találkoztam már azzal a jelenséggel is, hogy eközben óhatatlanul eszembe jutnak olyan gondolattöredékek, amelyek nem illeszthetők be a létrehozni kívánt rendszerbe. Túl kicsik ahhoz, hogy valami fejezetet költhessenek körük, ugyanakkor túl fontosak számomra ahhoz, hogy kihagyjam őket, mert valamiként mégiscsak kapcsolódnak az egészhez. Ezeket gyűjtöttem ebbe a részbe.

Élet

Az emberi élet csodálatos: öröm, szeretet, szerelem, odaadás, izgalom, szárnyalás – és borzalmas: hibák és bukások sorozata, szenvedés, betegségek, szeretteink elvesztése és a halál. A kettő együttes jelenléte teszi az életet nagyszerűvé, különleges ajándékká, amelyet nem tudunk megélni, ha egyik vagy másik oldalát megtagadjuk, elfelejteni igyekszünk.

Inverz Parkinson

Ha egy csoport célja egy feladat megoldása, akkor a csoport létszáma a tapasztalatok szerint a hatékonyság mentén optimalizálódik: annyi tagja lesz, ahányra szükség van, mindenkinek kialakul a szerepe, illetve kialakulnak a tartalékok. Mindenkinek érdeke, hogy a legjobbak legyenek ott, és képesek legyenek jó hangulatban együtt dolgozni. Ha viszont a csoport tagjainak egyéni célja a feladat megoldására szánt pénzből minél többet szerezni, minden motiváció megfordul: minél kevesebb ember között oszlik meg a pénz, annál több jut egynek, még ha meg is kell szakadnia érte; minél okosabbak, többet tudnak a munkámról a kollégák, annál nagyobb veszélyben van a pozícióm és a pénzem... Jobban járok tehát, ha elmarom magam mellől a valóban értékes embereket, így jobban látszik az én csillogásom (bár nagyobb esély van arra is, hogy a végén egy tényleg értéktelen vetélytárs fog kitúrní a helyemről; de ez se baj, majd jobban hiányzom)

Lóverseny

Oly divatos az a mondás, hogy a piaci verseny jó a fogyasztónak. Néhány apróság azért kissé árnyalja a képet. A versenyzők nem ellenségei saját érdekeiknek. Ami alulról versenynek látszik, az valójában kartellmegállapodásokká alakul abban a pillanatban, amikor bezárul a piac; a verseny valójában csak addig él, amíg van nyitott, szűz piac. A másik: divat elfelejteni, hogy meglehetősen ritka madár a „fogyasztó”, vagyis az az ember, akinek korlátlan pénz áll rendelkezésére, és csak fogyasztania kell. Nekünk, „többieknek” meg kell dolgoznunk a pénzért ezen a „versengő piacon”, amely így valójában olyan, mint egy lóverseny, amelyben mi vagyunk... a lovak.

Hőbörgők

Az esztelen lázadó törvényszerűen válik azok eszközévé, akik ellen lázad.

Hajnalvilág

Isaac Asimov: Az Alapítvány előtt című könyvét a napokban olvastam, a magyar fordítás sokszor említi a „Hajnalvilágot”, mint egy ősi, emberek lakta bolygót. Erről én eddig nem tudtam, a Hajnalvilág nevet ettől függetlenül és igen sok töprengés után választottam – mindenesetre érdekes az egybeesés...

Hit 1

Racionálisan szemlélve az élet egy rettenetes nagy kitolás: korlátozott, tehát a végén mindenképpen rövid, fizikai és lelki szenvedésekkel teli (például saját testünk nyavalyái és szereteteink testének nyavalyái, illetve halálunk). A hit döntés: helyezzük mindezt irracionális kontextusba, egy, a saját létezésünkön túlmutató rendszerbe. Igyekezzünk egy általunk meg nem érthető, de mindenképpen jó szándékú létező vagy létezők ajándékaaként felfogni, és ennek tükrében csak azért is értelmesnek tekinteni. Vagyis a hit egy olyan, a hívő által létrehozott, irracionális, de létezőnek tekintett alap, amely mentén képes elfogadni saját szenvedését, és nem másokat büntet fájdalmában, sőt, törekszik mások fájdalmának megértésére, a velük való együttműködésre. Akkor is, amikor minden jól megy. Mert a racionális elme csak a bajok határáig kísér, amikor elmegy az áram, elmossa a várost a hurrikán, a gyermekén az orvostudomány már nem tud segíteni, akkor a racionális ember mégiscsak imádkozni kezd.

Kérdések és válaszok

Életünk azzal telik, hogy válaszokat keresünk kérdésekre; pedig sokkal fontosabb maga a kérdés: mi az, amit meg szeretnénk tudni, és miért pont azt?

A fejlődés első lépése: ráébredni egy kérdésre, ami ugyan mindig is ott volt, de nem tudatosult, hogy az kérdés is lehet, másként is lehet, mint ahogy „szoktam”. A válasz csupán a kérdés „másik fele”, mindig egy-egy lépés előre – az irányt viszont a kérdés feltevése jelöli ki. Abban a pillanatban, hogy feltettem a kérdést, a válasz tudásszintemnek és emberi nyitottságomnak megfelelően eleve elrendelt. Ennek ellenére sok időbe, erőfeszítésbe kerülhet, amíg „megtalálom”, elfogadom a tartalmát, megérek arra, hogy megfogalmazzam – utólag visszatekintve jellemzően kézenfekvőnek tűnik.

Ha úgy tetszik, a kérdés „abszolút”, a válasz viszont mindig relatív, függ a válaszadó tudásától és a befogadó nyitottságától (különösen akkor, ha a kettő ugyanaz a személy). A legjobb példa erre a minden ember számára, így számomra is legfontosabb kérdés: ki vagyok én? A kérdés az egész élet során változatlan, a válasz mindig ideiglenes, és folyamatosan változik. A kérdés a lezárás, a halál pillanatában változik: „ki voltam én?”, és csak ebben a pillanatban válaszolható meg végérvényesen.

Mai civilizációnk a válaszok keresésének bűvöletében él, elfelejtve azt, hogy a kérdések megfogalmazásának felelőssége – így fejlődési útjának kijelölése is a feladata. Adottnak tekinti saját szerkezetét, nem tesz fel kérdéseket vele kapcsolatban, pedig ez a struktúra egyértelműen meghatározza a benne megtalálható válaszokat, így rögzíti a „fejlődés” jelenlegi, önpusztító irányát.

Hit 2

Arról álmodtam, hogy egy hívő ember képes volt csodákat tenni, a fia viszont nem hitt benne. Egyszer eljött a tökéletes alkalom, és az ember így imádkozott: kérlek, mutasd meg magad a fiamnak – és a csoda *nem történt meg*. A hit lényege nem az, hogy bizonyosságot szerzünk a természetfeletről, hanem ellenkezőleg: elfogadjuk azt a hézagot, amely világképünk és az objektív valóság között van, és mindörökké ott is marad. Megnyugszunk benne, elfogadjuk, mint egy helyes és megkérdőjelezhetetlen alapszabályt, és úgy kezdünk élni, hogy tudjuk: minden a mi felelősségünk, mert minden tudásunk és logikánk mélyén ott lapul a saját döntésünk, hogy milyennek akarjuk látni a világot.

Más oldalról: emberi értékünket nem a tudásunk, és az ezen alapuló ésszerű lépéseink adják, hanem éppen ellenkezőleg: a hitünk. Ezalatt pedig nem a vallásos meggyőződést kell érteni, hanem azt, hogy milyen elvek, álmok, remények miatt vagyunk képesek irracionális döntéseket hozni. Ez az, amiért az ember a rendkívül kis esély tudatában is berohan egy égő házba, ha kiáltást hall bentről.

„Monda néki Jézus: Mivelhogy láttál engem, Tamás, hittél: boldogok, a kik nem látnak és hisznek.” Az én olvasatomban: csak úgy lehetünk boldogok, ha a hitet és a tudást egyaránt ismerjük; tudjuk, melyiknek hol a helye, és nem keverjük össze őket.

Hit-el

A magyar nyelvvel mindig érdekes játszani, ilyen a következő is: minden renden, szabályozáson, huzakodáson túl egy társadalom tagjait legerősebb befolyásoló tényező a közös jövőkép, más szóval a hit: milyen lesz az a világ, amelyben gyermekeink élnek majd.

Ez az az erő, amely képes romokon új városokat emelni, hidakat építeni, közlekedési hálózatokat teremteni. Ez mutat feladatokat, amelyek megvalósítására érdemes a véges időt elhasználni, érdemes a tőlünk telhető legtöbbet nyújtani, fáradságot és fájdalmat félretenni, és életünkre, tetteinkre büszkén távozni, amikor annak jön el az ideje.

Ezt a hitet nem pótolhatja semmi; ha elvész, akkor elvesznek a nagy álmok, a célok és az önfeláldozás, marad a jövő teremtése helyett annak felélése, gyarapítás helyett fogyasztás, *a hit helyett a hitel...*

Modern rabszolgaság

A rabszolgatartó társadalom csúnya dolog. Egyik ember a másikat saját tulajdonaként kezelte, megalázhatta, játékszernek használhatta, megkínózhatta, meg is ölhette. Ugyanakkor nem árt észben tartani: alapvetően vigyázott is rá, mint minden más tulajdonára, hiszen sokba került neki. Amíg módjában állt, folyamatosan biztosította neki az ételt, igyekezett egészségesnek, erősnek megtartani, mert ha nem jól táplálta, nem foglalkozott az egészségével, vagy akár túldolgoztatta, a rabszolga veszített az értékéből, használhatatlanná vált, újat kellett venni helyette. A rabszolgatartók közössége szintén valamilyen szinten szabályozta azért a rabszolgafogyasztást, hiszen (amíg a modern korban ipart nem sikerült csinálni ebből is) meg kellett küzdeni értük: háborúkat vívni, vagy vállalni a meghódított néptömeg növekvő, esetenként veszélyes ellenállását – ez, ha emberként nem is, de tulajdonként magas értéket biztosított a rabszolgának.

Kérdés, hogy a mai világ jobb-e ennél. Igaz, a hitelt felvevő ember szabad, csupán álmai vagy esetenként létszükségleteinek rabja, a hitelt adó bank nem tulajdonosa, csupán az elkövetkező években megszerzendő javai egy részére tart igényt. Nem kerül erőfeszítésébe, hogy újakat szerezzen, a média és a tehetetlen állam birkaként tereli a tömeget a kapuihoz. Nem érdeke, hogy szolgálja jól működjön, nem gondoskodik élelméről, egészségéről, nem ad neki munkát, nincs közös felelősség, hiszen szabad, oldja meg saját baját, ahogy tudja – ezeket a problémákat „kihelyezte”, a neki szintén eladósodott államra lökte. Nem fenyegeti halállal, csak azzal, hogy bármijét elveheti, kidobhatja abból az életből és biztonságillúzióból, amiért eladta bizonytalan jövőjét. Zuhanását az egyre inkább foszladozó, már csak régi újságokban emlegetett szociális háló fogná meg, valójában azonban áthullik a cinkos hallgatás mellett egyre távoluló lyukakon.

Pohár

Sokszor emlegetjük a nézőpont fontosságát, hangsúlyozva azt a példát, hogy ugyanazt a poharat van aki félig üresnek, más félig telinek látja; van, aki az elérhetőre koncentrálna és hiányt érez, más az elért eredménynek örül. Az már árnyalja egy kicsit a képet, hogy ennek megítélése sem egyértelmű, gyakran dicsérjük meg azt az embert, aki nem dől hátra elégedetten eredményei birtokában, hanem álmait követve mindig előre tekint és tovább tör – máskor viszont ugyanazt az embert állandó elégedetlensége miatt korholjuk.

Vajon eszünkbe jut-e a nagy morfondírozás közben az, hogy a „pohár” teljessége, értelme, definíciója pontosan ez az állapot! Az üres pohár, amelyben nincs semmi, értelmetlen, hiszen azért létezik, hogy legyen benne valami; ugyanúgy értelmetlen a teljesen teli pohár, hiszen már nem kerülhet bele semmi új. Nem a félig üres – félig tele nézőpont között van a különbség, hanem ott, hogy megértjük-e ezen állapot szükségszerűségét, saját nézőpontunk (és a nézőpont megítélésének) állandó és törvényszerű változását, a két nézőpont megítélésének, minősítésének totális értelmetlenségét...

Az alkotás határai

Az alkotás három határa az Érdemes, az Értelmetlen és a Lehetetlen. Az emberi civilizációt folyamatosan növekedésre sarkallta az a tudat, hogy *lehetetlen* számára olyan dolgok megvalósítása, amit pedig *érdemes* volna. Mára azonban a megvalósíthatóság határát megállás nélkül tolta át az *érdemesség* szintjén (vagyis olyan dolgok létrehozásán túlra, amelyeknek összesített hatása negatív a jelenleg mérhető pozitív hatás ellenére), majd messze túllépett az *értelmetlenség* határán is, és olyan dolgok tömegét hozza létre, amelyeknek a jelenben sem mutatkozik pozitív haszna...

Civilizációk kapcsolata

Az utazás témakörben eltöprengtem azon, milyen hatással van a mi civilizációnk egy meghódított közösségre; így azon is gondolkodtam, hogyan lehetne ezt jól csinálni.

A fejlettebb civilizáció részéről logikusnak tűnik, hogy a fejletlen csoportból egyedeket ragadjon ki, megtanítsa őket saját tudásának átadni kívánt részére, és rájuk bízva, hogy milyen módon adják majd tovább. Azzal viszont nem sokat nyer, ha elrabol néhány embert, mert így ellenséggé lépne fel. A logikus megoldásnak az tűnik, hogy olyan egyedeket válassz, akik halálos betegséget vagy sérülést szenvednek, a másik csoport lemond róluk, halottnak tekinti őket. Ekkor gond nélkül színre léphet a fejlettebb csoport, magához veszi a haldoklót, meggyógyítja, és fel tudja használni közvetítőként.

Ez két szempontból is érdekes következtetésekre ad módot. Egyrészt, a fejletlen csoportban kialakul a halál utáni életben való hit, hiszen olyan emberek, akik számukra menthetetlenek, tehát halottak voltak, idővel újra egészségesen megjelennek közöttük, bár már nem olyanok, mint ők: „voltak a túlvilágon”, sokkal többet tudnak mindenről. Másrészt, vajon mi történik, ha a fejlettebb civilizáció megszakítja a kapcsolatot? Feltehető, hogy addigra valamilyen formában együttműködés alakult ki a két kultúra között, egyfajta „papság” jön létre az „idegenek” (és közvetítők), illetve a hétköznapi emberek között; az ő hatalmukat a felsőbbrendűekkel való kapcsolatuk, együttműködésük biztosítja.

Ha az idegenek elmennek, ez a kiváltság megszűnik, pedig a papság igencsak szeretné, ha megmaradna, szeretné visszahívni az idegeneket a számára legegyszerűbb módon: közvetítő-alanyokat kínál fel nekik, esetleg olyan helyzetet teremtve, hogy az idegenek kénytelenek legyenek megmenteni őket... vagyis megjelenik az emberáldozat az istenek felé.

... tanítsd meg halászni...

Van ez a szép mondás: „Adj egy halat az éhezőnek, és jóllakattad egy napra – tanítsd meg halászni, és jóllakattad egy életre.” Sajnos a következő mondat mindig lemarad a végéről: „... és többé nem fog függni tőled, nem vásárolja meg a haladat!”

Ki az az *ostoba*, aki megtanítsa halászni az éhezőt, ahelyett, hogy elvenné a tavát cserébe a halért, amelyet esetleg ugyanonnan fog ki neki, majd kihalásztatná vele az összes halat a saját tavából, hogy újabb éhezőket „lakathasson jól” vele? Létezne olyan állam, amely támogatna bennünket abban, hogy megoldjuk saját problémáinkat, esetleg a szomszédét is kalákában ahelyett, hogy szolgálnunk kell a pénzért, amelyet aztán kifizetünk a szomszéd munkájáért; közben minden ponton adókkal támogatjuk a „mindezt lehetővé tevő”, ugyanakkor a pénzünkkel elszámolni nem kívánó államot?

Meglepő? A géntechnológiával foglalkozó vetőmag gyártó cégek szellemi termékre vonatkozó szabadalom révén igyekeznek megtiltani a gazdáknak, hogy jövő évi vetőmagként használják az ideai termés egy részét ahelyett, hogy megint tőlük vásárolnának. Példa: az amerikai „támogatásként” Irakba szállított vetőmagból termett gabona vetését 2004-től törvény tiltja az iraki gazdáknak, akik évszázadokon keresztül a józan ész szabályainak megfelelően így művelték földjeiket. Csoda hát, hogy nem lelkesednek?

A mondás helyesen tehát így hangzik: *Felejtse el halászni mindenki, majd én etetem őket napról napra – ők meg szolgálnak nekem, hogy éhen ne haljanak!*

Az őrült kovácmester

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kovácmester. Ez a kovács nagyon derék ember volt. A falu népe kisgyermekkorától szerette, mert nehéz mesterségét sokáig tanulta, minden mást feladott érte, és nagy szeretettel művelte. A keze alól került ki a falu összes kapája, kaszája, baltája, egyszóval minden házban találni lehetett számos olyan nélkülözhetetlen eszközt, amely az ő tudását dicsérte.

A kovács, miután szakmáját kitanulta, és tökéletes baltákat tudott készíteni, egyre búskomorabb lett: nem elégítette ki saját tudománya, hogy képességeivel egy kis falu népét boldogította. Barátainak gyakran panaszkodott, hogy ő bizony többre hivatott, csak az idejét vesztegeti azokkal a csip-csup munkákkal, amelyeket rá bízna, melyeket bárki kovács el tudna végezni; ezek nem az ő tehetségéhez, tudásához méltók.

A falubeliek értették, bólogattak, vigasztalták a kovácsot, amennyire tőlük telt, hiszen nagyra értékelték – meg hát: nem volt más kovács a faluban. Közben azonban mindegyiküknek eszébe jutott valami: egy törött kapa, egy régóta megígért kés, amit a kovácstól kértek, de ő még nem ért rá megcsinálni. Talán a kovács is érezte ezt, mert egyre kevesebbet járt a templomba, kocsmába, ha találkozott valakivel, inkább csak mogorván köszönt neki.

Egy nap szomszédja és legkitartóbb barátja azt tanácsolta neki, hogy ne csak az eszközt lássa a baltában, amelyet készít, hanem a szépséget is. A kovács megölelte, és rohant haza. A falu népe boldogan hallgatta, hogy talán meggyógyult a kovács, ismét vidáman peng az üllő a műhelyben. És másnap délutánra a szomszéd megkapta a régen várt baltát, amely nem csak jó volt, de a kovács egy gyönyörű madarat is vert bele. Igaz, borsos árat kért érte, de a barát szívesen fizetett, mert ilyen baltája tényleg senki másnak nem volt az egész környéken.

Épp olyan talán nem. De erdős, faleveles, szőlős, táncos, vadászos... A kovács attól kezdve nem készített egyszerű szerszámot, mindegyiknek nevet adott, történetet mesélt hozzá, művesen díszítette – és sokkal drágábban adta, mint addig, hiszen sokat dolgozott rajta, és mestersége minden tudását megmutatta vele. Mígnem egy szép napon a favágó, aki egyszerű ember volt, és nem szívelte a kovács ilyen hajlamait, visszahozta eltört fűrészét, amelynek pengéjébe egy erdőt vágott a kovács. Ledobta a szerszámot a műhely padlójára, és így szólt: „Te kovács, én nem tudom, mi szállt meg téged. Nekem nem kell semmi csoda, olyan fűrész akartok, amelyet régen csináltál, amiben nem volt semmi különös, de húsz évig szolgált! Ilyen hívságos vacakot többet nekem ne adj, mert egyszer megyek ki vele az erdőbe, és szemétté válik a kezemben. Ezért ötször annyit kértél, mint a régiért, de huszadát sem érte. Add vissza a pénzem, kovács!”

A kovács erős ember volt, kidobta a favágót, és többet nem dolgozott neki, hiába is kérlelték, hogy segítené a favágót, hiszen a régi, silányodó szerszámaival nem tud úgy dolgozni, és nem lesz fa a télre, kevesebb jut építésre ácsnak, asztalosnak. Újabb, egyre nehezebben használható eszközök készültek a műhelyben, egyre kevesebb is, pedig az üllő szinte éjjel-nappal pengett, zakatolt a fűjtató...

Egy nap a kovács egy furcsa szerkezettel állított be szomszédjához. Az alig ismert rá: a régebben ápoltszerű kovács helyett egy torzonborz, szakállas, égő szemű, rongyos, kiégetett ruhájú alak állt az ajtóban. Kezében egy kovácsolt lábpihentető szerkezetet tartott, amely pedállal hajtva rezegni kezd, és ellazítja az ember lábát. Nyomban be is mutatta, de a szomszéd nem értette, mire jó az, ha valaki pedálozik azért, hogy a másinak ellazuljon a lába, és persze nem kért a szerkezetből.

A kovács azonban kérlelni kezdte, hogy vegye meg akár olcsóbban is, mert fogytán a műhelyében a vas, nincs szén, és már hónapok óta nem evett rendes ételt; kiderült, hogy egy éjszaka a felesége is otthagya, már nem tudott együtt élni vele. A szomszéd megvacsoráztatta a kovácsot, majd átsétált vele a műhelybe, ahol valamikor régen oly gyakori vendég volt.

A látvány megdöbbenetete. Mindenütt félkész, furcsa szerkezetek, lyukas fejű kapák, éles kilincsek, hatalmas vasalatok heverték egymás hegyén-hátán, tűz égett mindenhol, a falakon füstnyomok, széndarabok, korom, rendtelenség. A kovács csillogó szemmel szaladgált egyik kupactól a másikig, mutogatta barátjának „mesterműveit”, aki egyre elkeseredettebben hallgatta. Legvégül felesége szobájába tuszkolta, ahonnan minden bútor eltűnt (hát nem eladta a szerencsétlen még azt a ládát is, amelyet nászajándékba kapott az asztalostól...), és a közepén egy óriási vasgolyó terpeszkedett. A kovács erre volt a legbüszkébb, mestersége csúcsának nevezte. Azt mondta, ez a legnagyobb acélgolyó a világon; mielőtt egy kis vas felszabadul, felizzítja és hozzákovácsolja. Tökéletesen gömb alakú, és még ő sem tudna kivenni belőle egy darabkát sem, annyira összekalapálta.

A szomszéd kifordult a műhelyből, otthagyta a házát és a falu másik végébe költözött. A házából elvitt minden éghetőt, a tetőt leverte, a gerendákat odaadta a favágónak.

No és a fegyverek... kardok, lándzsahégyek, dobókések, mindenféle ismert és ismeretlen gyilkos szerszámok... A kovács egy ideje azt híresztelte, hogy védekezniük kell, mert az ellenség bármikor rajtuk üthet, fegyvereket kínált hát mindenkinek, azonban csak nagyon kevesen értettek egyet vele, titkon inkább arra gondoltak, hogy a kovácstól kellene megvédeniük magukat, sőt, a kovácsot saját magától. Elborzadtak hallván, hogyan büszkélkedik a kovács új találmányainak tisztító erejével.

Ezért hát a kovács a gyermekekhez fordult, szörnyű meséket mondott nekik, és nekik adta el portékáját – válogatás nélkül: kinek katonababát, kinek pajzsot, lándzsát, kardot. A gyerekek pedig háborúzni kezdtek a valódi fegyverekkel, egyre többen sérültek meg vagy haltak meg a kovács fegyvereitől. Az emberek gyűlölni kezdték egymást a csapások és károk miatt, a béke elillant a faluból, egyre többen költöztek el – az ottmaradtak házaikba húzódtak, a szomszédaiktól, főleg gyermekeiktől egyre jobban félve azon töprengtek, vajon hová veszett a szépség, a nyugalom és a szeretet.

Az örült kovács műhelyében most is izzik a szén, a gyerekek hozzák neki; lángok lobognak mindenütt. A faluból tünedeznek a fémszerszámok, mert lopkodják őket, hogy a kovács újabb szerszámot és fegyvert kovácsolhasson belőlük örökké csattogó üllőjén. Az emberek rettegve, egyben reménykedve várják a napot, amikor a műhely lángra lobban, a vörös kakas végigrohan a falun, és elpusztít mindent, ami még megmaradt belőle, elemészti végre a kovácsműhelyt, és visszaperzsel mindenkit abba az időbe, amikor össze kellett fogni azért, hogy túléljék a közeledő telet. Néhányan pedig abban reménykednek, hogy a kovács egy reggel kicsit tovább alszik, és...

amikor kinyitja a szemét, megdörzsöli az arcát, rádöbben arra, mennyire ápolatlan. Körülnéz a műhelyben, és végre meglátja azt, ami elől az örületbe menekült: a kacathalmokat, a félbemaradt, oktalan álmokat, a mindenütt lobogó, mindenki életét fenyegető, szabadjára eresztett tüzet. Lassan feláll, keresgélni kezd a lom között, és rábukkan egy dísztelen, régi kapára, amely még magán viseli alkotója mesterségbeli tökélyén túl az alázat egyszerűségét is, amely őt egy kerek, zavartalanul gördülő világba illeszti, ahol nincs félelem, nincs fegyvercsattogás, tolvajlás, rombolás és örület. Egy kapára bukkan, amellyel helyet ásnak a földben a magnak és az elpihent ember testének, közben verejték csöppen az arcokról földre, és mindebből új élet fakad; a nap végeztével kezek fonódnak egymásba és a munkások együtt köszöntik az estét.

A kapát a mestergerendára szögezi, megpihenteti rajta a tekintetét, áldást kér munkájára. A tűz újra a helyén lobban fel, de most nem okádja, hanem elemészti az örület cifraságait, és a megszerzett tudás most újra egyszerű, hasznos tárgyakká formálja őket.

Végül, amikor a műhely újra a mesterség temploma és nem mészárszéke lesz, amikor a lom elfogy, és az üllő vasért sóhaj, amikor az elűzött társ hűvös keze megérinti a kovácsét, és tekintete a hátát perzseli,

a kalapács lesújt az acélgömbre.

Zárszó

Rövid kérdezz-felelek

Komolyan gondolod a leírtakat?

Igen, teljesen komolyan gondolom. Nyilván számtalan gondolat tűnik inkább utópiának, de a fene egye meg, van, aki komolyan gondolja, hogy neki egy (vagy éppen nyolc) Ferrarira van szüksége ahhoz, hogy kifejezze önmagát; van, aki újsághirdetésekből másolt életképeket kerget folyamatosan. Miért ne választhatnék én egy magam teremtette álmot életfeladatommak?

Belekapsz mindenféle tudományba – egyáltalán tudod, miről beszélsz?

Valójában csak a programozáshoz értek, ezt azonban jó iskolának tartom. Írhatok az élet bármely területével kapcsolatos programot, nem kell mélységében értenem azt, de képesnek kell lennem arra, hogy a terület szakértőjének tudásából modelleket építsek.

A programok nem „romlanak el”, és főleg: nem „javulnak meg”; ha valami hibás, akkor azt a hibát én követtem el, nekem is az a legjobb, ha mihamarabb rámutat valaki, mert ezzel nekem segít. Persze jó, ha én találom meg és javítom ki, hiszen így tanulok belőle a legtöbbet. Tudnom kell segítséget kérni, mert előfordul, hogy nem látom meg saját programomban az ordító hibát: hiába nézem, nem azt látom, amit leírtam, hanem azt, amit le akartam írni. Tudnom kell a tervezés során, hogy az általam egyértelműen jónak tartott és teljes erővel képviselt megoldás lehet hiányos, vagy akár alapjaiban rossz is, ezért a viták során minden erőmmel figyelni kell, hátha „ellenfeleimnek” valóban igazuk van. Nagyon kellemetlen sok munkát kidobni az ablakon; még rosszabb tudni, hogy elhangzottak azok a szempontok, amelyeket figyelembe kellett volna vennem, de ostoba módon nem hallottam meg őket.

Valójában az érintett témák egyikéhez sem értek, csupán igyekszem látni és gondolkodni. Céлом az, hogy kérdéseket, jó kérdéseket találjak és tegyek fel, igyekszem a tölem telhető legjobb, számomra elfogadható válaszokat adni rájuk. Ettől azok még lehetnek elveikben is hibásak, egy szakértő szemében szükségszerűen elnagyoltak; a pontos kidolgozás nem az én szintem, lehet, hogy még konkrét programozás terén sem.

Hasonló kezdeményezések?

Sok ilyen van, gondolatok, javaslatok, tervek, emberek, közösségek; úgy gondolom, nem mondok vagy írok le semmi olyat, ami ne volna jelen a mai világban. Ha valamit hozzáteszek, az a struktúra, annak felderítése, hogy az elszigetelt kezdeményezések miért nem találhatnak egymásra, a jó szándék miért nem elég a világ megváltoztatására. Mekkora valójában az ellenszél, amellyel küzdünk; meddig ér, mi mozgatja, és mit csinál valójában a „piac láthatatlan keze”.

Ha elég jól csinálom a dolgomat, eszközt adok azon emberek és közösségek kezébe, akik más jövőt képzelnek el. Meg szeretném mutatni az álmaimat, hogy közös álmokat alakíthassunk ki, közös és távoli, de megvalósítható és küzdelemre érdemes feladatokat alkossunk. Ha jól csinálom, mindez tölem teljesen függetlenül bomlik majd le egyedi feladatokká számtalan közösségben, amelyek mindig megtalálják egymást, ha a feladat túlnő rajtuk. Egyetlen, bolygó méretű, szereteten, megbecsülésen, hiten és emberi erőn alapuló háló szövődik belőlünk; valóban, minden egyes emberben globális fajjá válunk.

A három kőfaragó története jut az eszembe, akik egymás mellett azonos anyagból és szerszámokkal egyforma kőkockákat készítenek, de arra a kérdésre, hogy mit csinálnak, mégis másként válaszolnak. Az első kőkockákat farag, a második egy támpillérhez csinál anyagot – a harmadik viszont katedrálist épít.

Az én nagy álmom, hogy mindannyian eljutunk a harmadik kőfaragó szintjére.

Mi következik ezután?

Valami egészen más... Érdekes ez az időeltolódás – nekem az elmúlt másfél évet jelenti a Hajnalvilág, örülök, hogy befejeztem, amit mondani akartam, elmondtam. Nyilván felmerül bennem is, hogy mi lesz, ha esetleg sokan érdeklődnek a téma iránt? Beszélgetések, előadások, riportok? Nos, ez egyáltalán nem tetszene, azt jelentené, hogy nem tudtam érthetően leírni azt, ami bennem megfogalmazódott. Én programozó vagyok, nem író vagy filozófus; abban reménykedem, hogy most már jobban tudok koncentrálni a következő feladatomra, a Hajnalvilág útitervben említett rendszer megtervezésére és megalkotására. Bízom benne, hogy meglesz a segítség, a megfelelő közeg ennek a kialakítására. Nem számtalan közösség elérése a lényeg, hanem az, hogy azzal néhány csoporttal, amelyhez én eljutok, valóban hasznos eszközkészletet és tapasztalatbázist sikerüljön kialakítani, legyenek jó minták, amelyek a későbbiekben tovább örökíthetők.

... és a média?

Jelen pillanatban nem hiszem, hogy sok szükségünk lenne egymásra. Állítólag bármilyen témáról legyen is szó, a népesség 5%-át elérve „bekerül a köztudatba”, és érdeklődést gerjeszt – számomra azonban ez nem cél. Sokkal fontosabb annak a tartalomnak a fejlesztése, amelyet később majd a közösségek adnak tovább egymásnak; a tömegmédia szerepe ebben elhanyagolható.

A média abból él, hogy az ismertség illúziójával magába szívja a kreativitást, majd a saját hordalékkupacára üríti az ott felhalmozódott, meglehetősen kétes tartalom közé. Bármit kiárúsít, csak egyvalamire figyel: ne veszélyeztesse saját szerepét. Ha elég jól sikerült elmagyaráznom, hogy véleményem szerint a média mai formájának rövid időn belül el kell tűnnie a világból, akkor reménykedhetem abban, hogy egy darabig békén hagy, magától nem fogja a Hajnalvilágot „hírként feldobni”. Amennyiben ennek ellenére hírré válna, akkor jön a bulvár vagy a politikai festegetés, hátha sikerül a saját posványukba belesimogatni. Remélem, addigra olyan szintre jutok a megvalósításban, hogy ez már ne jelentsen veszélyt.

Pesszimistának tűnik a hozzáállásom? Az. Nem várom egyetlen ragadozótól sem, hogy a két szép szememért szeressen, ha meg is ehet...

Nem félsz?

Dehogynem. Nem ritkán üldögélek a tévé előtt, bokszeccset nézek (nem hittem volna, hogy ennyire egyformák vagyunk, apu...) vagy valami agymenést a Spektrumon, és azon gondolkodom: milyen származékos ez a hajnalvilágos erőlködés. Nem maradhatna minden ugyanígy, mit akarok még? Van családom, házam, életem...

Vajon hányan fognak értetlenkedni, nevetni rajtam, viccet csinálni belőlem azért, mert ilyen patetikus marhaságokat adok elő? Vagy hányan és mennyire fognak rám haragudni, fenyegetni vagy bántani, ha tényleg elég jó vagyok, és lelki világukba vagy üzleti érdekeikbe gázolok? Ha tényleg értéktelen ötletthalmaz, amit itt elmondok, amit joggal dob félre mindenki, a világ pedig szépen megy tovább a mostani úton, és nem lesz semmi baj, én pedig elpazarolom az időmet, amikor ezzel foglalkozom?

Persze, hogy félek, bizonytalan vagyok. Azt viszont teljes bizonyossággal érzem: ezek a gondolatok bennem vannak, és ki akarnak szabadulni a fejemből; annál erősebb félelmem ma nincs, hogy halálom pillanatában azt látom majd: nem adtam meg nekik minden esélyt.

Motivációk

A fenti szövegből szándékom szerint nem érzékelhető, de a leírtakkal összemérhető fontosságú kérdés az, hogy vajon mi késztet engem a megírására. Állításom szerint az általánostól gyökeresen eltérő nézőpontból vizsgálom világunk jelenségeit. Ugyan mi tesz engem képessé erre a másféle szemléletre? Van-e valamilyen rejtett, hátsó szándékom, amelyet ily módon elérhetek? Milyen motivációk mozgatnak? Ezekre a kérdésekre én magam természetesen nem adhatok választ, csak annyit tehetek, hogy röviden írok magamról, igyekszem összefoglalni életem meghatározó eseményeit, aztán az Olvasóra bízom: elfogadja vagy sem az elemzést az elemző ismeretében.

1973 január 6-án születtem Szegeden, szüleim zenészek voltak. Úgy hatéves lehettem, amikor Down-kórral született testvérem másfél éves korában meghalt: lyukas szíve, amely minden időjárás-változásnál rosszul érezte magát, nem volt operálható. Ebből az időszakból gyakorlatilag nincsenek emlékképeim. Az emlékezés azóta is furcsán működik nálam: folyamatok, szerkezetek jól megmaradnak bennem, de konkrétumok (események, időpontok, arcok, nevek) alig.

A szegedi óvoda után az iskolát Debrecenben kezdtem, majd szüleim válása után harmadikos koromtól Szombathelyen tanultam, költözés miatt ötödikes koromban ismét új helyen. Alapvetően mindegyik közösségben jól éreztem magam, és azt hiszem, azóta sem jelent problémát egy ismeretlen, de nem ellenséges környezetbe való beilleszkedés. Igyekszem gyorsan felmérni az erőviszonyokat, és semleges pozícióba helyezkedni, önmagamban tisztázni és a környezettel megismertetni saját motivációimat. Sokszor szembesültem az emberi környezet teljes cseréjével, így saját „pozícióm” elvesztette jelentőségét; sokkal inkább számít, hogy mit tehetek és mit tanulhatok meg az adott helyen. Ugyanígy barátságok keletkeztek és múltak el egymás után – talán ezért igyekszem mindent beleadni egy kapcsolatba, amíg tart, és nem sírom vissza, ha vége.

Édesanyámat, akivel harmadikos koromtól a gimnázium végéig kettesben éltünk, húgom elvesztése, súlyos és fájdalmas betegségek és a mindennapok küzdelmei mély válságba sodorták. Így minden nap szembesülnöm kellett egy olyan problémával, melyet sem megérteni, sem megoldani nem voltam képes. Huszonéves fejjel értettem meg, hogy mennyit köszönhetek neki, hitem szerint mekkora áldozatot hozott ő azért, hogy én azzá lehessenek, aki ma vagyok. Ő teremtette meg azt a környezetet, amely elől folyamatosan befelé, a gondolataimba menekültem, gyakorlatilag szerzetesi életet éltem a hétköznapi környezetben, mert az engem foglalkoztató problémákhoz egyszerűen nem értek fel azok a szórakozások és csatározások, amelyek kitöltik egy iskolás gyerek életét. Amikor ezt végre először képes voltam őszintén megköszönni neki, és több mint egy évtizednyi harag, sértettség és önsajnálát után szeretettel nézni rá, elvesztettem őt: otthon elesett, és maradandó agysérülést szenvedett, ma testvérei gondozzák.

Édesapám mindig egyfajta távoli menedéket jelentett, de tudtam, hogy nem tudna mit kezdeni velem; a nyári szüneteket mindig együtt töltöttük, jól elvoltunk. Majdnem harminc évesnek kellett lennem, amire megértettem, mennyire hasonlóak voltunk. Ekkorra tudtam meg, milyen az, amikor küldetésként élem meg a munkámat, megérezem azt, hogy vannak dolgok, amiket én akarok megcsinálni bármi áron, mert él bennem egy kép a megvalósítandó egészről. Láttam, mennyire nehéz ezt összeegyeztetni egy családdal, a hétköznapi feladatokkal, a saját élet kézben tartásával; nekem sem sikerült úgy, ahogy szerettem volna. Neki nem adatott meg az egészséges, boldog, tragédiától mentes együttlét ajándéka, ami nekem végül igen. Nem teljesíthette volna életfeladatát, ha együtt maradunk. 2007. január 23-án hunyt el a második stroke után. Távozása nemcsak ürt hagyott maga után, hanem be is töltött egy másikat: ő az *apám*, akit ismertem, és aki belépett az *Ősök* sorába, akik közül senkit nem ismertem. Most én vagyok az éle ennek a szerszámnak, amíg magam is távozni nem fogok. Eddigi életem során mindig kísért egy-egy mondattöredék, amely a legjobban kifejezi gondolkodásomat. Ez apám haláláig a Szárnyas fejvadász című film egyik mondata volt: „...mindazok a pillanatok eltűnnek az Időben, mint könnycseppek az esőben”.

Ma ezt írnám nem létező címeremre:

*Az Ősök tiszteletére,
Minden társ hasznára,
Az utódok örömére.*

Tőle kaptam első számítógépet ötödikes koromban, egy Commodore C116-ost. Fél évig játszottam vele, aztán meguntam, és programozni kezdtem. Ez egy kiváló menedék volt a hétköznapi élet problémái elől, ugyanis ami a gépen nem jól működött, az az én hibám volt, és legalább volt esélyem kijavítani. Ez a hozzáállás azóta is jellemző rám: természetesnek tekintem, hogy hibákat követek el, ennek beismerése nem okoz problémát; sőt, mindig örülök, amikor rábukkanok végre az okára (szerintem programozó abból lesz, aki képes őszintén örülni, amikor végre lehülyézheti magát...). Gimnazista koromban egy nyári szünetben heteket dolgoztam egy programon, amelyet hazaérve első mozdulatommal menthetetlenül letöröltem, amikor fel akartam másolni az iskolai gépre. Pár perc dühöngés után rájöttem, hogy a valódi munka nem a program megírása volt, hanem hogy képessé váltam létrehozni azt: a fejemben továbbra is ott volt az egész, és néhány óra múlva újra működött. Programozó szakra mentem az egyetemen, de a főiskolai diploma megszerzése (3 év) után otthagytam: nem volt semmi, ami a folytatásra késztetett volna. Másfél év polgári szolgálat következett (SOTE Gyermekklinika, beteghordó), meghatározó időszaka életemnek, azóta is szeretnék egészségügyi rendszeren dolgozni. Azóta folyamatosan gép előtt ülök, szép feladatokon és jó emberekkel volt szerencsém együtt dolgozni. Ráadásul amióta programozok, formálódik bennem egy rendszer gondolata: a számítástechnika világát is szeretném felforgatni.

Párkapcsolataimban szerencsés voltam. Óvodáskori „feleséktől” elszakított a költözés, a rá következő évek ilyen történetek nélkül teltek el, a kamaszodás érdeklődésén és rajongásán valódi kapcsolat nélkül léptem át. Középiskolában tetszett egy lány, a nyári szünetben vettem a bátorságot, és levelet írtam neki – amikor találkoztunk, elmondta, hogy van barátja. Ezután egy plátói időszak következett, talán sosem mondtam meg annak a lánynak, hogy tetszett nekem. Az egyetem alatt másfél évig jártam első komoly barátnőmmel, akivel azóta is jó barátok vagyunk; rajta keresztül ismertem meg sok év múltán második barátnőmet, aki tíz éve feleségem és három gyermekünk anyja. A kettő között érzésem szerint lett volna lehetőségem kapcsolatok kialakítására, de a másik ember iránti tisztelet soha nem engedte, hogy a kellemes időtöltés kedvéért nem létező érzelmeket hazudjak. Folyamatos küzdelemben inkább vártam és reméltem egy olyan erejű kapcsolatot, amelynek nem tudok képes ellenállni. Visszatekintve azt mondom, nem vesztettem semmit, és végül megkaptam mindent, amiről csak álmodtam: a munkával, küzdelmekkel teli évek, sok belső változás és három fiú után, talán kicsit érettebb fejjel de változatlan erővel szeretjük egymást.

Apaként tapasztaltam meg, mennyire távol vagyok attól az ideáltól, amit önmagamról képzeltem. Kezdvé azzal, hogy a lelkesedés első hetei után rám törő pánikban képes voltam megkérdezni, hogy akarjuk-e leendő gyermekünket... én menekültem volna, de Renáta kitartott, segített átlépni ezen a ponton. A feszített munka, az alváshiány, az új felelősség sokkal többet vett ki belőlem, mint valaha hittem volna, figyelmetlen és durva voltam a fiúkhoz, akik mindhárman rendkívül élénk agyat örököltek. Ez ma öröm, de akkor az „azért sem alszom el” hozzáállásban öltött testet, amit nagyon rosszul viseltem: megint egy probléma, ami nagyon zavar, de én nem oldhatom meg... Sokkal könnyebb így, hogy a fiúk már nagyobbak, és kevesebb a frontális ütközés közöttünk. Jelenlegi nagy álmom az, hogy lehetőségem legyen visszahúzódní a „szabályalkotó és betartató” szerepből egy inkább megbeszélésen, meggyőzésen alapuló kapcsolatba, de lehet, hogy túl sokat várok, és ez még sok év múlva jön csak el. Azt értem és érzem, mit miért csinálnak, azt viszont gyakran elfelejtem, hogy gyerekként olyan hatások gyakoroltak rám meghatározó befolyást, amelyektől minden erőmmel védem őket, ráadásul az a rendszer, amit átadni próbálok, bennem is sok év alatt formálódott. A szavak, szabályok egyszerűek, érthetőek – ettől még nem könnyebb kérdés nélkül betartani őket.

A spiritualitás mindig is vonzott, ebben reméltem megtalálni a hétköznapi világ valós működése és a fennen hangoztatott elvek között feszülő ellentét feloldását, ugyanakkor a józan ész kritikájával igyekeztem szemlélni a különféle tanítókat és módszereket. Alsó tagozatos koromban találkoztam Lao-ce Tao te king-jével és Csung-ce elmékedéseivel; akkor úgy gondoltam, hogy teljesen felesleges bármit is csinálnom, hiszen ők már minden lényegeset elmondtak... Aztán Buddha beszédei, a Zen-buddhizmusról szóló könyvek, az akkoriban megjelenő agykontroll, TM, Reiki következett az évek során. Nagyon sokáig tartott, amíg képessé váltam elkülöníteni a hétköznapi életben és a történelemben megjelenő egyház visszasságait a vallás elveitől, és először befogadó lélekkel olvasni az Újszövetséget. Nem tartom magam az általános definíció szerinti keresztény vallású embernek, viszont mélyen tiszteltem azt a megalkuvás nélküli, matematikai szintű tisztaságot és precizitást, amely Jézus szavaiban jelen van; megtanultam tisztelni az egyház fenntartóinak és követőinek áldozatos munkáját. Szabadon választottam, hogy hiszek a Szeretetben és szeretem Istent, de nem sokat foglalkozom azzal, hogy milyen néven kell szólítani, és milyen szertartásokkal kell tisztelni. Úgy gondolom, az egyedüli értékmérő az életem, cselekedeteim, szavaim – és az álmaim, melyeket követve kiválasztom a holnapomat.

Egyetemista koromban találkoztam azzal az emberrel, akit azóta is spirituális mesteremnek tekintek, bár nagyon ritkán találkozunk. Akkor én sok elképzeléssel, vágyakkal és elvárásokkal rendelkeztem – ő pedig egy személyesen átélte halálközeli élménnyel, és az ebből származó különleges bizonyossággal, szabadsággal és tudással. Ez is jellemző: nem úgy lett mesterem, hogy nagyon kerestem és végre megtaláltam, hanem úgy, hogy élt bennem egy kép, és minden ellenállásom dacára kénytelen voltam elfogadni, hogy bizony ő az. Létrehoztunk egy alapítványt, (majd ebből a feltételek megváltozása miatt később egy másodikat,) amely alapvetően a Szeretet fogalmával, annak megélésével és megjelenítésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik, és amely mára, sok nagyszerű ember áldozatos munkája révén az ország számos pontján aktívan tevékenykedik. Én magam meglehetősen távolra kerültem tőle, mert egy ponton túl nem éreztem őszintének azt a szerepet, amit betöltöttem, betölthettem volna. Új feladataim lettek: család, gyermekek, munka, és azt éreztem, hogy az Út, aminek bejárásáért jöttem, azt kívánja tőlem, hogy ne csak elméletben ismerjem meg a mai életet, hanem meg is tapasztaljam azt.

Ez a meglehetősen összezsugorított történet vezetett mai állapotomhoz, amely ismét röviden összefoglalva a következő: végre elkezdtem dolgozni azon a több, mint tíz éve dédelgetett-formálgatott programozási munkámon, amivel fejtetőre szeretném állítani a számítástechnika mai koncepcióit – vagy inkább a talpára állítani azt, ami ma a pénzügyi szempontok uralma miatt a feje tetején áll. Létrehoztam egy alapítványt azért, hogy tulajdonosa legyen az általam létrehozott mindenféle alkotásnak, így lehetetlenné tegye, hogy akár én, akár bárki más eladja, és megfossza azokat az alapelvektől, amelyeket mindennél fontosabbnak tartok. Így keletkezett ez az írás is.

Ha tévedek, akkor ostoba módon pazarlom el az életem nem kis részét; akik ismernek, tudják, hogy ebben már nagy gyakorlatom van... Ha igazam van, szelet vetek, és vihart aratok. Tudatában vagyok ennek, és *akarok* vihart aratni, mert minden elemzésem, gondolkodásom arra a következtetésre vezet, hogy önpusztító rendszerben élek, amelyben nincs motiváció arra, hogy magától új pályára álljon, mivel azonban záros határidőn belül feléli erőforrásait, mindenképpen gyökeresen meg fog változni. Ha már elkerülhetetlen a vihar, legalább érjen a fedélzeten, a vitorláknál vagy evezőknél vagy bárhol, ahol úgy érzem, esélyem van tenni valamit – szemben azzal, hogy egy kabinban kucorogjak, amíg a hajót olyan szándékok irányítják, amelyek legjobb tudásom szerint pusztulásba viszik.

Mit szeretnék elérni mindezzel? Édesapám hamvai hozzá méltó módon egy tökéletes, fekete gránitkockában voltak. Amikor a búcsúztatáskor elléptem mellőle, végignéztam az összegyűlt embereken, mélyet sóhajtottam, és bár ez rám nem jellemző, két vesszor jutott eszembe. Úgy éreztem, ebben a pillanatban Apám búcsúzott bennem mindenkitől, akik elkísérték az úton. Amikor számomra is lejár majd az idő, tagadás, panasz és szabadkozás nélkül én is így akarok búcsúzni tőle.

*Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!*